Hazırlayan: Mete Çetik

Üniversitede Cadı Avı

1948 DTCF Tasfiyesi ve P.N. Boratav'ın Müdafaası

ÜNİVERSİTEDE CADI AVI

1948 DTCF Tasfiyesi ve P.N.Boratav'ın Müdafaası

Hazırlayan: Mete Çetik

Mete Çetik: 1992 yılında AÜSBF Kamu Yönetimi Bölümünü bitirdi. 1996 yılında Ankara Üniversitesinde Siyaset Bilimi Yüksek Lisans derecesi ve 2002 yılında Ankara Üniversitesinde Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı Doktora derecesi aldı. 1994-97 yılları arasında AÜSBF Kamu Yönetimi Bölümünde ve 2000-2007 yılları arasında Çukurova Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümünde çalıştı. Halen Abant İzzet Baysal Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümünde öğretim üyesidir. Türk Siyasal Tarihi, Türk Düşünce Hayatı, Emek Tarihi ve Milliyetçilik konularında kitap, makale ve eleştiri yazıları vardır

■■■

Üniversitede Cadı Avı / Mete Çetik
© Dipnot Yayınları

1. Baskı: Üniversitede Cadı Kazanı – Tarih Vakfı
Dipnot Yayınları 51
1. Baskı 2008 / Ankara
ISBN:978-975-9051-54-9

■■■

Kapak Tasarımı: Sinan Solmaz
Baskı Öncesi Hazırlık: Dipnot Bas. Yay. Paz. Ltd Şti
Baskı: Mattek Matbaacılık Bas. Yay. Tan. Tic. San. Ltd. Şti.
GMK Bulvarı No 83/32 Maltepe / Ankara

■■■

Dipnot Yayınları
Selanik Cad. No: 82/32 Kızılay / Ankara
Tel: (0 312) 4192932 / Faks: (0 312) 4192532
e-posta: dipnotkitabevi@yahoo.com

İÇİNDEKİLER

Önsöz 5

İkinci Baskı için 7

Sunuş 11

Pertev Naili Boratav'ın Müdafaası 67

Önsöz 67

Hâdiseler 71

Tahliller 90

Fezleke ve Milli Eğitim Bakanının Danıştay'a İtirazı Lâyihası 90

Şahitlerin İfadelerinin Tahlili 106

Dâvâ Konusu Olan İki Fiilimle İlgili Olaylar Üzerinde Durmuş Tanıklar 106

Selahattin Ertürk 106

Zeynep Dengi (Korkmaz) 116

Talebe-hoca münasebeti 118

İhtifallerdeki hareketlerim: 118

Namık Kemal günü meselesi 120

Hikmet Tanyu 125

Osman Yüksel 128

Hamdi Atademir 133

Abdullah Savaşçı 142

Bahattin Öğel 145

Diğer Kamu Tanıkları 147

Savunma Tanıkları 162

Tanık İfadelerinin Tahlilinden Çıkan Neticeler 174

Fiillerin Mahiyeti (Millet, Milliyet, Milliyetçilik Kavramları Namık Kemal ve Ziya Gökalp) 176
Millet, Milliyet ve Milliyetçilik 177
Namık Kemal ve Ziya Gökalp Meselesi 184
Namık Kemal 184
Ziya Gökalp ve Türkçülük Bahsına Gelince 194

Anadoluculuk Tenkidi 205

Yeni Milliyet Anlayışları 211
Türkiye Cumhuriyetinin Millet ve Milliyet Anlayışı: 211
Turancıların ve Irkçıların Milliyet Anlayışları 221
Benim Milliyet Bahsinde Söylediklerim 225

EK 1.
Şevket Aziz Kansu'nun Emniyet Amirliğinde Verdiği İfade
İfade Zabıt Varakası 234

EK 2.
Pertev Naili Boratav, Milliyetçilik ve Türk Folklor Araştırmacıları 244

ÖNSÖZ

Yarım yüzyıl kadar önce, Türkiye'nin irtica odakları Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nden Niyazi Berkes'i, Behice Boran'ı ve beni tasfiye etmek amacıyla çok yönlü bir kampanya açtılar ve sonunda başarıya ulaştılar.

Olaylar zincirinin bir noktasında ben, Niyazi Berkes ve Behice Boran aleyhinde açılan ceza davası, her üçümüzün de beraati ile sonuçlandı. Ancak, beraatimiz üniversitedeki görevlerimize dönmemize imkân vermedi. Bir Meclis tasarrufu ile üniversiteden, bir daha dönmemek üzere uzaklaştırıldık.

Genç ve değerli araştırıcı Mete Çetik, bu davada benim mahkemeye sunduğum müdafaayı yayına hazırladı. Davanın öncesine ve sonrasına ışık tutacak bir incelemeyi de tamamladı. Müdafaam ve Çetik'in incelemesi bu kitap ile kamuoyuna sunuluyor.

1947-48 üniversite tasfiyesi, benim, Niyazi'nin ve Behice'nin hayatlarını etkileyen, değiştiren bir olaylar zincirinden ibaret olsa idi, belki de bu kitabın yayımlanmasına gerek olmazdı. Bizim yaşadıklarımız, bence, Türkiye'nin siyaset, hukuk ve üniversiteler tarihine bir yüz karası olarak geçecek acı ve öğretici özellikler de taşıyor. Türkiye bizimkine benzer cadı kazanlarının kaynatıldığı başka dönemlerden de geçti ve bizden sonra da, benzer acı tecrübeleri yaşayan başka bilim insanları da oldu. Bu nedenlerle, bizler istisnai bir dönemde kazaya uğramış insanlar değildik. Bu kitap, bu nedenle, geçmişe, bugüne ve geleceğe ışık tutacak unsurlar taşıyor.

Kendisini tanıma fırsatını bulamadığım Mete Çetik'e emeği ve titiz çalışması için teşekkür ederim.

Bu kitabı can dostlarım, mücadele arkadaşlarım ve değerli bilim insanları Niyazi ve Behice'nin anılarına ithaf ediyorum.

Pertev Naili Boratav
Temmuz 1996
Cap d'Ail

İKİNCİ BASKI İÇİN

Bu kitabı 1996 yılı Temmuzunda basıma hazır halde o zamanki yayınevine teslim ettim. Piyasaya ise ancak 1998 yılı Mart ayında ve Pertev Naili Boratav'ın ölümünden sonra sürüldü. Bu ikinci basım daha rahat geçti.

1994'te Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Türk Siyasal Tarihi Bilim Dalında çalışıyordum. Aynı okulda çalışan Korkut Boratav babasının bu kitaptaki müdafaa metnini yayına hazırlanmak üzere bizim kürsüye teslim etme niyetindeydi. Tesadüf eseri ve Korkut Hoca'nın güveniyle işi ben üstlendim. Dava dosyası, Dil-Tarih Fakülte ve Ankara Üniversitesi Rektörlük arşivleri, döneme ait literatür, gazete koleksiyonları içine gömüldüm. Üstelik daha mastır tezim de duruyordu. Konu hiç de öyle beş-on sayfalık sunuş yazısıyla halledilecek gibi değildi. Tutarlı ve kapsamlı hiçbir özel çalışma da yoktu. Sonunda tek tek arşiv belgelerindeki bilgi parçalarını bir araya getirip Dil-Tarih Tasfiyesinin hikâyesini kurabildim. Arşiv çalışmasının böyle bir "inşa zevki" verdiği açık ama telif oluşturma işi arşiv ile bitmiyor. Hazırlarken pek çok kişiden de yardım almıştım. Hepsine tekrar teşekkür ediyorum.

Genelde doktora tezinden sonra o tez konusunda bir de kitap yazılır ama benim için tersi oldu. Bu kitaptan sonra Boratav üzerine iki makale ve bir de doktora tezi yazdım.

Bu müdafaa metnini hazırlarken halen üzerinde çalıştığım ve yayın yaptığım bazı genel başlık ve kimi detaylı portre çalışmalarına olan ilgim gelişti. Dil-Tarih Tasfiyesinin ayrıntılı tarihi de ayrı bir monografi olarak çıkmıştı. Bu konuda çalışma fırsatı bulmak benim için bir şans oldu.

Şimdiki baskıda 1996'da benim teslim ettiğim ilk metne yayınevinin yaptığı tüm eklentiler çıkartılmış durumda. Önce-

likle, kitabın başlığı düzeltildi. Benim gönderdiğim kitap başlığı "1948 DTCF Tasfiyesi ve P.N.Boratav'ın Müdafaası" iken o zamanki yayınevi bunu alt başlık olarak alıp, kitap başlığı olarak "Üniversitede Cadı Kazanı"nı kullandı. Satış başarısı açısından da bir pazarlama ustalığı olmadığı ortaya çıkan bu değişiklik üstelik yanlış bir düşünceye dayanıyordu ve orijinal de değildi: Uğur Mumcu yıllar önce yaptığı bu benzetmeyi aynı dönem için başka bir bağlamda kullanmıştı.

"Cadı kazanı" benzetmesi, cadıların, yani kötülerin kaynatıp, içinde insanlara eziyet ettikleri bir durumu ima eder ve daha çok da karşık ve huzursuz durumlara gönderme yapar. Oysa suçsuz insanların takibe uğrayıp, "cadı" ilan edildikleri durumu ifade edecek eğretileme "cadı avı"dır. Bu deyim İngilizcede "witch-hunt" olarak kullanılıyor. Tüm Soğuk Savaş dönemi için de bu daha uygun bir ifade.

Kitabın sonuna yeni yaptığım ikinci eki kısmen doktora tezimdeki bir altbölümden derledim. Metnin çoğunu yeniden yazsam da bunlara ilk kez 2002 yılında tezimde yer verdiğimi söylemeliyim. Bu ek Boratav'ın folklor disiplinini milliyetçilikten ayırmaya çalıştığını iddia eden üç Türk folklorcusu (İlhan Başgöz, Arzu Öztürkmen, Hande Birkalan) üzerine. Milliyetçilik hakkında Boratav'ın yazılarını okuyanlar bu iddiayı garip bulacaktır eminim. Bu, kendi yaklaşımlarını Boratav'a atfetme çabası gibi, Türk düşüncesine, Boratav'ın metinlerine ve milliyetçilik üzerine literatüre uzak olmakla açıklayabileceğim bir tavır.

Kitabın ilk baskısından sonra özellikle yazdığım sunuş kısmında Soğuk Savaş ve ırkçılar hakkında yaptığım, aslında hiç de aşırı olmayan yorumlardan gocunan bazı yazarlar, sunuş metnim için "tek yanlı", "objektiflikten uzak" gibi yorumlar yaptılar. Oysa, söylemek istediklerini açıkça söyleyememekten olabilir, "tek yanlı" eleştirisi burada çok "ilgisiz" duruyor. En fazla, yazdıklarım yanlış olabilir. Suret-i haktan görünmeye uğraşan bu aciz "tek yanlı" sızlanması, bir meseleye "diğer tarafından bakmak" ile "objektif olma iddiası" arasındaki farkı bu şekilde silmeye çalışıyor. Gerçekte, bu iddiada bulunanların itibar ettiği kaynaklara da hakim olduğumdan şüphem yok; çoğunu da sunuş yazımda kullanmıştım. Neyse ki kitap için olumlu yorumlar da çıktı. Önceki iddianın tersine, İlber

Ortaylı Dil-Tarih Tasfiyesini tam da "en objektif şekilde" bu çalışmada anlattığımı yazdı Milliyet'teki bir köşe yazısında.

Sunuş metnimi değiştirmedim. Düzeltilecek belki çok şey vardır ama, teknik bir eksik olarak, ilk metinde Niyazi Berkes'in görev durumuyla ilgili bir meseleyi yanlış yorumladığımı fark ettim sonradan. (Yabancı bir kadınla evlenince memuriyetten çıkartılma o dönemde kanun gereği zorunlu olduğu halde Ankara Üniversitesi bunu atlamış, sadece açık maaşını kesmişti. 1968'de ise Berkes'i emekliye ayırıp bir de maaş bağlamışlardı.) On iki sene önce yazdığım metnin bazı yerlerde fazla heyecan taşıdığı belli ve geliştirilecek pek çok yönü olduğuna da eminim, ama yapacağım şey şimdilik sadece buna dikkat çekmekle sınırlı.

Mete Çetik
Bolu, Nisan 2008

SUNUŞ

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki tasfiyeyi Türkiye'de çok partili hayata geçiş sürecinin taşıdığı özellikler çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Bu geçiş sürecinin ana hatları esasta II. Dünya Savaşı içinde palazlanan sınıfların temel tercihlerine uygun olarak çizilmiştir. Milli Şef İnönü'nün çok partili düzeni kurma yolundaki kararlılığı ve uluslararası plandaki genel yönelimler de bir ölçüde etkili olmuştur gerçi, ama siyasi düzeydeki bu çoğulculaşma esasta toplumdaki farklılaşmanın bir yansıması olarak açıklanabilir[1].

---

[1] Burada 1940'lı yılların ayrıntılı bir siyasi tarihini yazmaya kalkışmayacağım. Bu dönem üzerine pek çok aydınlatıcı anı ve eser kaleme alınmıştır. Özellikle Kemal H. Karpat'ın eseri (*Türkiye Demokrasi Tarihi*, İstanbul Matb. İstanbul, 1967) bu alanda pek çok bakımdan hala aşılamamıştır. Yine Cemil Koçak'ın bu yıl genişletilerek ikinci baskısı yayınlanan ve artık klasikleşmiş eseri de (*Türkiye'de Milli Şef Dönemi*, C.I-II, İletişim Yay., İstanbul, 1996) ele aldığı dönemin siyasi, iktisadi ve diplomatik tarihini - özellikle Almanya'yla ilişkileri- çok ayrıntılı ve açık bir biçimde değerlendirmektedir. Yalçın Küçük de bu döneme ilişkin önemli çalışmalar (özellikle *Türkiye Üzerine Tezler*, C. II, 3.B., 1987, s. 258-533) yapmıştır. Bunlardan başka bkz. Ş.S. Aydemir, *İkinci Adam*, C.II, Remzi Ktb., İstanbul, 1967; Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, B.2, İletişim Yay., İstanbul, 1994; Cem Eroğul, *Demokrat Parti*, B.2, İmge Yay., Ankara, 1990. Ayrıca Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, B. 3, Bilgi Yay., 1990 ve özellikle bir gazetecilik araştırmasını aşan Uğur Mumcu, *40'ların Cadı Kazanı*, B. 12, Tekin Yay., İstanbul, 1994 dönemin pek çok yönüne ışık tutar. Türk solu içersinde çok partililiğe geçiş üzerine yapılan değerlendirmelerin aktarıldığı "taraflı" bir yazı için ise bkz. Halil Berktay, "Soldaki Tartışmalardan: DP Tarihine Bakışlar I-II", *Tarih ve Toplum*, Mayıs ve Haziran 1988, Yine Türk solunda bürokrasinin yapısı, burjuvazi ve devletle ilişkisi ve burjuvazinin iktidarı "fethetmesi" üzerine tartışmalar ve verimli bir açıklama için bkz. Korkut Boratav, *1980'li Yıllarda Türkiye'de Toplumsal Sınıflar ve Bölüşüm*, Gerçek Yay. İstanbul, 1991, s. 7-24. Dönem üzeri-

Savaş boyunca ve daha çok Saraçoğlu hükümetleri döneminde karaborsa ortamından yararlanan büyük toprak sahipleri ve ticaret burjuvazisi -özellikle, ucuz döviz ve yüksek iç piyasa fiyatları sayesinde ithalatçı tüccarlar- bu dönemin başlıca kazançlı sınıflarıdır. Savaş yıllarının tarımsal üretimin düştüğü ve 1930'larda zaten gerilemiş olan dış ticaretin iyice daraldığı bir dönem olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu sınıflardaki palazlanmanın nasıl bir kutuplaşmaya işaret ettiği daha iyi anlaşılabilir[2]. Savaş sonunda artık sermaye grupları hükümet politikalarının belirlenmesinde küçük burjuva radikalizminin zaman zaman baskın hale gelebildiği bürokrasi vesayetine ihtiyaç duymamaktadır. Dahası Varlık Vergisi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Köy Enstitüleri gibi örnekler sermaye ve büyük toprak sahibi grupları hayli rahatsız etmiştir. CHP 1947'de programını tamamen DP'ninkinin bir benzeri haline getirir ve bunu uygulamaya da başlar. Dış ticarette liberalleşmeye, ticaret açığına ve dış borca dayalı bir yapının hayata geçirilmesi, tarımda ihtisaslaşmayı reddeden ve sanayileşmenin ön planda tutulduğu 1945 ve 1946 planlarının bertaraf edilmesi, grevin yasaklanması ve sosyalist parti ve sendikaların kapatılması bu dönemde sermaye egemenliğinin artık tamamen yerleştirilmekte olduğuna işaret eder. Tüm alanlarda küçük burjuva radikalizminin etkileri silinmeye çalışılır. Türk burjuvazisi uluslararası planda da tercihini ABD' den yana yapar ve bu tercihin iç politikaya dönük de hayli etkisi olur[3]. Türkiye'de 1908'de ilk devrimini gerçekleştirmiş olan burjuvazi 1946'dan sonra artık "iktidara gelir".

---

ne değerli bir anı kitabı olarak bkz. Mehmed Kemal, *Acılı Kuşak*, B. 4, Çağdaş Yay., İstanbul, 1996.

[2] Dönemin iktisadi tarihi için bkz. Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi*, B. 2, Gerçek Yay., İstanbul, 1989, s.63-84; Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, 2. Yazılış, Savaş Yay., Ankara, 1982, s. 215-284; Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Yurt Yay., Ankara, 1982 ve İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*, Ankara, 1974.

[3] Bu etkinin incelendiği ve Truman Doktrini-Tan olayı, Marshall Planı-DTCF olayları bağlantılarının kurulduğu bir inceleme için bkz. Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler*, C. II, 3.B., 1987, s. 258-533.

Çok partili hayata geçiş yılları aynı zamanda gericilik ve tutuculuğun da daha saldırgan bir hal aldığı yıllardır. Milli Şef döneminin faşizan uygulamaları bu dönemde belli alanlarda varlığını hatta şiddetlenerek sürdürür. Sol parti ve sendikalar kapatılır, Sovyetlerle ilişkilerin gerginleşmesinin de etkisiyle solcu bilinenlere karşı -bir iki yayın hariç- basının da içinde olduğu bir cepheden açık saldırılar yürütülür. Grev yasaklanır, milliyetçilik üzerine en ufak bir tartışmaya yer verilmez. DTCF tasfiyesine konu öğretim üyeleri solcu ve ilerici olmalarından dolayı doğal olarak hedeftirler. Ancak ABD'ye antikomünist mesaj verme endişesi ve DP ve CHP'nin birbirlerini vurmaya çalışırken bu öğretim üyelerini araç olarak kullanmak istemelerinden dolayı durumları iki kat ağırlaşmaktadır.

Benim bu sunuş yazısında yapmaya çalışacağım şey, Pertev Naili Boratav'ın 1950 yılına kadarki mesleki yaşamını dönemle ve çevresiyle bağını koparmamaya çalışarak izlemek ve DTCF tasfiyesinin öyküsünü anlatmak olacak. Bir yandan 1940'ların genel siyasi yönelimlerine değinirken diğer yandan yayınlar ve kişilerle ilgili kimi ayrıntılara da yer vermeye çalışacağım.

Pertev Naili Boratav (24 Recep 325-20 Ağustos 1323[4]-) 2 Eylül 1907'de Darıdere'de doğar. Babasının adı Abdurrahman Naili, annesininki Sıdıka'dır. Nüfustaki adı Mustafa Pertev Boratav'dır. Baba adı olan "Naili"yi soyadı alana kadar kullanır ve daha sonra da resmi yazışmaları dışında kullanmaya devam eder. İlköğrenimini İstanbul Arapsun, Develi ve Mudurnu ilk mekteplerinde, orta öğrenimini Kumkapı Fransız Mektebinde, Gelenbevi Orta Mektebinde ve İstanbul Lisesinde yapar. Bu yıllarda tesadüflerin de etkisiyle yaşamının ileriki döneminin bazı önemli isimleriyle ilk olarak ilişkiye geçer. İstanbul Lisesinde sınıf arkadaşlarından biri Niyazi Berkes'tir ve Edebiyat öğretmenleri de Hasan Âli (Yücel)'dir[5]. Lisede psikoloji ve sosyoloji derslerine Hilmi Ziya Ülken gelir. Ken-

[4] "Nüfus Tezkeresi Sureti" 13 Eylül 1928, A.Ü.Rektörlük Personel Arşivi, Mustafa Pertev (No.115) Kişisel Dosya

[5] Korkut Boratav, "Pertev Naili Boratav'la Görüşme", Ses Bandı, Paris, Ekim 1988. Pertev Naili Boratav'ın söylediğine göre bu sıralarda Berkes'le bir samimiyetleri yoktur. Liseyi bitirince Berkes bir yıl Hukuk okur, ertesi sene Darülfünun'da Felsefe şubesine kaydolur.

disini folklor araştırmaları yapmaya yönelten Hilmi Ziya olur ve ilk çalışması da lise son sınıfta Mudurnu yöresinde yaptığı derlemedir[6]. Boratav 1927'de Darülfünun Edebiyat Şubesi'ne girer. Bu sırada da sonradan kendisini şikâyet edecek olan Ziya Karamuk, Mecdut Mansuroğlu, Şükrü Güllüoğlu ve Nihal Atsız'la arkadaş olur[7]. Bu dönemde Boratav kendi deyişiyle önce milliyetçidir, sonra giderek Atatürk milliyetçiliği çizgisine gelir. İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nden 15 Teşrinievvel (Ekim) 1930'da mezun olur[8]. Aynı yıl burslu olarak okuduğu Yüksek Muallim Mektebi'ni de bitirir. 1 Şubat 1931'de Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nde Fuat Köprülü'nün asistanı olarak göreve başlar[9].

1932'deki Türk Tarih Kongresi'nde Zeki Velidi'nin (Togan) Türk Tarih Tezini eleştirmesi üzerine Reşit Galip iki oturumda kürsüye gelerek, Zeki Velidi'ye çok sert yüklenir ve bitirirken topluluğa "arkadaşlar" diye hitap ederek, "esefle ifade edeyim ki Zeki Velidi Beyin Darülfünundaki kürsüsü önünde talebe olarak bulunmadığıma çok şükrediyorum" der[10]. Bunun üzerine Pertev Naili ve diğer asistanlardan Nihal Atsız, Ayşe İlhan ve Enver Necati birlikte, Reşit Galip'e, "biz Zeki Velidi'nin talebesi olmakla iftihar ediyoruz" ifadesinin geçtiği bir telgraf

---

[6] "Pertev Naili Boratav'la Görüşme" (Arzu Öztürkmen; ses bandı; Mart 1992)

[7] Nihal Atsız'ın verdiği bilgiye göre Sabahattin Ali de Yüksek Muallim'de Boratav ve Atsız'la aynı yatakhanede kalmaktadır. Nihal Atsız, *İçimizdeki Şeytanlar*, Baysan, İstanbul, 1992, s.14. Boratav'ın verdiği bilgiye göre - Atsız, S. Ali'den pek hoşlanmamakla beraber- üçü hayli samimidirler (K.Boratav, Ses Bandı). Hem Sabahattin Ali, hem de Pertev Naili (Boratav) sonraki yıllarda Hüseyin Nihal (Atsız)'ın çıkardığı *Atsız Mecmua*'da yazı yazarlar. Sabahattin Ali hikaye ve şiirlerini, Boratav ise, "Fikir Hayatı" üzerine görüşlerini, halk hikayeleri değerlendirmelerini ve kimi "Seyahat Notları"nı 1931 ve 1932'de bu dergide yayınlar. Atsız'la Boratav'ın arkadaşlıkları Almanya dönüşünden sonra da sürer. Atsız da *İçimizdeki Şeytanlar*'da kendisinden henüz kötü bahsetmemektedir (1940).

[8] "Şehadetname Sureti", A.Ü. Rekt. Pers. Arş. Mustafa Pertev (115) Kişisel Dosya

[9] "Sicil Ahval Kâğıdı", A.Ü.D.T.C.F. Personel Arşivi, Pertev Naili Boratav Kişisel Dosya

[10] T.C. Maarif Vek., *Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar Müzakere Zabıtları*, Matb. ve Neşr. Türk A.Ş., İstanbul, 1932, s.388.

çekerler[11]. Zeki Velidi kendisine yönelik hücumlar karşısında 8 Temmuz 1932'de Darülfünun'dan istifa edecektir[12]. Sonra da Avrupa'ya geçecektir[13]. Bundan sonra Köprülü onları uyararak nasıl olsa hükümetin onları burada tutmayacağını, en iyisi kendilerinin tayin isteyip Anadolu'da öğretmenlik yapma-

---

[11] İnceleyebildiğim kadarıyla bu telgraf dönemin gazetelerine herhangi bir şekilde yansımamıştır. Oysa Zeki Velidi'ye yönelik hakarete varan sözler olduğu gibi aktarılır. Hatta *Atsız Mecmua* bile Kongre haberlerinden bahsederken bu olayı anmaz. Dergi açıkça hiçbir itirazda bulunmaz, ancak Encümen'ce yazılan lise tarih kitabı için, "bu heyet hiç şüphesiz zamanla yanlışını düzeltip eksiğini tamamlıyarak kitabı daha iyi bir hale sokacak" der. Tezleri de açıkça eleştirmez, ama "Ankaradaki tarih encümeni bazı nazariyeler koymuş olabilir. Avrupalıların kendi lehlerine ve bizim aleyhimize koydukları nazariyeleri kabul etmektense kendi lehimize nazariyeler koymak şüphesiz daha makul bir harekettir" diyerek yarı eleştirel, mesafeli bir yorum getirir. Bkz. "Maziyi İnkar Edenler, Darülfünun ve Milli Tarih Kongresi", *Atsız Mecmua*, 15 Ağustos 1932, s.73.

Zeki Velidi Togan, R.O.Türkkan'a yazdığı 10/ I/1943 tarihli mektubuyla, yıllar sonra, Boratav'ın bu hareketini "karşılıksız" bırakmayacaktır: "Türkçüler[l]e kat'i surette münakaşayı kesmeni rica ederim. Düşman çok, onlarla uğraşınız. İşte Pertev Boratav, Adnan ve saire..." Bkz. "Son Tahkikat Karan", *Aym Tarihi*, Eylül 1944, s.54.

Gerçekte 1930'ların başında her ikisi de Darülfünun'dayken Boratav ve Zeki Velidi'nin ilişkileri hayli iyidir. Birlikte inceleme gezilerine de çıkmaktadırlar. Bkz. Pertev Naili (Boratav), "Seyahat Notları", *Atsız Mecmua*, Aralık 1931, sayı 8.

[12] "Bir Müderrisin İstifası", *Akşam*, 13 Temmuz 1932, s.2. Zeki Velidi, Kongrenin tezlerine itirazı olmadığını, tartışmanın sadece "kuraklık meselesi"nde çıktığını söyler. "İstifa Eden Müderris Ankara'dan Geldi", *Akşam*, 18 Temmuz 1932, s.2. Zeki Velidi, sadece ima ile "tarihi tetkikatıma nerede imkan bulursam orada devam edeceğim" demekle yetinir. "Darülfünundaki İstifa/ Zeki Velidi Bey İzahat Veriyor", 18 Temmuz 1932, *Milliyet*, s.3. Görülüyor ki "tezler" en ufak bir itiraza tahammül göstermemektedir. 6 Ağustos 1932'de Maarif Vekaleti istifayı kabul eder. "İstifa Kabul Edildi", *Milliyet*, 7 Ağustos 1932, s. 1.

[13] *Atsız Mecmua* istifa olayından da hiç bahsetmez. Avrupa'ya gidişi söz arasında anar. Atsız, çoğu Darülfünun müderrisine hücum edip yetersizliklerini işlediği bir yazıda, "Zeki Bey Avrupaya gitmeden biraz önce" gibi bir ifadeyle hem olayın bilgisini verir, hem de kendisinden övgüyle söz ederek Köprülü ve Ahmet Refik'le birlikte Zeki Velidi'yi öne çıkarıp değerini hatırlatır. Hüseyin Nihal [Atsız], "Darülfününun Kara, Daha Doğru Bir Tabirle Yüz Kızartacak Listesi", *Atsız Mecmua*, sayı 17, 15 Eylül 1932, s. 166.

larını tavsiye eder[14]. Onlar da buna uyar. Pertev Naili Konya'ya[15], Nihal Atsız da Malatya'ya tayin olur[16]. Aslında Reşit Galip'le *Atsız Mecmua*'yı çıkaranlar arasında daha önceden de dil ve tarih konulu tartışmalardan dolayı bir gerilimin olduğunun işaretleri vardır[17].

Sabahattin Ali de Konya'dadır. Boratav, Sabahattin Ali'nin Atatürk'e hakaretten mahkum olduğu davada savunma tanığıdır[18]. Bu sırada bir sene Beyşehir'de, Halıcıoğlu'nda askerlik yapar[19]. Konya'da da araştırmalarını sürdürür ve dış yayınları, özellikle Fransızca yayınlanan Sovyet yayınlarını takip eder ve giderek daha sol bir çizgiye yönelir. 1935'te Hayrünnisa Boratav'la evlenir.

1936'da Önasya Dilleri öğrenimi için Almanya'da eğitim bursu kazanır[20]. Eşi de kendisiyle birlikte gelir. Buradaki Nazi

---

[14] K.Boratav, (Ses Bandı) ve P.N.Boratav'ın ("Niyazi Berkes ve Üniversite Özerkliği" Paneli, videobandı, Bielefeld, 1988'deki) konuşması. P.N.Boratav telgraf çekenler içinde sadece Atsız'ın Türkçü olduğunu söyler. P.N.Boratav Mart 1988'de doldurulan bantta "bizi attılar" da demektedir.

[15] T.C. Ma. Vek. Orta Ted. Um. Md. 1920 sayı ve 9. X. 1932 tarihli Karnamesi (A.Ü. Rekt. Pers. Arş., Mustafa Pertev Kişisel Dosya) ve Maarif Vekaleti'nin 364 sayı ve 13. X. 1932 tarihli yazısıyla, ("Sicil Ahval Kağıdı"nda, A.Ü.Rekt.Pers.Arş. Pertev Naili Boratav [115] Kişisel Dosya) Konya Erkek Lisesi'ne ataması yapılır. Sicil Ahval Kâğıdında kendi isteğiyle atandığı yolunda herhangi bir bilgi yoktur. Tersine Yüksek Muallim Mektebi'nde burslu okuduğu ve "hizmeti muvazzafa" için atandığı yazılıdır. Bir başka yerde Darülfünun'da burslu okumasının karşılığı olduğu yazılıdır. ("A.Ü. Sicil Özeti", A.Ü.Rekt. Pers. Arş. Mustafa Pertev [115] Kişisel Dosya)

[16] Nihal Atsız oğluna yazdığı meşhur vasiyetinde Malatya'ya sürülmesini bu telgrafa değil *Atsız Mecmua*'ya bağlar. Bu bilgi için bkz. [Örfi İdare Komutanlığı'nın Irkçılar ve Turancılar davasındaki] "Son Tahkikat Kararı", *Aym Tarihi*, Eylül 1944, s.34.

[17] A.K., "Fikir Hayatı", *Atsız Mecmua*, sayı 2, 15 Haziran 1931,

[18] Hakaret içeren şiirde -"Hala taparlar mı koca terese"/ "İsmet girmedi mi hala kodese" gibi dizeler yer alır. Asıl şikâyet nedeni ise Cemal Kutay'la olan bir alacak ve karşılığındaki bir tefrika meselesidir.

[19] (K.Boratav, Ses Bandı) ve [Askerlik] "Hizmet Tezkeresi", A.Ü.Rekt. Pers. Arş. Mustafa Pertev (115) Kişisel Dosya.

[20] "Vekâlet hesabına berayı [t]ahsil [A]vrupaya gönderilmiştir." 3322 sayı ve 23. VIII. 1935 tarihli kararname. 17. III.1936'da Konya Erkek Lisesi'ndeki görevinden ayrılır. ("Darülfünun Sicil Karnesi", A.Ü.Rekt. Pers. Arş. Mustafa Pertev [115] Kişisel Dosya) Aynı belgede 1573 sayı ve 15. X.

hayranı Türk öğrencilerle zaman zaman Nasyonal Sosyalizm üzerine tartışmalara girer ve bunun sonunda Talebe Müfettişliğine, komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle şikayet edilir. Şikayet dilekçesinin sahipleri eski arkadaşları Ziya Karamuk, Mecdut Mansuroğlu, Şükrü Güllüoğlu ve Fazıl Yınal' dır. Talebe Müfettişi ise Boratav'ın 1946'dan sonra başka bir konumda tekrar karşısına çıkacak olan -Anadolucu- Reşat Şemsettin Sirer'dir. Sirer'in isteği üzerine Boratav geri çağrılır. Hayrünnisa Boratav bir süre daha Almanya'da kalır ve bu arada kocasının komünistlikten vazgeçtiğini söylemesi durumunda geri çağrılacağı vs. ısrarlarla Sirer tarafından rahatsız da edilir[21].

Türkiye'ye dönüşünde Yüksek Öğretim Umum Müdürü Cevat Dursunoğlu Boratav'ı Dil-Tarih'e başvurmaya ve yeniden folklora yönelmeye teşvik eder. Ancak bu arada geçici olarak yine Dursunoğlu'nun aracılığıyla Siyasal Bilgiler Okulu'na İdare Muavini olarak atanır[22]. Hemen bir ay sonra da boşalan S.B.O. Kütüphane memurluğuna tayin edilir[23]. 1938

1934 tarihli kararnameyle daha önce de eğitim için Avrupa'ya gönderildiği ve 1. X. 1935'te tekrar görevine döndüğü yazılıdır. Eğer bu doğruysa daha ilk izni bitmeden ikinci bir izin kararnamesi çıkarıldığı anlaşılmaktadır.

[21] Sirer, Boratav'ın geri çağrılmasını 6. IV. 1937 tarih ve 2598-37 sayılı yazıyla ister. Bakanlık 17. IV. 1937 gün ve 4.1472 sayılı emirle geri alınacağını bildirir. Boratav bunun üzerine 24. IV. 1937 tarihli bir dilekçeyle hakkında tahkikat açılmasını ister. 27. V. 1937'de bu isteğini tekrarlar ve şikayette bulunanların Nazi hayranı olduklarını ve kendisinin de Türk rejiminin kabul edebileceği manada nasyonalist olduğunu söyler. Sirer de Bakanlığa 7. VI. 1937 tarih ve 2886,37 sayılı bir yazı daha göndererek önceki şikayetçilerin yeni yazılarıyla Mebrure ve Lütfullah Aksel'in de aleyhte görüşlerini ekler. ([Adli Soruşturma] Fezleke[si]; Boratav'ın Dava Dosyası içinde)

[22] T.C. Kültür Bakanlığı Yük. Öğ. Um. Md. Komisyon No: 4120/21-131 ve 26. VI. 1937 tarihli kararname ile 80 TL aylıklı İdare Muavinliğine atanır. Kararname için bkz. A.Ü. Rekt. Pers. Arş. Mustafa Pertev [115] Kişisel Dosya. S.B.O. Maaş Bordro defterine göre göreve başlama tarihi 1. VII.1937'dir.

[23] T.C. Kültür Bakanlığı Y.Ö. Gen. Dir. Kom. No: 4120/23-144 ve 31. VII. 1937 tarihli kararnameyle 100 TL aylıklı S.B.O. Kütüphane memurluğuna atanır. Kararname için bkz. A.Ü.Rekt. Pers. Arş. Mustafa Pertev [115] Kişisel Dosya. S.B.O. maaş bordrosuna göre göreve başlaması 1. VIII. 1937'dir.

yılı Martında DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Doçentliğine atanır[24]. Atamasında herhangi bir sınava tabi tutulmaz. O sırada kararnameyi imzalayan bakan ise daha sonra kendisini kayırdığı iddia edilen Hasan Âli Yücel değil, Saffet Arıkan'dır. Bu noktada komünizm propagandası yaptığı iddiasıyla bursu kesilen bir kişinin doçent yapılabilmesi dönemin siyasi havasının henüz çok da ağır olmadığına bir delildir.

1938-39'da Nazi hayranı çevrenin ve Mustafa Kemal'in ölümünden sonra da CHP sağ kanadının etkinliğini artırmasıyla genişleyen Türkçü ırkçı grupların karşısında zayıf da olsa sanatçı, bilim adamı, öğrenci ve gazetecilerin yer yer oluşturdukları anti-faşist, ilerici oluşumlara rastlanır. Ankara'da Dil-Tarih'teki bazı hocalar Sabahattin Ali, Ruhi Su, Adnan Cemgil gibi bazı aydınları da içine alarak böyle bir grup oluşturur. Bu okulun dört önemli isminden Muzaffer Şerif Başoğlu zaten bir süredir Ankara'dadır ve Ankara'yı da aşan bir yayın faaliyetinin de içindedir[25]. Başoğlu'ndan başka Behice Boran[26] ve Niyazi Berkes[27] de 1939 yılı içinde DTCF'de göreve başlarlar. Niyazi Berkes'in o sıradaki eşi Mediha Berkes de aynı yıl Dil-Tarih'e girer[28]. Bu isimlerin dördü de Darülfünun -ve sonra İstanbul Üniversitesi- Edebiyat Fakültesi Felsefe Şubesini bitirmiş ve Boratav'dan farklı olarak eği-

---

[24] S.B.O.'dan çıkışı 8. III. 1937'dir (S.B.O. Maaş bordrosu). Doçentliğe T.C. Kültür Bakanlığı Y.Ö.Genel Direktörlüğü Kom. No: 4111/48-182 ve 5. III. 1938 tarihli kararnameyle atanır (A.Ü. Rekt. Pers. Arş. Mustafa Pertev [115] Kişisel Dosya). DTCF'de göreve başlama tarihi 8. III. 1938'dir ("Sicil Ahval Kağıdı", A.Ü. DTCF Pers. Arş. Pertev Naili Boratav Kişisel Dosya).

[25] Muzaffer Şerif DTCF'de göreve, -Gazi Terbiye'ye ilave olarak- 30. VI. 1939 tarih ve Kül. Bak. Y.Ö.G.D. Kom. No:4111/63-275 sayılı kararnameyle ve asıl olarak da 5. X. 1939 tarihli kararnameyle başlamıştır ("Kararname" ve "Sicil Karnesi", A.Ü.Rekt. Pers. Arş. Muzaffer Şerif Başoğlu [31-78] Kişisel Dosya).

[26] Behice Boran DTCF'de doçentliğe 31. V. 1939'da başlamıştır. ("Sicil Ahval Kağıdı", A.Ü.DTCF Pers. Arş. Behice Boran Kişisel Dosya)

[27] Niyazi Berkes DTCF'de 31. X. 1939'da felsefe asistanlığına ve 30. IX. 1941'de de doçentliğe atanır ("A.Ü. Sicil Özeti", A.Ü.Rekt.Pers. Arş. Niyazi Berkes [31/117] Kişisel Dosya).

[28] Mediha Berkes 6. XI. 1939'da göreve başlar (A.Ü. DTCF Pers. Arş. Mediha Berkes Kişisel Dosya). Mediha Berkes'in A.Ü. Rektörlüğü'nde bir dosyası bulunmuyor. DTCF'deki dosyasında bulunan belgelerinin de yeterli olduğu söylenemez.

timlerine ABD'de devam etmişlerdir. Muzaffer Şerif[29] ve Behice Boran[30] mezuniyet derecelerini almış, ama Mediha ve Niyazi Berkes[31] II. Dünya Savaşının başlaması üzerine eğitimlerini tamamlayamadan Türkiye'ye dönmüşlerdir. 1930'larda ABD'de Marksizm revaçtadır ve bu isimler de bu etkinin dışında kalmazlar[32]. Başlangıçta kültür alış verişinin yapıldığı, plak alıp müzik vs. dinlendiği daha heterojen bir topluluktan, anlaşılan o ki daha siyasi yakınlığa sahip insanlardan meydana gelen bir grup çıkar. Beşinden başka bu topluluğa Ruhi Su[33], Sabahattin Ali[34], Adnan Cemgil, Saffet Dengi (sonradan, Korkut)[35], Nusret Hızır, Orhan Burian ve Halil Vedat da katılır. Alman zaferlerine paralel olarak yükselen ırkçılığa karşı bu grubun da başka çevrelerdeki benzerleri gibi asıl niteliği anti-faşist, Turancı ve ırkçı karşıtı olmasıdır. *Yurt ve dün-*

---

[29] Başoğlu, Harvard'da lisans (1932) ve Columbia Üniversitesi'nde doktora (1935) yapar. ABD'deki eğitimi ve eserleri için bkz. ([Sicil] ve[Akademik] Anket, A.Ü.DTCF Personel Arşivi Muzaffer Şerif Başoğlu Kişisel Dosya).

[30] Michigan'dan aldığı 24 Şubat 1939 tarihli diplomanın suret ve tercümesi (A.Ü.Rekt. Pers. Arş. Behice Boran [116] Kişisel Dosya)

[31] Mediha Berkes Chicago'da Antropoloji şubesine devam eder ([Akademik] Anket, A.Ü.DTCF Pers. Arş. Mediha Berkes Kişisel Dosya). Niyazi Berkes Chicago'da Sosyoloji şubesine devam eder ([Akademik] Anket, A.Ü.Rekt. Pers. Arş. Niyazi Berkes [117] Kişisel Dosya).

Niyazi Berkes'ten, DTCF Dekanlığına; -1939'da yarıda kalan doktora mesaisini tamamlamak için- 27. II. 1945 tarihli izin ve harç talebi (A.Ü.Rekt. Pers. Arş. Niyazi Berkes [117] Kişisel Dosya) ve Mediha Berkes'ten, DTCF Dekanlığına;[aynı içerikli ve tarihli] dilekçe (A.Ü.DTCF Pers. Arş. Mediha Berkes Kişisel Dosya)

[32] ABD'de aldıkları eğitimin üzerlerindeki etkisiyle birlikte bu grubun temel fikri yönelimlerinin etraflıca değerlendirildiği makaleler derlemesi için bkz. Kurtuluş Kayalı, *Türk Düşünce Dünyası I*, Ayyıldız Yay., Ankara, 1994, s.105-199.

[33] Hayrünnisa Boratav'ın Adana'dan tanıdığı ve Konya'da P.N. Boratav'ın öğrencisidir.

[34] Hayrünnisa Boratav gibi, o da Konservatuar'da öğretmendir.

[35] Enver Gökçe'nin "1909-1946" şiirine konu olan, "Ölüm, adın kalleş olsun" mısraını yazdığı kişidir. Irkçı bilinen Şerif Korkut ile evlenmiştir. *Yurt ve Dünya*'da her iki soyadıyla da yazıları vardır.

ya'nın[36] da, *Adımlar*'ın da, hatta Komünist Partinin bu dönemdeki faaliyetinin de uygun sıfatı budur.

Yurt ve dünya'nın ilk sayısı Sonkanun (Ocak) 1941'de çıkar[37]. 21. sayısına kadar sahibi ve neşriyat müdürü olarak Behice Boran gözükür. Dergi gerçekten adına uygun olarak sadece Türkiye'nin değil Fransa, İtalya, Çin, Hindistan, Meksika gibi ülkelerin tarihi ve güncel sorunlarına dair yazı ve çevirilere de yer vermektedir. Konular itibariyle bakıldığında da, dergide Ziya Gökalp, Namık Kemal ve Hüseyin Rahmi'nin edebi-tarihi-fikri kişiliklerinden, köy sosyolojisine dair orijinal çalışmalara, psikolojiden ve Darwin'den Türk ve dünya sinemasına, İrlanda tiyatrosu, Beethoven ve İtalyan anti-faşist edebiyatından Türk edebiyatına ve savaş dönemi vurgunculuklarına kadar geniş bir ufuk kendisini hissettirmektedir. Yazar kadrosu çok zengindir. Sayılan bazı isimlerden başka Cemil Meriç, Hüseyin Avni Şanda, M.C. Anday, Orhan Kemal de zaman zaman gözükür. Aile ilişkileri de yayının sürmesinde önemli yer tutar. Müeyyet Boratav, Nazife Cemgil, Enver Berkes[38] ve Hayrünnisa Boratav isimlerinin yazı ya da çevirilerine de rastlanır. P.N.Boratav'ın yazıları folklor, halk edebiyatı ve çağdaş Türk edebiyatı gibi kendi uzmanı olduğu disiplinlerle sınırlıdır. Başka herhangi bir konu gibi ırkçılık üzerine de yazmamaktadır. Kendisi ise Turancıların diğerlerinden de daha fazla aleyhinde yazdıkları ve konuştukları kişidir[39]. Boratav ırkçılarla hesaplaşmasını "Müdafa"sında yapacaktır.

---

[36] *Yurt ve Dünya*'da çıkan milliyetçilik üzerine yazıların değerlendirilmesi için bkz. Meltem Ağduk-Gevrek, "Yurt ve Dünya (1941-1944)", A.Ü.Sos.Bil.Ens., Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1994, s. 119-146.

[37] *Yurt ve Dünya* dergisinin pek çok yönden ele alındığı ve röportaj kayıtlarıyla da zenginleştirilmiş bir çalışma için bkz. Meltem Ağduk-Gevrek, "Yurt ve Dünya (1941-1944)", A.Ü.Sos.Bil.Ens., Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1994. Meltem Ağduk-Gevrek çalışması için doldurduğu türn bantlarını kullanmam için bana verme nezaketini gösterdi.

[38] Niyazi Berkes'in ikizi. Büyük olasılıkla 1908'de doğduklarından bu isimleri almışlardır.

[39] "İlim namına oynanan... oyunlara" katlanamayıp Boratav'a "komünist" diye bağıran Abdullah Savaşçı Boratav'ın daha fazla tepki çekmesinin nedenini kendince şöyle açıklar: "Pertev pervasız ve cesur değil, zeki ve kurnaz bir tavırda propagandasını yapıyordu." (Ankara 4. Asliye Cezadaki ifadesinden)

21. sayıdan itibaren ise derginin imtiyaz sahibi Boratav ve neşriyat müdürü Adnan Cemgil olur. Bu ayrılık için siyasi farklılık, eleştiri dozunda anlaşmazlık, kişisel çekişme gibi pek çok açıklama yapılmıştır. Ancak dikkat çekici olan Boran'ın sonradan da dergiye yazı verdiği ve kimilerince, Boratav ve Berkes'in tersine Marksisttir, denen Başoğlu'nun da dergiye verdiği sadece iki yazının ikisinin de bu ayrılıktan sonra (sayı 26 ve 27) çıktığıdır. Boran'ın son yazısı da 27. sayıdadır[40]. Boran yıllar sonra, "Adımlar kanımca daha tutarlı ve belirgin bir ideolojik çizgideydi, en azından öyle olmasına özen gösteriyorduk" demektedir[41].

Yurt ve dünya dergisi anti-faşist ve hayli kaliteli bir bilim edebiyat dergisi olmanın dışında yazarlarınca da Marksist diye nitelenmemektedir[42]. Ancak Niyazi Berkes'in emperyalizm üzerine yazıları bazen kalıp halinde Lenin'den, kapitalizm üzerine yazıları bazen olduğu gibi *Kapital*'den aktarılmıştır. Adnan Cemgil de bazen benzeri tavırlar ortaya koyar. Bu tür konularda Marksizme sadece bir bilim olarak bakış söz konusu olabilir[43] ama "Marksist" etiketi yapıştırmak güç olsa da yazarlarında bir anti-kapitalist, Marksist ilhamın varlığı açıktır[44].

---

[40] Kurtuluş Kayalı doğrudan bu bölünmeyi kastetmeden Boran ve Başoğlu ile Berkes ve Boratav arasında Ziya Gökalp'e yaklaşım konusundaki farklılığı belirtir. Kayalı'ya göre, Boran ve Muzaffer Şerif Gökalp'e karşı daha eleştirel ve Hilmi Ziya'ya daha yakındır.

[41] Uğur Mumcu, *Bir Uzun Yürüyüş*, s.34.

[42] P.N. Boratav, biraz Atatürkçü, biraz sosyalist (K.Boratav, Ses Bandı), demekte Adnan Cemgil ise, kişi olarak olabilir ama derginin bütününde Marksist değildik, demektedir (Meltem Ağduk Gevrek, "Adnan Cemgil'le Söyleşi", 17-18 Eylül 1993, Ses Bandı). Mediha (Berkes) Esenel ise, kendilerine belki sosyal demokrat, denebileceğini, Marksist, sosyalizme ve Atatürkçülüğe açık olduklarını söyler. Ses bandından aktaran Meltem Ağduk-Gevrek, "Yurt ve Dünya (1941-1944)", A.Ü. Sos. Bil. Ens., Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1994, s. 70.

[43] Yorum Kurtuluş Kayalı'nın.

[44] Mete Tunçay, Boran ve Başoğlu'nu Marksist, Boratav ve Berkes'i anti-kapitalist olarak niteler. Ama Boran ve Başoğlu'nun eserlerinin "Marksist" çalışmalar olmadığını söyler (Mete Tunçay, Bielefeld, video bandı). Sosyoloji disiplininin bile Marksizmle nasıl uyuşabileceği açıklanması gereken bir konuyken, Başoğlu'nun kendini Marksist bir sosyal psikoloji yazmak zorunda hissetmemesi aslında anlaşılır bir şeydir.

Aydınlanmacı tarafı ve toplumsal eşitsizlikleri işlemesi de Hüseyin Rahmi'yi bu grubun en çok önem verdiği yazarlardan birisi yapar. Boratav, bilim hakkındaki görüşünü bir yazısında kendisine yönelen şu şekildeki bir hitapla ortaya koyar: "Sen ki bütün ilimlerin hayatla sıkı bir alâkası olduğunu iddia edersin, ve ilimde, sırf bir hakikati meydana çıkarmak gibi hasbi, bir gaye değil, dünyamızı daha rahat, daha güzel yapmak isteyen intifaî [faydacı] bir takım gayeler ararsın."[45].

Yurt ve dünya muhalefeti de genelde hükümete yönelik değildir. Dergide zaman zaman bazı hükümet uygulamalarını da hedef alabilecek şekilde, çağdaş bir toplumun gerekleri zaviyesinden eleştiriler yöneltilir. Bu konular radyodaki müzik programlarından, sinemaya, konut ve nüfus sorunlarından vurgunculuğa kadar genişleyebilir. Adnan Cemgil'in özellikle polemikleri çok sert ve anlaşılan etkilidir. Irkçı yayınların görüşlerini çürütürken amaçları, söyledikleri şekliyle hep, bunlara inanacak gençleri uyarmaktır. Hedef olarak Milli Şefi ve hükümeti almayınca, dergi ırkçılığın en pervasız olduğu savaş yıllarında çok ciddi bir sorunla karşılaşmaksızın 1944 yılına kadar varlığını sürdürür.

Bu sırada Boratav 25 Nisan 1941'de doçentliğe ehliyeti bakımından İbrahim Necmi Dilmen, Abdülkadir İnan, Ruben ve Fuat Köprülü'den oluşan bir jüri tarafından sınanır[46]. Ders takririni 28 Nisan 1941'de yapar[47]. Habilitasyon tezi olarak da sonradan yayınlanan "Türk Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği" adlı çalışmasını sunar[48]. Bu sıralarda bu grubun tamamında bir köy çalışması ve Başoğlu'nda da özellikle öğren-

---

[45] Pertev N. Boratav, "Halk Hikayeleri", *Yurt ve Dünya*, Mart 1941, sayı 3, s. 23-24.

Boratav'ın bilimsel kişiliği üzerine bir değerlendirme için bkz. Kurtuluş Kayalı, "Çevresiyle ve Geçmişiyle Barışık Bir Düşünce Adamı: Pertev Naili Boratav", *Folklor/Edebiyat*, Şubat 1995, sayı 2, s. 82-97.

[46] Dekanlığa, 28/4/1941 tarih ve İnan, Ruben, Köprülü imzalı yazı (AÜDTCF Pers. Arş. P.N.Boratav Kişisel Dosya)

[47] "Talebeye" [Duyuru], 25. IV. 1941(AÜDTCF Pers. Arş. P.N.Boratav Kişisel Dosya)

[48] Dekanlığa, Dilmen, Ruben, İnan, Köprülü imzalı [Direktörlüğe havalesi 24. IV. 1941 olan] tarihsiz kabul yazısı (AÜDTCF Pers. Arş. P.N.Boratav Kişisel Dosya)

ci denekler üzerinde çalışma eğilimi vardır. Her birinin dosyaları inceleme gezileri için izin yazışmalarıyla doludur.

Bu arada DTCF'de yarı ideolojik yarı kişisel ilk gruplaşma emareleri görülmeye başlanır. Felsefe Enstitüsü Müdürü Prof. Lacombe 15. VI. 1942 tarihli raporuyla öğretim üyeleri arasındaki geçimsizliği anlatır. Lacombe'a göre Sosyoloji ve Psikoloji branşı hocalarının Felsefe branşı hocalarıyla birlikte çalışma istekleri yoktur[49]. Kastedilen Felsefe hocaları Necati Akder ve Hamdi Atademir, sosyoloji ve psikoloji hocaları ise Başoğlu, Boran ve Berkes'tir. 1943 yılında ırkçıların bu grubu hedef alan yayınlarının dışında, *Yurt ve dünya*'nın yayınlanmasıyla doğal olarak oluşan polemikler vs. okuldaki cepheleşmeyi hızlandırır. Osman Yüksel, Selahattin Ertürk, Zeynep Dengi (Korkmaz), Bahaettin Ögel gibi Türkçü öğrencilerin karşısında, solcular arasında Mehmed Kemal, Şevki Akşit, Nuran Ertan, Vecihi Timuroğlu, Fatma Taşkıngöl (Başaran), Mübeccel Belik (Kıray) ve Dil-Tarih'in bu dönemdeki olaylarının neredeyse tamamını şiirleştirmiş olan Enver Gökçe gibi geleceğin de ünlü isimleri yer alır.

1943 yılından itibaren Almanya'nın Sovyetler karşısında Stalingrad'daki yenilgileriyle gerileyen durumu Türkiye'deki ırkçıların da artık rahat faaliyet gösteremeyeceklerine dair bir işarettir. Hükümet de anlaşılır ki savaşın sonuna kadar ırkçıları çeşitli şekillerde sıkıştıracak tedbirlere gidecektir. Kısa bir dönem için de olsa hava ırkçılar için ağırlaşır. Solcular da bu arada daha açık ve etkili yollarla Turancılara saldırır. 1943

---

[49] "Niyazi Berkes, hiç olmazsa kısmen birlikte çalışmak lüzumunu anlamıştır. Behice Boran daha mücadelecidir, fikirleri uğrunda kıyasıya bir mücadele açmıştır." Geçimsizliğiyle ünlü Muzaffer Şerif'e ait kısımlar benim yararlandığım "Fezleke"de yoktur. Lacombe, bu geçimsizliğin ideolojik nedenlerden kaynaklandığına dair herhangi bir şey söylemez ve sahalarındaki ehliyetlerini ilgilendirmediğini özellikle belirtir. ("Fezleke", Dava Dosyası) Osman Sıvacıoğlu da dayandıkları kültür farklılığının ikilik nedenlerinden biri olduğunu söyler. "Hocalar arasında görülen ikilik sebeplerinden biri de greko-romen ve cermen kültürlere dayanan gruplar tevlit etmişti. Mesela Mantık hocamız [Atademir] Aristo'ya hayrandı ve buna çok bağlı idi." (Ankara 4. Asliye Ceza Mahkemesinde 27. I. 1949 tarihli ifadesinden)

Temmuzunda TKP'li Faris Erkman'ın bir broşürü çıkar[50]. Irkçı akımı eleştiren ve suçlayan broşür birden Türkiye'de gündemi belirler. Türkçülerden gelen karşı saldırı niteliğindeki ve bu arada *Yurt ve dünya*'cıları da zaman zaman hedef alan cevabi broşürlerin[51] dışında konu TBMM'yi de meşgul eder[52].

1943 yılı gibi 1944'te de ırkçıları rahat günler beklememektedir. Irkçılık-Turancılık karşıtı yazılar da derlenerek Maarif Vekaletince yayınlanmıştır[53]. Nihal Atsız, 1944 yılı başlarında bir süredir devam ettirdiği karşı saldırıda bir hitap değişikliğine gider. Mart 1944'te Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na bir açık mektup yayınlar[54]. 5 Ağustos 1942 günü TBMM'de yaptığı konuşmayı hatırlatarak Saraçoğlu'na "Sayın Türkçü başvekil" şeklinde hitap eder. Türkçülüğe yönelik son saldırılardan şikayet eder. Bu mektuba sert bir tepki gelmez. Bu kez Nisan ayında bir ikinci mektup daha yazarak[55] hedefi genişletir, aralarında Boratav ve Sabahattin Ali'nin de bulunduğu bazı kişileri komünist olmakla ve Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'i de bunları korumakla itham eder. Sabahattin Ali bu mektubunda kendisine "vatan haini" diyen Nihal Atsız aleyhine dava açar[56]. Dava görülmekte iken Adliye binası ve Ankara

---

[50] F[aris]. Erkman, *En Büyük Tehlike Milli Türk Davasına Aykırı Bir Cereyanın İçyüzü*, Akün Bas., 1943. Faris Erkman'ın gerçekten yaşayıp yaşamadığı üzerindeki tartışmalar ve aydınlatıcı açıklama için bkz. Cemil Koçak, *a.g.e.*, C.II, s. 212.

[51] O[rhan].S[eyfi].O[rhon]., *Maskeler Aşağı "En Büyük Tehlike"nin İçyüzü*, Çınar Yay., İstanbul, 1943, R.Oğuz Türkkan, *Kızıl Faaliyet*, Bozkurtçu Yay., İstanbul, 1943, Nihal Atsız, *En Sinsi Tehlike*, (1 Ağustos 1943'te yazılmış) Baysan, İstanbul, 1992.

[52] Baskın Oran, "İkinci Dünya Savaşında Türkiye'de Siyasal Hayat ve Sağ-Sol Akımlar", *AÜSBFD*, 1969, s.252-53.

[53] *Irkçılık-Turancılık*, Türk İnk.Tar.Ens.Yay., Ankara, 1944.

[54] Atsız, "Başvekil Saracoğlu Şükrü'ye Açık Mektup", *Orhun*, 1 Mart 1944, sayı 15, s. 1-4.

[55] Atsız, "Başvekil Saracoğlu Şükrü'ye İkinci Açık Mektup", *Orhun*, 1 Nisan 1944, sayı 16, s.1-6.

[56] S.Ali'nin başvurusu 7 Nisan 1944 tarihlidir. Dava, Ankara 3. Asliye Ceza Mahkemesi'nde görülmeye başlar. Avukatı Hamit Şevket İnce 8 Mayıs 1944'te Atsız'ı savunmaktan vazgeçtiğini açıklar. Hemen ertesi günü 9 Mayıs 1944'te karar açıklanır. Atsız, dört ay hapis ve 66 lira para cezasına çarptırılır. Bu ceza da ertelenir. Bu dava için bkz. Mumcu, *40'ların Cadı*

sokakları ilk günden başlayarak Turancı gösterilere sahne olur. Bunların en önemlisi 3 Mayıs 1944'te tertiplenir[57]. Bu gösteri üzerinden başlatılan ve bir süredir hazırlığı yapıldığı belli olan tahkikat sonunda İstanbul 1 Numaralı Örfi İdare Mahkemesinde dava açılır[58]. Irkçıların 18 Mayıs 1944'te tutuklanmalarının tesadüf olmadığını Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1944 tarihli nutku gösterir. Burada ırkçıların faaliyetinin cumhuriyeti yıkmaya yönelik olduğu belirtilerek ciddi bir operasyonun geleceği hissettirilir[59].

Yine aynı dönemde solu da ilgilendiren gelişmeler olmaktadır. İstanbul'da 1943 yılı sonunda kurulan İlerici Gençlik Birliği üyelerine ve bağlı olarak TKP'ye yönelik tutuklamalara 1944'te başlanır[60]. Ankara'da da, 2 No'lu Askeri Mahkemece başlatılan komünist tahkikatıyla ilgileri bulundukları gerekçesiyle DTCF öğrencilerinden Nabi Dinçer, Asım Akşar, Nezih Fıratlı ve Sefer Aytekin ile birlikte Doçent Muzaffer Şerif

---

Kazanı, s. 64-72 ve Oran, *a.g.m.*, s. 253-54. Davanın hakimi, daha sonra Yücel-Öner davasına da bakacak olan Saffet Ünan'dır. Hasan Âli'nin Sabahattin Ali'yi dava açması için teşvik ettiği iddiası, bu sonraki davada geçmiştir.

[57] Daha sonra "Türkçülük Günü" olarak kabul edilecek olan bu tarihte, Adliye Sarayı önünde toplanılır, sloganlar atılıp Sabahattin Ali'nin kitapları yakılır. Daha sonra Ulus'a yürüyüşe geçen kalabalık Başvekâlet önünde de gösteri yapar ve polisin müdahalesiyle dağılır. Bkz. "Son Tahkikat Kararı", *a.g.y.*, s.41. Bu günün Türkçüler açısından anlamı ve ilgili kimi konular için ise bkz. *3 Mayıs 1944 50. Yıl Türkçülük Armağanı*, Akademi Ktb., İzmir, 1994.

[58] Yargılama sonunda 29 Mart 1945'te açıklanan karara göre 23 sanıktan 13'ü beraat eder, Zeki Velidi Togan 10 yıl, R. Oğuz Türkkan 5 yıl 5 ay, N.Atsız 6 yıl, Cihat Savaşfer ve Nurullah Barıman 4 yıl, Alparslan Türkeş 9 ay 10 gün, Fethi Tevetoğlu 11 ay 20 gün, Cebbar Şenel ve Cemal Oğuz Öcal da 11 ay hapis ve Atsız ve Türkkan da çeşitli sürgün cezalarına çarptırılır. Askeri Yargıtay bu kararı 23 Ekim 1945'te bozar ve 2 Numaralı Örfi İdare Mahkemesi de 31 Mart 1947 tarihli kararıyla tüm sanıkları beraat ettirir. Bu dava için bkz. Mumcu, *a.g.e.*, s. 75-91, R.O.Türkkan, *Tabutluktan Gurbete*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1975, 168-213 ve Oran, *a.g.m.*, s. 254-55. Oran'ın da söylediği gibi eğer deliller sahte değilse 1947'de beraat edebilmeleri sadece siyasi atmosferin lehte değişmesine bağlanabilir.

[59] Bu nutuk için bkz. *Aylın Tarihi*, Mayıs 1944.

[60] Bu davada tıp öğrencilerinden, Boratav'ın kardeşleri Müeyyet ve Muhtar Can Boratav da yargılanır.

Başoğlu 16. III. 1944'te tutuklanır[61]. 1944 yılı DTCF'deki hocalar için de zorlukların başladığı yıldır.

---

[61] Vali Tandoğan'dan Maarif Vekaleti'ne yazılan 2877/10678 sayılı yazı için bkz. Hasan-Âli Yücel, *Dâvam*, Ulus Basımevi, Ankara, 1947, s.29. Başoğlu, Dinçer ve Aytekin ile birlikte 12. IV. 1944'te serbest bırakılır ve hakkındaki takibat durdurulur. Bunu bildiren, Tandoğan'dan, Ma. Vek.'e; 3937/14473 sayılı yazı aynı kitabın 30. sayfasındadır. Başoğlu'nun Askeri Mahkemedeki yargılanması üzerine bir anı daha vardır. P.N. Boratav'a göre, "Ankara Üniversitesi Haftası"nın ikincisi Hatay'da düzenlenmektedir (O tarihte henüz resmi olarak "Ankara Üniversitesi" yoktur ama -daha 1932'den başlayarak- kurulmakta olduğu konusunda genel bir kanı hakimdir. "Tam teşkilatlı bir üniversiteye... doğru yeni bir adım" için bkz. "Kabul Edilen Yeni Kanun Lâyihaları" ve "Üniversite Haftası", *Yurt ve Dünya*, 1.Teşrin [Ekim] 1943, sayı 14, s. 371, 373). Albay Prof. Dr. Süreyya Aygün de "Türk Köylüsünden Öğrendiklerim" başlıklı, daha çok Kayserililerin pastırma yapımı konusunda sıhhi açıdan gösterdikleri başarıya değinen bir konuşma yapar (Bu konuşmanın pastırmaya değinmeyen -sonradan çıkarılmış olabilir- metni için bkz. *Ankara Üniversitesi Haftası Hatay*, TTKB, Ankara, 1945, s.83-98). Başoğlu sonraki bir gün düzenlenen yemekte Kayseri'lilerin Aygün'ün pastırmadan bir heykelini yapacaklarını vs. söyleyerek alay eder. Aygün de bir Türk subayına hakaretten onu mahkemeye verir. (K.Boratav, Ses Bandı) Bu olayın da Başoğlu'na yönelik antipatiyi artırdığı anlaşılabilir.

Başoğlu'nun -ve bu arada Boran'ın- TKP'yle ilişkileri çok açık değildir. Aclan Sayılgan, *Solun 94 Yılı*, (önsöz 1967), b.y., t.y., y.y., s. 316'da 1944 ve 1946 tevkifatlarından sonra da "Zeki Baştımar ve Muzaffer Şerif Başoğlu yönetimindeki Ankara Hücreleri gizli kaldı" şeklinde bir bilgi yer almaktadır. Solculuğu terketmiş olan yazarın verdiği bu şüpheli bilgi -gerçi kendisi Türkiye Gençler Derneği'nin eski bir üyesidir- *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, C. VI, İletişim Yay., 1988, s. 1935'te -imzasız ana metin içinde- aynen, doğruymuş gibi ve referans yapılmadan aktarılmaktadır. Bunu doğrulayacak başka bir bilgiye de rastlamadım. Üstelik anılarında Mihri Belli, Chicago'dan tanıştığı Niyazi Berkes ve DTCF'deki diğer öğretim üyeleriyle görüştükten sonra olumlu izlenim edindiğini söyler ama "benim aradıklarım bunlar değildi" diye de ekler. Mihri Belli, *İnsanlar Tanıdım*, C.I, Milliyet Yay., y.y., 1989, s. 179-80. Boran'la ilgili iddialar da tahmin düzeyindedir. Boran Mihri Belli'yle kolej yıllarından tanıştığını ve daha sonra Amerika'da birlikte okuduklarını ve kardeşi Remime ile komşu olduklarını söyler. (Boran'ın Ankara 4. Asliye Ceza Mahkemesinde 21. IV. 1949'daki cevabı) Oysa Mihri Belli anılarında Boran'la da Amerika dönüşünde Berkes aracılığıyla tanıştığını yazar. Boran'ın sözlerinin kolej ve Amerika yıllarına çok daha yakın bir zamanda söylendiği burada kaydedilebilir. Boran, Zeki Baştımar'la bir "fikri birlik"ten de söz

Bu tutuklamadan da önce 1944 yılı Ocak ayında okuldaki siyasi ikiliği araştırmak üzere bir tahkikat açılır. Tahkikat sonucunda Maarif Vekaleti Müfettişleri Osman Pazarlı ve Besim Kadırgan hazırladıkları raporla "komünist" damgasını yapıştırmayı uygun görmediklerini söyler, ama Boratav, Boran, Başoğlu ve Berkes'in Fakülte içi ve dışındaki yayınlarıyla öğrencilerle olan temaslarının yakından takibini önerirler[62]. Osman Yüksel, kendi ifadesine göre Garnizon Komutanlığına gidip Başoğlu ve diğerlerinin aleyhinde suçlamada bulunarak tutuklanmalarını sağlamıştır.

Yine bu yıl Osman Yüksel'in Pertev Naili Boratav ve Sabahattin Ali'ye taş atma olayı yer alır[63].

Maarif Vekilliği mensuplarının bu dönemde siyasi davalarda yargılanmaya başlamaları üzerine Vekil Yücel 4. IV. 1944 ve 70/99 sayılı bir genelge yayınlayarak bakanlık men-

---

eder. Bkz. Uğur Mumcu, *Bir Uzun Yürüyüş*, 11. B., Tekin Yay., İstanbul, 1994, s. 29. Boratav'ın ise TKP'yle herhangi bir ilişkisi yoktur.

Sökmensüer'ce iddia edilecek olan Şefik Hüsnü tarafından yönlendirilmelerine benzer bir denetimi Mihri Belli bizzat yaptığını söyler. Buna göre Belli başta çok yardımda bulunduğu halde, *Yurt ve Dünya* kendisini hayal kırıklığına uğratmıştır, ancak yine desteğini sürdürmektedir. 1943'te *Admlar*'la neredeyse birbirlerine karşı saldırıya geçeceklerdir. Şefik Hüsnü ve Reşat Fuat küsleri barıştırma işini Belli'ye verirler, o da bu işi yapar. Belli, *a.g.e.*, s. 184-85. Bu iddia daha çok TKP'nin tüm ileri hareketleri sahiplenme eğilimini göstermektedir.

[62] 6. III. 1944 ve 1104 sayılı rapordan kısımlar "Fezleke" ve Mumcu'nun *40'ların Cadı Kazanı*'nda vardır. Osman Pazarlı'nın Bursa Asliye Ceza Mahkemesi'ne verdiği istinabe ifadesinde raporun 6. II. 1944 tarihli olduğu yazılıdır. Milli Eğitim Bakanlığı'ndan bana bu belge verilmediği için aslını göremedim. Bu soruşturmayla ilgili bazı belgeler için bkz. Yücel, *a.g.e.*, s.96-98.

[63] Buna göre bir akşam Pertev Naili ve Hayrünisa Boratav ile S. Ali Dil-Tarih'in önünden Halkevi'ne doğru yürürken çalılıkların arasından fırlatılan bir taş P.N.Boratav'ı sıyırıp Sabahattin Ali'ye gelir. Taşı atan şahıs hızla kaçarak uzaklaşır ancak "eskiden sporcu" olan (Atsız, *İçimizdeki Şeytanlar*, s.28) S.Ali "bir fişek" gibi atılarak az ilerde onu yakalar ve dövüşmeye başlarlar. Pertev Boratav onları ayırmaya çalışır. Polisler ve çevreden gelenlerce ayırıldıklarında taşı atanın Osman Yüksel olduğu anlaşılır. Orada bulunan biri Sabahattin Ali aleyhinde tanıklık eder. İkisi de bir gece nezarette tutulur. Bu öykünün ayrıntıları üzerinde farklı anlatımlar vardır. Bkz. (K.Boratav, Ses Bandı) ve Sabiha Sertel, *a.g.e.*, s. 218-19

suplarının siyasetle uğraşmalarının yasak olduğunu hatırlatır. Dekan Şevket Aziz Kansu, Boratav, Boran ve Berkes'le konuşup haklarındaki iddialar karşısında bir açıklamada bulunmak zorunluluğunu belirtir. Bundan bir süre sonra Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin Türk öğretim üyeleri bu genelgeyi referans göstererek Anayasa ve Parti prensiplerine bağlılıklarını ifade eden bir bildiri yayınlarlar[64]. Fakülte içindeki ikilik devam ederken bunun ikaz ya da zorlamalarla sona erdirilebileceği inancı da sürmektedir. Ancak asıl önemlisi, Atsız'ın mektubundan bu yana Hasan Âli, baskılara daha fazla katlanamaz hale gelmektedir. Yücel, bizzat yönettiği bir Fakülte Genel Kurulu'nda Boratav, Başoğlu, Boran ve Berkes'i dergileri kapatmaları konusunda ihtar eder. Her iki derginin de yayınına son vermesi bu şekilde olur[65]. Daha sonra 15 Mayıs

---

[64] Bildiriyi imzalayanlar arasında Boratav, Berkes ve Boran da vardır.

A.Ü. Senatosu 28. VII. 1947 tarihli 138 sayılı karara esas olacak 48. toplantısında (A.Ü. Senato Karar Defteri) ilgili disiplin olayları sayılırken, bu genelgeye hiç değinmeden, "ideoloji ihtilafı"ndan kaynaklandığı söylenen "üzücü durum bir türlü ortadan kaldırılamadığı için" bu bildirinin yapıldığı belirtilir.

Söz konusu bildiri M.Tunçay ve H.Özen'in, 1933 Darülfünun Tasfiyesi üzerine etraflı bir incelemelerinde kaynak gösterilmeden yayınlanmıştır. Bkz. M.Tunçay-H.Özen, "1933 Darülfünun Tasfiyesi", *Yeni Gündem*, Ekim 1984, s.19. Oysa bu belge Yücel'in *Davam*'ında 49 yıldır basılı halde bulunmaktadır (s. 45-47). Yine aynı kitaptaki (s. 29-30) belgeler biraz daha dikkatli incelendiğinde, Başoğlu'nun bildirinin yapılmasından bir gün sonra 12 Nisan 1944'te serbest bırakıldığı ve bu nedenle metni imzalayamadığı anlaşılabilir.

Bu bildiriye Vekalet tamiminin mi -bu tamim ırkçılık davası sanığı bakanlık mensuplarını da ilgilendirmektedir-, yoksa bu "üzücü ihtilaf"ın mı yol açtığı bir tarafa, -ikinci olasılık daha doğru gözükse de-, bir bildirinin altındaki imzaya bakıp da insanları "ubudiyet"le kullukla suçlamak ve "daha etkili odaklara yamamaya çalışmak bariz bir haksızlık"tır (K.Kayalı). Bu insanların Kemalizme eğilimleri açıktır ama TKP'nin, İGB'nin savunmalarındaki, Faris Erkman da dahil tüm komünist bildirilerindeki dilin Kemalizme hatta bazen açıkça CHP programına kayması da henüz hakkıyla incelenmemiş bir meseledir. Üstelik o zamanlar henüz Kemalizmin Türk solunun bir türlü yenilemeyen makus talihi olduğunda da bir anlaşma sağlanmamıştı.

[65] Buna göre girişim de Rektör Şevket Aziz Kansu'dan gelmiştir. (A.Ü. Senatosu'nun 138 sayılı kararına ilişkin yazıdan, bkz. A.Ü.Senato Karar Defteri) Prof. Şinasi Altındağ da olayın Fakültede yapılan bir toplantıda ol-

1944 tarih ve 4/2405 sayılı yazıyla Yücel iki derginin de kapatılmasını Başvekalet'e teklif eder. Bakanlar Kurulunun 16 Mayıs 1944 tarih ve 3/824 tarihli kararnamesiyle -"Matbuat kanununun 50 inci maddesi mucibince"- *Yurt ve dünya* ve *Adımlar* resmi olarak da kapatılır[66]. 1945 yılının başında Muzaffer Şerif'in ABD'den davet alarak gitmesiyle gruptan bir kişi eksilir[67].

---

duğunu söyler (Altındağ'ın 15. IX. 1948'de 4. Asliye Ceza Mahkemesinin XI. oturumunda verdiği ifadeden). Bedii Ziya Egemen de bir Fakülte Meclisi toplantısında olayın gerçekleştiğini söyler (Egemen'in Ankara 4. Asliye Ceza Mahkemesi'nde 7. XII. 1948'de verdiği ifadeden). Boratav, bu konuşma için Yücel'in kendilerini çağırdığını söyler (K.Boratav, Ses Bandı). Adnan Cemgil ise, ben yoktum, diğerlerine söylemiş, der (Meltem Ağduk-Gevrek, Ses Bandı). Boratav olayı Sabiha Sertel'e de banttaki gibi anlatmıştır. Buna göre de Yücel sadece dergi sahipleri Boran ve Boratav'la görüşür. Bkz. Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, B. 2., Belge Yay., İstanbul, 1987, s.217. Vekil Hasan Âli Yücel Boran ve Boratav'ı toplantıdan önce de çağırıp konuşmuş olabilir.

[66] Bu kararlar için bkz. Hasan-Âli Yücel, *Davalar ve Neticeleri*, [1950], Yay. y., y.y., s.150, Yücel, (1947), s.138 ve *Ayın Tarihi*, Haziran 1944, s. 452.

Bu tarihte kapatılan *Yurt ve Dünya*'nın imtiyazını sonradan Pertev Naili Boratav Mediha Berkes'e devreder. (Bu bilgi için bkz. Ankara Valisi [Namına]'nden, DTCF Dekanlığına; 10781/29288 sayı ve 8. II. 1946 tarihli soru ve Dekanlık'tan, Ankara Vilayeti Emniyet Müdürlüğü'ne; 2508 sayı ve 23 Kasım 1946 tarihli yazılar, [A.Ü.DTCF Pers. Arş. Pertev Naili Boratav Kişisel Dosya]) Anlaşılan ilerde dergiyi tekrar çıkarma düşünceleri vardır ancak bu istekleri gerçekleşmez. Türkiye İşçi Partisi'nin yayın organı olarak yıllar sonra yayınlanan aynı adlı derginin ise bu imtiyazla bir ilgisi olmasa gerek.

[67] Başoğlu bir yıllık izinle ülkeyi 10. I. 1945'te terkeder (Dekanlık'tan, Askerlik. Şub. Bşk.'a; 2207 sayı ve 12 K.Evvel [Aralık] 1945 tarihli cevap). Sonra süresi bir yıl uzatılır (Profesörler Kurulu Kararı; 26. XII. 1946 ve 62 sayılı [teklif]). Ancak bir yabancıyla evlendiği için müstafi sayılır (A.Ü. Senato Kararı; 9. VI. 1947 ve 117 sayı). M.E.B. de bunu 10. VI. 1947'de onaylar (Rektörlükten, DTCF Dekanlığına; 31-78/589 sayı ve 13 Haziran 1947 sayılı yazı). Başoğlu'nun gerçekten de ülkeye dönmek isteyip istemediği çok açık değildir. Yazdığı mektuplarda (Dekanlığa, 25. X. 1946 ve 30. V. 1947) dönmek istediği yazılıdır. Yabancıyla evlenmenin istifa nedeni sayıldığını bilmediği, şeklinde hem bunu haber veren hem de aslında göreve devam etme isteğini hissettiren ifadelere de yer verir. Büyük olasılıkla kardeşi olan Avukat Muhtar Şerif Başoğlu'na göre 1947 yılı Haziran ayı için seyahat acentasından yerini bile ayırtmışken müstafi sayıldığını öğrenir ve

15 Haziran 1945'te Türk Dili ve Edebiyatı Enstitü Müdürü Necmettin Halil Onan Dekanlığa yazdığı bir yazıyla Boratav'ın Profesörlüğe yükseltilmesini önerir. Aynı gün Profesörler Meclisi teklifi ittifakla kabul eder[68]. Ancak bu işlemi geciktirecek bazı olaylar ortaya çıkar.

1945'te ülkede çok partili hayata doğru bir evrim kendini hissettirmektedir. Mayısta savaş bitmiş ve "demokratlar"dan oluşan cephe galip gelmiştir. Bayar ve arkadaşları bir süredir Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Bütçe ve güvenoyu görüşmelerindeki tavırları ve Haziran ayındaki "Dörtlü Takrir"leriyle yeni bir parti kurma hazırlığı içinde görülmekte, dahası İnönü tarafından buna teşvik de edilmektedirler. İnönü 1 Kasım 1945'te Meclis'i açış nutkunda bir muhalefet partisine ihtiyaç duyulduğunu söylerken hem 7 Temmuzda kurulmuş olan Milli Kalkınma Partisi'ni göz ardı etmekte hem de bu tercihini açıkça göstermektedir.

Solcu aydınlar da Bayar'ı burjuva demokratik devriminin tamamlanmasında kurulacak geniş cephe için iyi bir müttefik olarak görmektedirler. TKP'nin anti-faşist cephe politikası da böyle bir ittifak fikrinden geçmektedir. Bu muhalefet cephesinin kilit isimleri Sabiha ve Zekeriya Sertel, Tevfik Rüştü Aras, Cami Baykut, Mareşal Fevzi Çakmak ve Celal Bayar'dır. *Tan* ve *Vatan* da basındaki ittifakı temsil etmektedir. Bayar siyasi yeteneklerini sol ile girdiği bu sözde ittifakta çok iyi sergileyebilmiştir[69]. Birlikte bir dergi çıkarma fikri de bu ittifakın bir görünümü olarak tasarlanmıştır. *Görüşler* dergisi bu şekilde ortaya çıkar. DP ve sol ve yakını olan bu ünlü isimlere Boratav, Boran, Berkes'ler ve Cemgil de katılır. Dergi 29 Kasım 1945'te çıkar ve ikinci baskısı da yapılır. Cemgil ve Boran'ın da ilk sayıda birer yazısı vardır. Cemgil'in yazısı faşizm,

---

ABD'de kalır (Ankara 6. Asliye Hukuk Mahkemesi Yargıçlığına; Cevap layihası, Esas No: 951/73). Tüm bu belgeler A.Ü.DTCF Pers. Arş. M.Ş. Başoğlu, Kişisel Dosyasındadır.

[68] Onay aynı kâğıdın üzerinde el yazısı ve "E.Z.Karal" imzasıyla mevcuttur. (AÜDTCF Pers. Arş. P.N.Boratav Kişisel Dosya)

[69] Bu cepheye solun bakışı için bkz. Sabiha Sertel, *a.g.e.*, s. 270-71. Zekeriya Sertel ise başlangıçtaki işbirliğini "Demokrat Parti'yi Nasıl Kurduk?" diyecek kadar abartabilmektedir. Bkz. Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, 251-265.

Boran'ınki zirai reform üzerinedir. Ancak başlangıçtaki ilgi yerini büyük bir tepkiye bırakır. Bayar ve hatta Aras dergiye katkıda bulunacaklarını söyledikleri halde bir ilgileri olmadığını açıklayarak "ittifak"tan ayrılırlar[70]. Solcular geniş bir anti-komünist cephe karşısında yalnız kalır.

3 Aralık 1945'te Hüseyin Cahit Yalçın *Tanin*'de "Kalkın Ey Ehli Vatan" yazısını yayınlar ve Sabahattin Ali'nin *Yeni Dünya*'sını ve *Görüşler*'i hedef gösterir. Aynı gün tepki haberleri gelmeye başlar[71]. 4 Aralık 1945 sabahı yayınlanan *Cumhuriyet* gazetesindeki bir yorum en kışkırtıcı olanıdır[72]. 4 Aralık 1945'te esas olarak CHP'nin örgütlediği büyük bir kalabalık *Tan, Yeni Dünya* ve *La Turquie* matbaalarıyla "Berrak" ve "ABC" kitabevlerini basar ve büyük tahribat yapar[73]. Sabiha Sertel'i kırmızıya boyayıp sokaklarda dolaştırmak gibi hastalıklı planlar da yapılır. Ancak Sertel'leri ele geçiremezler. İstanbul'da çeşitli yerlerde saklanırken, Ankara'ya Başbakan'la aylık görüşmeye gittikleri haberi gazetelerde çıkar[74]. Sıkıyönetimce sonuçsuz kalacak olan tahkikatlar da başlatılır. Sonraki

---

[70] 2 Aralık 1945'te, *Akşam*'da (Demokrat) imzasını kullanan yazar, "Kızıl Yapraklar Açarken"i yazarak dalga geçer. "Tan-Vatan cephesi dün sabah tuzla buz oldu... [Bayar, Köprülü, Menderes ve hatta Tevfik Rüştü] bu oyunda sayımız, suyumuz yok [dediler]... Uyandılar, ürktüler, dağıldılar."

[71] "<<Gençler Okumayınız Bu Mecmua Komünisttir>>", *Cumhuriyet*, 3 Aralık 1945, İzmir'de sokaklara asılan aynı ifadeli afişleri anlatmaktadır.

[72] "Bizim Yoldaşlar Nihayet Maskelerini Attılar" başlıklı "haber"de bir fotoğrafta "Görüşler"in "G"sinin orta çıkıntısı bir parmakla kapatılıp harf tersine çevrilir. Üstteki çıkıntıyla birlikte ortaya sözde bir orak çıkar. Ve can alıcı bir soru: "Ya bunun çekici nerede?"

İşin ilginç tarafı bu tehlikeli ve saçma yorumlara hala hak verenlerin olmasıdır. "İlgi çeken taraf, <<Görüşler>>in <<g>>si idi. Bu tamıyla bir orak şeklindeydi." Metin Toker, *a.g.e.*, s. 79. Kesinlikle Toker düzeyinde olmasa da Uğur Mumcu bile *40'ların Cadı Kazanı*'nda "dönemin modası" diyerek kışkırtmanın sorumluluğunu hafifletmeye çalışmaktadır.

[73] "Üniversite Talebeleri Bu Sabah Tezahüratta Bulundular", *Akşam*, 4 Aralık 1945'te olaylar, tahribat, yürüyüş anlatılmakta ve sonra "hiçbir hadise olmamıştır" denmektedir. Ayrıca bkz. S.Sertel, *a.g.e.*, s. 304-22.

[74] "Gençliğin Dünkü Tezahürleri", *Akşam*, 5 Aralık 1945.

günlerde saldırının meşrulaştırılmaya çalışıldığı yazılar yer alır[75]. İzmir ve Bursa'da da benzeri eylemler olur[76].

Sonuçta ne *Tan* ne *Görüşler*, ne de *Yeni Dünya* yeniden yayınlanamaz[77]. Ülkede bu günlerden başlayarak sola karşı müthiş bir mücadele verileceği, dosta düşmana -Yalçın Küçük'ün Truman Doktrini ile ilişkisini gösterdiği gibi, bu arada ABD'ye, para yardımı alabilme endişesiyle- kanıtlanmaya çalışılır. *Görüşler* yazarlarının ve bu arada DTCF hocalarının da içinde olduğu solcular için çok zor bir dönem açılmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı profesör ve öğretmenlerin siyasi yazı yazamayacaklarına dair bir genelge yayınlar[78] ve solcu bilinen tüm M.E.B. mensupları bakanlık emrine alınmaya başlanır[79]. Boratav, Boran ve Berkesler 15. XII. 1945'te "görülen lüzum üzerine Bakanlık emrine" alınır[80] ve haklarında derhal

---

[75] Necmettin Sadak, "Türk Gençliğinin Heyecanlı Gösterisine Dünya Hayran Kalmıştır", *Akşam*, 7 Aralık 1945. Sadak, Türk adaletinden anlayış beklemektedir.

[76] "İzmir ve Bursa Gençleri de Dün Tezahürat Yaptılar", *Cumhuriyet*, 6 Aralık 1945 ve "İzmir ve Bursa'da da Tezahürat Yapıldı", *Akşam*, 6 Aralık 1945.

[77] Tersine Serteller ve Cami Baykut Meclis ve hükümetin manevi şahsiyetine hakaretten 2. Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılanır ve Serteller birer yıl ve Baykut da on ay hapse mahkum olurlar. Yargıtay 1. Ceza Dairesi bu kararı bozar ve sanıklar serbest kalır.

[78] Bu genelge TBMM'de tartışmaya yol açar. Muhiddin Baha Pars M.E.B. talimatnamesinin hürriyeti kısacağını bildirir. Bakan Yücel cevabında "Üniversitede fikir hürriyeti zannedildiği gibi hiç bir yerde [~tıpkı başka yerlerde olduğu gibi] hududsuz değildir" der. Söz konusu yayınları ise "gençlerin yetişme hürriyetine mani olucu" diye niteler. Bkz. "Mecliste Milli Eğitim Meseleleri İçin Tartışmalar", *Cumhuriyet*, 25 Aralık 1945.

[79] "Sabahattin Ali Bakanlık Emrine Alındı", *Cumhuriyet*, 12 Aralık 1945; "Milli Eğitim Bakanlığının Bir Tamimi", *Cumhuriyet*, 16 Aralık 1945, "Profesör ve Öğretmenler Siyasi Mahiyette Yazı Yazamayacaklar" ve S.Ali ve Mehmet Ali Aybar'dan sonra Boran ve Boratav'ın da (Berkes, geçmiyor) bakanlık emrine alındığını bildiren "İki Doçent Bakanlık Emrine Alındı", *Akşam*, 16 Aralık 1945. "Vekalet Emrine Alınan Doçent ve Öğretmenler", *Akşam*, 17 Aralık 1945'te Mediha ve Niyazi Berkes'le ilgili haber yeni verilir. Bu isimlere Atatürk Lisesi felsefe öğretmeni Adnan Cemgil ve İzmir'de ortaokul öğretmeni -*Yurt ve Dünya*'da da yazan- Kemal Bilbaşar da eklenir.

[80] 15. XII. 1945 tarih ve 132 sayılı Müdürler Encümeni Kararı ve Bakan Yücel'in onayı; Dekanlık'tan, P.N.Boratav'a, Bakanlık emrine alınma ka-

bir tahkikat açılır[81]. DTCF'li hocalar da Danıştay'da iptal davası açarlar. Nisan ayı sonuna kadar Fakülteden uzak kalacaklardır[82]. Danıştay işleme esas suçun gerçekleşmediğini ve gerçekleşmesi durumunda da bunun cezasının memuriyetten çıkarılmak olduğunu belirterek dördü için de ilgili işlemleri iptal eder[83] ve göreve dönerler. Ancak görevde olmadıkları süreye ait maaş farklarının ödenmesine ilişkin talepleri red-

---

ranı tebliği, 2253 sayılı yazı; T.C.M.E. B. Zat İşl. Müd.'den, DTCF Dekanlığına, 30/1-27739 sayılı yazı. Bu yazıya cevaben Dekanlık'tan, M.E. B. Zat İşl. Müd'e yazılan 2262 sayı ve 18 Kanunuevvel [Aralık] 1945 tarihli yazıda dört öğretim üyesine kararın 16 Aralık 1945'te iletildiği ve görevlerinden 17 Aralık 1945'te ayrıldıkları yazılıdır. (A.Ü.DTCF Pers. Arş. P.N. Boratav Kişisel Dosya)

[81] Dekan Enver Ziya Karal "umumi şekil ve mizampajıyla" *Görüşler*'i öğretim üyelerinin yazı yazabileceği bir dergi telakki etmediğini M.E.B.'e bildirir. Bundan sonra Yüksek Öğretim Umum Müdürü Necmeddin Halil Onan yazdığı bir raporla, yaptığı soruşturmada İstanbul'daki olayları protesto yolunda DTCF öğrencilerince hazırlanan harekette bu hocaların açık bir teşvik ve tahriklerini saptamamış ise de, "çocuklarımızın fikirlerini zararlı istikametlere yöneltmekte amil oldukları" görüşünün kendisinde güçlendiğini belirtir. *Görüşler* yazı kadrosunda olmaları da Onan'a göre "öğretim üyesi olarak Fakültede kalmamalarını gerektir"mektedir. Bu rapor üzerine dosya M.E.B. Müfettişlerinden Refik Günel, Mehmet Doğanay ve Sami Akyol'a gelir. Onlar da hazırladıkları 15. I. 1946 tarihli raporlarında, bu dört öğretim üyesinin fikirlerini sürdürdükçe "ilmin istediği tarafsızlık ile yetiştirilmeleri gereken [y]üksek [ö]ğretim gençliği ile olan temaslarının kesilmesinin uygun olacağını" bildirirler. (28. VII. 1947 tarihli ve 138 sayılı karardan, A.Ü.Senato Karar Defteri) Fezleke'de bu ikinci rapora dayanılarak bakanlık emrine alındıkları ifadesi vardır ki, raporun söz konusu işlemden tam bir ay ileriki bir tarihi taşıması bunu imkansız kılmaktadır.

[82] Enver Gökçe meşhur "Dost" şiirini bu sırada yazar:

"...
Sizlere selâm olsun üniversiteler!
Öğretmenleri alınmış kürsüler,
Öğretmenler!
Sizlere selâm olsun
Hürriyeti yazan eller, dizen eller!"

[83] Boratav'ın davası için T.C. Danıştay 5.Daire (Esas No: 45/2363 ve Karar No: 46/722 ve 26/4/1946 tarihli) kararı [A.Ü.Rekt. Pers. Arş. Mustafa Pertev Kişisel Dosya]. Boran için (46/90 Esas, 46/475 karar), Niyazi Berkes için (45/2381 Esas, 46/723 karar) bkz. "Fezleke". Mediha Berkes'in hayli sınırlı belgeleri içinden bu davaya ait bir şey çıkmadı.

dedilir[84]. İşlemlerin Danıştay'ca iptali üzerine Hasan Âli Yücel temyize gitmek ister, Bakanlık Hukuk Müşaviri Atalay bunun fayda etmeyeceğini söyler. Yücel bu durum karşısında istifa etmek ister, buna da Başbakan Saraçoğlu engel olur[85].

7 Ocak 1946'da DP kurulur. Çok partili hayata geçiş yönündeki gelişmelerden umutlanan ve daha çok da bu gelişmeleri zorlamak için ortaya atılan sosyalist partiler 16 Aralıkta kapatılır. 20 Ekim 1946'da Serteller geniş cephe düşüncesiyle son girişimlerinden birinde bulunacaklardır. Mareşal Fevzi Çakmak, Kenan Öner, Tevfik Rüştü Aras, Hasan Rıza Soyak, Sadık Aldoğan ve Cami Baykut'la birlikte Zekeriya Sertel İnsan Hakları Cemiyeti'ni 20 Ekim 1946'da kurarlar. Ancak bunun da zayıflığı ilk provokasyonda Mareşal'in geri çekilmesiyle ortaya çıkar[86].

Haziran ayında üniversitelere özerklik veren Üniversiteler Kanununun çıkması ve 21 Temmuz seçimlerinden sonra oluşan Recep Peker hükümetinde Reşat Şemsettin Sirer'in Milli Eğitim Bakanlığı mevkiine gelmesi DTCF'li öğretim üyelerini yakından ilgilendirecektir.

Üniversiteler Kanununun çıkmasından bir hafta sonra 19 Haziran 1946'da toplanan M.E.B. Müdürler Komisyonu 80 sayılı kararıyla Pertev Naili Boratav'ın profesörlüğe yükseltilmesini Bakana önerir ve Yücel de aynı gün kararı onaylar. Bu kararı Yüksek Öğretim Umum Müdürü Necmeddin Halil Onan 22 Haziran 1946 tarihli yazıyla (4111/48-3177 sayı)

---

[84] Boratav'ın davasında Danıştay 5. Dairesi (Esas No:46/1387; Karar No:47/1034 sayı ve 2. VII. 1947 tarihli) kararında tazminat talebi süre aşımından ve iddia da esastan reddedilir. İdare hukuku gelişimimizin bu aşamasında henüz "maaş hizmet karşılığıdır" esası katı şekilde uygulanmaktadır ve üç öğretim üyesi 1948'de de aynı cevapla karşılaşacaktır. Tespit edebildiğim kadarıyla da ilk davada tazmin talebinde de bulunan tek kişi Niyazi Berkes'tir. Boran'la birlikte onun da ikinci başvurusu süre aşımından reddedilecektir.

[85] Yücel, [1950], s.122-23.

[86] İnsan Hakları Derneği'nin öyküsü için bkz. S. Sertel, *a.g.e.*, s. 351-62; Z. Sertel, *a.g.e.*, s. 265-73.

DTCF Dekanlığına bildirir. Dekanlık da 25 Haziran 1946 tarih ve 1435 sayılı yazıyla Boratav'a durumu bildirir[87].

DP ve CHP arasındaki çekişmelerde bu öğretim üyelerinin isimleri tekrar gündeme gelecek ve bu kez tüm partilerin ortak hedefi olarak durumları giderek ağırlaşacaktır. Kaçınılmaz şekilde tasfiyelerine varacak gelişmeler TBMM'de 29 Ocak 1947'de verilen danışıklı bir soruya karşı İçişleri Bakanının yaptığı konuşmayla başlar[88]. 1946 sonlarından itibaren İstanbul Sıkıyönetimince komünist hareketle ilgili bir soruşturma yürütülmektedir. Giresun Milletvekili Ahmed Ulus bu soruşturmanın sonuçlarını sorarak Bakan Şükrü Sökmensüer'e bir konuşma fırsatı sağlar. Sökmensüer, kendine göre dönemlediği Türk komünist hareketi tarihini zamanına kadar getirir. Şefik Hüsnü'nün raporlarından alıntılar yaparak *Tan*, *Yurt ve dünya* ve *Adımlar*'ın TKP kontrolünde çıktıklarını iddia eder. Bundan sonra Sertellerin ve onlara yakın Tevfik Rüştü Aras'ın DP'lilerle ve Mareşal Fevzi Çakmak'la olan siyasi bağlantılarını gösteren mektuplar okur. Bir komünist tahkikatına konu olmuş kişiler ve belgelerden böyle bağlantıların ortaya çıkması ya da çıkarılmasının sonuçları ve yankıları büyük olur[89]. Bu konuşma öğretim üyeleri aleyhinde sonraki pek çok yayın ve konuşmalardaki suçlamalara dayanak olur. Bu kez Çakmak 5 Şubat 1947'de bir demeç vererek bir eski Milli Eğitim Bakanının komünistleri himaye ettiğini söyler. Bunun üzerine Hasan Âli, 8 Şubat 1947'de *Ulus*'ta bir açık mektup yayınlayarak Çakmak'a kendisini mi kastettiğini sorar. Buna cevap Mareşal'den değil de, 11 Şubat 1947'de *Yeni Sabah*'ta Kenan Öner'den bir suçlama mektubuyla gelir. Bunun üzerine 17 Şubat'ta Hasan Âli Yücel, Kenan Öner ve

---

[87] İlgili yazılar AÜDTCF Pers. Arş. P.N.Boratav Kişisel Dosyasında mevcuttur.

[88] *TBMMTD*, Dönem: VIII, Cilt: 4, Toplantı: 1, s.66-76.

[89] "Mecliste Komünistler İçin Dünkü İfşaat", *Cumhuriyet*, 30 Ocak 1947; "Mareşal ile İç Bakanı Arasındaki Tartışma", *Cumhuriyet*, 31 Ocak 1947; T.R. Aras'ın mektubunun fotokopisinin de olduğu "İç Bakanının Beyanatı Etrafında Yeni Akisler", *Cumhuriyet*, 1 Şubat 1947; Köprülü'nün *Yurt ve Dünya*'cıları hedef aldığı "İçişleri Bakanının Beyanatı ve Demokratlar", *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1947; "(D.P.) Başkanı Dün Bir Beyanname Neşretti" ve "Tevfik Rüştü Aras'ın Sorulara Cevabı", *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1947.

Yeni Sabah gazetesi sahibi Cemalettin Saracoğlu aleyhinde hakaret davası açar. Meşhur Yücel-Öner Davası böylece çıkar[90].

Dil-Tarih'teki öğretim üyeleri bu şekilde bir kez daha gündeme gelir. Ancak tüm bu gelişmelere karşın bu öğretim üyelerinden bir bölümü yeni bir yayın faaliyeti içine girer. Mediha Berkes'in[91] imtiyaz sahibi olduğu *24 Saat* gazetesi 22 Şubat 1947'de yayına başlar. Üstelik adeta inadına hala Mareşal'le ittifak arayışı içindedirler[92]. 26 Şubat'ta yazı işlerini Adnan Cemgil devralır. Bu faaliyet de anlaşılan tepki çeker.

---

[90] Dava Ankara 3. Asliye Ceza Mahkemesi'nde görülür. Yargıç, S.Ali-Atsız Davasına da bakmış olan Saffet Ünan'dır. Mahkeme ilk olarak verdiği (19 Kasım 1947 ve 947/243; 947/386) kararla sanığın isnatlarının doğru olduğuna hükmederek davayı düşürür. Yücel'in avukatı Esen, 9 Aralık 1947'de Yargıtay 4. Ceza Dairesine temyiz başvurusunda bulunur. Daire, 26 Mayıs 1948 tarihli kararıyla kararı vazife yönünden bozar. Asliye 3. Ceza Dairesi 3. VII. 1948 tarihinde ısrar kararı alır. Avukat, 21. VIII. 1948'de Yargıtay Genel Kurul Başkanlığı'na başvurarak kararı temyiz eder. Bunun üzerine Yargıtay Genel Kurulu 16. III. 1949 tarih ve 24/K.3 sayılı içtihadı birleştirme kararını alır. Burada -Yüce Divan türünden- özel yargılamaya tabi olanların açtığı hakaret davalarında ispat hakkının sanığa verilemeyeceği belirtilir. Sonra Yargıtay Ceza Genel Kurulu (Esas No:4/367/102; Karar No: 102 ve 18. IV. 1949) kararı tekrar bozar. Ankara 3. Asliye Ceza Mahkemesi son yargılamada verdiği (949/177; 949/232 sayı ve 2. VII. 1949 tarihli) kararda önceki kararların gerekçesinde diretir ve ısrar kararının sadece isbat kaziyesi kısmından bozulduğunu belirtir. Kenan Öner 8 Mart 1949'da öldüğünden hakkındaki amme davası kalkar. Cemalettin Saracoğlu hakkında beraat dayanağı olan defi hakkının kaldırılmış olması cezayı azaltıcı takdiri sebep kabul edilerek cezasının 1/3'ü indirilerek 4 ay 20 gün hapis 155 lira 50 kuruş ağır para cezası ve 300 lira manevi zarar tazminatına hükmedilir ve ceza ertelenir. Cemalettin Saracoğlu temyize gider ama 22. XII.1949 tarihlinde Yargıtay kararı onaylar. Bu davanın ayrıntıları için bkz. Hasan-Âli, (1947); Hasan Âli, [1950] ve Kenan Öner, *Öner ve Yücel Davası*, Kenan Mtb., İstanbul, 1947.

[91] Mediha Berkes 7 Ocak 1947'de, kendisine kurumunda gelişme ve yükselme imkanı verilmediğini söyleyip DTCF'deki görevinden istifa eder. Bu istifa 13. XII. 1947 tarih ve 31-114/178 sayılı Rektörlük kararıyla kabul edilmiştir. Dekanlıktan, Rektörlüğe bu bilgiyi bildirir 686 sayı ve 25 Şubat 1947 tarihli yazı ve istifa mektubu AÜDTCF Pers. Arş. Mediha Berkes Kişisel Dosyasında vardır.

[92] Mediha Berkes, "Niçin Çıkıyoruz?" ve Adnan Cemgil, "Mareşal'e Selam", *24 Saat*, 22 Şubat 1947.

1 Mart 1947'de 67 sağcı öğrencinin imzaladığı bir dilekçeyi dört öğrenci Başbakanlığa, M.E. Bakanı Reşat Şemsettin Sirer'e ve İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'e sunarlar. Dilekçe aynı gün *Bayrak* gazetesinde yayınlanır. Bunda Şefik Hüsnü'nün mektubunda adı verilmeyen bağlantılı dergilerin *Yurt ve dünya* ve *Adımlar* olduğu belirtilir ve bunlarda çalışanların işine son verilmesi istenir.

Buna karşılık 5 Mart 1947 tarihli *24 Saat*'te bu hocaları savunan, kimsenin telkiniyle zehirlenmeyeceklerini söyleyen, ilim hürriyeti ve üniversite özerkliğine saldırıları ve bu arada 67 imzalı dilekçeyi yeren 108 DTCF öğrencisinin imzasını taşıyan bir dilekçe yayınlanır. Bu dilekçe Rektörlük, dekanlık ve çeşitli gazetelere de iletilir[93].

5 Mart 1947 günü Pertev Naili Boratav DTCF'de bir konferans verecektir. Ancak salonu doldurmuş olan sağcı ve okul dışından toplanmış bir grup, konuşmalar ve bağrışmalarla buna meydan vermeyeceğini belli etmektedir. Boratav yine de konuşma yapmak yolunda ısrar eder, ancak Rektör Şevket Aziz Kansu salona gelerek konferansların ertelendiğini açıklar.

Bunun üzerine ertesi gün 6 Mart 1947'de bin kişiye yakın bir topluluk konferansların kaldırılmamasını, yalnızca mukaddesat karşıtı olanların yasaklanmasını, üniversiteden solcu hoca ve öğrencilerin kovulmasını ve Yücel zamanında alınan *Yurt ve dünya*'ların toplatılmasını ve çıkaranların muhakeme sonuna kadar gözaltında tutulmalarını ister. Kansu ve Emniyet Amiri yatıştırıcı konuşmalar yapar. Topluluk İstiklal Marşı'nı okuyup çıkar, Ulus'a doğru yürür. *Marko Paşa* ve *24 Saat* nüshalarını yırtarlar. *24 Saat*'ın basıldığı matbaaya yürümek isterlerse de zabıta engel olur[94]. Göstericiler için herhangi bir

---

[93] Bu dilekçecilerin bir de "108'lerdeniz meydanda merdiz" diye marşı vardır.

İmza sırasında bulunmadığı için imzalayamayan Vecihi Timuroğlu'na göre bu dilekçeyi Türkiye Gençler Derneği ve de asıl olarak TKP örgütlemiştir. (M.Çetik, Ses Bandı)

[94] "Ankara Gençliğinin Kızıl Propagandayı Protestosu", *Cumhuriyet*, 7 Mart 1947. Bundan sonra tahrip edilme korkusuyla Sakarya Matbaası *24 Saat*'i basmayı kabul etmez. "Ankara'daki Nümayiş Tahrikatı", *Cumhuriyet*, 8 Mart 1948.

soruşturma da açılmaz[95]. Hikmet Tanyu o günlerde Sökmensüer'in iddialarını yineleyen, bu gösteriyi anlatan ve kendince "destan"laştıran bir broşür yayınlar[96]. Bu olayları üç öğretim üyesinin yanı sıra aralarında Nusret Hızır, İrfan Şahinbaş ve Güzin Dino'nun yer aldığı on öğretim üyesi bir dilekçeyle protesto eder.

6 Mart 1947'de A.Ü. Senatosu toplanır. Rektör 5-6 Mart olayları hakkında şifahi rapor verir. Görüşmeden sonra bir tebliğin Anadolu Ajansıyla kamuoyuna sunulması[97] ve olayı incelemek üzere bir komisyonun kurulması kararlaştırılır. Komisyona Esat Arsebük, Hikmet Birand, Necmettin Halil Onan, Nüzhet Şakir Dirisu ve Faruk Erem seçilir[98].

Bu günlerde Üniversite üzerinde büyük bir baskı olduğu da alınan kararlardan anlaşılmaktadır. DTCF öğretim üyelerinin durumu aleyhlerinde yapılan her kanun dışı gösteriden sonra bir kat daha ağırlaşmaktadır. Basında solcuların işten çıkarılmasının doğal olduğu yolunda örnekleri daha sonra da görülecek olan haberler gözükmeye başlar[99]. Sol aleyhtarı olaylar devam eder[100].

Ankara Üniversitesinin bu tür gösteri ve tertipler karşısında, elemanlarını korumaktan ne kadar aciz olduğu da her örnekte yeniden görülmektedir. 7 Mart 1947 tarihli Senato toplantısında, İçişleri Bakanının Meclisteki konuşmasından sonra bir kaç öğretim üyesinin yabancı ideolojilerle ilgisi üzerine,

---

[95] "Ankara'daki Nümayiş Tahrikatı", *Cumhuriyet*, 8 Mart 1947.

[96] Hikmet Tanyu, *Türk Gençliğinin Kükreyişi*, Kanaat Bsm, Ankara, 1947.

Boratav, 17. III. 1947 tarihinde bu broşür aleyhinde ve -tarihsiz bir dilekçeyle- Berkes, Boran ve Nusret Hızır broşüre ek olarak Selahattin Ertürk aleyhinde soruşturma isteğiyle Dekanlığa başvururlar. Fakülte Yönetim Kurulu 62 sayı ve 9. III. 1947 tarihle S.Ertürk'ün mezun olduğu ama dosyasına işleneceği ve Tanyu'nun broşürünün inceleneceği yönünde karar alır. (AÜDTCF Pers. Arş. P.N.Boratav Kişisel Dosya)

[97] Tebliğ için bkz. *Cumhuriyet*, 7 Mart 1947.

[98] A.Ü. Senato 78 sayı ve 6/3/1947 tarihli kararı. (A.Ü. Senato Karar Defteri)

[99] "Amerikada Komünist Memurlar İşten Çıkarılacak", *Cumhuriyet*, 24 Mart 1947.

[100] "Eskişehirde <<Markopaşa>> Aleyhinde Bir Nümayiş Teşebbüsü", *Cumhuriyet*, 25 Mart 1947.

yayında ve Üniversite içinde meydana gelen tepkiler dolayısıyla bunların durumunun incelenmesi üzerine "Üniversiteler Kanununun 49 uncu maddesi gereğince ilk soruşturmanın açılması, Senatoca oybirliğiyle karar altına" alınır. Ayrıca 67 ve 108 imzalı dilekçe sahibi öğrencilerin durumlarının Fakültelerince incelenip sonuçların Üniversite Yönetim Kuruluna iletilmesi kararı alınır[101]. Senato'nun 7 Mart'taki kararına ek olarak verdiği 11 Mart 1947 tarihli kararıyla "Üniversite kürsülerinde yabancı ideolojileri yayarak Türk gençliğine zehir saçmak isnadıyla" soruşturması yapılacak olan öğretim üyelerinin Profesör Pertev Boratav, Doçent Behice Boran ve Doçent Niyazi Berkes olduklarını açıklar[102]. Senato üzerinde disiplin kararı yönünde baskılar olmalı ki, 16 Mayıs 1947'de toplanan Senato, açılan soruşturma sürerken sonucunu beklemek gereğini tespit etmekle vazifesini yaptığına inandığını belirten bir karar (sayı 109) alır. 11 Mart'tan 21 Haziran 1947'ye kadar tahkikat sürer.

A.Ü. Senatosu 18. V. 1947 tarihli toplantısında Fakülte Yönetim Kurulu'nun *Serdengeçti*'nin l. sayısındaki "Bir Fakültenin İçyüzü" adlı yazısı nedeniyle Osman Yüksel[103] hakkında verilen "Fakülteden büsbütün çıkarılma ve Üniversiteden çıkarılma" kararını onaylar (sayı 108).

Anlaşılan henüz Fezleke ortada olmadığı ve hala adli soruşturmanın sonunda yargılanıp hüküm giyecekleri düşüncesi yaygın olduğu için Senato'ya fazla yüklenilmemektedir. Ancak sonra suç delili bulunmadığını bildiren fezleke disiplin soruşturmasını da önemli bir hale getirir ve Senato önceki di-

---

[101] A.Ü. Senato 79 sayı ve 7/3/1947 tarihli kararı (A.Ü. Senato Karar Defteri). 108 kişi için başlatılan tahkikatı DTCF'de Melahat Özgü ve Şinasi Altındağ yürütür (Ş. Altındağ'ın 15.IX.1948 tarihinde 4. Asl.Cez.Mah.'da verdiği ifade).

[102] A.Ü. Senato 83 sayı ve 11/3/1947 tarihli kararı. (A.Ü. Senato Karar Defteri)

[103] "Bir Fakültenin İçyüzü", *Serdengeçti*, sayı 1, B.II, 27 Nisan 1947, s.14-15. Osman Yüksel cezayı aldığı aynı ay içinde serinin ikinci yazısını da yayınlar. Bkz. "Bir Fakültenin İçyüzü [II]", *Serdengeçti*, sayı 2, Mayıs 1947, s.8-9. Aynı yazıda Osman Yüksel, eski arkadaşlarından duyduklarına dayanarak, Boratav'ın "inkarcılığının", "bedbinliğinin" "tam Froydist bir izah"ını da aktarır.

rencini koruyamaz. Faruk Erem ve Baha Kantar'ın hazırladıkları fezleke M.E.B.'de bekletilmeye başlanır[104]. Milli Eğitim Bakanı, Rektörlüğe 27. VI. 1947 tarihli ve "mahrem" ve "gayet acele" ibareli bir yazı göndererek disiplin cezası verilip verilmeyeceğini "sorar"[105]. Senato 28/VI/1947 tarihinde Üniversiteler Kanununun 49. Maddesi gereğince Fakülte Yönetim Kurulu'nun teklifinin Senato'ya getirilmesine oybirliğiyle karar (sayı: 130) verir. 1 Temmuz 1947'de toplanan Senatoda DTCF Yönetim Kurulu teklif karar sureti ve Dekanlığın 1. VII. 1947 tarih ve 1860 sayılı yazısı okunur ve disiplin işlemi için yeterli bulunur. Disiplin tahkikatı için bir ihzari komisyon oluşturulur (sayı: 135). Komisyonda Nüzhet Şakir Dirisu, Enver Ziya Karal ve Tevfik Okyay Kabakçıoğlu vardır. Yine 1 Temmuz 1947'deki bir kararla (sayı: 136) DTCF'ye cezai ve inzibati kovuşturma sürerken Felsefe Enstitüsüne bağlı derslerle Türk Halk Edebiyatı ve Folklor derslerinin geçici bir süre için tatil edilmesi ve diğer lüzumlu görülecek tedbirlerin alınmasını tavsiyeye karar verilir.

28. VII. 1947'deki toplantıda ihzari komisyon raporu okunur. Raportör açıklamaları dinlenir. Disiplin teklifleri için 29 Temmuz 1947'de tekrar toplanan Senatoda iki teklif dile getirilir. Zeki Mesut Alsan, Üniversiteler Kanununun 46. maddesi D fıkrasına göre üçü hakkında disiplin kararı verilmesini teklif eder. Necmettin Halil Onan ise Üniversiteler Kanununun 49. maddesine göre işlem gelişip sonuçlanınca kesin disiplin kararı verme hakkı Senatoca muhafaza edilmek üzere şimdilik bir yönetim tedbiri olmak üzere "öğretimden alıkonmalarının ve Fakülteleri ile ilgide bulunmamalarının sağlanması"nı teklif eder. Oylama sonunda Alsan'ın önerisi altıya karşı beş oyla kabul edilir. Sonra Memurin Kanunu md. 55'e göre müdafaalara konu olacak ithamlar belirlenir. Bunlar Lacombe'un 1942'deki raporundaki olaylar, yayınladıkları dergilerin Fakülte disiplini üzerindeki etkileri, 1944'teki M.E.B. soruş-

---

[104] Fezleke Aralık ayına kadar bekletilecek, ancak öğretim üyelerinin başvurusundan sonra (Boratav, 5 Kasım 1947; Boran, 7 Kasım) ve Başbakanın araya girmesiyle 9 Aralık 1947'de Danıştay'a gönderilecektir.

[105] A.Ü.Senato 129 sayı ve 27. VI. 1947 tarihli Kararı (A.Ü. Senato Karar Defteri) Ayrıca Sirer'in Meclis'te O.S.Orhon'a cevabı için bkz. *TBMMTD*, Dönem VIII, C.11, Topl. 2, (3.5.1948).

turması, *Görüşler* tahkikatı ve Sökmensüer'in beyanatındaki iddialardır. Boratav, Boran ve Berkes'in bu iddialara ait cevapları içeren müdafaalarını on gün içinde göndermeleri istenecektir (sayı: 138). 29 Ağustos 1947'de Senato müdafaaları görüşmek üzere toplanır, ancak gerekli 2/3 çoğunluk sağlanamadığı için dağılırlar (karar sayısı: 144).

10-11 Ekim 1947'de müdafaalar okunur. E.Z.Karal'ın konuşmaların zapta geçirilmesi önerisi reddedilir. Üç fikir belirir. Ord.Prof. Arsebük 46/D'deki "suç"u kaza mercileri belirler, diyerek, Danıştay kararına kadar "idareten" kürsülerinin kaldırılıp öğrencilerle temaslarının kesilmesini önerir. N.H.Onan eski teklifini yineler. N.Ş.Dirisu 46/D'deki suçu Senato'nun takdir edebileceğini ve üçü için Üniversite mesleğinden çıkarma kararı verilebileceğini söyler. Tartışma sürerken Prof. Abdülkadir Noyan Üniversiteler Kanununun 46/D maddesindeki "şeref ve haysiyet kırıcı bir suç işleyenlerin" ifadesindeki "suç" kavramının herhangi bir fiili mi yoksa ceza kanunundaki "suç"u mu kapsadığı sorusunun TBMM'ye tefsir edilmek üzere iletilmesini önerir[106]. Öneri beşe karşı yedi oyla kabul edilir. Hikmet Birand bunun Hukuk Fakültesi Profesörler Kurulundan, Karal ise Üniversitelerarası Kuruldan sorulmasını teklif eder. Her ikisi de reddedilir.

---

[106] Bu sırada Senato üyesi olan Prof. Hirsh'e göre bu öneriyi kendisi yapmıştır. Ama sonra bunun Üniversite özerkliğine zarar vereceğini düşünerek Prof. Esat Arsebük'le birlikte TBMM'den tefsir istenmesinin tehlikelerini anlatan bir muhtıra verirler. Bir kaç gün sonra toplanan Senato'da muhtıraları dikkate alınmayınca söylediğine göre istifa ederler (Hirsch'in 31. III. 1949'da Ankara 4. Asliye Ceza Mahkemesindeki ifadesinden). Buna dair, Senato Karar Defterinde bir şey göremedim. Arsebük'ün yerine yeni bir üyenin seçilmesiyle ilgili bilgi varsa da, Hirsch'le ilgili benzer bir şey -eğer atlamadımsa- yoktur. Ancak Hirsch'in istifası da diğer tanıklarca dile getirilmiştir. Hirsch'in bu dönem üzerine sonradan anlattıkları fazla güvenilir değildir. Çok sonra kaleme aldığı anılarında aynı olayları çok daha farklı şekilde hikaye etmiştir. Gelişmeleri birbirine karıştırarak Senato ihraç kararını Danıştay'ın iptal ettiğinden, Boratav, Boran ve Berkes'in Senatoca savunmalarının alınmadığına kadar pek çok hatalı bilgi verir ve kavgalı Senato toplantıları tasvir eder. Bkz. Ernst E. Hirsch, *Hâtıralarım*, Banka ve Tic.Huk.Ar.Ens.Yay., Ankara, 1985, s. 423-26.

Milli Eğitim Bakanlığı -Başbakan Hasan Saka'nın da araya girmesiyle- soruşturma evrakı ve fezlekeyi 9 Aralık 1947'de 7749 sayılı yazı ile gönderir.

A.Ü. Senatosu 26 Aralık 1947'de toplanır. Rektör Mart ve Ekim arasındaki işlemleri ve TBMM'den tefsir talebi üzerine Milli Eğitim Encümenindeki 20-22 Aralık'taki müzakereler hakkında bilgi verir. Karal, Onan ve Landsberger üç öğretim üyesinin disiplin soruşturması bitene kadar ihtiyati bir yönetim tedbiri olarak "derslerden ve öğrencilerle temastan alıkonmaları"nı önerir. Beşe karşı sekiz oyla kabul edilir. Hüseyin Avni Göktürk dosyanın bir hafta içinde sonuca bağlanarak Senato'ya teklif dahilinde iade edilmek üzere DTCF'ye havalesi yönünde öneri sunar ve ikiye karşı 11 oyla kabul edilir (sayı:178).

26 Aralık 1947'de Rektörlük ve Dekanlık Mehmet Akif'i Anma Günü için DTCF salonunu sağcı öğrencilere yarı baskı yarı tehdit altında vermek zorunda kalırlar. Aynı günkü öğrenci temsilcileriyle yaptığı görüşmede Rektör Kansu ertesi günkü izinsiz öğrenci gösterisinden haberdar olur ve önlem alınması için gereken yerleri arar. Gösteri CHP'nin Demirtepe Ocağında hazırlanır. Demirtepe Ocağında Behçet Kemal Çağlar heyecanlı konuşmalar yapar ve gençleri kışkırtır. 27 Aralık 1947'de gösteri yürüyüşünün güzergahı değiştirilerek DTCF'ye yönelinir. O zamana kadar çok sıkıymış gibi duran güvenlik önlemleri Valinin isteğiyle kaldırılır. Fakülteye dolan öğrenciler Rektörün odasına girerek türlü hakaretler altında Abdülkadir Noyan'ın sırtına kağıt koyup Kansu'ya bir istifa mektubu imzalatırlar. Öğrencileri, Boratav, Boran ve Berkes'in derslerini tatil ettiklerini izah ederek yatıştırmayı tasarlarlarken kendilerini şiddetli bir saldırının içinde bulurlar. Direnmeye çalışan küçük bir grup solcu öğrencinin çabası yetersiz kalır. Rektör linç tehlikesi atlatır. Ancak bu tehlikenin çıkmasıyladır ki polis silah çekerek müdahale eder. Ekte verilen Kansu'nun polis ifadesinde çok canlı bir anlatımla aktarıldığı için burada olayın ayrıntılarına girmeyeceğim. Kalabalık Valiyle birlikte Etnografya Müzesi'ne de gider ve yönetim-

le işbirliği dahilinde gösteriler sürer. Daha sonra Türkiye Gençler Birliği basılıp tahrip edilir [107].

Enver Ziya Karal, Melahat Özgü, Rektörlük Genel Sekreteri, DTCF Zat İşleri Müdürü, Bedii Ziya Egemen ve Şinasi Altındağ da o sırada Rektörlüktedir ve olayı görmüş olmalıdırlar. Ancak açılan davada olayları Kansu gibi anlatan hiç kimse çıkmayacaktır. Enver Ziya Karal, ben koridordaydım, bir şey görmedim, der, İsmail Çoban ve Necmettin Halil Onan odada olmadıklarını, Zeki Mesut Alsan, Hikmet Bellez, Cemil Dikmen ve Katip Feyzi Balı hiç bir şey bilmediklerini, sağcı tanıklar ise sanıkların bilakis Rektörü koruduklarını söyler. Kansu da, kimseyi suçlamadan "böyle bir şey olmamışsa ben acı ve korkunç bir rüya görmüşüm demektir" der[108]. Kan-

---

[107] Enver Gökçe, "Fakültenin Önü"nde saldırıyı da anlatır:
"Fakültenin yanı demirden köprü
Fakültenin önü bir sıra kavaktı
Biz bir garip yiğit kişiydik
Bütün hürriyetler bizden uzaktı
Faşistler camlara yürüdüler
Kürsüleri kırdılar, höykürdüler
Tığ teber şahı merdan
'Tanrı dağı kadar Türktü bunlar
Hıra Dağı kadar Müslüman'
Ve de kanlı bıçaklı düşman"

[108] Ocak ayı başında savcılık ve Üniversitece Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti'nin de içinde olduğu ve sonuçsuz kalacak olan çeşitli soruşturmalar başlatılacaktır.

13 Haziran 1948'de "Rektöre hakaret" davasında Haluk Karamağralı, Sami Yavrucak, Ata Ogan Ankara II. Asliye Ceza Mahkemesinde yargılanmaya başlanır. Hâkim Ferruh Adalı, savcı Hasan Kemal Çiçekoğlu'dur. Daha sonra savcılığa Mahmut Alicanoğlu geçer. Sanıkların avukatı Samet Ağaoğlu'dur. Kansu'nun ifadesinde geçen arabanın sahibinin Halod Gürel olduğu anlaşılıyor. Aslında bu davayla Türk gençliğinin hakarete uğradığını söyleyen Avukat Samet Ağaoğlu'yla Hakim arasında sert tartışma çıkar. Kansu duruşmadaki ifadesinde şahsen davacı olmadığını fakat davanın kamu davası olarak sürmesini istediğini belirtir. Tanıklık için başvuran Osman Akol ve Mukadder adlı bir kadın gelmezler, sonra Mahkeme kendilerini beklemekten vazgeçer. Karar 29 Mart 1949'da açıklanır. Aleyhte hiç bir kanıt ve hiç bir tanık olmadığını söyleyerek beraat isteyen savcının istemine uygun olarak Mahkeme sanıkların beraatine karar verir. Avukat da dönemin eğilimine uygun olarak bir hakaret olduysa bunun bir komünist tertibi olduğunu iddia eder. Davayla ilgili haberler için bkz. "Ankaradaki

su'nun ekteki ifadesi tasfiye konusunda Üniversite üzerinde yoğunlaşan baskının yanı sıra, 1940'ların anti-komünist terör ve korku ortamının kendini açığa vurduğu olaylardan birini de çok canlı şekilde tasvir eder.

A.Ü. Senatosu 30 Aralık 1947 tarihli toplantıda, 27 Aralık nümayişine katıldığı anlaşılan A.Ü. öğrencileri varsa bunlar hakkında disiplin işlemi tatbikine ve olay hakkında bir tebliğ yayınlanmasına karar verilir (sayı 181).

Derslerin tatili kararından sonra 1 Ocak 1948'de Boratav'a maaşı verilmez. Ancak Dekan maaşlarının durumunu 5 Ocak 1948'de sorar[109].

Senato'nun 6. I. 1948 tarihli toplantısında DTCF'den gelen 5.I.1948 ve 221 sayılı teklif yazısı okunur. Necmettin Halil Onan sözlerinin aynen zapta geçmesini isteyerek "bir karara doğru gidildiğini gördüğünü, TBMM tefsirini beklemeden yapılacak işlemlerin "Meclisin kararına itibar etmemek gibi bir mana da ifade" edebileceğini söyler ve beklemenin zaruri olduğunu belirtir. Cezayı uygun gören Fakülte teklif yazısı ikiye on oyla yeterli bulunur. Karara esas olacak metni hazırlamak üzere Hüseyin Avni Göktürk, Süheyl Derbil ve Nüzhet Şakir Dirisu raportör heyet olarak seçilir (sayı: 183). Rektör Kansu 8 Ocak 1948 tarihli istifasını 8 Ocak 1948 tarihinde Rektör Vekilliğine telgrafla bildirir (saat 12.18) ama aynı gün (saat 14.00) geri alır[110].

Nümayiş Tahkikatı Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti Hakkında da Tahkikat Açıldı", *Yeni Sabah*, 6 Ocak 1948; "Ankara Üniversitesi Rektörüne", *Yeni Sabah*, 15 Haziran 1948; "Ş.Aziz Kansu'ya Hakaret davası", *Vatan*, 9 Ekim 1948; "Eski Rektör Hadiseyi İzah Ediyor", *Vatan*, 4 Kasım 1948; "Eski Rektöre Hakaret Davasında Yeni Bir Tanık", *Ulus*, 8 Şubat 1949; "Rektöre Yapılan Hakaret Davası", *Ulus*, 27 Şubat 1949; "Prof. Şevket Aziz Kansu'ya Yapılan Hakaret Davası", *Ulus*, 26 Mart 1949; "Rektöre Hakaret Davası Sona Erdi", *Ulus*, 30 Mart 1949.

[109] E.Z.Karal'dan, Rektörlüğe; (27 sayı ve 5 Ocak 1948 tarihli) yazı AÜDTCF Pers. Arş. P.N.Boratav Kişisel Dosyasındadır. Yalnız ayın 12'sinde haberdar olduğundan 12 günlük maaşını alabilir. Boratav 14 Ocak'ta Dekanlığa başvurur. Cevap gelmez. (1.III. 1948 tarihli itiraz dilekçesinden)

[110] A.Ü. Senato Karar Defteri, 184 sayı ve 9/I/1948 tarih.

9 Ocak 1948'de toplanan Senato'da raportör heyetin karar tasarısı okunur ve görüşmeler başlar. Onan yine tefsirin beklenmesinde ısrar eder[111]. Ancak bu oylamaya konmaz. Sonuçta Fakülte teklifine uyularak Boratav, Boran ve Berkes hakkında Üniversiteler Kanununun 46/D bendindeki "Üniversite öğretim mesleğinden çıkarma cezasının uygulanmasına prensip itibariyle oybirliğiyle karar" verilir. Kararın formüllendirilmesi için Dirisu, Alsan, Karal ve Onan'dan oluşan bir komisyon kurulur (sayı:185).

10 Ocak 1948'deki Senato toplantısında kesin karardan önce Necmettin Halil Onan'ın 28. XII. 1947'de *Ulus* gazetesinde kararı aynen bildirir mahiyette açıklamada bulunan Dirisu'nun bu karara katılmaması yönündeki önerisi ikiye karşı sekiz oyla reddedilir (sayı 186). Senato aynı günkü izleyen kararıyla Boratav, Boran ve Berkes'i Üniversite öğretim mesleğinden çıkartır (sayı 187). Kararda yazıldığına göre, üçü de kendilerine yapılan ihtar ve alınan tedbirlere rağmen öğrencilerini Üniversiteler Kanununun 3. maddesinde istenen "Türk devriminin ülkülerine bağlı ve milli karakter sahibi vatandaşlar olarak yetiştirmek" görevinde üzerlerine düşeni yapmayıp öğrencileri birbirlerine düşürmüşler, dergileri kapatılmış ve İçişleri Bakanının resmen açıkladığı gibi Şefik Hüsnü'nün kontrolünde çalışmışlardır. N.H.Onan kararda *Adımlar*'ın kapatılması ve Şefik Hüsnü'yle bağlantıları konularının geçmesine bunların adli kovuşturma konusu olmaları nedeniyle karşı çıkar[112]. Karar Boratav'a 13 Ocak 1948'de tebliğ edilir[113]. 13 Ocak 1948'de

---

[111] Tefsir kararı 11 Şubat 1948'de çıkacaktır. Ancak orada da "suç"un dar manada ceza kanunuyla sınırlı kalmadığı ve disiplin suçlarını da kapsayabileceği belirtilir. Kararın TBMM'de kabulü ve Milli Eğitim, Adalet ve Bütçe Komisyonları rapor metinleri için bkz. *TBMMTD*, D.VII, C.10, Topl. 2, s.100 ve 87 sayılı basmayazı tutanak ve ayrıca karar için bkz. *Resmi Gazete*, 13 Şubat 1948, sayı: 6381.

[112] N.H.Onan, "Muhalefet Mütalea Sureti", A.Ü.Rektörlük Pers. Arş. Mustafa Pertev Kişisel Dosya.

Ben, Şefik Hüsnü'yle kurulan hayali bağa -savunmada Boratav'ın kendisi açıkladığı için- burada girmiyorum.

[113] Tebellüğ kağıdı A.Ü.Pers.Arş.Mustafa Pertev Kişisel Dosyasındadır.

Kansu Rektörlükten resmen istifa eder. Senatoca çağrılan Profesörler Genel Kurulu istifayı reddeder[114].

15 Ocak 1948'de Boratav, Boran ve Berkes'in Üniversitelerarası Kurul'a başvuracakları, bu nedenle ilgili evrakın gönderilmesi istekleri Senatoca reddedilir (sayı:189). Senatonun çıkarma kararına Boran 21. I. 1948 ve Boratav ve Berkes ise 22. I. 1948'de itiraz ederler[115].

Danıştay II. Dairesi 30 Ocak 1948 tarih ve 3813/279 sayılı kararıyla "yabancı ideolojileri yayarak Türk gençliğini zehirlemek suçlarının sanıklar tarafından işlendiğini gösterir ve son soruşturmanın açılmasına yeter kanıt bulunmadığı"nı çoklukla saptayarak sanıklar hakkında men-i muhakeme kararı verir.

Bu üç öğretim üyesi karşısındaki cephe tasfiye konusunda kararlıdır ve üç ayrı yoldan bu işlemi yürütmektedirler. Adli ve idari soruşturmaların yanında yasama organını da işin içine sokacak hazırlıklar yapılmaktadır[116].

İtirazları değerlendiren Üniversitelerarası Kurul 21 Şubat 1948 tarihli kararıyla[117] önce Senato kararını usul yönünden bozar sonra kesin karara gider. Buna göre Üniversiteler Kanununun 3. maddesine aykırı olarak vazifelerini yerine getirmediklerinin sabit olmadığı kabul edilir ve her biri için ayrı oylama yapılır. Berkes hakkında 14, Boratav hakkında 13 ve Boran hakkında da 10 oy ve çoğunlukla "bir disiplin cezası tatbikine mahal olmadığına" karar verilir[118]. Disiplin cezası açısından

---

[114] "Şevket Aziz Kansu Rektörlükten İstifa Ettiğini Resmen Bildirdi", *Yeni Sabah*, 14 Ocak 1948.

[115] Rektör y.'den, M.E. B.'e; (31-115/62 sayı ve 23. I. 1948 tarihli) yazı. [A.Ü.Pers. Arş. Mustafa Pertev Kişisel Dosya]

[116] "Üniversitelerdeki bütün aksaklıkları giderebilmek için Üniversite denen torbanın ağzındaki muhtariyet mühürünü muvakkat bir zaman için (faraza altı aylık bir süre için) sökmek ve bu müddet zarfında icab eden ıslahatı yapmak lazımdır.", Mehmet Ögder, "Üniversitelerdeki Yabancı Prof.ler", *Yeni Sabah*, 6 Şubat 1948.

[117] Kararın sonuca ilişkin kısmı A.Ü.Pers. Arş. Mustafa Pertev Kişisel Dosyadadır.

[118] Bu kararın kutlandığı akşam yine Enver Gökçe bu kez "Tuna Nehri"ni uyarlar:

"Tuna Nehri akmam diyor
Etrafımı yıkmam diyor
Şanı büyük Pertev Hoca

kesin sonuç elde edilemeyince yasama yolu üzerinde görüşler ağırlık kazanmaya başlar[119].

Ancak bu karardan hemen iki gün sonra 23 Şubat 1948'de toplanan Fakülte Yönetim Kurulu her üçünün de derslerini tatil eder (sayı: 37)[120]. Pertev Naili Boratav 1 Mart 1948 tarihinde bu karara itiraz eder. A.Ü. Senatosu 19 Mart 1948 tarih ve 201 sayılı kararıyla Fakülte Yönetim Kurulu'nun dersleri tatil etme kararına itirazı görüşür. Fakülte Yönetim Kurulunun bu tür kararlarının Üniversiteler Kanununun 1. maddesine göre "kesin ve taktire bağlı" kararlardan olduğu söylenir ve itiraz reddedilir[121]. 13 Ocak ile kararın iptal edildiği 21 Şubat arası maaşlarını almak için Danıştay'da açtıkları davada mahkeme o süre içinde "meslekle ilgisi kesilmiş olup hizmet görememesine binaen" maaş verilmesine gerek olmadığına karar verir[122].

Milli Eğitim Bakanı R.Ş.Sirer Danıştay II. Dairesinin men-i muhakeme kararına karşı Danıştay Başkanlığına 10. III. 1948 tarihinde (2507-8 sayılı) bir itiraz layihası verir. Danıştay II. Daire Başkanı 12. III. 1948'de dosyayı Danıştay Genel Kuruluna iletilmek üzere Başkanlığa sunar.

Bu arada DTCF Tarih Doçenti Osman Turan, -savunmada da layihayla benzerliği anlatılan-, *Gafletten Uyanalım* adlı bir broşür yayınlar. Turan, çeşitli suçlamalar yönelttikten sonra bu

---

Dil Tarihten çıkmam diyor"

[119] *Yeni Sabah* üç olasılık sayar. İlki derslerin tatilinin bitmesi, diğeri sürmesi ve üçüncüsü de DTCF için yeni bir kuruluş kanunu çıkarılıp solcuların dışarıda bırakılmasıdır. S.S.Onar iyimser şekilde, bu üçüncü yolun seçileceğini "pek tahmin etmiyoruz" der. 24 Şubat 1948. İ.T.Ü. Rektörü Tevfik Taylan belki aynı şeyi kastederek Senato'nun DTCF'yi lavedebileceğini söyler. "Solcu Profesörler", *Yeni Sabah*, 26 Şubat 1948. R.Ş.Sirer'e iptal kararı sorulduğunda bunu doğal karşıladığını söylemesi ve 27 Aralık 1947 olaylarının önemli unsuru Demirtepe CHP Ocağının Pazar toplantılarına ara vermesi başka çarelere yönelindiğini göstermektedir. "Solcu Profesörler", *Yeni Sabah*, 27 Şubat 1948.

[120] DTCF Yönetim Kurul Kararının bir örneği AÜDTCF Pers. Arş. P.N.Boratav Kişisel Dosyasındadır.

[121] Boratav'ın bu itiraz dilekçesi AÜDTCF Pers. Arş. P.N.Boratav Kişisel Dosyasındadır.

[122] Boratav için (T.C.Danıştay 5. Daire, 48/671; 48/1669 sayı ve 24. XI. 1948 tarihli) karar AÜDTCF Pers. Arş. P.N.Boratav Kişisel Dosyasındadır.

öğretim üyelerine Amerika ve İngiltere gibi "yabancı muamelesi" yapmaktan başka çare kalmadığını söyler[123].

27 Nisan 1948'de Ş.A.Kansu Rektörlükten kesin olarak istifa eder[124]. 30 Nisan 1948'de rektörlüğe Enver Ziya Karal seçilir.

Yargı yoluyla fazla bir şey elde edilemeyeceğinin ilk işaretleri gelince artık tasfiyeyi yasama yoluyla yapma düşüncesi ciddi şekilde ağırlık kazanır. 21 Nisan 1948'de Başbakan Recep Peker Ankara Üniversitesi Kuruluş Kadroları Kanunu Tasarısını TBMM Başkanlığına gönderir[125]. 22 Nisan 1948'de TBMM Milli Eğitim Tali Komisyonu Üniversite kadrolarının tesbitini, kadrolardan çıkarılan hocalardan sonra kalan kadroların tanzimini bitirir[126]. Tasfiyede usul, Ankara Üniversitesi'nin kadro kanununu çıkarırken bu üç öğretim üyesini dışarıda bırakmaktır. 3 Mayıs 1948'de TBMM'de Zonguldak Milletvekili Orhan Seyfi Orhon Milli Eğitim Bakanı Sirer'in sözlü cevaplandırmasını istediği bir soru verir. Bununla Üniversitelerarası Kurulun kararından sonra doğan durum karşısında Bakanlığın ne düşündüğü sorulmaktadır. Sirer İstanbul'daki üniversitelerden olan üyelerin mekansal uzaklık nedeniyle durumu anlayamadığı için Senato ihraç kararının aleyhinde oy verdiklerini söyler. Bunlara eğitim kurumlarında yaşam hakkı tanımayacaklarını belirtir. Orhan Seyfi Orhon da tekrar söz alarak İngiltere ve Amerika gibi ülkelerin bile komünistlere karşı sert tedbirler aldığını, Üniversitelerarası Kurulun ise bunların avukatlığını üstlendiğini ve üniversite özerkliğini bahane eden bir dikbaşlılık içinde olduklarını söyler. "Nihayet bunların elinden fakülteyi kurtarmak için kadrolarını lağvetmekten başka bir yol bulunamamıştır" diyerek tasfiyede önemli bir aşamaya gelindiğini göster-

---

[123] Osman Turan, *Gafletten Uyanalım Ankara Üniversitesindeki <Aşırı Solcu Hocalar> Meselesinin İçyüzü*, Bizim Türkiye Yayını, 1948.

Behice Boran bu broşür nedeniyle Turan aleyhinde II. Asliye Ceza Mahkemesinde dava açar. Osman Turan yayın yoluyla hakaretten iki ay hapse mahkum olur ancak ceza tecil edilir. Bkz. "Bir Broşürden Çıkan Dava", *Ulus*, 26 Mart 1949 ve "Behice Boran'ın Açtığı Dava Neticelendi", *Ulus*, 12 Temmuz 1949.

[124] "Ankara Üniversitesi Rektörü İstifa Etti", *Yeni Sabah*, 28 Nisan 1948.

[125] Tasarı metni için bkz. *TBMMTD*, D. VII, C. 12, Topl. 2, 186 sayılı basmayazı tutanak, s. 1-5.

[126] "Üniversite Kadroları", *Yeni Sabah*, 23 Nisan 1948.

mektedir. Sorunun muhtariyet değil, çok büyük bir tehlike içinde olan milletin hürriyeti davası olduğunu iddia eder[127]. Bu soru ile aynı gün TBMM Milli Eğitim Komisyonu raporunu sunar. Raporda DTCF'deki üç öğretim üyesinin zararlı telkinler verdikleri anlaşıldığından yeni öğretim üyelerine yer sağlamak için "halen bu derslere tahsis edilmiş olan kadroların ve bu kadrolarla yapılmakta olan hizmetlerin kaldırılması"na karar verilir. Bu arada yabancı uyruklu hocaların da üçüyle birlikte tasfiyesi sağlanır[128]. TBMM Bütçe Komisyonu ise ilgili raporunu 28. VI. 1948'de sunar[129]. Burada ise konuyla ilgili olarak Milli Eğitim Komisyonunun ilgasını önerdiği Folklor ve Halk Edebiyatı ile Sosyoloji kadrolarının "(L) cetveline alınması suretiyle şimdilik mevkuf tutulmalarının kanun tekniğine daha uygun olduğunu göz önünde" tutarak ilga yolu kaldırılmıştır. Buna göre kanuna bir geçici 2. madde eklenecek, bu geçici madde Ankara Üniversitesi 1948 yılı Bütçe Kanunu'na bağlı (D) ve (L) işaretli cetvelleri kaldıracak ve yerine 3 ve 4 sayılı cetvelleri getirecektir. 3 sayılı cetvel tıpkı (L) cetveli gibi o yıl kullanılmayacak olan kadroları göstermektedir. (L) işaretli cetvele alınan kadrolardan biri DTCF altıncı derecede 70 lira aylıklı Halk Edebiyatı Folklor Profesörlüğüne (Boratav'ın kadrosu), biri DTCF yedinci dereceden 60 lira aylıklı sosyoloji doçentliğine (Boran'ın kadrosu) ve diğeri de sekizinci dereceden 50 lira aylıklı sosyoloji doçentliğine (Berkes'in kadrosu) aittir.

Bütçe Komisyonu raporu yasa olarak da geçer. Ancak (L) cetveline alınanlardan Abdülkadir İnan'ın kadrosu Fahri Kurtuluş'un itirazı üzerine tekrar cetvelden çıkartılır. Bakan Tahsin Banguoğlu İnan'ın listeye alınışının zaten yanlışlık eseri olduğu söyler[130]. İki gün süren görüşmelerde bu tasarrufun Üniversite

---

[127] *TBMMTD*, D. VIII, C. 11, Topl. 2, s. 246-252.

[128] Tasarı metni için bkz. *TBMMTD*, D. VII, C. 12, Topl. 2, 186 sayılı basmayazı tutanak, s. 5-7

[129] Tasarı metni için bkz. *TBMMTD*, D. VII, C. 12, Topl. 2, 186 sayılı basmayazı tutanak, s. 7-11

[130] P.N. Boratav dava sırasında bu durumu hatırlatacaktır. "Ancak geçen sene [t]anığın başında bulunduğu kürsünün Büyük Millet Meclisinde lağvı konuşulduğu sırada , [t]anığı en çok müdafaa eden Fahri Kurtuluş olmuştur. Tanık, Fahri Kurtuluş'un fikirleri ve tesiri altında bu yolda şehadet

özerkliğiyle bağdaşmadığını savunup karşı çıkan sadece iki kişi vardır. Adnan Adıvar ve Sadık Aldoğan. Bütçe Komisyonunda Adıvar muhalif olduğunu söylediği halde bunu beyan edişinde bir karışıklıktan dolayı raporda karşı oyu yer almaz. 5 Temmuz 1948 günü görüşmelerde ilk sözü alır, çok kısa konuşup bu uygulamaya karşı olduğunu, Meclisin ancak Üniversiteye aktardığı payda düzenlemeye gidebileceğini, isim zikrederek yapılan böyle bir müdahalenin muhtariyetle bağdaşmayacağını söyler ve bir daha da söz almaz. İlk gün Fahri Kurtuluş, Hulusi Oral, Suut Kemal Yetkin de söz alarak tasfiyeyi savunurlar. Genel olarak Ankara Üniversitesi çok az konuşulur. Fahri Kurtuluş yirmi dakikalık süresini aştığında Başkan müdahale edince anlattıklarının onun "bir buçuk senelik mesai"si olduğunu söyleyip "devam" sesleriyle konuşmasını sürdürür[131]. 6 Temmuz 1948'deki toplantıda Emin Soysal folklorla alay eder ve tüm diğerleri gibi bu uygulamanın özerklikle çatışmadığını açıklamaya çalışır. Daha sonra Reşit Tarakçıoğlu, Behçet Kemal Çağlar, Bakan Banguoğlu aynı yönde yarı saldırı ve yarı açıklama çabası içindedirler. Bütçeden kadrolara ödenek ayırmakta TBMM'nin yetkili olduğu da söylenir. Gerçekten Üniversiteler Kanununun hazırlanışında da üniversiteler üzerinde bütçe yoluyla bir denetim öngörülmüştür ve hatta üzerinde önemle de durulmuştur. Ama bunun daha çok Adıvar'ın işaret ettiği tarzda gerçekleşmesi gerekir. 6 Temmuz 1948'deki ikinci oturumda Sadık Aldoğan söz alarak Üniversitede milliyetçiliği hakim hale getirirsek "Üniversitenin içine siyaseti biz kendimiz sokmuş oluruz" der. Üniversitenin kendi gelişimi için serbest bırakılmasını savunur. Ona hemen Soysal, Çağlar ve Hüsamettin Tugaç cevap yetiştirir. Son olarak söz alan Bütçe Komisyonu Sözcüsü Muammer Eriş ne kürsü ne de kadro ilgasına gidildiğini, yapılanın sadece bu kadroların (L) cetveline alınarak elde tutulması olduğunu belirtir. Sonra kadrolar üzerindeki bu tasarrufu şu sakat tarzda temellendirir: "Kadrolar üzerinde herhangi bir tasarruf maksadiyle veya diğer maksatlarla kadroları

ediyor. Bu sebeple şahadetini kabul etmiyorum." (26. X. 1948 tarihli oturumdaki ifadesinden)

[131] Görüşmeler için *TBMMTD*, D. VIII, C. XII, Topl. 2, s. 753-775

ilga veya (L) cetveline alınmasına yegâne yetkili makam yüksek heyetinizdir."[132]

TBMM'nin her çeşit konuyu kanunlarla belirlenen çerçevede ele alabileceği bilinen bir şeydir. Ancak bu işlemdeki sakatlık sadece "kanunların genelliği"ne aykırı olması da değildir. Gerçekten, neredeyse isim vererek -ki Meclis görüşmelerinde o da verilmiştir- belli bir kaç kişi için çıkarılan kanun bu niteliğe uygun değildir. Fakat bundan başka çıkarılan bu yasa memurların nitelikleri, hakları, görev, aylık ve ödenekleri, görevden alınmaları ve görevden çıkarılmaları, yükselme ve ilerlemelerinin ayrı bir kanunla belirleneceğini saptayan 1924 Anayasası'nın 93. maddesine de aykırıdır. 1961 (m. 117) ve 1982 Anayasaları da (m.128) aynı hükümleri içerir. Bu durum "teminatlı memur" kavramıyla da bağdaşmaz. Memurların statülerini düzenleyen kaide-tasarruflar kanun şeklinde olur. Bütçe kanunları ise birer şart-tasarruftur[133]. Bütçe kanunlarına yalnızca bütçeyle ilgili hükümler konabilir. Bu kural 1961 Anayasası (m. 126) ve 1982 Anayasasında açıkça yer almaktadır (m. 161). Bu yönüyle bütçe kanunları özel nitelikli kanunlardır. Bütçe kanunlarının ancak şeklen kanun olduğu, fakat maddi anlamda kanun olmadığı, fiilen, Meclisin mali denetimini gerçekleştirmesini sağladığı türünden tartışmalar da vardır. Memurların durumu açısından bakıldığında "(L) cetveline alınma" diye bir şey de yoktur. (L)'ye alındığı halde yani o yıl kullanılmaması ve indirilmesi gereken maaş giderinin ise farklı şekilde hesaplanarak memura ödenmesi gibi tuhaf bir durum söz konusudur. Kadrosu (L)'ye alınan bir memur kadrosu "ilga" edilmiş gibi işlem görür. Kadrosu (L)'ye alınarak açıkta kalan memurların maaşları da memuriyetin ilgasıyla açıkta kalan memur maaşlarını düzenleyen 788 sayılı Memurin Kanununun 85. maddesince düzenlenir. Boş (münhal) memur kadrolarının (L) cetveline alınması yolu devlet giderlerinin sınırlandırılmaya çalışıldığı 1931 yılında getirilmiştir. Ancak dolu (meşgul) memurlukların (L) cetveline alınması açıkça Anayasaya aykırıdır.

---

[132] Görüşmeler için *TBMMTD*, D. VIII, C. XII, Topl. 2, s. 783-814.

[133] Sıddık Sami Onar, *İdare Hukukunun Umumi Esasları*, C.II, III. B., İsmail Akgün Matb., İstanbul, s. 1133.

Boratav, (Boran mahkumiyeti nedeniyle memuriyetten çıkarıldığından, Berkes de yabancıyla evlenip müstafi sayıldığından bu haklarını kaybetmişlerdir), 1960'tan sonra göreve başlama başvurusunda bulunmak suretiyle idareyle bir uyuşmazlık çıkararak bu uyuşmazlığın iptali için bir idari dava açıp, Ankara Üniversitesi 1948 yılı Bütçe Kanunu'nu değiştiren Ankara Üniversitesi Kuruluş Kadroları Kanununun Geçici 2. Maddesinin iptalini itiraz yoluyla Anayasa Mahkemesine[134] getirseydi, bu madde bu bakışla iptal edilebilirdi. Bugün dahi tam maaş alıncaya kadarki döneme ait maaş farkını isteyerek (L'ye alınmakla kademe ilerlemesi de durmuştur) dava açıp, konuyu Anayasa Mahkemesine getirerek iptalini sağlayabilir gözükmektedir[135]. Yapılan söz konusu işlem (neredeyse isim göstererek) üç kişi hakkında idari işleme benzer bir tasarrufta bulunmaktadır. Bu yönüyle yapılan bir fonksiyon gaspıdır ve işlemi yetki öğesi yönünden sakatlar. Aynı zamanda (L) cetveline alınma boş kadrolar için söz konusu olduğundan, dolu bir kadroyu bu cetvele almak, işlemi biçim öğesi yönünden de sakatlar.

Bu aktardığım tartışmalar 1949 yılı bütçe görüşmeleri sırasında hem Meclis[136], hem de basında[137] hayli tartışılmış ve so-

---

[134] 1961 Anayasasıyla Anayasa Mahkemesi kurulmazdan önce de mahkemelerinin önüne gelen davada ilgili kanun için somut norm denetimi yapabileceği ve tıpkı ABD'de olduğu gibi kanunu "hükümsüz" kılabileceği ileri sürülebilir. Ancak bu konuda Türk mahkemeleri çekingen davranmış ve bu yolda bir içtihat oluşmamıştır. Eğer oluşsaydı A.Ü. Kuruluş Kadroları Kanununun geçici ikinci maddesi mahkemece hükümsüz kılınıp görevlerine dönmeleri sağlanabilirdi. Bu bilgiyi Ergun Özbudun'dan naklen, Tuba Asrak-Hasdemir'in "Anayasa Yargısında Siyasi Sorun Doktrini" konulu doktora tezi ön çalışma taslağından aldım.

[135] (L) cetvelindeki soruna dikkatimi ilk olarak, bu çalışmanın her aşamasını izleyip benimle tartışmış olan Ar. Gör. Tuba Asrak-Hasdemir çekti. Bütçe konusundaki sorularını ise Ar. Gör. Meltem Kayıran cevapladı. Ar. Gör. Onur Karahanoğulları ise olayın hukuka aykırı yönlerini belirginleştiren önemli yardımlarda bulundu. İdare hukuku açısından durumu değerlendirdiği bir de not yazdı.

[136] İhsan Hamid Tigrel'in bazı memurlukları (L) cetveline almaya hükümet ya da Bütçe Komisyonunun yetkisini araştırmak üzere bir Geçici Komisyon kurulmasına dair, oylanmadan geri aldığı önergesi için bkz., D. VIII, C. 15, Topl. 3, s.4-7. 1949 yılı Bütçe Kanunu tartışmalarında 1949 yılında (L)'ye alınanların memuriyetlerine iadeleri için verilen Faik

nunda 1949 yılına kadar olanlar hariç bundan sonra Mecliste ilgili kanunla usulen tadilat yapılmadıkça "meşgul" kadroların (L) cetveline alınmasının teklif edilmesinin uygun olmayacağı yönünde bir karar alınmıştır[138].

Bu durumda 12 Temmuz 1948'de yasanın yürürlüğe girmesinden itibaren Boratav, Boran ve Berkes kadroları (L) cetveline alınmak suretiyle açıkta kalmışlardır ve açık maaşı almaktadırlar. Boratav'ın maaşı başta on beş yılı doldurmamış diye hesaplandığı için 1/3 olarak ödenir ama sonra açtığı davayla bu oranın 1/2 olmasını sağlar[139]. Dekanlığın bir yazısında Boratav'ın kadrosunun (L) cetvelinden çıkarılarak başkasına tahsis edilmiş olduğu yazmaktadır ki bu durumda Boratav'ın neye dayanarak maaş aldığı cevaplanamaz[140]. (L) cetvelinin kaldırıldığı 1973 yılına kadar tüm A.Ü. Bütçe Kanunlarında 5239 sayılı Kuruluş Kanununun geçici 2. maddesine atıf vardır.

29 Haziran 1948'deki CHP Parti grubunda sağ ve sol cereyanlara karşı şiddetli tedbirler istenir. Özellikle 1948 yazından başlayarak komünizm propagandası ithamıyla pek çok dava açılır. Bunların en önemlilerinden birisi -DTCF'li öğrencilerin- Türkiye Gençler Derneği davasıdır. 27 Aralık'ta sağcılarca basılıp tahrip edilen derneğin yöneticileri Şevki Akşit, Mehmed

---

Kurdoğlu ve 101 üyenin verdiği önerge için bkz. *TBMMTD*, 22 Şubat 1949, D. VII, C. 16, Topl. 3, s. 387-414.

[137] Faik Kurdoğlu, "L Cetveli Meselesi", *Ulus*, 15 Şubat 1949; Atalay Akan, "Bütçe Kanunu 'L' Cetveli Meselesi", *Ulus*, 11 Şubat 1949; Atalay Akan, "Bütçe Kanunu ve L cetveli Meselesi", *Ulus*, 8 Şubat 1949; Esat Tekeli, "L Cetveli Meselesi", *Ulus*, 29 Ocak 1949; Esat Tekeli, "Bütçenin Yeni Şekli Etrafında", *Ulus*, 11 Şubat 1949; Esat Tekeli, "Gene L Cetveli", *Ulus*, 21 Şubat 1949.

[138] TBMM kararı olarak çıkan Bütçe Komisyonu raporu için bkz. *TBMMTD*, 27 Şubat 1949, D. VII, C. 16/2, Topl. 3, 133/3 ek basmayazı tutanak ve bunun Mecliste kabulü için bkz. *TBMMTD*, 27 Şubat 1949, D. VII, C. 16, Topl.. 2, s. 968-969. Basında çıkan haber için bkz. "L Cetveline Alınan Memurluklar", *Ulus*, 28 Şubat 1949.

[139] Danıştay 5. Dairesi (48/3076; 49/1866 sayı ve 20. VI. 1949 tarihli) kararı. Boratav'dan, Rektörlüğe5. IX. 1949 tarihli yazı. (A.Ü. Rekt. Pers. Arş. Mustafa Pertev Boratav Evrak Dosyası)

[140] Dekan B.S.Baykal'dan, A.Ü. Rektörlüğüne 1052 sayı ve 18 Mayıs 1951 tarihli yazı.. (A.Ü. DTCF Pers. Arş.Mustafa Pertev Boratav Kişisel Dosyası)

Kemal Kurşunluoğlu, Enver Gökçe, Nuran Ertan ve Melahat Türksal gözaltına alınarak Ankara 1. Asliye Ceza Mahkemesi'nde yargılanır[141]. Onlar da kendilerini milliyetçi oldukları şeklinde savunurlar. Sonunda hepsi beraat eder ama üye sayısı çok düşen dernek kendini fesheder ve mallarını Veremle Savaş derneği'ne bırakırlar[142]. Bir diğer önemli dava Veteriner Fakültesi'nden sekiz öğrencinin Ankara 5. Asliye Ceza Mahkemesinde yargılanmasıdır. Yargılanma sonunda Mesut Çuhacıoğlu ve arkadaşları beraat ederler[143]. 1948 Kasımından itibaren başlatılan yeni cezai düzenleme hazırlıklarıyla birlikte solculuk ve komünistlik iddiasıyla yargılananların sayısında bir patlama olur. Bu dönemin gazeteleri tahtaya orak-çekiç çizen öğrenci kızlardan, Nazilli'de evinde tam da "yabancı bir devlet hesabına" beyanname yazarken suçüstü yakalanan, verici cihazıyla casusluk yapan radyo tamircilerine, limanda propaganda yaparken suçüstü yakalanan Vahdettin'in aşçısının oğluna kadar pek çok ilginç olayla doludur. Bu dönemde -abartısız- aramada evinde radyo çıkan casus, kimyevi madde bulunan kundakçı olmakla suçlanır. Güzel Sanatlar'da bir zanlı bulununca akla hemen önceki yangını onun çıkardığı gelmektedir. Bu insanların eski Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'nin kayıtlı üyeleri ya da yakınları oldukları tahmin edilebilir. Samsun'da yakalanan bir komünist kadınla

---

[141] "Ankarada Solcu Fikirler Yayan Cemiyet", *Vatan*, 29 Temmuz 1948; "Solcu Fikirler Yayan Cemiyet", *Vatan*, 30 Temmuz 1948; "Komünist Propagandası Yapanların Duruşması", *Vatan*, 11 Ağustos 1948; "Komünistlik Propagandası Sanıklarının Muhakemesi - Gençler Derneği Âzası Aleyhine Açılan Davaya Dün Başlandı", *Vatan*, 23 Eylül 1948; "Komünistlik İçin Propaganda Yaptığı İddia Edilenler", *Vatan*, 15 Ocak 1949; "Komünistlik Propagandası", *Vatan*, 21 Ocak 1949; "Komünistlik Propagandası Sanıkları", *Vatan*, 3 Şubat 1949; "Komünistlik Propagandası Sanıkları", *Ulus*, 3 Şubat 1949; "Propagandacılıktan Sanık Beş genç Berat Ettiler", *Ulus*, 8 Şubat 1949.

[142] "Türkiye Gençler Derneği Kendi Kendini Feshetti", *Ulus*, 10 Temmuz 1949.

[143] "Komünist Propagandası Yapmaktan Maznun Gençlerin Duruşması", *Vatan*, 27 Ağustos 1948; "Komünist Propagandası Yapan Gençler", *Vatan*, 5 Ekim 1948; "Solcu Talebeler", *Vatan*, 3 Kasım 1948; "Komünist Propagandası Yapan Gençler", *Vatan*, 24 Kasım 1948; "Komünistlik Propagandası Vârid Görülmedi", *Ulus*, 29 Eylül 1949.

ilgili haberde bu bilgi açıkça da verilir. Eski üyelere yönelik bir operasyon söz konusu olmasa bile bunların sol karşıtı havayı ağırlaştırdığı açıktır. Bu dönemde hem solun çok iyi takip edilip baskı altında tutulduğu hem de hala çok büyük bir komünizm tehlikesinin ülkeyi tehdit ettiği izlenimi yaratılmaya çalışılmaktadır. ABD'nin komünizme karşı ayırdığı fonlar hem ağızları sulandırmakta[144], hem de Türkiye'deki komünizm tehlikesini küçümseyen yabancılara kırgınlık duyulmaktadır[145]. Yine bu dönemde *Marko Paşa* davaları sık görülmekte, Mehmet Ali Aybar Milli Şefe ve CHP'ye karşı yayınlarında ve mahkemelerde sarsılmaz bir kararlılıkla mücadele vermekte, Nazım Hikmet açlık grevlerinin tehlikesini yaşamaktadır. Sabahattin Ali'nin şüpheli ölümü ortama iyice korkunun sinmesi sonucunu doğuracaktır[146]. Solcuların özellikle yurt dışına kaçmaya çalışanların akıbetinin ölüme varabileceği, hatta bu sonun halktan kişilerce de hazırlanabileceği olasılıkları yerleştirilir.

Danıştay Genel Kurulu 30 Nisan 1948'de açıkladığı kararıyla (Esas No: 48/49; karar No: 61) II. Dairenin men-i muhakeme kararlarının kimilerini bozar ve bu maddelerle ilgili olarak Türk Ceza Kanununun 240. maddesine göre lüzum-u muhakeme kararı vererek son soruşturmayı başlatır. Buna göre Pertev Naili Boratav "Türkçülük aleyhinde bulunmak" ve "Namık Kemali milliyetçi olduğu için eleştirmek"[147]; Behice

---

[144] "Komünizmle Savaş İçin 75 Milyon Daha Veriliyor", *Ulus*, 11 Eylül 1949.

[145] "<Türkiye, Komünistsiz Bir Memleket!>", *Vatan*, 12 Haziran 1949.

[146] Sabahattin Ali'nin öldürülmesi davası gazetelerde en çok yer tutan davadır. Özellikle *Vatan* gazetesi çok canlı şekilde aktarır duruşmaları. Olayın gazetelerden izlendiği şekline pek benzemediği anlaşılmaktadır.

" Dün Menderes, Sabahatin [A]li'nin hükûmet tarafından öldürüldüğünü, hâdisenin on gün kadar evvel olduğunu, hükûmetin bu işi nasıl meydana çıkaracağını çok düşündüğünü....hâdiseye gazetelerde yazılan şekli verdiklerini anlattı." Samet Ağaoğlu, *Siyasi Günlük*, 2.B., İletişim Yay. İstanbul, 1993.

Yalçın Küçük de iki tartışmalı ve sivri savlar içeren makalesiyle olayı inceler. "Edebiyatta Historiagrafi Sorunları: Sabahattin Ali ve Ölümü", *Bilim ve Edebiyat*, Tekin Yay., İstanbul, 1985, s. 269-305 ve "Sabahattin Ali Davası", *Aydın Üzerine Tezler*, C.III, Tekin Yay., İstanbul, 1985.

[147] Boratav hakkında lüzum-u muhakeme verilmeyen diğer isnatlar şunlardır: "Amerika ile İngiltereyi faşistlikle itham etmek", "Almanyada ko-

Boran "sağcı talebeleri sınıfta bırakmak", "konferanslarda Rus rejimini methetmek", "seminerde komünizmi methetmek" ve "iptidai cemiyetlerde mülkiyet hakkı olmadığı için bunları[n] modern cemiyetten üstün olduğunu söylemek"[148] ve Niyazi Berkes hakkında "derslerde komünizmi methetmek", "derslerde komünist beyannamesini ısrarla okutmak"[149], "İmralıya yapılan bir geziye sağcı talebeleri iştirak ettirmemek" ve "milliyetçi talebeleri sınıfta bırakmak"[150] suçlarından yargılanacaktır. Eğer bu suçlamaların geçerliliği kanıtlanırsa sanıklar "vazife-i memuriyetten dolayı veya ifai vazife esnasında" (Üniversiteler Kanunu md. 49'un Memurin kanununa atıfta bulunmasıyla) suç niteliğinde olan "yabancı ideoloji yayarak Türk gençliğine zehir saçmak" fiilini işlemiş ve bu durumda da görevlerini kötüye kullanmış kabul edileceklerdir.

Açıkça görülür ki Boratav'a yönelik her iki itham ile Boran'ın ilkel toplum değerlendirmesi ve Berkes'in *Manifesto'yu* okutmuş olması ithamları tamamen bilimsel ve eğitsel yakla-

münist propagandası yapdığı için geri alınmak", "Komünist olduğu söylenen Ruhi Su ile münasebeti bulunmak","Karacaoğlanın türklükle alakası olmadığını söylemek", "Hüseyin Rahminin fikirlerini solculuk propagandası için kullanmak", "komünist olduğu söylenen Jiro ve Bazen ile seyahate çıkmak", "masalların halk ve destanların aristokrasi sınıfının mahsulü oluğunu söylemek", "Anadolu isyanlarına alaka göstermek" ve"Marksist diye isimlendirilen Yurt-dünya ve adımlar dergileriyle ilgisi bulunmak".

[148] Behice Boran aleyhindeki son soruşturma açılmayan diğer isnatlar şunlardır: "Derslerde pozitivizmi kötüleyip materyalizmi methetmek", "komünist olduğu söylenen Ruhi Su ile temas etmek" ve "marksist diye isimlendirilen yurt-Dünya ve adımlar dergilerinde ilgisi bulunmak".

[149] Niyazi Berkes'in Komünist Manifesto'yla ilgili notlarını DTCF öğretim üyelerinden Melahat Özgü, Zeynep Korkmaz aracılığıyla ele geçirip Müdüriyete verir. Melahat Özgü'nün başka polisiye öyküleri de vardır. Fakültedeki daha çok solcu öğrencilerden oluşan ilk talebe cemiyeti üyeleriyle Boratav, Boran ve Berkes'in toplandıkları duyulunca hemen harekete geçerler. "...Takip edildiği halde muayyen toplantılarını tespit edemedik." (Melahat Özgü'nün Ankara 4. Asliye Ceza Mahkemesi'nde 29.IX.1948'deki ifadesinden)

[150] Niyazi Berkes hakkında son soruşturma açılmayan ithamlar şunlardır: "Öğrencilere solcu telkinde bulunmak", "Komünist olduğu söylenen Ruhi Su ile temasda bulunmak" ve "Marksist diye isimlendirilen Yurtdünya ve adımlar dergileriyle ilgisi bulunmak".

şımları ifade etmesine karşın bu dönemde dava konusu edilebilmektedir.

Söz konusu dava 15 Haziran 1948 tarihinde Ankara 4. Asliye Ceza Mahkemesinde başlar. Yargıç Talat Karay ve -sonra değişecek olan- Savcı yardımcısı Cemil Bengü'dür. Her üç sanığın da avukatı daha pek çok ünlü davada savunma yapmış olan Saffet Nezihi Bölükbaşı'dır[151]. 12. XI. 1948'de 14. oturumda hakim ve savcı değişir. Osman Selçuk hakim ve Lütfü Musluoğlu savcılığa geçer. 16. oturumda 29. XII. 1948'de hakimliğe tekrar Talat Karay gelir.

Dava ülkenin ilgi odağı haline gelir ve dönemin gazete koleksiyonlarından -sonuna doğru haberler azalsa da- özellikle ilk yılı celse celse izlenebilir. Çıkan haberlerde hep "solcu Profesörler", "sol temayüllü hocalar" şeklinde başlıklar görülür. Bu başlık neredeyse istisnasız üçünü ifade eder[152].

Avukat Saffet Nezihi Bölükbaşı Mahkemeye 27. I. 1949 tarihinde yirmi dokuz konuyu içeren bir tevsi-i tahkikat dilekçesi sunar. Savcı bunlardan sanıkların dışarıdaki faaliyetlerini kapsayanların soruşturulmasına gerek olmadığını söylerse de Bölükbaşı tanıkların ifadelerinde konu dışına çıktıklarında "şahadet kesilmez" denip devam ettirildiğini, bu nedenle doğan tüm şüphelerin dağıtılması gerektiğini belirterek ısrar eder. 21.II. 1949'da 20. oturumda avukatın bu dilekçesinin bazı maddeleri hakkında karar alınır ve soruşturma genişletilir. Bu arada bilirkişi heyetine İstanbul Üniversitesi'nden 3.III.1949 tarihli yazıyla önerilen -*Yurt ve dünya*'da en fazla uğraşılan isimlerden olan- Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'na avukat itiraz eder. 31.III.1949 günlü toplantıda avukatın, Mahkeme'nin İstanbul Cumhuriyet Savcılığına yazdığı 10.III.1949 tarih ve 170 sayılı bilirkişi talimatnamesine olan 29.III.1949 tarihli itiraz dilekçesi

---

[151] Saffet Nezihi Bölükbaşı'nın bürosunu devralmış olan Ayla Erkal, kendisine kalan evrak arasında ne bu davaya ait bir belge olduğunu ve ne de Saffet Nezihi'nin tuttuğu anılarında bu davadan bahsettiğini söylemiştir. Her halükarda çok değerli bir kişisel arşiv şu anda kullanılamamaktadır.

[152] Ben yaptığım taramada sadece bir kez aynı başlıkla farklı hocaların kastedildiğini gördüm. Onda da zaten birlikte tasfiye edilmeye çalışılan Alman Profesörler Landsberger, Eberhardt, Halasikum ve Ekman vs. sayılıyordu. Bu söz tasfiyeye uygun çağrışımı yaptırmış olabilir. Bkz. "Solcu Profesörlerin İşlerine Son Verildi", *Vatan*, 18 Temmuz 1948.

okunur. Savcıyla aralarında tarafsızlıktan şüphe duyulduğu sözlerinin de geçtiği bir tartışma çıkar. Aynı gün hakim talimatta düzeltilecek bir şey olmadığına karar verir. 21. IV. 1949 tarihli bir sonraki oturumda Avukat Bölükbaşı'nın 21. IV. 1949 tarihli dilekçesi gıyabında okunur. Bilirkişi talimatnamesinin hakimin tarafsızlığı konusunda şüphe doğurduğu, bu nedenle hakimin kendiliğinden çekilmesi gereği anlatılır. İstinkaf kabul edilmezse red yönüne gidileceği belirtilir. Savcı isteğe karşı çıkar. Hakim istinkafa yer olmadığına, red talebinin ise hakları olduğuna karar verir.

Avukat Bölükbaşı 17. V. 1949 tarihinde bir dilekçeyle Ankara Ağır Ceza Mahkemesi Başkanlığı'na başvurarak reddi hakim talebinde bulunur. Talebin nedeni Galip Moğolkoç'un sahte notlarını 29. III. 1949 tarihli dilekçede, 31. III. 1949'da şifahi açıklamada ve 21. IV. 1949 tarihli dilekçede konu etmelerine karşın bunun dikkate alınmaması olarak belirtilir. Bu Bölükbaşı'nın 19 yıllık meslek hayatındaki ilk reddi hakim talebidir. 17. V. 1949 günlü duruşmada hakim bu başvuru nedeniyle karar çıkana kadar duruşmayı askıya alır. 21. V. 1949'da Ankara Ağır Ceza Mahkemesi, hakimin reddi talebini reddeder. Bunun üzerine Avukat, Keskin Ağır Ceza Mahkemesi'nde Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'nin kararına 1. VI. 1949 tarihinde itiraz eder. Keskin Ağır Ceza Mahkemesi de 13. VI. 1949'da itiraz başvurusunu reddeder. 7. VI. 1949'daki duruşmada da Keskin Ağır Ceza Mahkemesinin kararının beklenilmesine karar verir. 26. VI. 1949 tarihinde bilirkişi heyeti "Türk devriminin ülkülerine bağlı karakter sahibi vatandaşlar olarak öğrencilerini yetiştirmek hükmüne aykırı tedris tarzını takip ettiklerini gösterecek bir cihete rastlamadıklarını" bildiren raporu hazırlar.

27. VI. 1949'da 4. Asliye Ceza'da duruşmalara tekrar başlanır. 11. VIII. 1949'da hakimliğe Reşat Bayramoğlu ve savcılığa da Behçet Hüdayioğlu gelir. 8. IX. 1949'daki duruşmada hakimliğe tekrar Talat Karay geçer, savcı ise Turhan Kapanlı'dır. 11. X. 1949'daki duruşmada savcı, sanıklardan öğretim hayatında nasıl hareket etmeleri beklendiğinin, diğer profesörlerin nasıl hareket ettiğinin ve üçü ayrıldıktan sonra ikiliğin kalkıp kalkmadığının Ankara Üniversitesi'nden sorulmasını ister. Boratav ve Berkes Ankara Üniversitesi'ne hiç güvenmediklerini söyleyerek itiraz etseler de hâkim bunların Üniversite'den

sorulmasına karar verir. 9. XI. 1949'daki duruşmada Ankara Üniversitesi'nden gelen ve Fakültede ikilik olmadığını bildiren 5. XI. 1949 tarihli cevap üzerine savcı bu kez de ikilik hiç mi yoktu, yoksa üçü ayrılınca mı kalktı, diye tekrar sorulmasını ister. Hakim bu isteği de kabul eder. 3. XII. 1949'daki oturumda Ankara Üniversitesi'nden cevap gelmediği görülür ve savcı artık tevsii tahkikattan vazgeçer. Hakim de bunu uygun bulur. Aynı günkü oturumda savcıdan esas hakkındaki görüşü sorulur. Savcı "sanıkların BERA[A]TLARINA karar verilmesini kamu adına" ister. Hakim savunmaların hazırlanması için duruşmayı 29. XII. 1949 tarihine erteler. 10 Ocak 1950'de Pertev Naili Boratav -bu yayına da konu olan- savunmasını okur. Tamamının okunması "4-5 saat" sürer[153]. 10 Şubat 1950'de mahkeme kararını açıklar. Görevlerini kötüye kullanmaktan sanık Pertev Naili Boratav'ın beraatine[154], Behice Boran ve Niyazi Berkes'in ise TCK'nın 240. maddesi gereğince üçer ay hapis ve üçer ay memuriyetten mahrumiyetlerine karar verir ve ceza tecil edilmez[155].

Boran ve Berkes temyize giderler ve 6. VI. 1950'de Yargıtay 4. Ceza Dairesi mahkumiyet kararlarını bozar ve "görülen lüzuma binaen" davayı bu kez Ankara Asliye 1. Ceza Mahkemesine sevk eder[156]. Ankara Asliye 1. Ceza Mahkemesi 30. VI.

---

[153] "Sol Temayüllü Hocaların Müdafaaları", *Cumhuriyet*, 11 Ocak 1950.

[154] Kararın sadece Boratav'ı ilgilendiren kısmı Boratav'ın A.Ü. Rektörlük Personel Arşivindeki Evrak Dosyasında bulunmaktadır. Boran ve Berkes'in dosyalarındaysa bu karar, haklarındaki kesin karar olmadığı için yer almamaktadır. Bu kararda Boratav'ın Türkçülük ve milliyetçilik aleyhinde olduğuna dair bir delilin olmadığı, Namık Kemal yazısında onu övdüğünü ve hatta yeterince kendisini anlatamadığı için hayıflandığı belirtilmekte ve solcu *Yurt ve Dünya*'yı çıkarmış olmasının Türkçülük ve milliyetçilik aleyhinde olduğunu göstermeyeceği anlatılmaktadır. (Esas No: 948/170; Karar No: 950/41; Cumh. Savc. No:948/2444) Boratav hakkındaki karar, hiç bir taraftan temyiz edilmeyerek 29. III. 1950'de kesinleşir.

[155] "Solcu Doçentler Mahkum Oldu", *Yeni Sabah*, 11 Şubat 1950, "Solculuktan Sanık Üç Profesör", *Cumhuriyet*, 11 Şubat 1950.

[156] T.C.Yargıtay 4. Ceza Dairesi (Esas No: 3186; Karar No: 7327 ve 6. VI. 1950 tarih) Ankara Adliyesinden farklı olarak Yargıtay arşivlerinden eski kararları bulmak halen mümkündür.

Karar basında yaklaşık iki hafta geç çıkar. Bkz. "Solcu Prof.lerin Davası", *Cumhuriyet*, 19 Haziran 1950 , "Solcu Profesörlerin Mahkumiyet Ka-

1950 gün ve 224 sayılı kararıyla Boran ve Berkes'in beraatına karar verir. Karar temyiz edilmeyerek 23. XII. 1950'de kesinleşir[157].

Bu yargılamalar boyunca bir ceza davasında pek rastlanmayan tartışmalar gelişir[158]. Boratav, Boran ve Berkes'in derslerde anlattıklarıyla öğrencilerinin zihninde istemeden yol açtığı bazı düşünceler de ortaya çıkar[159].

Behice Boran'ın açık memur durumu 1951'e kadar sürer. Genel Başkanı olduğu Türkiye Barış Severler Derneği'nin 1950'de hükümetin Kore'ye asker gönderme kararına karşı yayın yoluyla başlattığı propaganda nedeniyle açılan davada "mil-

---

rarı - Yargıtayca Bozuldu", *Vatan*, 19 Haziran 1950 ve "Solculuktan Sanık Profesörler", *Zafer*, 19 Haziran 1950.

[157] Ankara Asliye 1. Ceza Yargıçlığından, Ankara Cumhuriyet Savcılığına (Sayı 950/193; 23. XII. 1950 tarihli) yazı A.Ü. Pers. Arş. Behice Boran Kişisel Dosyasında vardır.

[158] Savcı, tanık İbrahim Erdem'in ilkel toplumlarla ilgili açıklamalarında hata tespit eder. Bunun üzerine tanık tekrar açıklama yapar: "İptidai cemiyetlerde servet demeye tam manasıyla elverişli bir şey yoktur. Bu itibarla hocam [Boran] da böyle bir şeyler kıyaslamamıştır." (Ankara 4. Asliye Ceza'daki 13.I.1949 tarihli ifadesinden)

Savcı, Muhadder Gönenli'ye Boran'ın konferansında Sovyet rejiminde ziraatte ilerleme sağlandığını söyleyip söylemediğini sorar. Boran bu soruya itiraz eder, hakim soruyu sordurur. (31. III. 1949 tarihli oturumdaki ifadesinden)

Berkes: "Sosyoloji tedrisatı bir doktrinler torbası değildir. Burada müsbet bilgiler vardır." (9. VII. 1948 tarihli oturumdan)

Boratav: "Folklor demek yazısız tarih demektir." (1. IX. 1948 tarihli oturumdan)

[159] Zeynep Korkmaz: "...Hüseyin Rahmi'yi işleyecektik. Elimize bir plan verilmişti... Bize verilen programa bu eserlerden aldığım manaları verdiğim zaman yani mevzu bu plana göre işleyip te neticelere bağlanınca bu neticeler komünizme çıkıyor." (21. VI. 1948 tarihli oturumdaki ifadesinden) Zeynep Korkmaz'ın bu ifadeleriyle *Yeni Sabah* gazetesi de Hüseyin Rahmi'nin bir tefrikasını yayınlayacağı sırada epey alay eder. Bkz. "Solcu Hocalar Hakkındaki Dava", *Yeni Sabah*, 22 Haziran 1948; "Hüseyin Rahmi Solcu mu idi?", *Yeni Sabah*, 27 Haziran 1948, "İşte Bir Dedikodu ve Cevabı", *Yeni Sabah*, 28 Haziran 1948.

Bundan başka Leman Yetkin: "Hatta bir gün mektepten çıkıp Bahriye caddesinden geçerken dilenen fakirleri görünce eğer hocamızın anlattığı gibi bir cemiyette olsaydık bunları görmeyecektik gibi bir fikir içimden geçti." (21. VII. 1948 tarihli oturumdaki ifadesinden)

li menfaatlere zarar verici faaliyette bulunmak" suçundan 1 sene 3 ay hapis ve 5 ay emniyet nezareti cezası alınca A.Ü. Senatosu kendisini "devlet memurluğundan ihraç" ve "üniversite öğretim mesleği yetki, unvan ve haklarından da kesin olarak mahrum" eder[160]. İşlediği suç daha sonra 1954'te "ağır cezayı müstelzim" olmaktan çıkar ve Boran 1960'ta 113 sayılı genel af kapsamına girer. 1962'de 121 sayılı yasayla mahkum olduğu eylem suç olmaktan çıkarılır. Mahkumiyetine esas olan suçun yüz kızartıcı olmadığı ve tamamen ortadan kalkmış olduğuna dair Yüksek Seçim Kurulu kararı 18 Kasım 1965 tarihli *Resmi gazete*'de yayınlanır. Milletvekilliği sırasında memur statüsüne iade işlemi yapılır ve bu süre emekliliğine sayılarak iki defa terfi eder. 1970 yılında 1046 sayılı kanundan yararlanarak Fakülteye dönme isteği reddedilir. Danıştay 5. Daire'de açtığı davada sonraki gelişmelerin göreve iadeyi gerektirir olduğu kabul edilmez ve Boran'ın isteği geri çevrilir[161]. Boran'ın mesleğiyle ilişkisi artık konferanslar ve yazıları yoluyla sürer. Her zaman mesleğine dönmek isteyen Boran'ın Üniversite'den uzaklaştırılmasıyla Türkiye çok büyük bir sosyoloğu yitirir ama bir sosyalist lider kazanır.

Niyazi Berkes Ankara 1. Asliye Ceza'da beraat edince atamasının yapılmasıyla ilgili olarak Danıştay 5. Dairede dava açar, ama görevine son verilmesinin aldığı mahkumiyetle bir ilgisi olmadığı için istemi reddedilir[162]. Berkes 1952'de Kanada'da Mc Gill Üniversitesinde iş bulur, bundan iki yıl sonra da açık maaşı kesilmek istenir. Açtığı dava ödemelerin yapılmasına tekrar başlanması üzerine konusuz kalır[163]. 1956'da açık maaşı

---

[160] 15. XI. 1951 tarih ve 633 sayılı Senato kararını ileten, A.Ü.Rektörlükten, M.E. B.'a; 31-116/254 sayı ve 6 Şubat 1952 tarihli) "GİZLİ" ibareli yazı. [A.Ü. Rekt. Pers. Arş. Behice Boran Evrak Dosyası]

[161] Bu bilgiler için bkz. T.C.Danıştay 5. Daire (Esas No:1970/2327; Karar No: 1971/9938 ve 22. XII. 1971 tarihli) kararı; Behice Boran'dan, DTCF Dekanlığına 5 Kasım 1969 tarihli başvurusu; Boran'dan, Danıştay'a -5. Daire 1970/2327'ye esas- 4 Mart 1970 tarihli başvurusu [A.Ü.DTCF Pers.Arş. Behice Boran Kişisel Dosya]

[162] Danıştay 5. Daire (Esas No: 51/1264; Karar No:52/1293 ve 29. IV. 1952 tarihli) kararı. (A.Ü:Rekt. Pers. Niyazi Berkes Evrak Dosyası)

[163] Danıştay 5. Dairesi (Esas No: 954/2241; Karar No: 955/ 2183 ve 8. X. 1955 tarihli) kararı (A.Ü:Rekt. Pers. Niyazi Berkes Evrak Dosyası)

tekrar kesilir ama başvurusuyla tekrar ödenir[164]. Ancak sonradan yabancı bir kadınla evlendiği için müstafi sayılır ve açık maaşı kesilir[165]. Ancak bu arada -muhtemelen yabancılarla evlenmeyi istifa nedeni sayan yasanın iptaliyle- tekrar memur sayılmış olmalıdır ki 13. VII. 1968'de yaş haddinden emekli olur[166].

Pertev Naili Boratav açıktaki memurların boşalan kadroya öncelikle atanacağı hükmüne güvenerek atamaların takipçisi olur. Beraat ettiğinden söz ederek 30.III.1950, 17. IV.1950 ve 5.VI. 1950'de görev talep etmiştir[167]. Ancak o da görevden alınma nedeni dava olmadığı için reddedilir. Ayrıca Noterden avukatı Oktay Rifat aracılığıyla ihtarname çeker. Kendisi açıktayken beş boş profesörlük kadrosuna yapılan atamaların iptali için Danıştay'a başvurur ancak atamaların "terfian" olduğu söylenerek başvuru reddedilir[168]. Ekrem Akurgal ve Sedat Alp'in profesörlüğe atanmasının iptali için Danışmaya başvurur ancak reddedilir[169].

Bilindiği gibi Pertev Naili Boratav 1948-52 arasında A.B.D. Stanford Üniversitesinde Hoover Kütüphanesinin Türkiye bölümünün kuruluşunu Türkiye'den yönetir. 1952'de Eberhardt aracılığıyla A.B.D.'de bir iş bulur, ama A.B.D. kendisine vize vermez[170]. 1952'den sonra Fransa'ya yerleşerek Centre National de la Recherche Scientifique'de ve Ecole des Hautes Etudes'de bir kaç yıl öncesine kadar çalışmıştır.

Fransa'da çalışırken -tıpkı Berkes gibi- açık maaşı kesilmeye çalışılır. Bunların ilkinde 1956'da eşine açık maaşı verilmez ve

---

[164] Berkes'ten, A.Ü. Rektörlüğe 18 Mayıs 1956 tarihli mektup (A.Ü:Rekt. Pers. Niyazi Berkes Evrak Dosyası)

[165] Rektör S.K.Yetkin'den, Av. Niyazi Ağırnaslı'ya, 16 temmuz 1959 tarihli mektup (A.Ü:Rekt. Pers. Niyazi Berkes Evrak Dosyası)

[166] T.C.Em.San.Gen.Müd.'den, A.Ü. Rektörlüğe (20-6/08-125-34 sayılı) yazı. (A.Ü.Rekt. Pers. Niyazi Berkes Evrak Dosyası)

[167] "M.Pertev Boratav'ın Durumu", [1968], (A.Ü. Rekt. Pers. Mustafa Pertev Boratav Evrak Dosyası)

[168] Danıştay 5. Daire (Esas No: 50/1750; 51/2129 ve 11. VI. 1951) karan (A.Ü. DTCF Pers. Arş. Mustafa Pertev Boratav Kişisel Dosyası)

[169] Danıştay 5. Daire (Esas No:51/1944; Karar No: 52/1549 ve 20. V. 1952 tarihli) karan. (A.Ü. Rekt. Pers. Mustafa Pertev Boratav Evrak Dosyası)

[170] "Pertev Naili Boratav'la Görüşme", Mart 1992.

P.N. Boratav'ın Fransa'daki işinin maaşının kesilmesini gerektirip gerektirmeyeceğini anlamaya yönelik bilgiler soran bir yazı gönderilir. Eşi, dört yıl önce hükümetin müsaadesiyle gittiğini anlatan bir cevap yazar[171]. Pertev Naili Boratav da yine bu konuyla ilgili olarak Rektörlüğe bir mektup yazarak açık maaşı ilgilendiren bir işi olmadığını bildirir ve eşine maaşının ödenmesini ister[172]. Ödemeler tekrar başlar. Bundan sonra benzeri bir olay daha çıkar. 1960'ta C.N.R.S.'de Boratav'a "Chargé de recherches" unvanı verildiği sıralarda Rektör Suut Kemal Yetkin de Paris'tedir ve Ankara'ya dönüşünde bu olayı kurcalar. Dışişleri yazışmaları Paris Üniversitesinden Boratav'ın orada çalışmasının bir mahzuru olup olmadığını sormaya kadar varır ve Üniversite de Boratav'ı bundan haberdar eder. Boratav yazdığı cevapta, orada sekiz yıldır çalıştığını, bunun Fransızların kendisinin çalışmasında bir "mahzur" değil, "belki fransız ilmi için bir fayda gördüklerine bir delil" olabileceğini ve bir fırsatını bulup -Yetkin'e fazla gelen- açık maaşının kesilmeye uğraşıldığını, yazar. 27 Mayıs'tan önce olsaydı cevap vermekle bile uğraşmayacağını da ekler[173].

1 Temmuz 1968'den itibaren 1046 sayılı yasanın 1. maddesi gereği açık maaşı tam olarak ödenmeye başlanır[174].

Boratav 1.VI. 1970'de emeklilik için başvurur. Rektörlük 20 Haziran 1970'de bunu Milli Eğitim Bakanlığı'na yazar. Bakan aynı gün onaylar. Pertev Naili Boratav 20. VIII. 1970 tarihinde "fiili hizmet süresi 25 seneyi aşmış bulunduğundan 5434 sayılı

---

[171] Hayrünnisa Boratav'dan, A.Ü. Rektörlüğüne 26. V. 1956 tarihli mektup. (A.Ü. Rekt. Pers. Mustafa Pertev Boratav Evrak Dosyası)

[172] P.N.Boratav'dan, Rektörlüğe, 24 Mayıs 1956 tarihli mektup. Mektubun üzerindeki bir notta "açık maaşları ödenmiştir" yazısı vardır. (A.Ü. Rekt. Pers. Mustafa Pertev Boratav Evrak Dosyası)

[173] P.N.Boratav'dan, Rektör S.K.Yetkin'e, (Paris) 23 Haziran 1960 tarihli mektup. (A.Ü. Rekt. Pers. Mustafa Pertev Boratav Evrak Dosyası)

[174] Behice Boran'ın da, milletvekillerinin durumunu da düzenlediği için yararlanmak için başvurduğu ama reddedildiği söz konusu yasa maddesi şöyledir: "Kadrosu kaldırılmak suretiyle açıkta kalan memurlar... iktisap ettikleri memuriyet kadrolarındaki açıklara atanırlar. Bunların seçim kanunu icabı istifa edenlerden seçilmeyenler hariç açık aylıkları tam olarak ödenir." Bkz "M.Pertev Boratav'ın Durumu", [1968], (A.Ü. Rekt. Pers. Mustafa Pertev Boratav Evrak Dosyası)

Kanunun 39 maddesi gereğince emekliye sevk" edilir[175]. Pertev Naili Boratav bir kaç yıl öncesine kadar Paris'te C.N.R.S. ve E.H.E.'de çalışmalarını sürdürmekteydi. Halen Paris'te oturmaktadır.

DTCF'deki bu tasfiyenin nasıl bir terör ortamında gerçekleştiği görülmektedir. Disiplin soruşturmasında ve adli soruşturmada, bu yıl kuruluşunun 50. yılı kutlanan Ankara Üniversitesi, kendi mensubu olan bu üç öğretim üyesini koruma kararlılığını gösterememiştir. Tasfiyenin her aşamasında baskılar yönünde tasarrufta bulunmuştur. TBMM'deki işlemin de nasıl bir hukuk rezaleti olduğu görülmektedir. Bu durumun bu kadar yıl ve çeşitli hükümetler döneminde sürmesi de sorumluların sayısını çok artırmıştır. Son olarak adli soruşturma sırasında öğretim üyelerine -özellikle Boratav'a- yöneltilen suçlama maddelerindeki anlayışın hukukla bağdaşmadığının altını çizmek gereklidir. Sonuçta her üçü de beraat etse dahi bu tür suçlamaların formüle edilebilmesi bile üniversite ve hukuk kurumlarının ortamdan etkilenme ve kirlenme boyutunu göstermektedir. Bu öğretim üyeleri, ilkel toplum, Ziya Gökalp ve Namık Kemal konularındaki bilimsel değerlendirmeleri adli takibat konusu yapılınca adliyede düşünce tarihi ve sosyoloji dersi vermek durumunda kalmışlardır.

DTCF tasfiyesi II. Dünya Savaşı sonrasında içte sermaye egemenliğini kurma ve dışta ABD'ye bağlanma yolunda yaratılan sağ terörün üniversitedeki ayağını oluşturur ve hem üniversiteler tarihimizde hem de hukuk tarihinde övünülerek hatırlanmayacak bir yere sahiptir.

Pertev Naili Boratav'ın "Müdafaa"sını yayına hazırlarken dilinin eskiliği ile ilgili bir güçlük belirdi. Metnin dilinde değişikliğe gitmek gibi bir şey söz konusu olamazdı, zira bizzat Boratav *Folklor ve Edebiyat*'ın önsözünde bu yolu kapatıyordu: "Her yazı içeriğiyle, diliyle, üslûbuyla bir bütün olarak yazıldığı çağın damgasını taşır ve ilk yazıldığı gibi kalmalıdır. Genç kuşaklar, 30-40 yıl önce yazılmış şeyleri okuyup anlayamaz diye düşünmeye de hakkımız yoktur."

---

[175] Darülfünun [sonradan A.Ü.] Sicil Karnesi, (A.Ü:Rekt. Pers. Arş. Mustafa Pertev Boratav Kişisel Dosyası)

Elimdeki daktilo edilmiş, yer yer yazım hataları bulunan metni yayına hazırlarken belge niteliğine sadık kalmaya dikkat ettim. Ama yayınlanabilir hale de getirmek gerekiyordu. Kimi sözcükleri yanına karşılığını da vererek açıklamak gerekli oldu. Çok uzun paragrafları -Korkut Boratav'ın onayını da alarak- yer yer bölmek gerekti. Böldüğüm yerlere [/] işareti koyarak müdahalemi belli ettim. Çok uzun ve noktalı virgüllerle bağlanmış bazı cümleleri de bölmek zorunda kaldım ve köşeli parantez içine nokta koyarak müdahalemi belli ettim. Unutularak virgülsüz sıralanan sözcükleri virgülle ayırdım ve bunlara köşeli parantez koymadım. Aynı şekilde büyük harfle yazılması gereken özel isimler, kurum v.s. isimlerini düzelttim. Anlamı değiştireceğinden ayrı ya da bitişik yazılması gereken "de"lere müdahale ettim. Ancak ayrı yazılan "de"lerde -o dönemde yaygın olduğu şekliyle- yapılan ses uyumlarını -"bilmesek te"de olduğu gibi- düzeltmedim. Yine aynı şekilde, fiillerdeki ses incelmelerine de -"başl(ı)yan"da olduğu gibi- dokunmadım. Metin içinde yazılmadan atlanmış olduğu anlaşılan sözcüklerin yerine uygun olanı köşeli parantez içinde ve kesme işaretiyle başlayarak verdim. Türkçe karşılığı verildiğinde anlamı tam oturmayan sözlerin yakın anlamını köşeli parantez içinde ve (~) işaretiyle verdim. Daktilo metinde Boratav'ın ayrık şekilde yazdığı "Gök Alp" ismini *Folklor ve Edebiyat*'ta topladığı o döneme ait yazılarda kendisi de bitişik yazdığı için birleştirdim. Kimi sözcükleri açıklamakta Osmanlıcam yetersiz kaldığında Ar. Gör. Teyfur Erdoğdu'dan yardım aldım. Açıkça yanlış olduğu belli olan sözcükleri eskiyazı notlarından karşılaştırarak düzelttim. Bazı kısımlar elyazmasında olmadığı için farklı şekilde yazılmak istenmiş olabileceğini düşünerek dipnotla açıklama yazdım. Tanık olarak adı geçen fakat yanlış yazıldığı anlaşılan iki ismi dipnotla düzelttim. Bir yerde de adı -daha doğrusu soyadı- verilmeyen bir fakülte dekanını dipnotla açıkladım. İçindekiler tablosu yaparken Pertev Naili Boratav'ın hazırladığı bir fihrist ile metnin kendisinde kullandığı başlıkları karşılaştırıp uygun olduğunu düşündüğümü seçtim.

Kitabın iki de eki var. Birincisi Şevket Aziz Kansu'nun Emniyet Amirliğinde 27 Aralık 1947'de verdiği, sunuş yazısında söz ettiğim ifade metni. Bu metinde de özensiz yazılmaktan kaynaklanan bazı yazım hatalarını düzelttim.

İkinci ek ise, Korkut Boratav'ın Pertev Naili Boratav'la 1988 yılı Ekim ayında Paris'te doldurduğu bantın çözümü. Maalesef bantta P.N. Boratav'ın öğrenciliğini anlattığı kısımlar bozulmuş. Bu nedenle başta kısa bir özet yapıyorlar. Söyleşide bazı olay sıralarında ve isimlerde karışıklık oluyor -ki bunlar sunuş ve savunma metinleriyle karşılaştırılıp düzeltilebilir. Ancak tek tek olaylar ve ayrıntılar -bazen, elli yıl önce yazılmış bir nazire- hakkında P.N.Boratav'ın şaşmaz hafızasının da altını çizmek gerekir. Bundan başka, baba-oğul arasında geçen bir konuşmanın avantaj ve dezavantajları da görülebiliyor. Korkut Boratav babasını -doğal olarak- çok iyi tanıdığı için başka söyleşilerde yer alamayacak ayrıntılar ortaya çıkabiliyor. Ama her ikisinin de iyi bildiği konular üzerinde durulmadan geçilebiliyor. Bunların dışında bu söyleşi P.N. Boratav'ın meslek yaşamı, 1940'lar Türkiye'si, *Yurt ve dünya*, DTCF'deki genel ortam, bazı portreler, tasfiye ve yargılanmaları konusunda ilk ağızdan eşsiz bilgiler sunuyor.

Çalışma için Vecihi Timuroğlu iki saatlik bir bant doldurma sabır ve ilgisini gösterdi. Bulamadığım bazı belgeler dışında, çok istediğim halde Mehmed Kemal ve Fatma Başaran'la bir görüşme ayarlamayı da başaramadım. Eminim çalışmaya çok şey katarlardı.

Yazdığım sunuş yazısını Kurtuluş Kayalı okudu ve önerilerde bulundu. Bu önerilerden de yararlanmaya çalıştım.

Mete Çetik
Ankara, Temmuz 1996

PERTEV NAİLİ BORATAV'IN MÜDAFAASI

ÖNSÖZ

Sayın Yargıç,

Bir buçuk seneden fazla bir zamandan beri mahkemenizde görülmekte olan bu dâvanın hazırlık tahkikatı başlayalı yakında üç sene olacak. Dâvada benim şahsımla ilgili hâdiseler, halen seyrini takip etmekte bulunan şu adlî takibat dahil ve birincisi 1937 yılında Almanya'da başlamak üzere, tam altı defa ele alındı, ve soruşturmalara mevzu oldu. Danıştay Genel Kurulunun lüzum-i muhakeme kararıyle huzurunuza sevk edildiğim iki fiil 1943 yılında vuku bulmuştur. Bu böyle olmakla beraber, bazı şahıs ve makamlar, zaman zaman hep aynı fiil ve hareketleri yeniden parmaklarına dolamaktan, takibat, tahkikat, hiç olmazsa tahrikât mevzuu yapmaktan fariğ olmadılar [kaçınmadılar]. Halbuki hiç birinde, hakkımda en ufak bir ceza dahi tatbikine imkân görülememiş, hattâ bu arada, yeni yeni vazifelere tayinlerim, gerek maaş baremimde, gerek akademik derecelerde terfilerim yapılmıştır.

Son yıllarda, bilhassa 1946 seçimlerinden bu yana, birçok parti kavgaları, meclis münakaşaları, bütçe müzakereleri, başka dâvalar vesile bilindi; aleyhimizde çeşit çeşit ithamlar ileri sürülerek üniversitenin kadro ve teşkil kanunları komisyonlarında ayrıca geciktirildi. Vaktiyle mensup olduğum Fakülte Profesörler Kurulunun neşrettiği bir beyannamede kullanıldığı, ve kullananlar hesabına hâlâ hicabını derinden duyduğum tabirle "bizim yüzümüzden", bir ilim müessesesi ağır ithamlar altında kaldı, ve nerdeyse temelinden berhava edilmek tehlikesi geçirdi. Bizi kolumuzdan tutup atmadığı için bir üniversite Rektörünün linç edilmesine remak kaldı. Gazeteler, zaman zaman günün en hayatî meselesiymiş gibi, bizim şahıs-

larımız etrafındaki dedikodularla sütunlarını doldurdu. Nice üstün akıllılar zuhur edip "şöyle yapsalardı, şunu söyleselerdi" diye nasihat ve tavsiyeler ibzal eylediler [~ verdiler]. Üniversitelerde ilim ve fikir hürriyeti davası bu hürriyet millî istiklâle tercih edilmeli mi, edilmemeli mi? meseleleri uzun uzun münakaşa edildi... Hasılı, bu dâvanın en mühim simalarından biri olan eski Milli Eğitim Bakanı Bay Sirer'in tabiriyle, biz senelerce devlet makamlarını ve halk efkârını kendimizle meşgul ettik.

Bir buçuk yıldan beri bu dâvaya bakıyorsunuz, bize isnat olunan suçların en ağırlarının dahi neler olduğunu gördünüz. Ben de, duruşmalar esnasında olduğu gibi, şimdi huzurunuzda okumağa başladığım şu müdafaamda, bunlardan kendi payıma düşenleri tahlil ve red etmeğe çalışacağım. Fakat sadece bununla kalırsam, bir takım sualler cevapsız kalmış yahut da bütün vuzuhiyle cevaplanmamış olacaktır: Aceba, benim şahsım üzerinde niçin bu kadar durulmuştur? Niçin bir takım kimseler, hattâ bazan resmî makamlar, benimle uğraşmayı kendilerine iş edinmişlerdir? Bundan ne kazanmışlar veya ne kazanacaklarını ummuşlardır? Şahsımla ilgili gösterilen bunca hâdiselerin meydana çıkmasının, bu meselelerin bir türlü halledilemeyip bu kadar uzayıp gitmesinin sebebi nedir? Bu sualler birçok kimselerin zihinlerinde takılıp kalabilir. Yıllardan beri benim adım etrafında meydana getirilen su-i zan bulutlarının, -hiç olmazsa şüphe ve tereddüt sislerinin dağıtılması lâzım.

Ben bir üniversite hocasıyım; kendi ihtisas sahasında makaleler, kitaplar yazmış olan, ve yazmakta devam eden bir müellifim; yüzlerce talebeme, ve daha büyük bir okuyucu kitlesine karşı fikrî bir mesuliyetim vardır. Benim tedris ve tetkik mevzuum ayrı bir hususiyet taşır: Benim mevzuum halk sanatı, halk kültürüdür, çalışma zeminim halkın içidir, bütün memlekettir; bu itibarla bütün memleket efkârına karşı bir mesuliyetim vardır. Huzurunuzda duruşmamız yapılırken neler söylenmedi: ilmî objektiflikten tutun da, ahlâk prensiplerine varıncıya kadar, bir üniversite hocasının haiz olması gereken nice mânevî hasletlerimden şüphe uyandıracak isnatlarda bulunmak cüretini gösterenler bile oldu. Benim vazifem, sadece bu iddiaları reddetmek ve çürütmekle bitmiyor; bu ka-

darı kâfi gelseydi esasen bu dâva bunca zaman uzamazdı, aynı mevzular, aynı hâdiseler, böyle bir iki sene fasıla ile ikide bir yeniden canlandırılmazdı. Görüyorum ki, memleket efkârının öğrenmesi lâzım gelen pek çok hakikatler var; ancak onların ışığında, sadece bana isnat olunan suçu işlememiş olduğum vakıası değil, aynı zamanda bu dâvanın ruhu, yani, bu hâdiseleri doğuran sebepler, geliştirilen şartlar anlaşılabilecektir.

Bu dâva bana üniversitelerimizin nasıl acınacak bir hale düşürüldüğünü öğretti. Ben, bir üniversite hocası olarak öğrendiğim bu hakikatı, bütün acılığıyla halk efkarının, bilhassa talebelerimin gözleri önüne sermeliyim. Huzurunuzda şahadet etmeğe gelen talebelerimden bir çoğunun gözlerinde korku okuyorum. Onların, hakikatı söyledikleri için nice ukubetlere [cezalara] uğradıklarını duydum. Bütün bunlardan sonra, ben, sadece bana isnat olunan şeyleri reddetmekle kalabilir miyim? Benim dâvam, bugün söylemek istediğim şeyleri söylemesem de şu veya bu şekilde sona erer, kapanıp gider. Fakat, memleketimin fikir tarihinde buna benzer dâvalar yine çıkabilir. Eğer o zaman da üniversite talebeleri veya üniversiteyi bitirmiş, memleketin ilim ve irfan müesseselerinde vazife almış genç adamlar ve yaşlı başlı muhterem insanlar, bugünkü gibi, içleri hakikatı söylemekten doğacak tehlikelerin korkusuyla ürpererek mahkeme huzuruna çıkarlarsa, bunun vebalinin bir payı da benim boynuma düşecektir ve ben, bir üniversite hocası olmak haysiyetiyle, memleketime karşı en mukaddes vazifemi yapmamış, bildiğim hakikatı söylememiş olmanın azabını duyacağım. Türk fikir tarihinde benim dâvama benzer bir dâvanın ve onun zeminini teşkil eden hâdiselerin bir daha tekrarlanmamasını temenni ediyorum ve sırf bu temennimin gerçekleşmesi için bugün üzerime düşen vazifeyi yapmak istiyorum. Huzurunuzda yapacağım bu müdafaamın bu uğurda ne kadar tesiri olacaktır, bilemem; bilebildiğim bir şey varsa, herkes vazifesini benim gibi anladığı taktirde, üniversite ve kültür dâvalarımızın, milletimizin hayrına müsbet yolda gelişeceğidir.

İşte bu kanaatladır ki, müdafamı sadece hukuk ve kanun çerçevesi içinde kalan bir reddiye şeklinde bırakamıyacağım. Pek zaruri olarak, yukarıdaki satırlarda sayıp döktüğüm hadi-

selerin iç yüzünü anlattıktan ve dâvamla ilgili olan şahit ifadelerini tahlil ettikten sonra, bana yapılan isnatların nasıl olup da senelerce süren bir dâvaya mevzu olabildiği meselesini ele alacağım. Bu dâvanın safhaları esnasında gözlerime bir defa daha ayân olan hakikatlerden biri de şu oldu ki, fikir dâvalarında politika entrikalarına âlet edilen birçok genç aydınlar, idealleri diye bildikleri şeyleri ve memleket dâvalarında mürşit belledikleri şahsiyetleri anlamış, kavramış değillerdir. Milliyet ve milliyetçilik, Ziya Gökalp ve Namık Kemal, onların diline pelesenk olmuş kelimelerdir, ama onlar o mefhumlardan ve bu fikir adamlarından hiç bir şey bilmiyorlar; inkılap tarihimizi bilmiyorlar, en basit sosyal problemleri bilmiyorlar ve bütün bu cehaletin neticesi, sokak politikacılarının en âdi entrikalarına kolayca âlet oluveriyorlar.

Mevzular üzerinde anlaşamadığımız müddetçe mugalata [yanıltmaca] kapıları açık kalacak ve kötü niyetler buradan üniversitelerimizin içine sokulacaklar ve ilim müesseselerimizi içinden kemireceklerdir. Ben bir üniversite hocası olarak, elimden geldiği, dilimin döndüğü kadar bu vazifeden payıma düşeni burada yapmak istiyorum. Bugüne kadar, bütün şumuliyle, dâvanın esasını teşkil eden bu meseleler üzerinde durmamış olmamın sebebi, çalışma mevzularımın bambaşka şeyler olması idi. İthamlar beni bu meselelerin içine soktu, böyle olunca onları kale almamak hakikaten hocalık mesleğimin ve bu dâvanın bana yüklettikleri mesuliyeti hiçe saymak olacaktır. Meslekî vazife kaygusu ve adaletin en ufak bir şüphe noktası kalmaksızın tecelli etmesi endişesi, beni, belki uzun bulacağınız bir müdafaa yapmaya mecbur ediyor. Asıl muhtevası fikir ve kültür tarihimizin birkaç mühim probleminden ibaret olan, muhtelif safhalarında ikiyüzden fazla şahit dinlenmiş bulunan ve dosyası kocaman bir arşiv halini alan bu davanın müdafaasına da yüksek mahkemenizin aynı ölçüde ehemmiyet atfedeceğini pek tabii buluyorum ve bu düşünce ile, müdafaamın dinlenmesi için mahkemenizi uzun saatler boyunca meşgul etmemi müsamaha ile karşılıyacağınızdan emin bulunuyorum; bu kanaatin verdiği huzur ve itminan [güven] adaletin bana ilk tesellisi oluyor.

HÂDİSELER

Bu dâvanın mevzuu olan iki fiilim 1943-1944 ders yılı kış semestiri içinde, yani 1943 yılı son aylarında vuku bulmuştur. O sıralarda yapılan iki ihtifalde [anma töreninde], Namık Kemal ve Ziya Gökalp ihtifallerinde, iki talebe ile aramızda geçen konuşmala[r], benim hocalık görevimi kötüye kullandığımı isbat eder mahiyette midir, değil midir? Üniversite tahkik heyeti, Danıştay ve yüksek mahkemeniz üç seneye yakın bir zamandır bunu inceliyorlar. Benim itham edildiğim fiillerden bir tanesi üzerinde, o tarihte hiç durulmamış, ne yazısını tashih ettiğim Zeynep Dengi, ne de okumak istediği şiirini ihtifal programından çıkardığım Osman Yüksel, benim bu hareketlerimi o zaman bir şikayet mevzuu yapmamışlardı. Selahattin Ertürk'ün yazısı üzerinde kendisiyle yaptığım görüşmedeki mütalealarımı, o tahrif edip, tarafımdan ırkçılık ve turancılık fikirlerine yöneltilmiş tenkitleri milliyetçilik aleyhinde sözler haline sokarak, o sırada başka bir hâdisenin tahkikatını yapmakta olan müfettişlere (bu tahkikatın raporu tarihi 6/3/1944 tür) benim aleyhimde bir şeyler söylemiş; ben buna, aynı müfettişlerin benim malûmatıma da müracaat ettikleri sırada sordukları suallerle muttali [öğrenmiş] oldum. O tahkikatın neticesinde aleyhime herhangi bir karar alınmadığına göre, Selahattin Ertürk'ün aleyhimdeki tezvirlerine [yalanlarına] bir kıymet atfedilmemiş olduğu anlaşılıyor; dosyadaki mezkur raporun sarih ifadesi de bunu teyid etmektedir.

Vuku bulduğu tarihlerde hiç üzerinde durulmamış veya dedikodu denip geçilmiş ehemmiyetsiz iki hadise senelerce sonra aleyhimde itham maddeleri olarak nasıl kullanılmıştır? Bunu anlamak için 1943 ile 1947 arasındaki olayların kısa bir tarihçesini yapmak lazım gelir.

Aleyhimdeki propoganda kampanyasının 1944 senesi Nisan ayında ilk işaretini veren Nihal Atsız olmuştur. O tarihlerde çıkardığı Orhun mecmuasının 16. sayısında "Şükrü Saraçoğlu'na açık mektup" başlıklı yazısında, Maarif [V]ekilini, kendi teşkilâtı içinde dört komünisti, o arada beni, çalıştırmak ve himaye etmekle itham ediyordu. O yazıda yazdıklarına bakılırsa, ben 1937 de komünistlik propogandası yaptığım için, talebe olarak bulunduğum Almanya'dan, Maarif Vekaletince

geri çağrıldığım halde, Hasan Âli Yücel'in himayesi ile "ambar memurluğundan" doçentliğe terfi ettirilmişim. Hasan Âli, benim gibi daha birçok komünistleri de himaye etmekte, ve en mühim Maarif vazifelerinde tutmakta imiş, ilh...

O tarihte, ben, bu ithamın içyüzünü bütün teferruatiyle halk efkârına arz etmeyi, ve böylece Nihal Atsız'ın, ve onun arkasında fırsat kollayan kötü niyetlilerin şahsıma getirecekleri zararı önlemeyi zaruri bildim; derhal bir açıklama hazırladım, o zamanlar üniversite Maarif Vekâletine bağlı bulunduğundan dolayı, bunun neşri için Vekil Hasan Âli Yücel'den müsaade rica ettim. Hasan Âli Yücel, açıklamamın neşrine lüzum olmadığını söyledi ve kendisinin tatmin edilmiş olduğunu ihsas ederek [~ hissettirerek] beni bundan vaz geçirdi. Bu dâva tahkikatı sırasında bazı kimseler, beni ithamlara cevap vermemiş olmakla kabahatlı bulmuşlardır; aleyhimdeki isnatlar karşısında susmamak lâzım geldiğini elbette ben de idrâk ederim, ve ta 1944 ten itibaren, her ithamı cevaplandırmış olduğum, dâva dosyasındaki bütün delilleriyle sâbittir; buna rağmen, "susmuştur, cevap vermemiştir" yollu ithamlar devam etmiştir; hattâ, bazan pek büyük güçlüklerle gazetelerde tekzip ve açıklamalar neşretmiş olmam dahi, başka söyliyecek şeyleri olmıyanları, bana bu kadarcık olsun kabahat yüklemekten menedememiştir.

Nihal Atsız'ın açık mektubu, matbuatta aleyhime çıkmış ilk yazıdır. Bu ithamnamede mevzuubahis olan bu "Almanya'dan geri çağrılma hâdisesi" nedir? 1944 yılında, Nihal Atsız'ın yazısı ile başlıyan, ve yıllarca durmadan beni taciz edecek olan tahrikâtın sırasiyle hikâyesinden evvel bu hadiseyi anlatmalıyım. Bu hadisenin tekevvününde [ortaya çıkışında], 1944 başlarında aleyhime yapılan neşriyatın ve dedikoduların ilk işaretlerini veren Nihal Atsız'ın mühim rolü vardır; onun bu rolünü, tipik bazı misallerle, üniversite tahkik heyetine verdiğim ifadede anlattım. Burada, kısaca, onunla olan münasebetimizden başlayarak, Almanya hâdisesine geçeceğim:

Nihal, talebelik zamanından başlayarak, etrafında bir hayranlık halesi teşkil eden "müritler" aramış insandır. O, münakaşaya tahammül etmez, fikirlerini olduğu gibi kabul edip, düşündüklerini aynen tekrar edenlerden hoşlanır, ve ancak kendisine tam bir fikri teslimiyet gösterenlerle iyi geçinirdi. O

zamanlar onun ırkçılığı Anadolunun Sivas'tan şarkta kalan bölgelerini Türk saymamak, buraların çocuklarını hakir görmek şeklinde tecelli ederdi; hattâ bu yüzden bir defa dayak da yemişti. Nihal Atsız'ın Cumhuriyet prensiplerine aykırı düşünenlerin sadece fanteziden ibaret olmadığı, üniversite yıllarından sonra yavaş yavaş anlaşılıyordu. Nihal, etrafındakilerden ya tam bir alâkasızlık, ya da tam bir inkiyat görmeye alışmıştı. Ben, herhalde, onun karşısında münakaşa etmeye kalkışan ilk insan olmuşum. O memleket realitesini görmüyordu. Birkaç mahdur* kitabın içinde kendine ütopik bir dünya yaratmış, ve böyle bir dünyanın gerçekleşmesi sevdasına düşmüştü. İnkılâbımız bize, halkımızı bir kültür bütünü içinde kaynaştırmayı, bugünkü siyasi sınırları dahilinde, nüfusunun birkaç misline çıkmış bir milleti beslemeye ve mesut etmeğe yeter bir yurt içinde kalkınma yollarını aramayı emrediyordu. Nihal ise, Anadolu'yu ırklar ve milliyetler hercümerci içinde görmek istiyor, ve Birinci Cihan Harbi politikacılarının turancılık parolalarını tekrarlıyordu.

İşte ben bu maddeler üzerinde Nihal'le münakaşaya başladığım andan itibaren o, nasıl Sivas'tan ötesini Türk saymayıp memleket çocukları arasına nifak sokuyorsa, kendi ham hayallerini ve garip fikirlerini kabul etmeyenlere isnat ettiği "komünistlik" damgasını benim şahsıma ve fikirlerime de vurmaya başlamış olacak.

Nihal Atsız o tarihlerden başlayarak benim hakkımdaki sabit fikirlerini bir menkıbe halinde mütemadiyen işlemiş, etrafa yaymış; yavaş yavaş kendi sesinin yankılarını kendini tekit eden [pekiştiren] yeni vakıalar gibi almak suretiyle kendi icadı olan bu komünistlik efsanesi kendisi için bir hakikat mahiyetini almış; buna kendi zihniyetinde olan bazı kimseleri de inandırmış... Ben 1936 başında Almanya'ya giderken şahsım etrafında böyle bir hava yaratılmış bulunmakta imiş. Bir kaç seneden beri İstanbul'dan uzakta olduğum için bunun farkında değildim. Çok sonra, Almanya'dan döndüğüm sıralarda hakkımda uydurulan gülünç ve asılsız bir sürü rivayetlerden, bunları uyduranlardan ve yayanlardan haberdar oldum. Be-

* Elyazısı notlarda bu kısmı bulamadım. Eğer "mahtur" ise "tehlikeye yakın", "mahdud" ise "sınırlı" anlamı vardır. (M.Ç.)

nim hakkımda Almanya'da bulunduğum zamana ait olarak uydurulan şeyler de, epeyce bir zamandan beri dillerde dolaşan ve kaynağı Nihal'e varan efsanenin ikinci faslından başka bir şey değildir. [/]

Atsız'ın hakkımdaki isnatlarını hakikat diye kabul etmiş, ayrıca demokratik ve hümanist her düşünceyi komünistlik diye mahkum etmek metodlarını benimsemiş, Alman nazizmine hayran dört kişi, Almanya'da kendi düşünüşlerini tenkit edişimi, ve bu memlekete Alman ideolojisini değil, Alman ilmini almaya geldiğimizi ileri sürüşümü hoş görmeyip bu tavrımı Nihal'in zihniyeti ile manalandırmaya başlamışlar. Berlin'de geçirdiğim 10 aylık müddet içinde bütün hareketlerimi ve sözlerimi türlü garip tefsirlere uğratmışlar. Oturduğum evin sahibinin Yahudi olması, karımın giydiği ceketin rengi v.s. gibi şeylerden kendilerine göre neticeler çıkarmaya kalkışmışlar. Bu adamları da, tıpkı Atsız gibi harekete geçiren bâzı hususi amilleri de hesaba katmak şüphesiz lâzımdır: Nihal Atsız'ın menfi karakteri, hayatının daha ilk adımlarında onun kafasını kayaya çarptırmıştı. Müsbet yoldan giderek başarılar elde eden insanlara -bilhassa kendini tenkit etmiş olanlara- karşı onun duyacağı ancak haset ve düşmanlık olabilirdi. Benimle Almanya'ya giden talebe grubundan, bütün bir yıl içinde aleyhime deliller toplamaya çalışanların da ne değerde insanlar olduklarını bizim neslimizden pek çokları bilir. Bunların, tahsile gitmeden evvel ve tahsilde iken ne yaptıkları da malumdur; bu dört kişi, Ziya Karamuk, Fazıl Yinal, Şükrü Güllüoğlu ve Mecdut Mansuroğlu, üç yıl Almanya'da kaldılar ve memlekete döneli 10 yıl oluyor, memleket irfanına ihtisaslarıyla ilgili ne vermişlerdir? Böyle insanların da benim hakkımda besleyecekleri duygu kıskançlık ve çekememezlikten başka bir şey olamazdı; bunlardan ikisinin Almanya'da benimle aynı ihtisas kolunda okumaya gitmiş olduklarını da ayrıca hesaba katmak icap eder. [/]

İşte bu adamlar, türlü amillerin tesiri altında beni geri döndürebilmek için planlar kurmuşlar, nihayet akıllarınca mükemmel saydıkları bütün delilleri bir araya getiren raporlarını talebe müfettişliliğine sunmuşlar. Nihat Atsız, açık mektubunda, gerçek içyüzünü anlattığım bu hâdiseyi bilerek ve isteyerek tahrik etmek fırsatını kaçırmamıştır: Bana "arkadaşla-

rım" tarafından yapılmış "hayırhahâne" ihtarlar v.s. gibi birçok şeyler uydurduktan başka, herhalde hâdiseye ehemmiyet verdirebilmek için, talebenin resmi şikayeti üzerine güya Ankara'dan bu işin tahkikine bir müfettiş gönderilmiş olduğunu söylemiştir. Hakikatte, fezlekeden de anlaşılacağı üzere, ben bütün olan bitenden dönme emrini aldığım zaman haberdar olmuştum. Şikâyet ise doğrudan doğruya, Berlin'deki talebe müfettişi Reşat Şemsettin'e sunulmuş. Müfettiş bu dört kişinin raporlarında söylenenlere inanmış (esasen kendisinin de zihniyet itibarile onlardan farklı olmadığını daha sonraki hadiseler beliğ [~ açık, belirgin] bir şekilde isbat etmiştir), tahkikat açmadan, beni dinlemeden aleyhimdeki kararını vekâlete bildirmiş; vekâlet onun bu raporu üzerine beni geri çağırdı. Maarif Vekilliği, bu meselede normal şekilde bir tahkikatın yapılmamış olduğunu benim avdetimden sonra öğrendi; tahkikatın açılmasına karar verdi, ve bu işe yine ayni müfettişi memur etti. Benim gıyabımda yapılan garip tahkikat evrakı Ankara'ya geldi. O sırada Maarif Vekili Saffet Arıkan Yüksek Tedrisat Umum Müdürü de Cevat Dursunoğlu idiler. Tahkikat evrakını, o zamanlar Maarif Vekilliğinde siyasi müsteşarlık vazifesinde bulunan Nafi Atuf Kansu da okudu. Neticede bütün bu gürültünün incir çekirdeğini doldurmayacak şeylerden çıktığı, hakkımdaki kararın yersiz ve yanlış olduğu anlaşıldı. Bana Dil Tarih Fakültesinde doçentlik teklif edildi. Beni, eski Önasya dilleri ihtisasından vazgeçmeye, daha evvelden girişmiş ve hatta eser vermeye başlamış olduğum sahaya yeniden dönmeye teşvik eden, halk edebiyatı doçentliğini kabul etmemi tavsiye eden Cevat Dursunoğlu, benimle bu şekilde konuşurken, ve daha sonraları da çalışmalarımı yakından takip ederken, her vesile ile, Almanya'daki tahsilimin bu şekilde yarıda kalmış olmasına bir bakıma sevinmek gerektiğini söylerken, sanıyorum ki, tayinle beni vekâletin cezalandırmış olduğunu değil, bir yanlışlığı tamir etmiş olduğunu anlatmak istemişti.

Nihal Atsız açık mektubunun bana ayırdığı kısımlarında, hem beni hem de beni vesile ederek Hasan Âli Yücel'i vurmak için, daha birçok yalanlar da uydurmuştur. Bu yazıyı okuyanlar benim Almanya'ya giderken liseyi yeni bitirmiş bir genç olduğum mânâsını çıkarırlar. Güya ben yarın kalmış bir tah-

silden sonra dönmüşüm, bir müddet Maarif Vekâletinde anbar memurluğu yapmışım (bu anbar memurluğu da Nihal Atsız'ın bana layık görerek uydurduğu hayali bir vazifedir) sonra kendi tabiriyle "komünistliğin faziletine bakın ki", doçent oluvermişim. Onun anlattıklarını hakikat diye kabul edip Maarif Vekilliğinin bir anbar memurunu doçent tayin etmiş olmasına şaşanlar ve bu hayretlerini orda burda ifade edenler çok olmuştu. Hakikatte ise ben Almanya'ya gitmeden evvel üniversiteyi bitirmiş, iki sene İstanbul Edebiyat Fakültesinde asistanlık, dört sene de Konya lisesinde öğretmenlik yapmış, sahama ait, ilmi değeri memleket içinde ve dışında ciddi ilim adamları tarafından taktir olunan eserler vermiş bir kimse idim. Hatta 1935 te İstanbul Edebiyat Fakültesi doçentlerinden Ahmet Caferoğlu'nun vazifesinden ayrılması ile açılan doçentliğe talip olup yabancı dil imtehanını da kazanmıştım; fakat Caferoğlu'nun eski vazifesine dönmesile imtehanım yarıda kalmıştı. O sırada Edebiyat Fakültesinin kadrosu müsait olsa idi, 1938 de değil 1935 te doçent tayin edilmem mümkündü. Bu olmadı; araya Almanya'daki tahsilim girdi, yukarıda anlattığım şekilde bu tahsil yarıda kaldı, ve ben 1938 de teklif edilen doçentliği kabul ettim. Dil Tarih Fakültesinin o zamanki doçentlik talimatnamesine göre doçentler ehliyet imtehanlarını tayinlerinden sonra üç sene içinde vermek mecburiyetindeydiler. 1941 de Fuat Köprülü, Prof. Ruben ve Abdülkadir İnan'dan müteşekkil bir jüriye doçentlik tezimi tevdi ettim. Bu tez sonradan tevsi edilerek [genişletilerek] "Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği" adı altında Milli Eğitim Bakanlığınca basılmıştır. İşte benim doçentliğe tayinim hikâyesinin iki ayrı rivayeti bunlardır. Bunları anlatmaktan maksadım aleyhimde matbuatta ilk defa görülen bir yazıda ne korkunç yalanlar ve tahrifler yapıldığını göstermektir. Dâva dosyasını tetkik edince, bilhassa fezlekeye esas olan hazırlık tahkikatı ifadelerini okuyunca göreceksiniz ki, beni tanımadan mahut [söz konusu] 67 imzalı dilekçeyi imza edenlerin pek çoğu hakkımdaki bilgilerini sadece Nihal'in bu açık mektubundan edinmişlerdir. Sade onlar değil, daha sonraki ırkçı-Turancı neşriyatta Kenan Öner'in müdafaasında, şahsım mevzu bahis olunca bütün malûmatın kaynağı olarak bu açık mektup gösterilmiştir; talebem Zeynep Dengi, hakkımdaki

şüphelerinin bu açık mektuptan geldiğini huzurunuzda tekrarlamıştır.

Benim Almanya'dan geri çağrılmama ait muamelenin safhaları, o dört talebenin ihbarlarından ve Reşat Şemsettin Sirer'in rapor ve mektuplarından alınmış parçalarla birlikte, fezlekede tafsil edilmiştir. Keza, Yücel-Öner dâvası münasebetile gerek bu fezleke gerek o zamanki tahkikata ait dosya mahkemeye getirilmiş,Hasan Âli Yücel "Dâvam" adlı kitabında bunlardan parçalar zikrederek meseleyi açıklamıştır.O kitapta bu hâdise ile ilgili olarak iki mühim nokta belirir. Birincisi, benim Almanya'dan dönüşümde, yukarıda da işaret ettiğim gibi, Saffet Arıkan'ın vekilliği sırasında doçentliğe tayin edilmiş olmamdır; ikincisi, hakkımda o zaman vekâlete bu kadar şiddetli rapor vermiş olan, ve aradan seneler geçtiği halde, bu sefer vekil olarak benimle uğraşmaya yeniden başlayan Reşat Şemsettin Sirer'in doçentliğe tayinimden bir müddet sonra, Hasan Âli Yücel'in vekâleti zamanında, Yüksek Tedrisat Umum Müdürlüğünde bulunduğu halde, birgün dahi benim, o tarihte kendi umum müdürlüğüne bağlı bulunan üniversitede hoca olarak çalışmamda mahzur gördüğünü bildirmemiş olduğu hakikatıdır. Aynı Reşat Şemseddin, bugün, benim Almanya'daki talebelerin ihbarlarile ve kendi himmetile öyle haksızcasına geri çevrilmiş olmamı aleyhime bir delil gibi kullanmak istiyor; ben haklı olarak geri çevrilmiş idiysem, niçin Yüksek Tedrisat Umum Müdürü olduğu zaman bunu mesele yapmamıştır da bu kutsi vazifesini ifa için vekil olmak fırsatını beklemiştir?

Nihal Atsız'ın şahsım aleyhine orada burada dedikodu ve tezvirlerde bulunduğunu duyardım. Fakat hakkımdaki iftiralarını 1944 tarihine kadar matbuata aksettirmemişti. Bu hareketine, o sırada arkadaşlarımla beraber çıkardığım "Yurt ve Dünya" mecmuasında, memleketteki ırkçılık ve turancılık cereyanına karşı yöneltilmiş neşriyat sebep oldu. Bu mecmuada benim bu bahislere ait hiçbir yazım çıkmamış olmasına rağmen Nihal Atsız bu mecmuayı çıkaranlar arasından bana saldırdı. Bunun iki sebebi vardı: birincisi, onun yukarda işaret ettiğim gibi benim eski bir arkadaşım olması ile izahı mümkün olan kıskançlığıdır; benim anbar memurluğundan doçentliğe yükselmiş olduğuma dair garip iddiaları altında bu duy-

gusunu hissetmemek kabil değildir; ikincisi, Hasan Âli'yi vurmak için, onun himaye ettiği şahsın Almanya'dan güya komünistlik propoğandası yaptığı için geri çağrılmış biri olduğunu söylemekle jurnalının kuvvetini arttıracağı ümididir. Nitekim, Hasan Âli aleyhine, sade benim dâvam münasebetile değil her fırsatta istismar edilen başlıca mevzulardan biri bu olmuştur; Yücel'in sayın halefi B[ay]. Sirer bile, o vekâletin eski bir umum müdürü, binanaleyh bütün aksaklıkların mesuliyetini paylaşmış bir şahsiyeti olduğunu unutmuş görünerek bu fırsatı hiç kaçırmamış, hem selefinin hem de benim aleyhime bu silahı kullanmayı ihmal etmemiştir.

Nihal Atsız'ın propoganda kampanyası o sırada zemini çok müsait bulmuştu. Zaten ırkçılık turancılık fikirleri, Atatürk'ün ölümünden beri, geniş bir neşriyat faaliyeti sayesinde, bilhassa lise ve üniversite talebeleri arasında yayılıyor, ve yer yer bazı hadiselerin çıkmasına da sebep oluyordu. Nihal'in bu açık mektubu üzerine açılan bir dâva nihayet ilk Turancı nümayişlerin patlak vermesini intaç etti. Ankara'da adliye sarayı önünde yapılan nümayişler üzerine ırkçı turancı gruplarından birçok kimseler tevkif edildi, bu guruplarla uzaktan yakından ilgisi olan birçok memurlar, öğretmenler, müdürler işlerinden çıkarıldı, hatta bunlardan da tevkif edilenler oldu. Reisicumhur o yılın 19 Mayıs nutkunda bu hareketi, harici siyasetimizde bizi müşkül vaziyete sokan, dahilde, milleti ırk zümrelerine parçalayan, gençliği macera hülyaları ile ve köhne hayallerle beslemek suretile memleket realitesinden uzaklaştıran zararlı bir fikir cereyanı olarak tavsif etti. Hadiselerin daha sonraki safhalarında, bu harekete iştirak etmiş oldukları için tevkif edilenlerden bir kısmı beraet etmiş bir kısmı da mahkûm olmuştu; mahkum olanlar da sonradan Askeri Temyiz Mahkemesinden beraet kararı almışlardır; fakat İnönü'nün o zaman söylediği bir hakikat vardır ki vaktile Atatürk'ün de belirttiği bu hakikat değerini hiçbir zaman kaybetmemiştir. Gençliğe hitaben söylediği o nutkunda İnönü: "...bu hareketlerden yalnızca yabancılar faydalanabilir. Fesatçılar yabancılara bilerek mi hizmet ediyorlar? Yabancılar fesatçıları idâre edecek kadar yakından münasebette midirler? Bunları hüküm olarak kestirmek bugün mümkün değildir. Ama, yabancıya hizmet kasti, ve yabancının yakın ilişiği hiçbir zaman meydana çık-

masa dahi hareketlerin Türk milletine, Türk vatanına zararı olması ve bunlardan yalnız yabancıların faydalanmış olması söz götürmez bir hakikattır." diyordu. Nihal Atsız'ın açık mektubunda "Sayın Türkçü Başvekil" diye kendine fikri yakınlık izafe ederek hitap ettiği, o zamanın Başvekili Saraçoğlu da bu hâdiselerin hemen akabinde (29 Mayıs 1944) verdiği nutukta: "Yurdumuzu hür insanların hür vatanı olarak yaşatmakta devam edeceğiz. Yalnız bu hürriyet hiçbir vakit memleketi 31 Marta götürecek hürriyet olmayacaktır. Nitekim son günlerde hürriyeti suistimal eden ve rejimi yıkmak isteyen fesatçılar derhal yakalanmış adaletin pençesine teslim edilmiştir." demek suretile, Nihal Atsız'ından Orhan Seyfi'sine kadar, derece derece bu ırkçı turancı, yeni Türkçülerin, onun daha önceleri ne mana kastederek söylediğini bilmediğim "biz Türkçüyüz Türkçü kalacağız" sözlerini dillerine dolayarak bekledikleri tesanüdü kendisinde bulamayacaklarını ilan etmişti.

Hasılı 1941-1944 yılları arasında, çıkmasına benim de iştirak ettiğim "Yurt ve Dünya" dergisinde, sırf bir fikir meselesi olarak tahlil ve tenkit mevzuları halinde ele alınan ırkçılık turancılık hareketleri, 1944 yılının başlarında devlet adamlarınca da memleketin iç ve dış siyaseti için büyük bir tehlike olarak görülmüş ve bu tehlike reisicumhurun ve başvekilin ağızlarından da memleket efkârına ilân edilmişti.

Fakat aradan iki sene geçince bütün bu ırkçı turancı gurupları, milletvekilleriyle yeni hükümetin bakanları içinde kendilerine destek olan şahıslar buldular; başta Bay Sirer olduğu halde hatta 1944 tarihinde bu cereyanı takbih etmiş [~ yermiş] görünen birçok mühim şahsiyetler bu sefer onun en faal unsurlarına müzahir [destekçi] oldular. Yücel-Öner dâvasını takip etmiş olanlar bilahere bizim duruşmalarımızda da şahitlik rollerini ifa etmeye gelen ırkçı turancı ve onlara yakın zihniyette birçok kimselerin arkasında Bay Sirer'i sezmişlerdir. Nihal Atsız'ın askeri mahkemede yaptığı müdafasında, 1944 Ankara nümayişlerini tertip edenler arasında Reşat Şemsettin'in de bulunduğu şeklinde ifadesi vardır.

1944 ten 1946 sonlarına kadar bu çerçeve içinde tek hâdise benim üç arkadaşımla birlikte vekâlet emrine alınmam olmuştur. Bir mecmuaya yazı vaadinde bulunmuş olmam üzerine, bilahere, bizi himaye etmiş olmakla sık sık itham edilmiş

olan Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'in bu haksız muamelesine maruz kaldım. Danıştay'a dava açtım, davayı kazandım, vazifeme iade edildim; çok geçmeden vekâlet emrine alınmadan önce mensup olduğum enstitü müdürlüğünce inha edilip Fakülte Profesörler Kurulunca kabul edilmiş bulunan profesörlüğe terfiim vekâletçe de tasdik edildi. Bu muamelelerin safhaları, tarihlerile, dâva dosyasında bulunan Üniversiteler[a]rası Kurul kararında zikredilmiştir. 1946 seçimlerinden sonra değişen kabinede Maarif Vekili olmuş olan Reşat Şemsettin Sirer'in bakanlık devresinin ilk altı yedi ayı da sükûn içinde geçti.

1947 başında zamanın dahiliye vekili Şükrü Sökmensüer malûm beyanatını okudu. Bu beyenatta Sökmensüer, Emekçi Partisi lideri Şefik Hüsnü'ye ait bir rapordan bahsediyor, bu raporda Şefik Hüsnü'nün "Ankara'da çıkan iki marksist dergiye rehberlik ettiği" şeklinde bir ifadesi bulunduğunu söylüyor, ve bu iki derginin "Yurt ve Dünya" ve "Adımlar" olduğunu ilave ediyordu. Sökmensüer'in beyanatında bahsi geçen raporun fotoğrafisi sonradan Üniversite tahkik heyeti tarafından tahkikat dosyasına getirilmiştir. Şükrü Sökmensüer'in beyanatının başına bu rapordan alınmış diye koyduğu ve Partinin iç taktiği, dış taktiğine ait metin raporda mevcut değildir. Bundan başka bu fotoğrafi metinlerinde Yurt ve Dünya'nın da Adımlar'ın da adları yoktur. Şükrü Sökmensüer, raporda, 1945 yılında alınan bir karara göre hareket edilerek iki marksist dergiye rehberlik edildiğinden bahsedildiğini söylemekte idi; halbu ki bu tarihte gerek Yurt ve Dünya gerek Adımlar kapanmış bulunuyordu. Böylece, beyanat, 1944 te kapanmış bir dergiye, 1945 te alınan bir kararla direktif verildiğinden bahsetmek gibi garip bir tenakuz [çelişki] ihtiva ediyordu.

Bu beyanat üzerine biz Fakülte Dekanına sonra da Üniversite Rektörlüğüne müracaatla bize sual açılmasını ve bizden vaziyetin tavzihi [aydınlatılması] istenmesini talep ettik. Üniversite rektörünün bu müracaatımızı muameleye koymaması üzerine gazetelerde tavzih neşretmek lüzumunu duyduk. Bu tavzihimizde evvela yukarıda işaret ettiğim tenakuzu belirttik, esasen şahıslarımızın ve mecmualarımızın açık veya gizli hiçbir teşkilatla ilgisi olmadığını, kendi mesul müdür ve sahiple-

rinden başka kimseden direktif almadığını, Türk inkilabının prensiplerine ve memleketin faydasına matuf bütün neşriyatın meydanda olduğunu, şimdiye kadar hiçbir takibata uğramadığını beyan ettik. Bizim bu tavzih ve tekzibimiz üzerine Ulus'ta çıkan ikinci bir yazıda raporun 1942 tarihinden bahseden bir ibaresi naklediliyordu. O zaman ikinci bir tavzih neşrettik, ve bu iddianın da yeni bir tenakuz ihtiva ettiğini, zira 1942'de Adımlar mecmuasının henüz çıkmaya başlamadığını belirttik. Bugün dava dosyasında bulunan rapor metninden, mecmualarımızın adı zikredilmediğine göre, "iki marksist dergi" sözü ile mecmualarımızın kastedilmiş olduğunun Bakan'ın yakıştırması olduğunu, keza 1945 te alınan bir kararla mecmualara mezkur parti liderinin rehberlik ettiği hakkındaki tenakuzlu hükmün de Bakan'a ait bulunduğunu, raporda 1942 deki neşriyat faaliyetinden bahsedildiğine, ve bu tarihte Adımlar mecmuası çıkmadığına göre de bu mecmualardan Yurt ve Dünya ile Adımlar'ın kastedilemiyeceğini öğreniyoruz. Disiplin tahkikatı sırasında Ankara Üniversitesi Senatosuna verdiğim müdafaanamemde belirttiğim gibi, bu raporun Şefik Hüsnü'ye ait olması, hattâ "iki marksist dergi" sözü ile bizim dergilerimiz kastetmiş olması da bu zatla bizim münasebetimiz hususunda hiçbir şey ifade etmiş olmaz. Yukarda söylediğim gibi benim ne Şefik Hüsnü ile bir tanışıklığım ne de onun şahsı ile veya mensup olduğu teşkilat ve parti ile herhangi bir şekilde bir münasebetim olmamıştır. Yine tekrar ediyorum, "Yurt ve Dünya"nın da kendi yazı heyetinden ve idarecilerinden başka kimse ile direktif alma, idare edilme şeklinde bir alâkası olmamıştır. Eğer sözü geçen rapor Şefik Hüsnü'ye aitse ve orda adı geçen iki mecmua ile bizim dergilerimiz kastedilmişse o zat hayali bir takım münasebetler kurmuştur; bahsettiği mecmuaların çıkma ve kapanma tarihlerini bilmemesi de bu mecmualarla hakiki hiçbir münasebeti olmadığını isbata kâfidir. Bu mesele davanın dışında kalan bir mevzu olduğu için üzerinde fazla duracak değilim; ancak bu kadar bir açıklamayı Üniversite tahkik heyeti huzurunda ve matbuatta yaptığım gibi burada da tekrarlamayı, bu mesele ikide bir öne sürüldüğü, hatta aleyhimizdeki adli ve inzibati mahiyette her iki tahkikatın açılmasında amil olduğu için faydalı görüyorum.

Bizim tekzip ve tavzih yazılarımıza, Üniversiteye bu meseleye el koyması ve dışardan gelebilecek ithamlara karşı kendi mensupları olan bizleri müdafaa için vaziyeti bütün vuzuhu ile tahkik etmesi hususundaki açık ve samimi müracaatlarımıza rağmen İçişleri Bakanının beyanatında mecmualarımızdan bahsedilmiş olması fırsat bekleyen şahısları ve grupları harekete geçirmek için kâfi bir işaret oldu.

Malûm olduğu üzere Halk Partisi Hükümetinin İçişleri Bakanı tarafından yapılan bu beyanatın gayelerinden biri o zamanlar Demokrat Partiyi itibardan düşürmekti: Memlekette Komünist partisinin faaliyetinin tarihini yaparken, bu tarihçenin son faslında Demokrat Parti liderlerile, eski bir Hariciye Vekilinin, muhalefette cephe almış Mareşal'ın ve Tan gazetesinin münasebetlerini ortaya koyuyor ve bu yoldan Demokratları ve onlarla ittifak halinde bulunan mühim bazı muhalefet liderlerini komünist teşkilat ile işbirliği yapmış gibi gösteriyordu. Bu ithama karşı Demokrat Parti sözcüleri ile o tarihlerde onların safında bulunan Hikmet Bayur gibi bazı muhalefet liderleri Halk Partisini kendi kullandığı silahla vurma fırsatını kaçırmadılar ve bir ağızdan mukabil hücuma geçtiler: Sökmensüer Mareşal'ı ve Demokratları, bir takım dolambaçlı yollardan komünistlerle tesanüt halinde göstermek istemişti; komünistleri himaye etmiş, devlet hizmetinde tutmuş olan asıl Halk Partisi idi !.. İşte, Sökmensüer'in beyanatında adı geçen dergilerin sahipleri olan hocalar, maarif teşkilatında hâla vazife görüyorlardı... İş bu kadarla da kalmadı; Hasan Âli Yücel'den çok evvel muhtelif maarif müesseselerinde vazife almış, şu veya bu tarihte komünistlikten veya başka suçlardan mahkum veya maznun olmuş, hakkında solcudur, komünisttir diye dedikodu edilmiş ne kadar isim varsa hepsi ortaya döküldü. Köy enstitüleri parmaklara dolandı. Hasan Âli Yücel'in vekâleti sırasında, 1944 nümayişleri üzerine tevkif olunan bütün şahıslar, bu sefer davacı veya tanık rollerinde sahneye çıktılar... Çok geçmeden mantarlar gibi yerden biten rengârenk ırkçı turancı dergiler yeniden ortalığı kapladılar ve malûm yaygaralarına başladılar. O sırada Demokrat Partinin ileri gelenlerinden biri bulunan Kenan Öner, Şükrü Sökmensüer'in ithamlarına maruz kalmış olan [M]areşalın müdafaası sayesinde kaleme sarıldı, ve asıl Hasan

Âli Yücel'in komünistleri himaye etmiş, maarifi bir komünist yuvası haline sokmuş olduğunu iddia etti. Bunun üzerine malum olan Öner-Yücel dâvası başladı. Öteden Fuat Köprülü, Hikmet Bayur, Sökmensüer'in bahsettiği dergilerin sahibi ve yazarları olduğumuz için bizi sorguya çeken ve aleyhimize halk efkârını kışkırtan yazılar döşendiler. Ve böylece Demokrat Parti ile Halk Partisinin birbirlerini itibardan düşürme gayretleri arasında kızışan bu politika kavgalarında üç kuvvet, yani ırkçı turancı guruplarile Demokrat Parti ve Halk Partisi politikacıları bizim şu naçiz şahıslarımıza karşı birleştiler.

İşte o tarihte Milli Eğitim Bakanlığında bulunan Bay Sirer için de, Almanya'da aleyhime harekete geçirdiği, ve kendisinin de desteklemesile beni jurnal eden dört menfi ruhlu kıskanç talebenin, Alman Nazi rejimine hayranlıklarına iştirak etmeyişimden başka hiçbir sebebi olmayan iftira manivelasını yeniden harekete geçirmek zamanı gelmişti; benim şahsımı ortadan söküp atmayı başaramamış olmanın hıncını almak için fırsat zuhur etmişti; ben onun garip kanaatlerine, bir müfettişten sudur etmesi [gelmesi] akla hayale gelmeyecek derecede haksız ve usulsüz muamelesine rağmen hakkımı tanıtmış, Üniversiteye doçent olmuş ve aradan geçen 10 sene zarfında profesörlüğe yükselmiştim; bu zat bunu hazmedemezdi. Politika aleminde onun mensup olduğu bir klik vardı. Bu klikten bazı kimseler, hatta galiba bazı yazıları dolayısile Bay Sirer bizzat kendisi daha mebus bile olmadan "Yurt ve Dünya" dergisinde bazı tenkitlere maruz kalmışlardı; onlar bunu unutamazlardı. O ve klik arkadaşları fırsatı ganimet bildiler; bir yandan Yücel-Öner dâvasına, vaktile nümayişlere kışkırttıkları ırkçı turancı delikanlıları tanık olarak gönderirken, bir yandan da Ankara'daki Üniversite gençliğini Fakültemiz aleyhine kışkırtmaya başladılar. Bu kışkırtmaların müşahhas misallerini müdafamın aşağıdaki sahifelerinde, Üniversitede tahkik heyetine ifade verenlerden bazıları hakkındaki tahlillerim sırasında vereceğim. Demirtepe C.H.P. ocağı ile Ulus gazetesi, ve bilhassa Ankara Akşam Haberleri ve Bayrak gazeteleri bu tahriklerin mihrakları olmuştur. Akşam Haberlerinde imza yerine (+++) işareti ile yazılar yazan Behçet Kemal Çağlar bu gazete ile Bayrak gazetesini idare eden Kemal Zeki Gencosman sahnede faal rol alanlardandı. Bunların bu faali-

yetlerine dair de dosyada mevcut bulunan Bayrak nüshalarında şayanı ibret misaller vardır. Bir müddet sonra Bayrak gazetesinde 67 imzalı mahut dilekçenin metni çıktı. Kahir ekseriyatı (67 nin 60 ı) başka fakülte talebeleri olan bu dilekçecilerin küstahça hakaretlerini bizim kendi talebelerimizden 108 genç bir protesto ile cevaplandırdılar. Bunun üzerine malûm 5-6 Mart nümayişleri vuku buldu: ve bu nümayişlerin akabinde de hakkımızdaki adli tahkikat başladı.

İşte adli tahkikatın başlamasına kadar geçen hadiselerin kısa tarihçesi... Fakat adli tahkikatın başlamış olması gürültüleri, tezvirleri, tahrikleri durdurdu mu, hayır... Bir müddet için için, sonra da daha açık şekilde aleyhimizdeki kampanya devam etti. Bilhassa aylarca süren Öner-Yücel dâvasının duruşmalarında aleyhimizdeki tahrikler alabildiğine hızlandı. Bilahere bizim davamızın muhtelif safhalarında da tanık olarak dinlenecek olan bütün ırkçı turancı gurup mensupları (Selahattin Ertürk, Osman Yüksel, Zeki Sofuoğlu, v.s. gibi) bu davada resmi geçit yaptılar, ve bizim şahıslarımızla Hasan Âli Yücel'i ithamlar altında ezmeye kalkıştılar. Bu arada, bir duruşma esnasında, lise Türkçe kitaplarını indi ve cahilane bir takım hükümlerle, memleket gençleri için zararlı, yıkıcı, menfi, ve komünist propagandası ile dolu eserler diye itham eder mahiyette bir rapor okundu. Dâvanın sanığı bulunan Kenan Öner bu kitapların yazılmasına benim de iştirak ettiğimi öne sürerek, Hasan Âli Yücel'in mekteplerde komünist propogandası yaptırdığı tezine bu vakıayı mesnet olarak kullanmak istedi. İşin en garip tarafı, Bay Sirer'in, bir yandan İstanbul'daki bazı öğretmenlere bu kitaplar aleyhinde rapor yazmalarını telkin ettiği, diğer taraftan da, Hasan Âli Yücel'in mahkeme vasıtasile vekaletten keyfiyeti sordurması üzerine, aynı kitapların o tarihlerde hala liselerin resmi programında bulunduğu şeklinde cevap vermek mecburiyetinde kalmış olduğu hakikatı da bu duruşmalar esnasında meydana çıkmıştır: Kenan Öner'in ve Hasan Âli Yücel'in davalarına ait kitaplarında bu husus bütün tafsilatı ve vesikaları ile dercedilmiş bulunmaktadır. Malum olduğu üzere bugün bu dava, Kenan Öner vefat etmiş olduğuna göre suç ortağı Cemalettin Saraçoğlu'nun Hasan Âli Yücel'e hakaretinin sabit olması neticesi mahkumiyeti ile sona ermiştir; Bay Reşat Şemsettin Sirer ise,

anlaşılan bu dâvâyı Hasan Âli Yücel'in kaybedeceğinden pek emin olduğu için hakkımızda Danıştay'a verdiği itiraz layihasında dâvanın bir safhasında Kenan Öner hakkında beraet kararı çıkmış olmasını aynı davanın duruşmaları sırasındaki şehadetlerin subutu şeklinde görmüş ve bu hususdaki karar derecelerinden geçip kesinleşmeden, lüzumundan fazla bir istical [acelecilik] ve tehalük [atılganlık] eseri olarak bu ilk hükümü aleyhimize bir delil olarak kullanmıştır; bu da onun hukuk ve kanun anlayışının parlak bir misalini teşkil eder.

Bütün bu hâdiseler arasında ben yıllardan beri süren bu tacizlere aldırış etmeden işimle gücümle meşgul oluyor ve mesele nihayet adli tahkikat safhasına girmiş olduğu için sükunetle adaletin tecellisini bekliyorum. Esasen Fakültemde, hele benim hocası bulunduğum Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde ötedenberi ne hocalarla ne de talebelerimle aramda herhangi bir hadise vuku bulmadığı için derslerimin ve çalışmalarımın normal seyrini takip etmemesi için hiçbir sebep mevcut değildi. Bugün de iyice hatırlıyorum 6 Mart nümayişlerinin ertesi günü mutat şekilde dersime girdim takririmi yaptım. Bütün bu tahkikat safhalarının gösterdiği, müdafaamın aşağıdaki sayfalarında da tekrar belirteceğim gibi benim talebemle ve hoca arkadaşlarımla aramda en ufak bir ihtilaf olmamıştır. Hatta bu arada fakültenin tedrisat sisteminde değişiklikler oldu, kürsüler tayin edildi; o zamana kadar Türk dili ve edebiyatı bölümünün bir dersi vaziyetinde olan folklor ve halk edebiyatı ihtisası müstakil bir kürsü oldu ve ben o kürsünün idaresine memur profesör tayin edildim. Fakültem ve Ankara Üniversitesi, gerçi bu hadiselerde gevşek davranmış, bir ilim müessesinden beklenen enerji ile hocalarını müdafaa edememiş, koruyamamış yabancı talebenin dışarıdan gelen kışkırtıcı hareketlere âlet olmasına mâni olamamıştı; elbette bunlar beni muğber eden [gücendiren] hallerdi; ama, talebelerimin alâkası bana kâfi geliyordu. O tarihte duruşmaların daha sonraki safhalarında öğrendiğim şeylerin çok azını biliyordum. Bu fakülte ve üniversite mensuplarından maalesef birçoklarının muhtariyetlerinin şuurunu ve olgunluğunu idrak edemiyerek, korku veya menfaat hisleriyle, politikacı kuvvetlere körü körüne itaat etmek suretiyle kendi müesseselerine ne ölçüde ihanet ettiklerini henüz bütün şumulü ile öğren-

memiştim. Bu hakikat, tahkikciler fezlekeyi tanzim edip bitirdikten sonra yavaş yavaş meydana çıktı. Eski Ankara Üniversitesi Rektörü Şevket Aziz Kansu'nun 27 Aralık nümayişleri üzerine Emniyet Müdürlüğüne verdiği ifadeden anlaşıldığı üzere, Bay Sirer bu fezlekeden memnun olmamış, bu tahkikat evrakına göre bizim beraat edeceğimizi muhakkak sayarak başka yoldan fakülteden atılmamız için üniversiteye telkinde bulunmuştur. Hadiselerin bu safhasında da Ankara Üniversitesi maalesef kanunun gösterdiği usullere riayetsizliği de göze alarak bu telkinlere uymuştur. Dosyada mevcut Üniversiteler[a]rası Kurul kararında belirtilen yolsuz ve usulsüz bir sıra muamelelerin başlangıcı olmak üzere hakkımızda disiplin tahkikatı açılmıştır. Bütün bu müddet zarfında, yanılmıyorsam altı veya yedi ay, adli tahkikat fezlekesi vekâlette mahfuz kalmış, nihayet bizim müracaat ve itirazlarımız üzerine Danıştay'a yollanmıştır. Öte yandan Millî Eğitim Bakanı hakkımızda üniversite mesleğinden ihraç kararı aldırmak için üniversite senatosu üzerindeki tazyiklerine ara vermeden devam etti. Onun muhtar bir üniversiteye müdahalesine ait olayları burada tafsil edecek değilim; bunlar, Üniversitelerarası Kurul'un kararında, Senato kararındaki usulsüzlükler belirtilirken bütün vuzuhiyle açıklanmıştır. Üniversitelerarası Kurul'un kararında Bay Sirer'in tesir ve telkinlerini üniversite muhitine nakleden, onun bizi meslekten ihraç etmek azmini üniversite içinde temsil eden şahısların kimler olduğu, nasıl rol oynadıkları da görülmektedir. Bütün bu tesir ve tazyiklere Ankara Üniversitesi Senatosu da bir müddet mukavemet etti; bilhassa Senatodaki Fakültemiz mümessilleriyle, Hukuk Fakültesi azalarından ikisinin mukavemetleri, Bakan Bay Sirer'in istediği ihraç kararının çıkmasını geciktirdi. Bu arada, iki hukukçu üye, Bakanın tazyiklerini protesto makamında Senato'dan istifa ettiler. Bir müddet sonra, 27 Aralık nümayişleri oldu. Bu nümayişlerin bütün Türkiye efkârındaki akisleri malûmunuzdur. Bir Rektörün linç edilmesine remak kalmış olan bu taşkınlıklar, sade Ankara Üniversitesine değil, kanunlara, nizamlara, fikir ve ilim haysiyetine indirilmiş ağır bir darbe idi; kendinden gelme bir talebe hareketi gibi gösterilmek istenen bu nümayişlerin arkasında, başta Bay Sirer olduğu halde bazı Bakanların ve milletvekillerinin bulunduğu,

bilhassa eski Rektör Kansu'nun mahkeme dosyasına getirtilmiş olan ifadesiyle sabit olmuş bir hakikattır. Bütün bu politika adamlarının esasen, üniversite işlerine müdahaleleriyle, ve bazı talebe guruplarını müsamahalariyle şımartmak suretiyle bir seneden beri bu neticeyi hazırlamak için her şeyi yaptıkları aşikârdı. Dosyada bu meseleye ait vesikalar, nümayiş günlerine ait gazeteler okununca görülür ki, meselâ Kemal Satır gibi bir milletvekili nümayişler sırasında talebe arasında bulunmuş, Mehmet Ali Arıkan, Erhan Löker gibi o sırada talebe cemiyetlerinin başında bulunan bir takım gençler -ki bizim dâvamızda da şahit olarak dinlenmişlerdir- bu hareketi tertip ederek hükümet ve Parti mensuplarından müsaade aldıklarını ve bol müsahama gördüklerini gizlememişlerdir.

Nümayişlerden hemen bir hafta kadar sonra Senato, hakkımızda ihraç kararı verdi; bir müddet sonra bu karar Üniversitelerarası Kurul tarafından iptal edildi ve biz vazifemize iade edildik.

Bunun üzerine yeni bir kampanya başladı; matbuat ikiye bölündü, Üniversitelerarası Kurul'un kararını tasvip edenler ve buna kızanlar... Peyami Safa, Kemal Zeki Gencosman, Feridun Osman Menteşoğlu, Orhan Seyfi... gibi Halk Partisi hâdimleriyle [hizmet edenleriyle], D.P. den Fuad Köprülü ve Tasvir gazetesi yazıcısı Bahadır Dülger gibi, bu hâdiselerin ta başından itibaren, yukarıda izah ettiğim politika entrikalarına, D.P. ve C.H.P. nin karşılıklı ithamlarında bizleri bir isnat ve iftira vesilesi olarak ele alan yazarlar, bu sefer başka bir çerçive içinde matbuatı yeniden velveleye verdiler. Ötedenberi bu meselelerde temkinli hareket etmiş ciddi muharrirler, Cumhuriyet, Vatan, Son Posta başyazarları, Akşam gazetesi, Üniversitelerarası Kurul'un hareketini müdafaa ettiler.

Çok geçmeden Danıştay İkinci Dairesinden, hakkımızda men'i muhakeme kararı çıktı ve bunun üzerine aleyhimizdeki menfi neşriyat hızını artırdı. Reşat Şemsettin Sirer, biraz aşağıda tahlili yaptığım zaman anlaşılacağı üzere, Danıştay Başkanlığına sunduğu itiraz lâyıhasının bir nüshasını da Osman Turan adındaki tarih doçentine tevdi etti; bu lâyıha -hemen ilk bakışta belli olacak kadar acele ve acemice tadil edilerek, hattâ bazı satırlar ve cümleler aynı kalmak suretiyle- Osman Turan imzasıyle bir broşür halinde neşredildi. Mecliste, Bay

Sirer'in bazı yakın arkadaşları -Orhan Seyfi Orhon gibi- takrirler verip aleyhimizde konuşmak için vesileler buldular; hemen hepsinin mesnetleri aynı idi: mahut [sözü geçen] Sökmensüer beyanatı, Bay Sirer'in lâyıhasından parçalar... Orhan Seyfi, Meclisteki beyanatı üzerine kendisine verdiğimiz bir cevaba karşı yazdığı yazısında, isnatlarına mehaz [kaynak] göstermesi talebimizi yerine getirmek ve sözde bizi ilzam etmek [susturmak] maksadiyle, Reşat Şemsettin'in lâyıhasını beyanatına kaynak olarak zikretmekten çekinmemiştir. Bay Sirer Danıştay'a sunduğu itiraz lâyıhasında, dışarıda yaptırdığı amansız propogandayı daha da büyülterek, Danıştay Umumi Heyetinin karşısına, bizi, haddi hesabı olmayan cürümlere yüklü göstererek çıkarmayı ihmal etmemiştir, ve maalesef çok kısa bir zamanda, alelacele verilmiş bir kararla, Danıştay Umumi Heyeti, hakkımızda itham mevzuu olan maddelerin bir kısmından lüzum-i muhakeme kararı vermiştir.

Bu tahkikatın muhtelif safhalarında, hak ve hukuk prensiplerinin, kanunun emirlerini hiçe sayan ve dâvanın selâmetini ihlâl edici müdahaleler bunlardan ibaret kalmamıştır. O sırada vekâletten ayrılmış olmasına rağmen Sirer kendisi ve Fahri Kurtuluş, Emin Soysal, Hulûsi Oral, Mustafa Reşit Tarakçıoğlu gibi milletvekilleri, ve bu sefer sade bizi değil, Ankara Dil-Tarih Fakültesinin bütün müsbet faaliyetlerini baltalıyacak, ve böylece onu en kıymetli elemanlarından mahrum edecek şekilde, Büyük Millet Meclisi'nde bir hava yaratmışlardır. Bu gibi zevatın menfi propogandaları, bütçe müzakerelerinin yorucu atmosferi içinde, hakikatların bir sis perdesi altına bürünmesini kolaylaştırmış, birçok ecnebi hocalarınkilerle birlikte bizim kadrolarımızın da kaldırılmasıyla neticelenmiştir. Bu meclis müzakereleri esnasında söylenen nutuklar arasından, artık mahkeme safhasına intikal etmiş bir davanın yanlış istikamete götürülmesi yolunda gayretlere misal olabilecek çok şeyler zikredilebilir. Bunlardan bir tanesinin, Bay Hulüsi Oral'ın konuşmasından bir bakıma, yani bizim aleyhimizdeki zihniyeti göstermek itibarile hepsinden beliğ olduğu için örnek olarak ondan bir parça almakla iktifa edeceğim; bu zat, bizim 240. maddeden mahkemeye sevkedilmiş bulunduğumuzu söyledikten sonra şöyle devam ediyor: "Yalnız şunu açıklıyayım ki, mahkemeler gerek adli

tahkikatta sorgu yargıcının, gerekse idari tahkikatta [D]anıştayın idari kararları ile mukayyet değildir. Tahkikatın tarz ve sureti cereyanı ile elde edilen delailin [delillerin] mahiyetine göre suçun vasfının değiştiğini görür görmez savcılık mahiyeti cürmüye itibarile sanıklara müdafaa hakkı verir ve değiştirebilir. **Ve 142. maddeyi tatbik edebilir. Ve göreceğimizi ümid edelim.**"

İşte hadiselerin, huzurunuzda davamızın görülmesine başlandığı güne kadar olan tarihçesi... Dışarıdan müdahaleler, dava rüyet edilirken [görülürken] de zaman zaman kendini hissettirmiştir. Bunların matbuata aksedenlerinden bir örneği "Hergün" adlı bir gazetenin baş muharririnin kaleminden çıkmıştır; onu da mahkemenizin ve Türk halk efkarının ibret nazarlarına bu vesile ile arzetmek isterim: Hergün gazetesinin 27 Ekim 1948 tarihli nüshasında Mehmet Faruk Gürtunca duruşmalarımızdan birinde dinleyici sıfatile bulunduğunu gazetelerin yazdıkları Tas Ajansı muhabirinden (makale sahibi bunu "Sovyet Basın Ataşesi" şekline sokmuş) bahsediyor ve bizim suçlu olduğumuzu gösteren delil olarak bu vakıanın kâfi olduğunu söylüyor.

Fakat bir müddet sonra matbuat yolu ile, kadrolarımız kaldırıldıktan sonra da Meclis ve Hükümet mahfillerindeki [~ yerlerindeki, makamlarındaki] bariz müdahaleler görülmez oldu. Buna mukabil, kamu tanıklarının dinlendiği müddetçe, nümayişler sırasında politikacıların aleti olmuş bazı kötü niyetli unsurların şahitler üzerinde menfi tesirler yapma gayretlerini gördük; hatta Dil Tarih Fakültesinden bazı hocaların, talebeleri aleyhimize şahadete teşvik etme, dürüst hareket edenleri korkutma şeklinde hocalık ve vatandaşlık haysiyeti ile telif edilemiyecek mezmum [çirkin] usullere baş vurduklarını duyduk. Şahadetlerine müracaat ettiğim eski talebelerimden bazılarının tehdit edildiği, sorguya çekildiği kulağıma geldi. Bunları isbat edecek durumda olsa idim daha müşahhas şekilde anlatmak isterdim, çünkü Türk adaletine karşı gösterilen bu neviden saygısızlıkların teşhir edilmesini bir vazife bilirim. Bunlardan yalnız bir tanesinin, Leman Yetkin adındaki şahidin, yukarıda bahsi geçen nümayişlerin faal unsurlarından biri olan Erhan Löker tarafından yalan şahadete nasıl hazırlandığı duruşmalardan birinde huzurunuzda meydana çıktı.

Bu dâvânın zemini[ni] teşkil eden hadiselerin hikâyesi burada bitiyor. Buna hazin bir hikâye diyeceğim: Bir Üniversitenin kendi hocasını en ufak bir taksiri, bir kabahatı, bir ihmali dahi yokken seneler boyunca, müdafaa etmek şöyle dursun müşkül anlarında ona teselli makamında dostça elini uzatmaktan bile çekinmesi hazindir; birkaç sokak politikacısının ihtiraslarına alet olan üniversite gençliğinin, en yüksek ilim kademelerine erişmiş bir Rektörün hayatına kastetmesi hazindir; Üniversite talebelerinden birkaçının da olsa -hatta bir tane de olsa- hocalarının aleyhine en bayağı dedikodularla, iftira ve yalanlarla dolu ifadelerle şahadette bulunması hazindir; nihayet hepsinden daha çok hem de aydın zümreden birçok şahitlerin hakikatları söylerken korku ve endişe duymuş olmaları hazindir... Üç senedenberi gözlerimizin önüne karşı serilen bu hazin tablolar arasında benim tek teselli kaynağım şerir kuvvetlere karşı adaletin er geç galebe çalacağı, ve onun galebesi ile ruhlara sinen korkunun dağılıp gideceği hakikatına olan imanımdır.

TAHLİLLER

Fezleke ve Milli Eğitim Bakanının Danıştay'a İtirazı Lâyihası

Bu dâvanın başlangıç safhasını teşkil eden tahkikatların hangi şartlar içinde ve hangi saiklerle açıldığını, ve şahsım aleyhindeki tezvirlerin kökleri nerelere kadar gittiğini yukarıda anlattım. Şimdi tahkikatın muhtelif safhalarına ait vesikaların tahliline geçeceğim.

1947 Martında Rektörlükçe tahkikata memur edilen üniversite tahkikçi heyeti soruşturmaları sırasında 165 şahit dinledi; bunları ne gibi düşüncelerle seçtiği fezlekede anlatılmıştır. Ordan öğrendiğimize göre tahkikçi heyeti evvela bizlerin fakülteden atılmamızı isteyen ve bu isteklerini Başbakanlığa İçişleri ve Milli Eğitim Bakanlıklarına birer istida vermek ve aynı istidayı bir gazetede neşretmek suretile açığa vuran, ve akabinde benim bir konferansımı vesile bilip nümayiş yapan 67 öğrenciyi dinlemiştir; sonra, bunların ifadelerine göre hâdise hakkında malumatı olacağı tahmin edilen kimseler çağrılmış, nihayet, bizim fakültedeki faaliyetlerimizi yakından

bilmeleri tabii olan öğretim üyeleri, idareciler ve öğrencilerimiz dinlenmiştir.

Burada fezlekeyi baştanbaşa inceleyecek değilim. Yalnız, duruşma ifadelerine geçmeden bu vesikayı iki noktadan tahlil etmeyi müdafaam bakımından zaruri görüyorum. Birincisi, tahkikçi heyetinin dinlediği ve bir kısmı kamu tanığı sıfatile duruşmalarda da dinlenen şahitlerin, hüviyetleri ve bizimle olan münasebetleri yönünden yerlerinin ve değerlerinin tayini; ikincisi de, itham edildiğim fiillerin tahkikçiler tarafından formülleştirilmesindeki bazı hususiyetlerin belirtilmesi...

Fezlekenin tahkikat safhalarını anlatan kısmının başında belirtildiği üzere yukarıda sözü geçen 67 öğrencinin 60 ı ne derslerimizde, ne de konferanslarımızda bulunmamış, yazılarımızı da okumamış kimselerdir, bunlar hakkımızdaki ithamlarını İçişleri Bakanının Meclisteki beyanatına istinat ettirmekte veya isnatlarını başkalarından duyduklarını beyan etmektedirler. Bizim Türk gençliğini zehirleyici telkinlerde bulunduğumuz hakkındaki kanaatlerinin kaynağı fakültemiz talebelerinden olup 67 imzanın geri kalan 7 si arasında bulunan Hikmet Tanyu, Selahattin Ertürk, Osman Yüksel... gibi kimselere çıkıyor. Bunların kendi şahadetlerinin dahi ne değerde şeyler olduğu, ve ne derecede itimada şayan bulunduğu aşağıda mihenge vurulacaktır.

Tahkikat zabıtlarındaki ifadelerine göre bu 67 imza sahibinden 10 tanesi (Mustafa Zorlutuna, Şefik Güner, Cenani Gürbüz, Mehmet Özateş, Ali Sever, Saffet Yavaş, Münevver Şenoymak, İsmet Arat, Rıfkı Boyacıoğlu, Necmi Daltaban) ya okumayıp, imzayı getiren arkadaşlarının sözüne uyarak, yahut ta okudukları halde iyi anlamadıkları için ve muayyen şahısları değil umumi olarak mekteplerdeki solcu hocaları kastederek mektubu imzalamışlardır; hatta bunlardan Ali Sever mektubun neşredileceğini bilmiyormuş; Necmi Daltaban mektupta kimlerin kastedildiğini ifade verdiği sırada dahi isimlerile tasrih edemiyeceğini [bildiremeyeceğini] beyan ediyor; bu öğrenci ayrıca, tahkikçi heyetine ifade vermeye gelmeden evvel, nümayişleri tertip edenlerin aldıkları bir takım tertibatı anlatıyor: Onun söylediğine göre bu öğrenciler bulabildikleri arkadaşlarını toplamışlar, muhakkiklere [soruşturmayı yürütenlere] ne şekilde ifade vereceklerini kararlaştır-

mışlar, böylece aralarında "yanıldım, hata ettim" diyeceklerin bulunup bulunmadığını anlamak, ve bu gibi hareketleri önlemek için tebdir almayı ihmal etmemişlerdir; İsmet Arat'a arkadaşı Ömer Arpacıoğlu, bu mektubu, şahıs kastetmeyen, umumiyetle komünistlerle komünistlik aleyhine ve Şükrü Sökmensüer'e teşekkür mahiyetinde bir mektup diye kandırmak suretile imzalatmış. [/]

Dört tanesi (Necdet Bengüz, İbrahim Yavuzel, Muzaffer Tunç, Mehmet Demiray) okumadan imzaladıklarını sarih olarak söylüyorlar: Necdet Bengüz Demirtepe CHP ocağında yapılan milliyetçilik, devletçilik münazarasının neticesini ihtiva eden rapor sanmış (yani imzaladığı yazının mahiyetini bilmediğini, veya kandırıldığını ifade ediyor); İbrahim Yavuzel, telaşlı bir zamanına rasladığı için okumadan imzaladığını, ne kastedildiğini bilmediğini söylüyor; Mehmet Demiray ise böyle bir mektup değil, eski talebe cemiyetinin Yönetim Kurulu azalarının değiştirilmesi için bir dilekçe imzaladığını söylüyor, yani kandırıldığını bildiriyor. [/]

İki tanesinin böyle bir dilekçe imzaladıklarından bile haberleri yoktur: Abdurrahman Odabaş, muhakkiklere adının L. Kutun olmadığını, yanlış çağırılmış olacağını, talebe hareketlerile hiç alakadar olmadığını söylüyor; İsmail Hakkı Esitek mektubu imzalamadığını, kendi yerine imza atacak arkadaşı da bulunmadığını, imzasının nasıl atıldığını bilmediğini bildiriyor. [/]

Bir tanesi, Hukuk Fakültesi öğrencilerinden Ahmet Güler, mektupta kimlerin kastedildiğini bilmediğini söylüyor; bu öğrenciyi, bu hâdiselerden bir müddet sonra arkadaşları komünistlik propoğandası yapıyor diye ihbar etmişler, bu isnatla o mahkemeye sevkedilmiş, uzun bir mevkufiyet devresinden sonra beraet etmiştir. [/]

Sekiz tanesi (Necdet Etikan, Necdet Bengüz, Yalçın Kurtbay, Ömer Faruk Güvenç, Ömer Erdem, Tevfik Aksoy, Erdoğan Çiner, Cemal Aygen) dilekçenin CHP Demirtepe ocağında hazırlandığını ve imzalandığını söylemişlerdir; Necdet Etikan oradaki toplantıda dilekçeyi üçüncü olarak imzaladığını söylüyor; Necdet Bengüz, daktilo ile yazılmadığına göre o toplantıda hazırlanmış olacağını tahmin ediyor; yine onun ve Ömer Erdem'in ifadelerine göre, imza toplandığı sı-

rada Demirtepe ocağında Behçet Kemal Çağlar, ve daha bazı zevat varmış; Tevfik Aksoy'un ifadesine göre Demirtepe ocağındaki bu gençlik toplantılarına Parti ileri gelenleri ile Demirtepe ocağı idare heyeti azaları iştirak etmişlerdir; Yalçın Kurtbay imzaların toplandığı [P]azar toplantısında hukuk profesörlerinden Süheyl Derbil'in (ki Prof. Hirş ile Prof. Arsebük'ün, hakkımızdaki disiplin takibatının seyri esnasında istifalarından sonra Senato'ya aza seçilmiş ve aleyhimizdeki ihraç kararına iştirak etmiş zattır) komünizm hakkında bir konuşma yaptığını, ayni toplantıda Kemal Zeki Gencosman'ın da bulunduğunu söylüyor[.] Bu sekiz öğrenciden biri, Cemal Aygen, muhakkiklere ifade verirken yaptıkları işin nasıl haksız ve yanlış olduğunu nedamet [pişmanlık] duyarak itiraf etmiştir; o, Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyetini, diğer fakülte talebelerine de tesir etmek suretile, politikaya alet olmakla itham ve Behçet Kemal, Kemal Satır gibi CHP'li milletvekilleri ile Kemal Zeki Gencosman gibi parti mensubu şahısların da bulunduğu bu toplantılarda gençlerin parti faaliyetlerine iştirak ettirilmiş olmasını tenkit ediyor; bir tanesi de, Ömer Faruk Güvenç, nümayişlerin mevzularından ve saiklerinden biri olan, ve 67 imzalı mektubu protesto mahiyetinde fakültemiz talebelerinden 108 kişinin imzasile neşredilmiş olan mektuptaki imza sahiplerini komünist diye itham etmenin doğru olmıyacağını, onların, mekteplerinin şerefini kurtarmak endişesile bu mektubu yazdıklarını izah ederek katıldığı hareketin haksız olduğunu itiraf etmiş bulunuyor. [/]

Dilekçe sahiplerinden ve 5-6 Mart nümayişlerinin müteşebbis heyetinden Mehmet Ali Arıkan, Erhan Löker, Selahattin Ertürk, Hikmet Tanyu gibilerinin 1947 senesi içinde iki defa tekerrür eden nümayişlerdeki ve üniversite işlerine dıştan müdahalelerdeki rolleri de malumdur; Hikmet Tanyu birçok vesilelerle İçişleri Bakanlığında memur olduğunu söylemiştir; memurların öğrenci olması memnu [yasak] olduğu halde, hem de bunu gizlemeden talebelikle memurluğu bir arada yürütebilmesi dikkate değer bir vakıadır; Necdet Etikan duruşmalar esnasındaki ifadesinde polis tarafından görevlendirildiğini gizlememiştir; dilekçecilerden başka bir öğrenci daha, Süleyman Türkoğlu, polisin hizmetinde olduğunu başka bir

vesile ile duruşmada söylemiştir. Bu şahıs ta nümayişlerde mühim rol oynayanlardan biridir. [/]

İlk tahkikatın ilk safhasında dinlenen bu 67 nümayişçinin, aleyhlerinde nümayiş yaptıkları müessesenin zararlı sandıkları öğretim üyeleri hakkında ne kadar bilgi sahibi olduklarını gösterecek bir vakıa daha vardır: Bu öğrencilerden "Türk gençliğine zehir saçan öğretim üyelerinden kimleri kastettikleri sorulduğu zaman, isim zikredenlerin hemen hemen hepsi[,] değil Fakültemizle, herhangi bir öğretim kurumu ile hiçbir ilgisi bulunmayan Adnan Cemgil ve Mediha Berkes'i de saymışlardır[.] Bir kısmı ise bizim ne isimlerimizi ne de meşgalelerimizi bilmediklerini beyan etmişlerdir.

Şu hale göre, fezlekeyi tanzim eden tahkikçi heyetine, daha hadiseye el konduğu anda şu noktalar belirmiş oluyordu:

1. - Aynı zamanda hadisenin müsebbipleri olan 67 imza sahibinden 60 ı talebemiz olmadıkları ve hiçbir fikri faaliyetimizle en ufak bir münasebetleri bulunmadığı için Dil-Tarih Fakültesinden atılmalarını istedikleri bizler hakkında bir kanaat sahibi olamıyacak durumdadırlar;

2.- Bunlardan fakültemizde talebe bulunan birkaç tanesi (ki bunlar içinde dahi şahsen benim talebem olan birtek insan yoktur) bitaraf birer şahit olacak durumda değildirler; gerek bunlar,

3.- Gerek geri kalan 60 şahitten bir kısmı, ya polis hesabına, ya CHP'nin bazı sokak politikacıları hesabına, yahut ta çok daha eski hadiselerde amil olmuş zararlı bir hareketin, 1944 turancı ırkçı hareketlerinin mümesilleri sıfatile bu son nümayişlere karışmış kimselerdir;

4.- 67 öğrencinin büyük bir ekseriyeti de, bazılarının acı itiraflarından da belirdiği üzere, üniversite öğrencisi sıfatına yakışmayacak bir fikir zavallılığı içinde kalmış, ya dedikodulara ve tahriklere kapılıp sürüklenmiş, yahut ta imzaladıkları şeyin ne olduğundan habersiz, aldatılmış kimselerdir.

Fezlekede, bu hakikat daha ilk adımda belirdiği halde, maalesef tahkikatın daha sonraki safhalarında bu kategorideki şahitlerin bu bakımdan değerlendirilmesi keyfiyeti hiç kaale alınmamış böylece şahadetlerin mühim bir kısmının temelin-

deki psikolojik ve fikri unsur ihmal edilmiştir; Danıştay kararlarında bu noktalar üzerinde hiç durulmamıştır.

İşte, fezlekeden başlayarak soruşturmayı yürüten mercilerin ve heyetlerin şahadetlerin değeri hakkında her hangi bir hüküm vermekten çekinme haleti ruhiyesi bu davanın selameti aleyhine mühim bir unsur olmuştur Halbuki memurin muhakemat kanununa göre açılan bu tahkikatta Üniversite Rektörlüğünce soruşturma işi ile görevlendirilmiş tahkikçi heyetinden, hadise hakkındaki şahadetlerin fikri ve psikolojik bakımdan da değerlendirilmesi beklenirdi kanaatindeyim; bu işi en çok selahiyetle yapacak durumda o heyet bulunuyordu. Davamızın muhtelif safhalarında aleyhimizde hadiseleri istismar edecek vesileler aramaktan fariğ olmayan kötü niyetli şahıslar ve zümreler, sık sık, tahkikçi heyetinin ciddiyetsizliğinden, laubaliliğinden, tarafkirliğinden bahsettiler. Tahkikçi heyeti soruşturmalara bizim lehimize bir seyir vermek gayreti gütmüş dediler... Hakikat şudur ki tahkikçi heyeti lüzumundan fazla objektif olmuş, bir Üniversiteyi temsil ettiğini, daha sonraki safhalarda tahkikatın sosyal ve fikri problemlerin değerlendirilmesi hususunda kendisinden daha az selahiyetli olan heyetlere intikal edeceğini hesaba katmamış, tahkikat seyrini anlatırken bilvesile şahadetleri bizimle münasebetleri, bizi tanıma dereceleri bakımından tasnifle yetinmiş, dâvanın can noktasını teşkil eden şahadetlerin kıymeti hakkında herhangi bir hüküm vermekten çekinmiştir.

Tahkikçi heyetin bu çekingen tavrı fezlekenin çok daha mühim bir noktasında da göze çarpıyor; şöyle ki:

Tahkikçiler fezlekenin başında gösterdikleri sıraya göre safha safha şahitleri dinlemişler ve onların sözlerinde bizlerin çok umumi ve müphem manasile de olsa suçlu olduğumuzu **göstermek isteyen** her ifadenin altını çizmişler, 160 küsur şahidin bizimle uzaktan yakından ilgili hadiselere ait anlattıklarından **şahide göre** suç sayılacak şeyleri tasnif edip formülleştirmişlerdir. Üniversitenin, siyasi ideoloji ve propoğanda gibi, hem sosyolojiyi hem de ceza hukukunu ilgilendiren bir mevzuunda tetkik yapmak üzere seçtiği mütehassıslardan müteşekkil bir tahkik heyetinin fezlekesinde takip edilen bu metod kanaatımca lüzumundan fazla mihanikilik [~ düşüncesizce işgüzarlık] eseridir: Ondan, herşeyden evvel, önüne gelenin

suç diye sayıp döktüğü hadise ve fiilleri, şahide göre değil kendi hukuk bilgilerine göre suç mahiyetinde olanlarla olmıyanlar şeklinde tefrik etmesi, suç tarifine girmeyenleri tasfiye etmesi, bu tarife girebilecekleri formülleştirmesi beklenirdi. Aleyhimizde açılan tahkikatın bu noktasındaki aksaklık daha tahkik heyetinin işi ele almasından önce başlar, ve tahkik heyetini yanlış bir yola sevkeden amillerin başında bu vakıa gelir. Filhakika fezlekeden öğrendiğimize göre Üniversite Rektörlüğünün, Senato'nun kararlarına uyarak tahkikçi heyetini görevlendirdiğini bildiren tezkeresinde tarafımızdan işlenip işlenmediğinin tesbiti istenen fiil "yabancı ideolojiler yaymak, Türk gençliğine zehir saçmak"tır. Bütün bir adli tahkikatın hareket noktasını teşkil edecek olan "itham maddesinin" birinci parçası, "yabancı ideolojileri yaymak" müphem bir söz, ikinci parçası ise, kötü mânâsı ile edebiyattır. İşin en hazin tarafı, bu formülü bulan da muhterem Senato üyeleri değildir; onlar ithamlarına bir ifade aramak zahmetine katlanmamışlar, 67 imzalı mahut dilekçedeki itham formülünü almışlardır; bu mektubun itham kısmı şöyledir: "İçişleri Bakanımız Şükrü Sökmensüer'in belirttikleri gibi, iki marksist mecmua olan Yurt ve Dünya ve Adımlar'ın sayıları karıştırıldığı zaman, onları çıkaran kimselerin maalesef kürsülerden **hâlâ gençliğe zehirli iğnelerini batırmakta** devam ettiklerini içimiz sızlayarak söylemek mecburiyetini duyuyoruz. **Kökü hariçte** olan ve memleketimizi **yabancı** emellere teslim edecek bu **idealin** peşinde koşan kimselerin faaliyetlerine çok kısa bir zamanda son verilmesini saygılarla rica ederiz." İşte bu öğrenci dilekçesinden adeta kopya edilmiş olan bu itham maddesinde, hukuk ve kanun işlemlerinin zaruri gördüğü vuzuh ve sarahatten eser yoktur. Yabancı ideolojilerden ne kastediliyor? İdeoloji kelimesi doğru dürüst tarif bile edilmemişken, bir üniversite senatosu suç maddesi formülüne "yabancı ideoloji yaymak" sözünü nasıl koyar? Matbuatımızda ve Üniversitelerimizde hümanizm ile komünizm mefhumlarının karıştırıldığına şahit oluyoruz; bir yandan solculuk sözü altında komünizmden ve anarşizmden, C.H.P.'nin devletçiliğine kadar bir sıra içtimai ve siyasi görüşler anlaşılıyor, öte yandan da solcu kelimesini kominform ajanı, Rus casusu müteradifi [karşılığı] olarak kullananlar oluyor; yerli ile yabancıyı, ideolo-

ji ile san'at, felsefe, fikir cereyanlarını kim tefrik etmiş hudutlandırmış ki, adli bir işleme başlangıç olacak bir madde bu kelimelerle ifadelenmiştir?

İtham maddesi böyle vuzuhsuz şekilde formülleştirilince, bunun neticesi[,] hakikaten objektif ve bitaraf olmak isteyen, iyi niyet ve tam bir dürüstlükle hareket etmiş olan tahkikçi heyeti de tereddütlere kararsızlıklara düşmüştür; onların fezlekesindeki itham fiillerini formülleştirirken düştükleri hataların kaynağı bu ilk itham maddesindeki sarahatsizlik olmuştur; onlar da "yabancı ideolojileri yaymak, Türk gençliğine zehir saçmak" fiilinin şümulüne acaba hangi hareketler girer diye düşünmüşler, ve en kestirme yolu, derslerini dinlemedikleri, yazılarını okumadıkları üç hocanın Üniversiteden atılması için bakanlara dilekçe veren, ve bu hocalardan birinin konferansını dinlemek istemeyerek nümayiş yapan 60 kadar delikanlı ile, onlardan düşünüş kabiliyeti bakımından pek az farklı birkaç profesör veya doçentin ifadelerinde bizleri suçlandırır mahiyette ne görmüşlerse itham fiilleri olarak formülleştirmekte bulmuşlar, böylece bir takım fiiller bir takım formüllerin kalıplarına sokulmuş... Bundan sonraki safhalarda yani Danıştay İkinci Dairesinde ve Genel Kurulunda bu fiillerin suç olup olmadığı suali üzerinde değil, işlenip işlenmediği ve göreve müteallik olup olmadığı meselesi üzerinde münakaşa yürütülmüştür.

Fezlekenin bu usül aksaklığı üzerindeki tahlillerimi, hakkımda lüzumu muhakeme kararı vermiş bulunan ve bir seneden fazla bir zamandanberi huzurunuzda yargılanmakta olduğum fiiller üzerinde müşahhaslandırmak [somutlaştırmak] isterim:

Ben iki itham maddesi ile mahkemeye verilmiş bulunuyorum:

1. Türkçülük aleyhinde bulunmak,

2. Namık Kemal'i milliyetçi olduğu için tenkit etmek.

Birinci itham yalnız Selahattin Ertürk'ün tahkik heyetine verdiği ifadeye dayanıyor. Evvela bu ifadeyi gözden geçirelim.

İlk tahkikat zabıtları s. 9-10:

"..Pertev Boratav ise kendisinin hocası olmadığı, yalnız 1942 senesinde Ziya Gökalp hakkında hazırlanan bir söylev

münasebetile Pertev Boratav'la konuştuğu, ve bu konuşma sırasında Boratav'ın kendisine 'Türkçülük saçma ya, milliyetçiliğin dahi modası geçmiştir' dediğini..."

Fezlekeye bu ifade ikinci itham maddesi olarak şu şekilde geçmiştir: **Türkçülük aleyhinde bulunduğu iddiası.-**

".. Tanık Selahattin Ertürk (zabıt s.10, 53) Ziya Gökalp hakkında hazırlanan bir söylev münasebetile Pertev Boratav ile konuştuğunu, bu konuşma sırasında Boratav'ın kendisine: 'Türkçülük saçma ya, milliyetçiliğin dahi modası geçmiştir' dediğini bildirdi".

Tahkikçi heyeti, bu ifade ile isnat edilen sözü tam olarak değil de ibarenin Türkçülükten bahseden kısmını almak ve fiili buna göre formülleştirmekle iki mühim hataya düşmüş oluyor: 1) Türkçülük aleyhinde bulunmak fiilini bir suç telakki etmek hatası. İlerde bana isnat olunan fiillerin bizatihi mahiyetleri ve suç olup olmıyacakları meselesini münakaşa ederken göstereceğim veçhile, Türkçülük aleyhinde bulunmak, bu fiili işlemiş olduğum bir an için kabul edilse bile, bir suç olamaz; Türkçülük tarihimizde, edebiyat, sanat, sosyoloji ve siyaset cepheleri olan bir fikir cereyanıdır ki ancak bir zaman için bu harekete mensup fikir adamlarınca Türk milliyetçiliğinin unsurlarından biri olarak sayılmıştı. Sonradan tenkide uğramış bir fikir sistemidir[.] Onu sabit ve değişmez bir prensip diye kabul edip tenkidini suç saymak nasıl caiz olabilir[;] ki onu tenkit edenler arasında, başta Atatürk olmak üzere Anayasamıza son şeklini veren ve Türk milliyetçiliğini bugünkü şeklile yeni baştan düsturlaştıran Cumhuriyet rejiminin kurucuları vardır. 2) Tahkikçi heyeti tanığın isnadının ikinci kısmını yani "milliyetçiliğin de modası geçmiştir" sözünü kendi isnat formülü içine almamakla isnadın bunu da tazammun ettiğini kabul etmiş görünüyor ve böylece Türkçülükle milliyetçiliği ayni mefhum olarak telakki etmek yanlışlığını işlemiş oluyor.

Bana isnat olunan ve birçok safhalarından sonra beni mahkemenizin huzuruna kadar getiren suç fiillerinden birinin suç diye gösterilmesi tasavvur edilemiyeceği halde böyle gösterilmiş olmasının mesuliyeti bütün merci ve makamlardan evvel üniversite tahkikçi heyetine terettüp eder [düşer]; zira bu heyetin, adli tahkikat fezlekesi üzerine ilk kararı veren

Danıştay 2. Dairesinden de bu karara itiraz eden Milli Eğitim Bakanından da, hakkımda lüzumu muhakeme kararı veren Danıştay Umumi Heyetinden de, bu gibi ilmi ve sosyal meselelerin suç mefhumunun şumulüne girip girmeyeceği hakkında hüküm vermekte daha selahiyetli durumda bulunduğu şüphe götürmez bir hakikattır. Bu heyet bu mahiyette bir mevzuunun suç tazammun edip etmediğini kestiremeyince yahut ta bu hususta hüküm vermeye kendilerini görevli görmeyince, daha sonraki zuhulleri [ihmalleri] tabii karşılamak icap ediyor.

Tahkikçi heyetinin ikinci zuhulü daha ağırdır ve hiç mazur görülemez.

Benim muhakeme edildiğim maddelerden ikincisi fezlekede: "Namık Kemal'i milliyetçi olduğu için tenkit etmek" şeklinde gösterilmiştir. Bu itham Osman Yüksel ve Zeynep Dengi'nin ifadelerine dayanır; aşağıda bu tanıkların ifadelerini etrafile tahlil ederken göstereceğim gibi bu ifadelerin hiçbir yerinde Namık Kemal'in milliyetçiliği ve onun buna müteallik fikirlerinin tenkidi mevzu bahis olmamıştır. Osman Yüksel beni bir Namık Kemal ihtifalinde bazı talebelerin konuşmalarını, şiirlerini programa koymamış olmakla, Zeynep ise Namık Kemal ihtifalinde kendisinin (Namık Kemal'in değil) bir yazısının bazı yerlerini beğenmemiş olmakla kabahatli görmek istiyorlar. Bu fiil ve hareketlerden Namık Kemal'i milliyetçi olduğu için tenkit mânâsı nasıl çıkarılabilir?

O zamanın Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer de bu fezlekeye ne kadar kızmış olursa olsun, tahkikçilerin, fiillerimizden hatta en masumlarını bile böyle, sabit olduğu taktirde suç sayılacakmış gibi formülleştirmiş olmasından çok faydalanmıştır. B[ay]. Sirer'in itiraz layıhası başından sonuna kadar "siz sanıkların bu fiilleri işlememiş olduklarını sanıyorsunuz ama işlemişlerdir, işte sizin görmediğiniz deliller" feryadından ibarettir. Çünkü kimse onun lâyıhasını yazdığı tarihe kadar, bu fiiller işlenmiş olsa bile suç sayılamaz dememiştir.

Şimdi onun layihasındaki itirazlara geçeceğim. Peşinen şunu söyleyeyim ki bu layiha sadece bir itiraz layihası değildir, yeni yeni isnatler, iftiralar ve tasniler [uydurmalar] layihasıdır. R. Ş. Sirer sadece suç sayılamayacak şeyleri suçmuş

gibi göstermekle ve bunların işlendiğini isbata gayret etmekle kalmamış, yeni bir takım suçlar icat etmiş, bunları korkunç cinayetlermiş gibi göstermeye çalışmış ve nihayet hakkımda tasnilere ve tahriflere kadar gitmiştir. Danıştay 2. Dairesinin meni muhakeme kararına rağmen Danıştay Umumi Heyetini hakkımızda lüzumu muhakeme kararı vermeye sevkeden bu layiha dâvanın içinde veya dışında pek çok tezvirlere kaynak olduğu için onun üzerinde bir nebze durmam lâzım geliyor.

Evvela bu layihadaki tahrif ve tasnilerden şahsımı ilgilendirenleri birer birer göstereyim:

1. Lâyihanın başlarında, bizim hüviyetimizi -Bay Sirer'in tabiriyle- "bir kat daha ışıklandırmak" gayesile yazılan kısmın 4. maddesinde şöyle denmektedir: "... Bunların temas muhitleri Üniversitece yapılan tahkikat evrakının gösterdiği gibi Ruhi Su'ya inhisar etmeyip Şefik Hüsnü, Rıfat Ilgaz, Sertel'ler, Muaffak Şeref, Emin Elçin, Abidin Dino gibi komünistlikten hüküm giymiş veya zabıtaca tescil olunmuş kimseleri de içine almakta idi ve bu şahıslar hükümet ve sıkıyönetim tarafından komünistlik neşriyat ve takibatı sebebile kapatılan "Yurt ve Dünya","Adımlar", "Marko Paşa", "And", "Ses", "Tan", "Görüşler" v.s. gibi gazete ve mecmualar etrafında toplanmış ve bunların sütunlarında temayüllerini ve siyasi hüviyetlerini bütün genişliği ile belirtmiş kimselerdi." Bay Sirer'in, ayrıca "kıymetli bir delil" diye vasıflandırdığı bu sözler doğru dahi olsa ne lâzım gelir? Hiçbir vatandaş, hatta en ağır cezalara mahkum olmuş kimselerle dahi temasından ötürü - eğer bu temasları bizatihi suç olacak mahiyette değilse- itham olunamaz. Kaldı ki Bay Sirer'in bu cümlesinde tesbit etmek istediği üç vakıanın üçü de gerçeğe aykırıdır: a) Onun saydığı şahısların poliste sicil fişleri vardır yoktur bunu bilemeyiz ama, onlardan ikisi müstesna hiçbirinin mahkumiyetleri yoktur; mahkumiyetleri olan iki şahısla ise benim temasım değil tanışıklığım dahi olmamıştır. Mahkumiyetleri olmayan vatandaşları sabıkalı gibi göstermek ise en hafif tabiriyle bir iftiradır. b) Saydığı mecmua ve gazetelerden Yurt ve Dünya, Adımlar, And, Tan, Görüşler'in hükümetçe veya sıkıyönetimce komünistlik neşriyat ve takibatı sebebile kapatıldıkları da yalandır. c) Bay Sirer'in çetrefil cümlesinin son kısmındaki "şahıslar" kelimesi ile "üç öğretim üyesi" kastediliyorsa, benim, eski ba-

kanın saydığı bu gazete ve mecmualardan Adımlar, Marko Paşa, Ses ve Görüşler'de bir satır yazım çıkmamıştır; eğer şahıslar kelimesi ile adları sayılan kimseler anlatılmak isteniyorsa, mesela benim ilgili bulunduğum Yurt ve Dünya dergisinde ne Şefik Hüsnü'nün, ne Sertel'lerin, ne Emin Elçin'in, ne de Abidin Dino'nun bir tek yazıları yoktur.

2. Lâyihanın yazılarımızın tahliline ayrılan kısmında Bay Sirer benim Yurt ve Dünya dergisinin 24. sayında (sahife 425) çıkmış bir yazımdan bahsederken: "Millilik vasfının asıl anlamını kaybettiğini söylerken neyi kastetmiş olduğunu anlamakta güçlük çekmiyoruz" diyerek yine okuyanları hakkımda sui zanna düşürecek ifadesi ile bir cümlemi tahrif etmiştir. Bu cümlenin doğru şekli ile bu tahrif üzerindeki tahlillerim ilerde müdafaamın milliyet meselesine temas eden kısmında arzedilmiştir.

3. Keza layihasının aynı bölümünde o benim, yazılarımda millet ve milliyet kelimelerinden hususi bir itina ile kaçtığımı söyler. Ben milletin sadece lafını etmektense onun meseleleri ile meşgul olmayı (Türk folkloru üzerindeki 20 yıllık çalışmalarım bundan başka bir şey değildir) şüphesiz tercih ederim ve daha şerefli bilirim; ama millet ve milliyet kelimelerinden kaçındığım hakkındaki iddianın da doğru olmadığına bir kaç misali müdafaamın aynı bahsinde bulacaksınız.

4. Yine Yurt ve Dünya dergisinin 32. sayısında "Tevfik Fikret'in, komünistlerin ona izafe ettikleri materyalistliğini taktir ettiğimi" söylüyor. O yazı ne Tevfik Fikret, ne de onun materyalistliği hakkında yazılmış bir yazı değildir. Bu yazı, ilmi görünmek istediği halde çok sakat ve garazkârane bir metotla yazılmış bir kitabın, Eşref Edip'in Tevfik Fikret aleyhindeki yazıları bir araya toplamış olan eserinin bu sakat tarafının tenkidinden ibarettir[.] Yazının yalnız bir yerinde, Fuat Köprülü'nün Fikret hakkında bir yazısından alınmış satırların içinde "maddiyecilik" kelimesi geçiyor ama taktir edilerek değil bilakis... Yani burada dahi, Fikret'in materyalistliğinden bahseden ben değilim Fuat Köprülü'dür, o da şairin bu tarafını takdir değil tenkit ediyor. Bu tenkit yazısının bana ait olan kısımlarında materyalizm, idealizm filan gibi yüksek felsefi meseleler münakaşa edilmiş değildir. Sadece ilmi tetkik adı altında onun bunun yazılarını, sözlerini tahrif etmiş bir mu-

harrir okuyucuların ibretine arzedilmiştir. Ne gariptir ki, o eserdeki metot aynen Bay Reşat Şemsettin Sirer'in lâyihası ile onu kopya etmiş olan tarih doçenti Osman Turan'ın broşüründe de kullanılmıştır.

5. Bay Sirer Ses gazetesinin 13., Yürüyüş gazetesinin 12. sayılarında bir takım komünist şairleri metheder yazılar yazdığımı söylüyor; bu gazetelerin ne bu sayılarında ne de başka sayılarında benim bir satır yazım yoktur; hatta Yürüyüş'ün 12. sayısında B[ay]. Sirer'in adlarını verdiği iki şairin (Suat Taşer ile A. Kadir'in) ne yazıları ne de isimleri bulunmamaktadır.

6. Bay Sirer layihasında, Yurt ve Dünya'nın muhtelif sayılarında çıkmış, milliyet fikirlerini baltalayıcı mahiyette bulduğu ve bana ait olduğunu söylediği beş yazı zikrediyor: 22-23. sayıda Türke Doğru adlı kitaba dair yazı; aynı sayıda "ne lâzımmış" başlıklı yazı; yine aynı sayıda "radyodaki masallar" hakkında yazı; 25. sayıda Baltacıoğlu'nun klasikler hakkındaki makalesine dair yazı; 33. sayıda "Milli Cemiyetlerde İdeal" adlı bir makaleye dair yazı... Bunlar benim fikri hüviyetimi göstermek için sıralanmış[.] Bir defa bu yazılarda hücum ve tenkit edilen ne milliyet ne de milliyetçiliktir, başka şeylerdir; burada yazıların müdafaasını yapacak değilim[,] mecmualar dâva dosyasında mevcuttur. İstenirse yazılar okunup hüküm verilebilir, ben sadece şunu söylemek istiyorum ki Bay Sirer'in benim yazılarım diye ardarda sıraladığı bu beş yazının hiçbiri benim değildir.

7. Bay Sirer [l]âyihasında hakikatları başka şekilde de tahrif ediyor. Benim köy enstitüleri hakkında yazdığım bir yazının bazı cümlelerini alıyor ve kendine göre mânalandırmaya kalkışıyor. Ben bu yazımda, (Bay Sirer'in aldığı parçaları tekrar ediyim), evet "Enstitülerde yetişenleri asırlarının olgunluğuna erişmişlerdir" diye tavsif ediyorum, "onların köylerine gittikten sonra aldıklarından zerre feda etmeyip çevrelerini kendi kafalarına göre yetiştireceklerini" söylüyorum, "Köy Enstitülerinin ilk ve ortaokullarla liselere örnek tutulmasını" temenni ediyorum, "Enstitülülerin köylerinde gerçekten büyük çapta bir savaşa gireceklerini" ifade ediyorum... [B]u görüşlerimde, düşünüşlerimde kötü ve zararlı ne olabilir? Köy Enstitülerinin talebelerini iş esasına dayanan bir terbiye sistemine göre yetiştirdiklerini, asrımızın istediği derecede ol-

gunlaştırdıklarını görüp sevinmek, buradan mezun olacak kimselerin bilgilerini ve tecrübelerini köylerinde de yayıp kalkındıracaklarına ve bu uğurda savaştan çekinmeyeceklerine inanmakta ne günah vardır? Köy Enstitülerini gidip gören nice kimseler, bu arada birçok bakanlar, milletvekilleri, yerli ve yabancı gazeteciler, zaman zaman Cumhurreisi enstitüleri taktir ve çalışmalarında teşvik için benim bu söylediklerimin aynını söylemişlerdir. "Bahsettiğim savaşla ne kastettiğimi milliyetçiler kadar düşmanları da anlar"mış; "tabii ben kanunla yasak olan kelimeyi sarfetmekten çekinir"mişim; bu telmihlerle [imalarla] Bay Sirer'in ne kastettiğini anlamak güç değildir; ona göre ben enstitülülerin köylerinde komünist ihtilali yapacaklarını söylemek istiyorum. O yazımı başından sonuna okuyan insanın "cehaletle ve gerilikle savaş"tan komünist ihtilali manası çıkarma[s]ı için Reşat Şemsettin Sirer'in zihniyetine sahip olması lazım gelir[.] Sayın Bay Sirer beni mazur görsün, aynı yazımda enstitünün kadim ve modern heykellerle süslenmiş olmasını alkışladığım için de beni suçlandıran bir Milli Eğitim Bakanının, köylünün okuma yazma öğrenmesini de hoş görmediğine inanmak mecburiyeti duyuyorum, ve onun bu mevzuda benim aleyhime deliller toplama gayretinden bir tek mana çıkarıyorum: Beni üniversitelere "inkılap ülkülerine bağlı öğrenciler yetiştirme" vazifesini yükleyen bir kanun maddesine aykırı hareket etmiş olmakla itham eden bu eski Milli Eğitim Bakanı bir müessesenin heykellerle süslenmesini günah ve köylünün okuma yazma öğrenmesini lüzumsuz hatta tehlikeli sayan bir zattır.

Bay Reşat Şemsettin Sirer bu itiraz layihasını sadece Danıştaya sunmakla kalmamıştır; eğer bu kadarla yetinmiş olsa idi, nihayet bu layihayı aleyhime yersiz ve mesnetsiz isnatlar yapmış bir vesika olarak tahlil edip geçerdim. Fakat Bay Sirer bu layihayı tahkikat henüz mahkemeye bile intikal etmeden hatta Danıştay hakkımda lüzumu muhakeme kararı vermeden Dil Tarih Fakültesinin bir doçentine tevdi etmiş ve - bu doçent bilahare hiçbir muahezeye [tenkide] uğramadığına bakılırsa- onu bu layihadan faydalanarak bir broşür neşretmeye teşvik dahi eylemiştir. Filhakika doçent Osman Turan'ın "Gafletten Uyanalım" adlı broşürünün yazılış tarihi 18 Mart

1948'dir, layihanın tarihi ise 10 Mart 1948'dir. Danıştay Genel Kurulu ise kararını 30/4/1948 de vermiştir.

Görevlerini kötüye kullanmakla bizi itham eden Bay Sirer asıl kendisi bu suretle görevini kötüye kullanmış oluyor; zira bildiğime göre bir tahkikata dışardan müdahale ve tesir yapmak hukuk prensiplerine olduğu kadar kanun hükümlerine de aykırı bir harekettir. Bay Sirer ise henüz neticelenmemiş tahkikatın bir safhasında kanuni selahiyetleri icabı yazdığı ve bir idari kaza merciine sunduğu layihayı Danıştay üyelerinin tetkike vakit bulmalarından da evvel bir doçente verip, ifade düşüklüklerine, tasni ve tahriflere varıncaya kadar hatta yer yer aynı cümleler ve ayni kelimelerle bu layihanın bir kopyası olduğu ilk bakışta göze çarpan bir broşür neşretmeye bu doçenti teşvik etmiştir.

Lâyiha ile broşürün bazı parçalarını -mukayese imkanı vermek için- aşağıya aynen alıyorum:

I- Sirer'in layihası: "... Pertev Naili Boratav esasen halk edebiyatı profesörü sıfatile de bazı halk şairlerini tetkik ederken bunlardan milli duygular ve kahramanlık terennüm edenleri bir tarafa bırakmış, ve daima devlete ve hükümete isyan terennüm eden, midesinden şikayet eden kısımlarını tetkik mevzuu yapmış ve işlemiştir. Nitekim Yurt ve Dünya'da (sayı 20, sayfa 281) yalnız Türkiyede değil Orta Asya, Azerbaycan ve sair Türk ülkelerinde de halkın edebiyatında ve hikayelerinde milli bir kahraman olarak yaşayan Köroğlu'nu Celali isyanlarının ele başılarından birisi olarak göstermeye çalışmıştır. Kars ve havalisinde yaptığı folklor tetkiklerinde bu havalinin folklorunda birinci mevkii alan ve milli ruhun hakiki ifadeleri olan Rus-Türk mücadelelerine dair destan ve hikayelerin hiç birisi tetkiklerinde yer almamıştır."

I- Osman Turan'ın broşürü: ".. Pertev Boratav da ilmi neşriyatında halk şairlerinin daima milli ve kahramanlık terennüm edenlerinden ve bu türlü şiirlerinden kaçınmış, daima bunların devlete isyan terennüm eden veya o maksatla işlenebilen, midesinden şikayette bulunan yazılarını tetkik mevzuu almıştır. Nitekim Yurt ve Dünya (sayı 20, sayfa 281) da neşrettiği bir yazısından Türk tarihinin yalnız Türkiyede değil Orta Asya ve Azerbaycan'da asırlardan beri milli bir kahraman telakki ettiği, Köroğlu'nu basit bir celali eşkiyası olarak göster-

meye çalışmış, Kars ve havalisinde yaptığı folklor tetkiklerinde bu havalinin folklorunda milli ruhun hakiki ifadeleri olan ve buranın maşeri halk destan ve hikayelerinde birinci mevki almış bulunan Türk-Rus mücadelelerine dair halk mahsullerine ilmi bir mevzu olarak dahi temastan sakınmıştır."

II- Sirer'in layihası: "Yurt ve Dünyada" (sayı 32, sayfa 315) Tevfik Fikret'in son zamanlarda komünistlerin ona izafe ettikleri materyalistliğini taktir etmektedir."

II- Osman Turan'ın broşürü: "... Son zamanlarda hiç de hakları olmadan benimsedikleri Tevfik Fikret'in materyalistliğini de taktir etmektedir."

III- Sirer'in layihası: "... İmtiyaz sahibi bulunduğu Yurt ve Dünya dergisindeki (sayı 24, s. 425) yazısında millilik vasfının asıl anlamını kaybettiğini söylerken neyi kastetmiş olduğunu anlamakta güçlük çekmiyoruz."

III- Osman Turan'ın broşürü: ".. Bu derginin 24. sayısında (s. 425) millilik vasfının asıl anlamını kaybetmiştir ifadesi ile neyi kastettiği bizce malumdur."

İşte böylece Bay Reşat Şemsettin Sirer tahkikatın henüz mahkemeye intikal etmediği bir safhasında bu broşürü neşrettirmek suretile dâvaya dışardan bir tazyik ve tesir yapma yolundaki gayretlerine bir örnek daha vermiş bulunuyor[.] Filhakika, birçok şahitler hazırlık tahkikatındaki ifadelerini duruşmalarda tevsi, tadil ve tevil ederken hep bu broşürden, dolayısile Bay Sirer'in layihasından faydalanmışlardır. Bunun bazı örneklerini ilerde ifadelerin tahlili sırasında vereceğim. Keza Meclis müzakereleri esnasında birçok hatiplerin mesela, Fahri Kurtuluş, Orhan Seyfi, gibi... benim ve arkadaşlarım aleyhindeki hücumları müşahhas müşahedelerine değil bu broşüre ve dolayısile sözü geçen layihaya dayanıyordu. Bu da tahkikat safhasında bulunan bir davaya müdahalelerin nerelere kadar vardığını gösterir.

Dâvâ Konusu Olan İki Fiilimle İlgili Olaylar Üzerinde Durmuş Tanıklar.

Selahattin Ertürk

Bu tanık benim itham edildiğim ve mahkemeye sevkedildiğim iki maddeden birinin yani "Türkçülük ve milliyetçilik aleyhinde bulunmak, Türkçülük saçmadır, milliyetçiliğin de modası geçmiştir" demiş olmam isnadının dayandığı tek şahittir; şahidin de ifadesine göre, bahsettiği bu konuşma dört duvar arasında onunla benim aramızda geçmiştir. Bu bakımdan bu tanığın şahsiyetinin ve ifadelerinin inceden inceye tahlilini müdafam için zaruri görüyorum.

Selahattin Ertürk 1942 yılında Dil Tarih Fakültesinin felsefe bölümüne kaydolmuştur. Benim talebem değildir; kendi ifadesinden de anlaşıldığı üzere benimle bir tek konuşma sırasında bir defacık teması olmuştur; derslerime konferanslarıma gelmemiş, yazılarımı da okumamıştır. Hakkımda bütün isnatları tahlil edeceğim bu tek konuşmamıza dayanıyor.

Selahattin Ertürk Fakülteye talebe olduğu yıldan başlayarak ırkçı turancı temayüllerini belirtmekten çekinmemiştir; 1943 te daha talebe iken Ankara'da Osman Yüksel ile müştereken neşrettikleri ve bir nüshası dosyada mevcut manzume kitabında bu temayüllerini açıkça görürüz; Türkçesi bozuk ve sanat zevkinden külliyen mahrum olan bu manzume kitabındaki birçok mısralarda turancıların ve ırkçıların benimsedikleri ve turan birliği, ırk üstünlüğü, ırkın milliyet için mühim bir unsur oluşu fikirlerini ifade eden kelimeler, tabirler ve hazır kalıplar göze çarpar. İşte birkaç misal:

Sahife 5 te: "Nerde Tanrı Dağlarının"

s. 8 de: "Bozkurduyum Altayların"

s. 17de: "Kandaşımdan ayrı günüm derd'olur
Gönül Altayları geçeli beri"

s. 17 de; "Bir kulum ırkına imanı bütün
Bilirim doğacak beklediğim gün"

s. 18 de: "Irkım ki şu beş kıt'ada kurmuş medeniyet
Türk ırkına Türk ufkuna tan olmaya geldim"

s. 31 de: "Günler doğacak ırkımın en son seferinde"

Mehmetçiğin İsyanı adlı daha sonra çıkmış bir kitabında, "yaş döküyorum" adlı manzumede:

"Adı söylenemez olmuş dillerde
Kırk milyon, kırk milyon gözü yollarda
Boz kurdum öz yurdum kalmış ellerde
Başımdan büyük dert çekiyorum
Kan dökemiyorum yaş döküyorum"

Bütün bu sözler onun, kendi ifadesi ile, "başından büyük" işlere kafasını kaptırdığını göstermiyor mu?

Bu tanığın ikinci mühim vasfı, fakültedeki demagoji ve tevzir mihraklarından biri oluşudur. O, hem dışarıdaki turancı ırkçı hareketlerin, hem de daha sonraki politika kışkırtmalarının fakülte içindeki başlıca mümessillerinden, bu dış tesirleri fakülte içine nakledenlerin elebaşılarından biridir. 1943 te, bir başka fakülte öğrencisinin çıkardığı hadise üzerine açılan tahkikatı fırsat bilen Selahattin Ertürk Maarif Vekaleti müfettişlerine hocaları aleyhinde tezvirlerle dolu ifadeler vermiştir. Bu hadiseden kendisi de duruşmada bahsediyor. O zaman müfettişlerce bana sorulan suallerden anladığıma göre, bilahere 1947 tahkikatında aleyhime bir suç fiili olarak kaydedilen Türkçülük ve milliyetçilik meseleleri hakkındaki isnatlarını o tarihte müfettişlere de sayıp dökmüştür.

Duruşma esnasında söylediği gibi, 22 Kasım 1946 da, nümayişlerden çok evvel talebe seçimleri sırasında da Yeni Türkiye gazetesine fakültedeki arkadaşları ve hocaları aleyhinde ithamları ihtiva eden beyanat vermiş, aynı gazetenin 24 Kasım 1946 nüshasından öğrendiğime göre onun bu beyanatı müteakip günlerde bu gazetede gürültü, münakaşa ve kışkırtıcı neşriyata vesile olmuş, talebe cemiyeti bu gazeteye tavzih yollamış, Selahattin Ertürk'ü mahkemeye vermeye teşebbüs etmiştir; Ertürk bu hadiseler üzerine talebe cemiyetinden kovulmuştur.

1944 ırkçı hareketlerinde olduğu gibi 1947 Mart nümayişlerinde de faal bir rol oynadığı muhakkiklerin fezlekesinde tesbit edilmiştir. Bu vakıa fezlekede zabıtlarla (s. 73) Ulus gazetesine (dosya vesika no. 5) dayatılmaktadır. Ulus gazetesinin 7 Mart 1947 tarihli nüshasında mitingte söz alanlar ara-

sında onun adı da sayılıyor. Cumhuriyet gazetesinin 7 Mart 1947 tarihli nüshasından öğrendiğimize göre, 6 Mart nümayişleri sırasında Selahattin Ertürk "İçişleri Bakanı Yurt ve Dünyacıların komünist olduklarını söylemiş ve bunu tevsik etmiştir. Eğer bunlar iftiraya uğradıklarını sanıyorlarsa mahkemeye müracaat etsinler, ve kendilerini temize çıkarsınlar.." diye başından büyük laflar ederek başka fakültelerin talebelerinden olan nümayişçileri kendi fakültesi ve kendi hocaları aleyhine kışkırtmış; o tarihte henüz talebe olduğu halde fakülte içinde ve dışında bu müessesenin huzurunu ihlal edecek ve talebeyi galeyana getirecek hareketlerden çekinmemiş, politika adamlarının baskılarını fakülte içinde idare eden bir ajan rolünü oynamıştır. Onun bu faaliyetlerini o zamanki fakülte dekanı Enver Ziya Karal muhakkiklere verdiği ve duruşma esnasında da tasdik ettiği ifadesinde belirtiyor: 5 Mart akşamı konferans salonunda şiirler okuyup nümayişçileri coşturan, ertesi günkü gürültülü toplantı esnasında da nutuklar söyleyen Ertürk'ü eski dekan Enver Ziya Karal çağırmış ve kendisine Üniversiteler Kanununun hükümlerini göstererek ihtarda bulunmuştur. Enver Ziya Karal'ın bu ifadesini Fakültenin o zamanki müdürü Osman Baysal da ifadeleri ile teyit etmektedir.

Selahattin Ertürk mezun olduktan sonra, yedek subaylığını yaptığı sırada "Mehmetçiğin İsyanı" adlı manzumesini bir toplantıda okuduğu için, asker olduğu halde politika ile uğraşmaktan ve milli dayanışmayı zaafa düşürmekten dolayı askeri mahkemece takibata uğramış, bir aralık mevkuf kalmıştır. Şahadet için huzurunuza geldiği sırada henüz bu takibatın devam etmekte olduğunu kendisi ifade eylemiştir.

Bütün bunlar açıkça gösteriyor ki, Selahattin Ertürk tam manasile bir demagogtur; bunu huzurunuzda ifade vermeye başladığı anda bir kere daha isbat etmiştir: Adresi sorulduğu zaman sabit bir ikametgâhı bulunmadığını anlatmak için "Bayrak gibi muallakta dalgalanıyorum" diyen bu adam, bayrağın dalgalanışını kendi serseriliğine benzetmekten, vatanın mukaddes sembolünü bu kadar bayağı ve ucuz teşbihlerde kullanmaktan çekinmemiştir. Ama bu "milliyetçi delikanlı", onu inkılap tarihinden imtehan eden hocası ve o zamanki Fakülte Dekanı Prof. Karal'ın ilk ifadesinde söylediği ve duruş-

mada da tasdik ettiğine göre Türk milletinin istiklal savaşının belli başlı olayları bahsinde pek cahildir: İmtehanında Mondros mütarekesi ile Mudanya mütarekesini birbirine karıştırmıştır. İşte, benim öğrencilerimi milli karakter sahibi ve Türk inkılabının ülkülerine bağlı olarak yetiştirip yetiştirmediğim hususu incelenirken ifadesine dayanılarak mahkemeye sevkedildiğim tanık böyle bir şahıstır. O, talebeliğinden başlayarak durmadan politika yapmış, derslerile, işile güciyle meşgul olacağı yerde okuyup feyzaldığı müesseseyi temellerinden yıkmak isteyen cereyanlara ve zümrelere şuurlu şekilde alet olmuş, yalancı, müfteri, müzevir bir şahıstır. Bu hünerlerini henüz usta bir demagokluk seviyesine çıkaramamış olmakla beraber safdil ve tecrübesiz talebe muhitlerinde epey tesirleri olmuştur; ilk tahkikat ifadelerinden öğreniyoruz ki Hukuk Fakültesinden bazı öğrenciler bizim hakkımızdaki şişirilmiş hükümlerinin kaynağı olarak Selahattin Ertürk'ü göstermişlerdir: Şen Tuna*, sarih olarak, Selahattin Ertürk'le arkadaş olduktan sonra onun tesiri altında kaldığını söylüyor; Necmi Daltaban, Selahattin Ertürk'ün bizleri tanımayan kimselere bizim komünist olduğumuzu isbat edeceğini ikidebir söyleyip durduğunu belirtiyor; Ahmet İnan bizim yabancı ideolojileri aşıladığımızı Selahattin Ertürk'ten duyduğunu bildiriyor.

İsmet Ebcioğlu, Selahattin Ertürk'ten duyduğu birçok rivayetler naklettikten sonra onun hissiyat ve heyecan ile hareket eden bir insan olduğunu kabul ve itiraf etmekten kendini alamıyor.

Şimdi bu Selahattin Ertürk'ün benim hakkındaki ifadesine gelelim: Burada sadece bu şahidin, dava mevzuuna giren fiilim hakkındaki ifadesini tahlil edeceğim.

Selahattin Ertürk bu mevzu üzerinde ilk tahkikat sırasında ve duruşma esnasında, teferruatta bazı mühim farklar bulunmakla beraber, esas itibarile aynı şeyleri söylemiştir. Mahkemeye sonradan gönderdiği mektubunda ifadelerini tevile ve benim gerek sorgumda, gerekse onun duruşma ifadelerine karşı söylediklerimi cevaplandırmaya çalışıyor; Kars'tan gelen son ifadesinde doğrudan doğruya davaya mevzu olan fiilim hakkında birşey yoktur.

---

* İzzet Tuna olmalı. (M.Ç.)

Onun hakkımdaki isnadı şudur: Bana, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün hocası ve mümessili olmam dolayısile Ziya Gökalp ihtifali için hazırlıklar yapıldığı sırada ihtifali tertip edenler Selahattin Ertürk'ün Ziya Gökalp'a dair bir yazısını getirmişler. Ben bu yazıyı beğenmemişim; yazısında Türkçülüğe ve milliyetçiliğe ait ibareleri -kendi ifadesi ile- "kızıl bir kalemle" (yine kendi ifadesile "kırmızı da denebilir"miş) çizmişim. Bunun üzerine o tenkitlerimi öğrenmek için gelip benimle yazısı üzerine konuşmuş; bu konuşma esnasında kendisine "Türkçülük saçma ya milliyetçiliğin de modası geçmiştir" demişim. O, bana Atatürk'ten Altıoktan, Anayasa prensiplerinden bahsetmiş, ben bunların İstiklal savaşının akabinde doğan vaziyetler olduğu[,] bugün artık modası geçtiği yolunda cevap vermişim.

Bu hadise, vukuundan bir müddet sonra açılan bir tahkikat vesilesile aynı mevzu üzerinde Milli Eğitim Bakanlığı müfettişlerine izahat vermiş olmam hasebile, oldukça teferruatlı olarak hatırımda kalmıştır; hakikatte hadise şu şekilde cereyan etmişti:

Ben, Türk edebiyatı bölümünün hocası ve müdürü sıfatile, fakülte dekanlığınca, yapılacak ihtifallerin proğramlarını kontrol etmek ve öğrencilerin bu törenler için hazırladıkları yazıları okumak ve proğrama girip girmemesi hususunda karar vermekle görevlendirilmiş bulunuyordum. Ziya Gökalp ihtifali münesebetile bana, o zamana kadar tanımadığım Selahattin Ertürk'ün de bir yazısını getirdiler; bu yazıda, o sıralarda dışardan fakültemize sokulmak istenilen ırkçılık ve turancılık fikirlerinin propoğanda edildiğini gördüm; yazı Ziya Gökalp'ı tahrif ediyordu; onu, hayatının bir safhasında ileri sürdüğü fakat sonra vazgeçtiği turancılığın ve hiçbir zaman benimsemediği ırkçılığın ideoloğu gibi gösteriyordu, yani Ertürk Ziya Gökalp'i kendi fikirlerinin, 1943 yıllarında çeşit çeşit mecmuaları ve diğer neşriyatı ile alıp yürümüş olan ırkçı turancı hareketinin propadangasına alet ediyordu. Ben Selahattin Ertürk'ün yazısını bunun için proğramdan çıkardım. Kendisi benimle konuşmaya gelince aynı mülahazaları ona da anlattım ve ırkçılık turancılık fikirlerinin memleket için zararlarından ve uyandırması melhuz [mümkün] olan tefrikacılık zihniyetinin tehlikelerinden bahsettim. -Tanığın iddiasına

rağmen, o konuşmada Anayasanın ve Atatürk'ün milliyet anlayışından bahsederek onun yanlış fikirlerini düzeltmeye çalışmış olan zannedersem ben idim. Bunu o tarihlerde tahkikat yapmış olan müfettişlere verdiğim ifade ile bu davanın hazırlık tahkikatında ve duruşmadaki sorgumda aynen beyan etmiş bulunuyorum. Selahattin Ertürk'ün ise muhakkiklere verdiği ifadede Anayasadan, Altıoktan, Atatürk'ten bahsetmemiş olması üzerinde durulması gereken bir vakıadır: Benim sorgum sırasında kendisinin ırkçılık turancılık şeklindeki milliyet anlayışı ile Anayasamızın milliyet anlayışını mukayese edişim onu ikaz etmiş olmalıdır ve böylece duruşmada ifade verirken benim fikirlerimi ve tenkitlerimi kapıp bana karşı kullanmaya kalkışmıştır. Mahkemeye bir müddet sonra yolladığı mektup ta bu bakımdan manidardır; burada, sanki Ziya Gökalp'ı ırkçı diye gösteren ben imişim gibi uzun uzun Ziya Gökalp'in ırkçı olmadığını izah ediyor. Bu da benim tenkit yollu fikirlerimi aleyhime kullanmaya kadar varan cüretkârlığının parlak bir örneğidir.

Mevzubahs olan yazı ortada yoktur; duruşma esnasında bu yazı kendisinden istenmiş, o da bulduğu taktirde mahkemeye tevdi edeceğini bildirmişti. Fakat bir türlü bulup mahkemeye verememiştir. Bu yazı eğer benim aleyhimdeki isnatlarını isbat edecek mahiyette bir yazı olsaydı bunu çoktan aleyhime kullanırdı. Selahattin Ertürk, ben yazısını ihtifal proğramından çıkardıktan sonra neden bunu ilgili mercilere, Dekanlığa veya Milli Eğitim Bakanlığına gösterip hakkımdaki şikayetlerini tevsik ederek bildirmemiştir? Neden bu hadiseden az sonra açılan tahkikat sırasında müfettişlere aleyhimde ulu orta ifade verirken, bu ithamlarına mesnet ve müsbet bir delil teşkil edebilecek yazısını teftiş heyetine tevdi etmemiştir? Bu suallerin cevabı basittir çünkü bu yazı ancak ve ancak benim görevimi yaptığıma delil olabilirdi.

Ne yazık ki mahkemeniz vasıtasile, 1944 yılı başında tamamlanmış olan bu müfettiş tahkikatının zabıtlarından Selahattin Ertürk'ün benim hakkımdaki ifadelerinin getirtilmesi hususundaki talebim, bu evrakın yanmış bulunması hasebile yerine getirilemedi. Selahattin Ertürk'ün mevzubahs olan yazısının bulunmamasından doğan eksikliği kısmen olsun onun ve benim müfettişlere hadisenin vukuuna yakın bir zamanda

verdiğimiz ifadelerin karşılaştırılmasından çıkacak neticeler doldurabilecektir. Böyle bir mukayeseden ben Selahattin'in yeni yeni vaziyetlere göre ifadesini yeni yalan ve tahriflerle nasıl zenginleştirdiğini gösteren bir vakıa daha meydana çıkaracak ve aleyhimdeki iki itham maddesinden birini çürütmeye elverişli değerli bir müdafaa delili daha elde etmiş olacaktım.

Bu şahidin bana isnat ettiği sözler üzerinde de bir nebze duralım. Ona göre ben:

1. Türkçülük saçmadır,

2. Milliyetçiliğin modası geçmiştir,

demişim. Bir defa benim şu veya bu fikir cereyanı, şu veya bu ideoloji için "saçmadır, modası geçmiştir" şeklinde konuşmama imkân yoktur. Dünya görüşlerini, felsefi kanaatleri, cemiyet düzenlerini, bunlar hakkındaki kanaatlerim ne olursa olsun, böyle amiyane tabirlerle vasıflandırarak tenkit etmek elimden gelmez. Bunu benim yazılarımı okuyan, derslerimi konferanslarımı dinleyen herkes bilir. Bu ağız, Bozkurt, Gökbörü, Orhun, Serdengeçti gibi dergilerin muharrirleri ile onların üslubunu hitabet kürsülerine kadar çıkaran Fahri Kurtuluş, Hulûsi Oral, Emin Soysal ve Mustafa Reşit Tarakçıoğlu gibi hatiplere yakışır. İdeoloji kelimesini "itoğlu itlik" diye tercüme etmek, kızılbaşlıkla komünistlik arasında bir baş farkı vardır gibi kelime oyunları yapmak, folklor dersini Karacaoğlan türküleri, kocakarı masalları gibi şeyler diye tezyif ederek üniversite tedrisatından çıkartılmasını haklı göstermeye kalkışmak... gibi hünerler benim iktidarımın dışındadır. Ben, ideoloji görüşleri üzerinde, bir talebenin yazısı da mevzubahs olsa, tenkit yürüteceğim zaman bunu hocalık vekarına yakışacak kelimelerle ifade ederim. Yukarda da izah ettiğim gibi ben o konuşmamızda Ziya Gökalp'ın Türkçülüğünü değil 1943 modeli ırkçılık turancılık fikirlerini propoğanda ettiği için Selahattin Ertürk'ün yazısını tenkit etmiştim. Ben, birçok yazılarımla da sabittir ki Ziya Gökalp'a ve onun Türkçülüğüne (ki bunun edebiyat tarihinde bir adı da milli edebiyat cereyanıdır) kendi tarihi şartları içinde değerini vermiş bir insanım. İşte birkaç örnek:

"Edebiyatımız, cumhuriyetin ilanından sonra, Türk Yurdu ve Yeni Mecmua muharrirlerinin an'anesinin, Türk diline ve edebiyatına gerçekten ileri adımlar attıran bu milli edebiyat mektebinin eserine yeni bir şey ilave etmedi mi?" *(Yurt ve Dünya, sayı 26-27, s. 85).*

"1908 inkılâbından sonra, Ziya Gökalp'ın milliyetçilik Türkçülük ideolojisi, folklora, hem de adını zikrederek (halkiyat) mühim bir yer verdi. 'Türkçülüğün Esasları' adlı eserinde folklor'a milli edebiyatın ve sosyolojinin kaynakları olarak ehemmiyet verdiği görülür. Keza onun Altın Işık adlı masal külliyatı ve Diyarbakır'da çıkardığı küçük mecmuada masal toplamaya genç münevverleri teşvik eden, bu işin yollarını ve usullerini gösteren yazısı, bu ilim şubesine yaptığı fiili yardımlarını gösterecek mahiyette kıymetli işlerdir. *(Halk Edebiyatı Dersleri I, s. 15).*

"1908 inkılabından sonra, islamlık-Türklük ve Avrupalılık ekanim-i selasesini [üçlemesini] teşkil eden milliyet nazariyesi ile bütün ihtilafları bertaraf etmeye, mütezat [karşıt] cereyanları telife teşebbüs eden Ziya Gökalp, Avrupa edebiyatının nümunelerine imtisal ederek [~ uygun davranarak], Türk ve islam kültürlerinin halk kaynaklarına el atmak zamanının geldiğini ilan etti...

Meşrutiyetin ilanı kafi değildi. Halk ile güzide sınıfın kaynaşmasını temin etmek lazımdı... Dilin sadeleştirilmesi, halk dilinin nümune yapılması, edebiyatın muhtevasına yeni gayeye hizmete kabiliyetli bir karakter verme teşebbüsü başlıyordu... Gökalp bu işin nazariyesini yapmakla kalmadı, kendisi de örnekler verdi...

Heyeti umumiyesi ile Ziya Gökalp Türk masallarına layık oldukları kıymet ve ehemmiyeti vermiş, onların manalarını kavramıştır; o, masalların feerik, saf cevherlerini bozmadan onlara güzel bir şekil vermek gayretinde bulunmak, ve bu türlü materyallerin daima bir sanatkar eline ihtiyaç gösterdiklerini isbat etmek itibarile -kendisi bir sanatkar olmamakla beraber- edebiyatımızın bu istikametteki tekamülünde mühim bir yer alır." *(Folklor ve Edebiyat I, s. 51-52).*

Ziya Gökalp'ın Türkçülüğünün, yani milliyetçilik anlayışının mühim bir cephesini onun dil ve edebiyata dair yukarda hülasa ettiğim düşünceleri teşkil eder. Fikir ve sanat tarihimi-

zin tekamülünde bu fikirleri yukarda görülen şekilde değerlendirmiş bir insan "Türkçülük saçmadır" demiş olabilir mi? Başka hiçbir şey böyle bir harekete mani olmasa sırf kendi kendini nakzetmek [çelişkiye düşürmek] korkusunun bile onu böyle konuşmaktan alakoyması lazım gelmez mi? Bununla beraber Türkçülük aleyhinde bulunmak ta bir suç değildir. Çünkü Türkçülük, fikir tarihimizin bir merhalesindeki milliyetçilik anlayışının adıdır. Bu günkü milliyetçilik anlayışımıza Türkçülük demiyoruz. Dahası var, Ziya Gökalp'ın Türkçülük anlayışı da fikri tekamülünün muhtelif safhalarında aynı kalmamıştır. O, kendi kendini zamanla tenkit, tashih etmişti. Ziya Gökalp'a Türkçülüğe karşı benden önce ve benim Selahattin Ertürk'le bu konuşmamı yaptığım tarihlerde nice tenkitler yöneltilmiştir.

Selahattin Ertürk duruşma ifadesinde ve mahkemeye yolladığı mektubunda kendi Türkçülüğünü anlatıyor: yazısında turancılık ırkçılık yokmuş, çünkü o Ziya Gökalp'in fikirlerini benimsemişmiş ve yazısında da bunları hülasa etmişmiş[.] Ziya Gökalp ise "Boratav'ın anladığı mânâda" turancı değilmiş, hele ırkçı hiç değilmiş.

Ziya Gökalp'ın müfrit şeklile turancı olduğu zamanlar da olmuştur; işte Selahattin Ertürk ve "ülküdaşları"nın sarıldıkları turancılık ta budur; benim tenkit ettiğim de budur. Sonra bir devir gelmiş Gökalp'ın siyasi turancılığı daha yumuşayarak bir Türk kültür birliği ideali şeklinde yeni bir formül bulmuştur. Gökalp'ın en son merhaledeki Türkçülük anlayışı dahi modern milliyetçiliğimizin dışında kalır. Gökalp'te olduğu gibi sırf nazari bir sistem, bir ideal olarak alındığı müddetçe her fikir gibi ona da saygı gösteririz; fakat bu sistem memlekete zararlı bir politika haline sokulur, aktif ırkçılık turancılık şekline getirilirse (ki Ertürk ile bütün 1943 yılı ırkçı ve turancılarının yaptıkları bu idi) bu fikirlerin telkinine karşı bigane kalınamaz. Bir ihtifal için hazırlanmış yazıları kontrol ile görevlendirilen hoca eğer bu fikirleri ihtiva eden bir yazının okunmasına müsaade etmiş olsa idi asıl o zaman görevini kötüye kullanmış olurdu. Selahattin Ertürk duruşma esnasında savcının suallerine cevap verirken dahi kendi Türkçülüğünün Ziya Gökalp'ın fikri tekamülünün son merhalesindekinden daha müfrit, daha çok siyasi rengi olan bir görüş olduğunu

itiraf etmekten çekinmiyor: ırkçılığın Atatürk'ün anladığı manada bir kan meselesi olduğunu söylerken, Atatürk'ün bir hitabesine de sırf sözüne kuvvet vermek için asil kandan bahsetmiş olmasını, Türk milliyetçiliğine en mütekamil manasını vermiş olan bu büyük insanı da kendi ülküdaşları gibi ırkçı göstermek istiyor[.] Ertürk'ün bu tevilli ifadesinden çıkan tek mâna, yukarda kendi yazılarından verdiğim örneklerde de açıkça görüldüğü şekilde ırkçı temayülünde bulunduğunun itirafından ibarettir. Türkçülüğü ise duruşma ifadesinde dahi bugünkü milliyetçiliğimizin, misakı milli anlayışının çerçevesini aşan, türlü siyasi ihtilatlara [karışıklıklara] yol açmak istidadını gösteren zararlı bir anlayıştır. Kaldı ki onun ihtifal için hazırladığı yazıda bugünkü tevilli ifadelerinden bambaşka müfrit bir turancılık propoğandası vardı; o, bu fikirlerini zamanımız içinde aksion ülküsü gibi göstermek istiyordu. Ve benim o yazı üzerinde hassasiyetle durmamın sebebi de bu olmuştur. Eğer Selahattin sadece Ziya Gökalp'ın fikirlerini anlamakla yetinmiş olsa idi onun konuşmasını men etmeyeceğim pek tabii idi, çünkü ben de birçok yazılarımda Gökalp'ın fikirlerini belirtmiş ve değerlendirmiş bir insanım.

Bu izahatın ışığı altında, tahmin ediyorum ki Selahattin Ertürk'ün isnadının ikinci parçasının da manası apaçık anlaşılmıştır. Onun bana izafe ettiği sözlerin benim ağzımdan çıkmasına, "milliyetçiliğin modası geçmiştir" demiş olmama imkan yoktur. Ancak kendi tarihi şartları içinde fikir hayatımızda bir yeri ve değeri olan Türkçülüğün bugün değerini kaybetmiş olduğunu ifade etmiş olabilirim. Ama Selahattin çarpık görüşü ile, mariz ruhu ile kendi sakat milliyetçilik anlayışını herkesin kabul etmesini istemiş ise, ben de bunu tenkit etmiş isem bu sadece benim bugünkü içtimai düzenimiz için en uygun olan millet ve milliyet anlayışına aykırı hareket edenleri ikaz ettiğimi isbat eder. Selahattin Ertürk ve onun zihniyetindeki kimseler ise kendi fikirlerine karşı itiraz edenleri hemen "milliyetçilik düşmanı" diye damgalamayı adet haline getirmiştir.

Ortada bu şahidin mevzubahs olan yazısının bulunmaması, onun görüşlerile benim ve her normal vatandaşın görüşleri arasındaki farkı belirtmek için beni çok uzun külfetlere katlandırdı ve mahkemenizi uzun boylu işgal etmek mecburiye-

tinde bıraktı. Bu tanığın ifadesinde, bana isnat olunan ikinci fiille ilgili bir nokta mevcut değildir. Diğer isnatları davanın mevzuu dışında kalır, hiç bir surette davaya tesiri olamaz.

Zeynep Dengi (Korkmaz)

1940 ta fakültenin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne talebe kaydolunmuş, 1944 de mezun olmuş; o yıl doçent Saadet Çağatay ile Abdülkadir İnan'ın okuttukları "Türk Dili ve Türk Lehçeleri" dersine doktora namzeti olarak seçilmiş, 1948 de aynı dersin asistanı olmuştur. 1944 Mayısı başlarında Ankara'da yapılan ırkçı turancı nümayişlerine iştirak etmiş, Nihal Atsız'ı karşılayanlarla birlikte fotoğraf çektirdiği, hatta [p]olisin, nümayişlere iştirak ettiği için, evinde araştırmalar yaptığı da şayi olmuştur; bu hususlar Abdullah Savaşçı'nın ifadesi ile de teeyyüt etmektedir.

Nihal Atsız'ın fakülteye, Osman Turan'ın odasına gelmesi, ve bunu fakültedeki bazı ırkçı turancı temayüllü talebenin ufak ölçüde bir nümayiş vesilesi yapması sırasında, Osman Turan'ın odasına girip Nihal'e bağlılıklarını bildirenler arasında Zeynep Dengi de varmış. Nihal'e olan senpatisini, tevillerine rağmen uzun uzun üzerinde durduğu bir münakaşayı hikâye ederken kendisi de zımnen itiraf etmiş oluyor. Daha faal bir şekilde bu menfi hareketlere iştirak etmiş olan bazı talebe ve öğretim üyeleri muahezeye, hatta bir kısmı takibata uğramış, bazıları hakkında idari veya adli tahkikat açılmıştı. Bütün bunların tafsilatına girişecek değilim. Zeynep Dengi senpatisini izhar ettiği bu hareketlerde fazla ehemmiyetli bir rol oynamadığı için olacak -ifadelerini harfiyen doğru olarak kabul edersek- hareketlerinin bütün cezası, bir müddet benim selamımdan mahrum olmaktan ibaret kalmış. Nihal Atsız fakültenin bir öğretim üyesine ağır hücumlarda ve iftiralarda bulunmuş ve buna rağmen fakülteye gelip talebeyi de nümayişe teşvik etmiş olmasına göre onun tahriklerine kapılan Zeynep Dengi'nin tavır ve hareketleri hatta müsamaha ile karşılanmış olacak ki bütün bunlar birkaç ay sonra onun doktora namzedi ve ilmi yardımcı seçilmesine engel olmamıştır. Doktora çalışmalarına devam ettiği müddetçe onunla aramızda herhangi bir hadise vuku bulmamıştır.

Hüviyetini yukarda kısaca belirtmeye çalıştığım Zeynep Dengi'nin hazırlık tahkikatı sırasında üniversite tahkikçilerine verdiği ifade ile daha sonra duruşmada verdiği ifade arasında epey farklar vardır. Bu mübayenetin [tutarsızlığın] sebeplerinin izahı müdafaam için çok ehemmiyetli bulunduğundan bu iki ifadenin davanın mevzuu olan fiillerimle ilgili kısımlarını tahlil edip karşılaştırmak faydalı olacaktır.

Zeynep Dengi hazırlık tahkikatı ifadesinde hakkımda ezcümle şunları söylüyor:

1. İlk seneler hakkımda bazı şayialar işitmekle beraber, halk edebiyatı derslerimde olsun, modern edebiyat derslerinde olsun, propoğanda mahiyetinde bir şey görmemiş.

2. İlhan Başgöz'le ve başka arkadaşlar ile aralarında bir münakaşa geçmiş; orada Atsız'ı tenkit edenlere karşı Zeynep: "Bu hocalar (yani biz) hakikaten Atsız'ın söylediği gibi iseler Adsız'ın da bu memlekete faydalı bir şahıs olması lâzım geldiğini düşünmek lazım gelir" demiş. (İfadesinin sonunda bu konuşmasını şöyle düzeltiyor: "Atsız bu memlekete ne kadar zararlı ise, hocalar söylendiği gibi ise, onlar da o kadar zararlıdır.")

3. İlhan'a yakın alakam, belki de propoğanda yapmış olmam zannını uyandırmış.

4. Namık Kemal meselesi:

a) Niçin her sene Namık Kemal ihtifali yapıyorsunuz, birkaç senede bir yapsanız olmaz mı? demişim; ama sonra talebenin istekleri üzerine peki yapın demişim. - Daha çok halk edebiyatı günlerine taraftarmışım.

b) Namık Kemal hakkındaki yazısının mevzuu "Namık Kemal'in vatanperverliği" imiş. Sondaki bir cümleyi mübalağalı bulmuşum; kendisi orada taşkınlık ve düşüklük görmemiş; hatırladığına göre o cümle: "Bu memleket için canını feda eden Namık Kemal bu millet devam ettikçe yaşıyacaktır." gibi bir şeymiş, ama iyi hatırlıyamıyormuş. Bu yazıyı beğenmediğim yeri çıkarmadan ihtifalde okumuş.

Şimdi duruşma ifadesini tahlil edelim:

Talebe-hoca münasebeti

1. Ben enstitü müdürü olduktan sonra, ikinci sene (yani 1943-1944 ders yılında) talebe arasında guruplanma olmuş, sol temayüllüler beni tutmuşlar.

2. Beni tutan talebeler beni tenkit edenlere kızarlarmış. - Nihal Atsız vesilesile Zeynep'in bu talebelerle münakaşası (yukarda anlatıldı).

3. Ben bu hadiseden sonra kendisine selam vermemişim; halbuki daha evvel benim iltifatlarıma nail olurmuş.

4. Solcu dediği talebeler, kendisi gibi milliyetçilerle her zaman alay ederlermiş.

5. Solcu dediği talebe benimle sıkı münasebette imişler; İlhan eskiden milliyetçi imiş, ben müdür olduktan sonra solcu olmuş.

6. Talebelerimi kendi fikirlerime getirmek için her vasıtaya baş vururmuşum: mesela bir kız talebem bir arkadaşı ile nişanlanmış, sonra ondan solcu diye ayrılmış başka birisi ile nişanlanmış, onun da solcu olduğunu görüp ondan da ayrılmış; erkek talebemi böyle hissi vasıtalarla kızları kandırmaya ben teşvik edermişim.

İhtifallerdeki hareketlerim:

1. Namık Kemal günü her sene yapılmasın v.s. demişim.

2. Kendisi Namık Kemal'in milliyetçiliği üzerinde bir konuşma hazırlamış; ben aralarda bir kısım cümleleri, fikirleri çizmişim; çıkarmasını tavsiye ederek bağlantı kısmının altını çizmişim; çizilen yerler çıkarılınca yazı mana çıkmaz bir hale geleceğinden bunları çıkarmadan okumuş.

3. Bu türlü tanınmış müellifler yerine halk edebiyatı günleri yapılmasına taraftar imişim ve yaptırırmışım.

4. Mehmet Emin günü yapılmak istenmiş; talebem İlhan Mehmet Emin'i tenkit etmiş, herhalde bunda benim telkinimin rolü varmış.

Şimdi her iki ifadedeki itham maddelerini birer birer ele alalım:

1) **Talebe arasındaki guruplanma meselesi** (hazırlık tahkikatı ifadesinde mevcut değildir). Burada yalnız tanığın bu ha-

diseye ait delil diye gösterdiği teferruat noktalarını ele alacağım.

a) Tanığın her iki ifadesinde mevzubahs edilen Nihal üzerindeki münakaşa sadece Zeynep'in fikri temayülünü gösterir. Ben duruşmada kendisine sordurdum: Nihal Atsız tanığın hocası veya yakın akrabası mıdır? Acaba onu, hem de benim aleyhime tezvirler ve iftiralar ihtiva eden açık mektubu vesilesile müdafaa etmek lüzumunu neden hissetmiştir? -Bu, bir sual olmaktan ziyade şahide bir ta'n [yerme] idi; nitekim bu suale o, "ne akrabamdır ne de arkadaşımdır" diye cevap verdi, ve münakaşanın niçin açıldığını izah etti. Burada ta'nımı daha açık şekilde tekrar edeceğim: Zeynep Dengi, bir mecmuada hiçbir delile dayanmayan isnatlarla dolu ve hocasının -hem de o güne kadar her hangi bir menfi hareketine şahit olmadığını kendisinin de kabul ettiği hocasının- aleyhinde bir yazı okuyor, ve o yazıyı yazan adamı arkadaşlarına karşı müdafaa ediyor; bu münakaşada, tevilli veya tevilsiz şeklile tezi şu: eğer Boratav, Nihal Atsız'ın anlattığı gibi bir adamsa Nihal de bu memlekete faydalı bir şahıs olması lâzımmış; yahut ta Boratav da Atsız kadar zararlı bir insanmış.. Zeynep Dengi'nin ifadesinin aslı ilk şekli olduğuna, yani Nihal Atsız'ı onun memlekete hayırlı işler gören bir insan olarak kabul ettiğine şüphe yoktur; Zeynep bunun zabıtlarda bu şekli ile kalmasını pek ihtiyatlı bir hareket saymamış olacak ki, tashih lüzumunu duymuş[.] Böyle bir ifade verdiği için kimse onun aleyhinde takibata girişecek değildir; ağzından tabii olarak çıkmış olan ilk ifadesinin hukuki bir değeri olmasa bile benim için psikolojik bir değeri vardır; Zeynep Dengi, müfteri turancı Nihal Atsız'a hocasından çok inanan ve hocasını onun kanaatlerine dayanarak itham eden bir talebedir. Nitekim o, itiraf etmemiş olsa bile Nihal Atsız'a senpati tezahürleri göstermiş olanlar arasında yer alır. Aleyhimdeki ifadelerini herşeyden evvel bu zaviyeden mütalea etmek lazımdır.

b) Ben bu hadiseden sonra kendisine selam vermemişim; bu, üzerinde durulacak bir nokta değil. Bana kötülük edip utançlarından başlarını öne eğenler müstesna, beni selamlıyan her talebemin selamını iade etmeyi çok tabii bir nezaket kaidesi bilirim. Ama hakikaten kendisine, aleyhimde şunu bunu söylediği için kızmış olsam ne çıkar? Daha evvelleri iltifatlarıma nail olduğu hakkındaki ikrarı ise yalnız şunu ispat eder ki, ben onun

-kendi ifadesi ile de anlatıldığı üzere- öteden beri sağcı olduğunu bildiğim halde (öyle ya madem ki 1942 den itibaren talebe arasında solcu sağcı diye bir guruplanma olmuş) kendisine ta 1944 e kadar iltifat etmişim; demek ki onun, bu guruplanmada solcu talebeye farklı muamele ettiğim hakkındaki iddiası kendi ifadesi ile yıkılmış oluyor. Zeynep Dengi'yi 1946-47 yıllarında halk edebiyatı doktora talebeleri için yaptığım ve kendisi için ihtiyari olan seminerlere kabul edişim de bütün bu iddiaların ne kadar birbirini tutmaz şeyler olduğunu gösterir. (Bu hususta İlhan Başgöz'ün duruşma ifadesinde malumat vardır)

c) Benim ile talebem arasındaki münasebetlerin izahı sadedinde Zeynep'in zikrettiği son hadise, benim, telkinlerimle kendi fikirlerime çevirdiğim talebeyi, nişanlanma ve evlenme yollarile kızları kendi ideolojilerine kazanmaya teşvik ettiğim isnadıdır. Bu bayağı isnada benimle birlikte mevzu olan genç kız Cumhuriyet Savcısının isteği ile kamu tanığı olarak dinlendiği zaman Zeynep'e cevap verdi ve onun iftira ettiğini ve yalan söylediğini bildirdi. Zeynep Korkmaz'ın mahkeme huzurunda bu mevzua dair dedikoducu edalarla ifade verişi karşısında amme vicdanının infialini ise dinleyicilerin yüzünde okudunuz, benim bu hususta daha fazla söyleyecek bir sözüm kalmıyor.

Namık Kemal günü meselesi

a) Her iki ifadede de bu ihtifalin her sene yapılmasına aleyhtar olduğum iddiası var: Birkaç senede bir yapılsın, demişim. Bir defa bu, Namık Kemal'i küçük gördüğümü değil bilakis onun için yapılacak ihtifallerin güzel hazırlanmış olması isteğimi isbat eder. Esasen ihtifallerin her sene yapılıp yapılmaması birçok yerlerde münakaşa mevzuu olan bir meseledir. Her sene üstünkörü hazırlanmış ihtifaller yapacak yerde, büyük adamların değerlerini layıkı ile belirtecek şekilde mesela, 5 er senede bir ihtifaller yapmanın çok daha uygun olacağı kanaatını -Zeynep'le bu mevzuda konuşup konuşmadığımızı dahi hatırlamamakla beraber- beslemiş olabilirim; bugün de kanaatım bu merkezdedir. Medeni memleketlerde büyük adamların yıl dönümlerinde gazeteler onları yazıları ile anar, bazan ilgili hocalar onlara bir ders tahsis ederler, fakat ihtifaller daha iyi hazırlanmış olarak ekseriyetle 5 veya 10 se-

nede bir, hatta tarih itibarile çok eski olanlar için 25-50 veya 100 üncü yıldönümlerinde yapılır. Bu fikir doğru veya yanlış olabilir, fakat her halde mevzubahs olan büyük adamın küçümsenmiş olduğunu veya tahkir edildiğini, hele bu suretle milliyetçilik aleyhinde bir harekette bulunulduğunu isbat etmez. Kaldı ki, tanığın ifadesinde de belirttiği gibi talebenin ısrarı üzerine ihtifale muafakat etmişim, Zeynep Dengi'nin yazısını okumuşum. Duruşma esnasında avukatım tanıktan Namık Kemal ihtifallerinin son senelerde yapılıp yapılmadığını soruyor; tanık talebelikten ayrıldığı için farkında olmadığı yolunda cevap veriyor, ve "son hadiseler dolayısile sekteye uğramış" diyor. İşte, benim Namık Kemal ihtifalleri her sene değil birkaç senede bir olsun yolundaki itirazıma o kadar ehemmiyet veren ve bu mütelaaya göre bir insanın milliyetperverlik derecesini ölçen milliyetperver hanımın Namık Kemal ihtifalleriyle alakasının derecesi.. Bu ihtifallerin sekteye uğradığı doğru ise, demek ki, Namık Kemal ihtifallerini her sene yaptırmamak suçunu, günahını sadece ben işlemiş değilim.

b) Tanık, Namık Kemal ihtifali münasebetile hazırladığı yazının mevzuunun ilk ifadede "Namık Kemal'in vatanperverliği" olduğunu söylüyor; bunun duruşma ifadesinde "Namık Kemal'in milliyetçiliği" şeklini alması manidardır. Zeynep duruşma ifadesinde konuşmasının mevzuunu "Namık Kemal'in milliyetçiliği" diye değiştirerek adlandırmayı ihmal etmemiştir; çünkü ben -bir zühul eseri olarak- Namık Kemal'i milliyetçi olduğu için tenkit etmiş olmak ithamı ile mahkemeye sevkedilmiş bulunuyorum. Fezlekede tahkikçilerin bu hususta düştüğü zühullere burada tekrar işaret edeceğim. Ortada bu yazı mevcut değildir, ve bu yazı üzerindeki münakaşamız da Zeynep Dengi ile aramızda geçmiştir, şahidi yoktur. Şu halde sadece onun ve benim ifadelerimize göre hüküm vermek durumu mevzubahistir. Evvela; mevzubahs olan yazının adı, Zeynep'in hazırlık tahkikatındaki, yani fezlekeye esas olan ifadesinde "Namık Kemal'in milliyetçiliği" değil, "Namık Kemal'in vatanperverliği"dir. Halbuki tahkikçiler fezlekelerinde benim, N. Kemal milliyetçi olduğu için tenkit etmiş olduğum iddiasını belirtmişlerdir. İkincisi: Yine Zeynep'in hazırlık tahkikatı ifadesine göre ben N. Kemal'in herhangi bir fikrini de-

ğil, Zeynep'in yazısını tenkit etmiş olmakla "itham" ediliyorum. Bu nokta Zeynep'in duruşma ifadesi ile de teeyyüt ediyor. Meselenin bu ikinci cephesini daha yakından inceleyelim. Şahidin söylediği şeyleri harfiyen doğru diye kabul edelim; O bu meseleye dair ne diyor? 1) İlk tahkikat ifadesinde: Boratav benim yazımın son kısmını, dinleyicileri fazla heyecana getirir diye, beğenmedi, çizdi; ben burada bir taşkınlık, bir düşüklük görmedim ve çıkarmadan okudum. -Tanığın duruşma ifadesinde fark var: Yazının aralarında bir kısım cümlelerin, fikirlerin, bağlantı (sonu demek istiyor) kısmının, çıkar diye altlarını çizmişim. İlk ifadede tanığın kendi yazısının tarafımdan çizilen yerlerinde taşkınlık ve düşüklük görmediğine dair olan sözleri mühimdir. Demek ki ben yazının üslubu ve yanlış ifadeleri üzerinde durup tenkitler yürütmüş olacağım. Onun bu sözleri, kendi yazısındaki beylik mübalağaları, üslup düşüklüğünü söylemek istemiyen şahidin tevil yollu bir ikrarından başka bir şey değildir. Ortada mevcut olmayan bu yazı üzerine sanığa duruşmada bir sual sorduruyorum: Bir yazının üslubunun güzelliği ve muhtevasının doğruluğu hususunda hüküm vermekte hoca mı daha selahiyetlidir, talebe mi? Buna Zeynep Dengi'nin verdiği cevap: Evet hoca daha selahiyetlidir ama, ben baktım üslup ve fikir yanlışı görmedim. -Bu cevap ta münakaşanın, Zeynep Dengi'nin üslubu ve fikirleri üzerinde yapılmış olduğunu, bu sefer tevil götürmez şekilde kendisinin de kabul ettiğini açıkça göstermektedir. İşte fezlekeyi tanzim eden tahkikçiler bu noktada da zühule düşmüşler, Zeynep'in yazısının tenkidini Namık Kemal'in tenkidi gibi alıp fezlekede "itham" maddesi halinde formülleştirmişlerdir.

c) Tanınmış Türk muharrirleri için ihtifaller yerine halk edebiyatı günleri yapmaya taraftar oluşum meselesi. Ben halk edebiyatı hocasıyım; daha iyi tertip ve kontrol edebileceğim proğramları tercih etmem kadar tabii bir şey olamaz. Zeynep Dengi'nin bu ithamı gerçek bir vakıaya dayansa bile benim aleyhime nasıl bir delil olarak kullanılabilir? Ama Zeynep Dengi bunu benim aleyhimde, ilk ifadesinde müphem, ikinci ifadesinde daha açık ve kat'i bir dille, bir delil olarak ileri sürmek istiyor. Duruşmada kendisine sorduruyorum: Halk destanları, halk şairleri.. milli değeri haiz şeyler değil midir? Tanığın gülünç cevabı: öyle ama hocamız hiçbir zaman bun-

ların milli değeri olduğunu bize söylememişti; milli sözünü ilk defa onun ağzından burada işitiyorum, diyor. Bunun üzerine ben tekrar sorduruyorum: halk şairleri millilik vasfını benim ağzımdan çıkmakla mı haiz olacaklardır? Benim bu suallerim şüphesiz şahidin ifadelerine karşı birer ta'n mahiyetinde idi, fakat o, bütün duruşmada kendini o kadar sanık mevkiinde hissetmiştir ki, kendini müdafaa etmek, haklı göstermek için çırpınmalarına devam ediyor, ve cevap veriyor: şüphesiz milli şairler bizatihi milli değer taşırlar, ama hocam bize onları beşeri vasıflarile tanıtmıştır. -Yani Zeynep Dengi her sualde biraz daha kendi dar mantığının ve kafasının batağına batıyor; şimdi de şairlerin beşeri kıymetlerini göstermek kabahat oluyor.

Zeynep Dengi'nin iki ifadesi (yani hazırlık ifadesi ile duruşma ifadesi) karşılaştırılınca ilk dikkatimizi çeken duruşma ifadesinin muhteva itibarile bir hayli zenginleşmiş olduğudur. Benim tesirimle solcu talebenin guruplanması kendisine karşı cephe alması, ve bunlara ait misaller: kırmızı entari hikâyesi, bir kız arkadaşının iki erkek arkadaşı ile nişanlanması ve ayrılması, Mehmet Emin ihtifali ve başka vesilelerle İlhan Başgöz'ün üzerinde durulması, Hüseyin Rahmi seminerine ait yeni bazı teferruat, mahkeme huzurunda bu seminer çalışmalarına ait olmak üzere hazırlayıp getirdiği ve uzun uzun okuduğu parçalar, bütün bunlar ilk tahkikatta yoktu: Zeynep mahkeme huzuruna bildiklerini gördüklerini anlatan bir şahit gibi değil, bir konferansçı gibi konuşmak için hazırlanarak gelmişti. İlk tahkikat ifadesinde her ne kadar beni itham eder bir hali varsa da, sözleriyle benim zararlı propoğanda, komünist telkini yaptığımı söylemek istemediğini daima tasrih etmiş, anlattığı hadiselerden bu mana çıkmamasına dikkat etmiş görünüyor: ifadesinin iki yerinde, kendisine bir aralık (Hüseyin Rahmi semineri vesilesile) bu zannın uyanmasını, herhalde, dışarıdaki dedikodulardan kulağının dolmuş olması ile izah edebileceğini söylüyor. Duruşmadaki ifadede ise kat'idir: beni itham ettiği fiiller onda benim komünistlik propoğandası yaptığım kanaatini uyandırmış delillerdir. [/]

İlk tahkikatla duruşma arasındaki zaman içinde değişen nedir? Benim yeni bir takım fiillerim ve hareketlerim mi vaki olmuştur? Hayır... yalnız iftira ve tezvirler alabildiğine yayıl-

mış, matbuatta, Meclis'te, Fakültede bu davayı aleyhime neticelendirme gayretleri hızlanmış ve bu gayeye ulaşmak isteyen kötü niyetli kimseler Zeynep Dengi gibi alet olmaya istidatlı zavallıları gramofon plakları gibi doldurmayı ihmal etmemişlerdir. Onun aleyhime şehadet etmesinde başka bir amil de benim vaktile vazifem icabı onun hakkında izhar etmiş olduğum kanaat olmuştur: Zeynep Dengi mezun olduğu zaman Türk Dili ve Lehçeleri dersini okutan hocaları Saadet Çağatay ve Abdülkadir İnan tarafından doktora namzedi olarak gösterildi; ilmi yardımcı seçilmesi ve böylece doktorasını hazırladığı müddetçe burs temin etmesi için mensup bulunduğu bölümün hocaları tarafından namzetliğinin kabul edilmesi lazımdı. Ben Zeynep Dengi'nin muntazam çalışma kabiliyetine karşılık, kafası işlemeyen ve ezberci bir talebe olduğu kanaatında bulunduğumu, daha sonraki imtehan devrelerinde ilmi yardımcılığa daha layık talebelere rastlayabileceğimizi ileri sürerek bu teklifin aleyhinde rey verdim. Hocalarının ısrarı üzerine akalliyette kaldım. Ve Zeynep'in doktora namzetliği kabul edildi. Abdullah Savaşçı'nın üniversite tahkikçilerine verdiği ifadeden anlaşıldığına göre, hocalar arasında kalması icap eden bu münakaşa ve görüş ihtilafı Zeynep Dengi'nin ve arkadaşlarının kulağına kadar gitmiştir; Doçent Kenan Akyüz de onun ilmi yardımcılığa tayini mevzuunda hocaları ile benim aramda böyle bir münakaşa geçtiğini duruşma esnasında verdiği ifade ile teyit etmektedir. Benim bu muhalif reyim ve bunu Zeynep'in öğrenmiş olması, onu aleyhime konuşmaya teşvik eden amillerden biri olduğuna şüphe etmemek lazım gelir.

Hülasa, Zeynep Dengi ilk tahkikat sırasında havanın aleyhime mi lehime mi olduğunu pek kat'i olarak bilemediği için, niyeti kötü olmamakla beraber beni açıkça itham etmekten çekinircesine ihtiyatlı bir tavır almış, havanın aleyhime döndüğünü ve aleyhimde bulunmanın belki de kendisine menfaat temin edeceğini gördükten sonra, bir üniversite mensubu olmak haysiyetini feda pahasına bütün tevzir ve iftiralarını dökmekten çekinmemiştir. Ama, sayıp döktüğü şeylerin hiç birinde yukarda tahlillerimden görüldüğü veçhile beni suçlu gösterecek en ufak bir şey yoktur; bütün bunlar ancak ve ancak eski bir üniversite talebesini, bir asistan namzedini, bir doktora namzedini bu hale sokan kimselerin vebalindeki

azameti belagatla isbat eden ve Ankara Üniversitesinin hazin tarihine mal olacak vesikalardır.

Hikmet Tanyu

İçişleri Bakanlığı memurlarından ve Dil Tarih Fakültesi öğrencilerinden (halen mezun olmuş). 1938 den itibaren Reha Oğuz Türkkan'ın ırkçı turancı gurubunda faaliyette bulunmuştur. O yılsonlarında çıkmaya başlamış olan Ergenekon dergisinde yazıları vardır. Reha Oğuz'un çok sonra çıkardığı bir broşürden öğrendiğimize göre 1939 da "Kitap Sevenler" kurumunun faaliyetlerinde mühim rol oynamıştır. Aynı broşürden anlaşıldığı üzere bu kurum bütün turancı ırkçı ve Anadolucuların birleştiren bir topluluktu ve çalışmalarında turancılık ve Gökalpçılık temayülleri sebebile C.H.P. nin prensiplerine uygun görülmemiş ve bu sebeple feshedilmiştir.

Hikmet Tanyu fakülteye 1943 veya 1944 te girmiş olacak; 1944 te Ankara'daki ırkçı turancı hareketlerindeki faaliyeti dolayısı ile tevkif olunmuş, İstanbul'da sıkıyönetim mahkemesine verilmiş, bir müddet mevkuf kaldıktan sonra serbest bırakılmış, fakülteye dönmüş, bir yandan İçişleri bakanlığındaki memuriyetine, bir yandan da derslerine devam etmiş, 1947 yılı 5-6 Mart nümayişleri sırasında yeniden sahneye çıkmış, bu nümayişlerin hemen akabinde "Türk Gençliğinin Kükreyişi" adlı bir broşür çıkarmıştır. Bu broşürde felsefe bölümündeki hocaları ile birlikte bana karşı da ağır isnatları ve iftiraları, Nihal Atsız'ın mahut açık mektubundan alınmadır. Biz bu broşür üzerine Hikmet Tanyu'yu öğrencilik vazife ve mükellefiyetlerini ihlal ettiği için fakülte idaresine şikayet etmiş isek te bu müracaatımız muameleye dahi konmamıştır. 7 Mart 1947 tarihli Ulus gazetesinden öğrendiğimize göre 6 Mart nümayişleri esnasında nutuk söyleyenler arasında Hikmet Tanyu da vardır. Ben bu tanığı ilk defa mahkeme salonunda gördüm. Kendi ifadesi ile de sabit olduğu üzere o benim talebem olmadığı gibi derslerime de girmiş değildir. Beni ancak birkaç konferansımdan tanıdığını söylüyor.

İlk tahkikat sırasında verdiği ifadeye göre: Hikmet Tanyu benim birkaç konferansımda bulunmuş; bunlardan biri Türk Romanları, biri de Türk Destanları hakkında imiş. Onlarda öz ve taktik aynı imiş: Fakir ve zengin sınıfların mücadelesi, alt

yapı - üst yapı kavgası, Türk destanlarında ezilen sınıfın ezen burjuva veya zengin sınıfına karşı mücadelesi...

Duruşma ifadesine göre: Tanık bir konferansımda bulunmuş, bunun mevzuu Ahmet Mithat Efendiye kadar Türk edebiyatı ve romanları imiş. Burada Ahmet Mithat Efendiyi Namık Kemal ile mukayese ve Namık Kemal'i tezyifkarane bir şekilde tenkit ederek onu Garbın bir burjuva mütefekkiri ve esaslara dayanmayan fikirlere sahip bir şahıs diye vasıflandırmışım.

Bu iki ifade arasında ufak bir mukayese yapmak faydalı olacak. Hikmet Tanyu da bu davada tasniler yapan şahitlerden biridir. O benim hiçbir konferansımda bulunmamıştır. O kadar ki, başka tenakuzlardan sarfı nazar, hangi konferanslarımda değil kaç konferansımda bulunduğuna dair iki ifadesi bile birbirini tutmuyor: birinci ifadesinde birkaç konferansımda bulunduğunu söylüyor, ikinci ifadesinde ise bir tek konferansımda bulunduğunu söylüyor; hatta sualim üzerine bunda ısrar ediyor. Bir konferansçının (hem de faaliyeti ile yakından ilgilendiği bir konferansçının) konferanslarından birinde mi yoksa bir kaçında mı bulunduğu noktasında düştüğü bu tenakuz sadece onun yalan söylediğini isbat eder. Bundan başka onun konferansların muhtevasından bahsederken içine düştüğü tezatlar da bunu teyit edecek mahiyettedir: ilk ifadesine göre bu konferanslarımdan birinin mevzuu Türk romanları, ötekininki Türk destanları imiş[.] Duruşma ifadesinde ise Ahmet Mithat Efendiye kadar Türk edebiyatı ve romanları mevzulu bir konferansımda bulunduğunu söylüyor.

Metni "Folklor ve Edebiyat II" adlı kitabıma dercedilmiş olan ve içinde Ahmet Mithat ile Namık Kemal'in romanlarının da bahsi geçen bir konferans verdim. Fakat burada Namık Kemal hakkında tezyifkarane [alaycı, aşağılayıcı] tenkitler yaptığım iddiası tamamile uydurmadır. Hele onu "Garbın burjuva mütefekkiri", "Esaslara dayanmayan fikirlere sahip bir şahıs" diye tavsif ettiğim iddiası sadece gülünçtür. Konferansın metninden başka onu dinlemeye gelenlerin şahadetleri ve benim Namık Kemal hakkında başka yazıların da böyle şeyler söylemiş [-olmamın] mümkün olamıyacağını teyit ederler. Hikmet Tanyu'nun bu yalanları hangi saiklerle uydurduğunu anlamak güç değildir. Bu gülünç iddialar şahidin hazırlık

tahkikatı ifadesinde yoktur. Öyle anlaşılıyor ki o, bu ara benim hakkımda lüzumu muhakeme kararı verilmesine mesnet olan maddeleri, bu meyanda "Namık Kemal'i milliyetçi olduğu için tenkit etmek"ten mahkemeye sevkedildiğimi öğrenmiş ve tıpkı arkadaşları Sofuoğlu, Zeynep Dengi, vs. gibi isnatlarına yeni itham maddelerine göre bir şekil vermeyi ihmal etmemiştir.

Esasen onun hiçbir konferansımı dinlemediğine, destanlar hakkında bana atfeylediği fikir ve mütalalardaki garabet te delil teşkil eder. Tanyu'nun iddiasına rağmen ben konferansımda alt yapı üst yapı kavgalarından, ezen burjuva veya zengin sınıfı ile ezilen fakir sınıfından... bahsetmiş olamam; çünkü alt yapı ile üst yapının kavgalarından dünyanın herhangi bir üniversitesinde aklı başında hiçbir hoca bahsedemez. İfadesini verdiği sırada mezun olmak üzere bulunan felsefe bölümü öğrencisi Hikmet Tanyu galiba, dört senelik tahsiline rağmen alt yapı ve üst yapı terimlerinden zengin ve fakir tabakalar manasında olmak üzere cemiyetin alt ve üst tabakalarını anlamış olacak. Bu alt yapı üst yapı terimlerinin manasını bilmek için felsefe ve sosyoloji okumuş olmak şart değildir. Herkes bilir ki, 19. asır materyalist filozoflarınca alt yapı tabiri ile cemiyet hadiselerinin temelinde bulunan iktisadi müesseseler, üst yapı tabiri ile de bu iktisadi müesseselerin tayin ve tevhit ettiği diğer kültürel müesseseler (hukuk, ahlak vs. gibi) anlaşılır. Bu anlaşıldıktan sonra da alt yapı ile yani ekonomik temelle üst yapının yani hukuk, ahlak, edebiyat vs.nin kavgaları epey garip bir şey olur. Esasen benim konferansımda ne yanlış manasile alt yapı üst yapı kavgaları, ne de doğru manasile alt yapı üst yapı münasebetleri mevzubahis edilmemiştir. Konferansımın metni meydandadır. Bundan başka Hikmet Tanyu'nun destanlara dair konferansım münasebetile beliren bir cehaletine daha işaret ediyim; o, destanlarda ezen burjuva sınıfı ile ezilen fakir tabakanın ahvalinden bahsettiğimi ileri sürüyor. O konferansımı dinlemiş veya metnini okumuş olsa idi öğrenirdi ki, herkesin bildiği üzere destanlar burjuva sınıfının meydana geldiği devirlerden daha eski zamanların mahsulüdür.

1940 ta Fakülte'nin Felsefe bölümüne girmiş. Benim talebem değildir. Derslerimde bulunmamış, konferanslarımı dinlememiştir. İfadelerinde bir tek kitabımı hatta yazımı okuduğunu söyleyememiştir. Aleyhimdeki bütün kanaatlerinin, talebemden aldığı intibalara, bir de 1943 yılında kendisinin bir ihtifalde okumak istediği şiiri beğenmeyip proğramdan çıkarmam hadisesine dayandığı kendi ifadesinden beliriyor. Bu gayretinin başkaca sebepleri de vardır ki şahsiyeti ve ifadeleri üzerindeki tahlillerimden sonra iyice anlaşılacaktır. 1943 yılı sonlarında öğrenci Bahattin Ögel'in kendine selahiyetli bir şahıs süsü vererek fakültede talebeleri sorguya çekmesi üzerine açılan tahkikat esnasında Osman Yüksel de Milli Eğitim Bakanlığı müfettişlerince dinlenmiştir; bu tahkikat ifadelerinde neler söylediği malumum olmamakla beraber hocaları aleyhine ilk tezviratının bu tarihte başladığı muhakkaktır; Üniversite tahkikçilerinin zabıtnamesindeki ifadesinde aynen şöyle söyler: "Boran ve Başoğlu'nun faaliyetleri üzerine bazı milletvekillerinin tazyiki ile Maarif Bakanlığı tarafından fakültede tahkikat açıldı. Tahkikatın **semeresiz neticesi üzerine mesele emniyete intikal etti. Garnizon mahkemesine gidip ifade verdik**. Bunun üzerine 5 kişi tevkif edildi."

Serdengeçti mecmuasının 3. sayısında yayınladığı bir müdafaanamesinde de 1943-1944 yılı hadiseleri ile ilgili olarak şu malumatı veriyor: "Bir gece yine 8-10 arkadaş bir araya toplandık, şöyle bir karar verdik: bütün bu olup bitenleri (yani fakültede olup bitenler) mesul mevkide olanlara bildireceğiz. Tanıdığımız bazı mebusları, bazı idare adamlarını gördük. Onlarda da aynı endişe vardı. Bütün müracaatlar, bütün gayretler bir noktada birleşiyor, bir noktada iflas ediyordu..."

Bu iki ifadenin karşılaştırılmasından çıkan netice şudur ki, 1943 sonunda açılan tahkikatta ve onu takip eden hadiselerde -bu arada fakülte talebelerinden bazıları ile Doçent Muzaffer Şerif'in tevkifinde- Osman Yüksel ile bazı arkadaşlarının mühim rolü olmuştur; onlar milletvekillerini, mesul idare mevkiinde olan bazı mühim şahsiyetleri yanlış malumatla fakültelerinin aleyhine kışkırtmışlardır. Mesele Milli Eğitim Bakanlığınca tahkikat mevzuu olmuş, birçok öğrenciler ve hocalar dinlenmiş, bu arada Osman Yüksel de ifade vermiştir. Osman

Yüksel o tahkikat sırasında benim hakkımda bir şikayette bulunmamış olacaktır. Bu soruşturma vesilesi ile müfettişler beni de dinlediklerinde Selahattin Ertürk'ün isnatlarını bana bildirmişler ve benden bu hususta izahat istemişlerse de Osman Yüksel ve Bahattin Öğel'den ve onların ihtifallerde yazılarını proğramdan çıkarmış olmam yolundaki şikayetlerinden hiç bahsetmemişlerdir. Demek ki bu iki öğrenci o zaman benim bu hareketimi bir şikayet mevzuu yapmamışlardır. Sözü geçen tahkikatı yapan müfettişler (Besim Kadırgan ve Osman Pazarlı) raporlarında (Bu rapor dosyada mevcuttur) bütün bu gürültülerin asıl ve esası olmayan dedikodulara, talebenin birbiri hakkında mesnetsiz zanlarına dayandığını belirtmişlerdir. Yalnız bu hadiselere sebebiyet verdiği anlaşılan Bahattin Öğel'in tecziyesi istenmiş, hadise de böylece kapanmıştır. Fakat Osman Yüksel, yukarda kendisine ait olan birinci ifadeden anladığımıza göre, bundan memnun olmamış, Milli Eğitim Bakanlığı müfettişlerinin açtıkları tahkikatın semeresiz kalmasına razı olamamış, mesele emniyete intikal etmiş. Bundan apaçık anlaşılan şudur ki Osman Yüksel, müfettişlerin raporları haklarında tezviratta bulunduğu arkadaşları ve hocaları aleyhine bir netice vermeyince işi polise götürmüş; hatta daha da ileri gidilmiş; hadise askeri mahkemeye intikal ettirilmiş, arkadaşları ve bir hocası tevkif edilmiş... Fakat Osman Yüksel'in bütün temennilerine ve gayretlerine rağmen onlar bir müddet sonra meni [-muhakeme] kararı ile serbest bırakılmışlardır.

Ama, Osman Yüksel'le kendi kafasındaki arkadaşlarını, bütün bu takibat ve tahkikatın semeresiz neticelenmesi çileden çıkarmış olmalıdır. -Bir müddet sonra bunlar Ankara nümayişlerini yapıyorlar; aradan üç beş gün geçiyor, hızını alamayan Osman Yüksel birkaç ay evvel bir ihtifal münasebetile beğenmediğim bir şiirini proğramdan çıkarmış olmamdan doğan iğbirarı [hayal kırıklığı], başka psikolojik amillerle de kuvvetlenerek bir gece sokakta arkamdan taş atıyor, onun bu uygunsuz hareketi üzerine fakülte dekanlığına şikayet ediyorum. Bu arada Ankara nümayişlerine de iştirak ettiği anlaşılan Osman Yüksel inzibat komisyonu kararı ile fakülteden koğuluyor. Daha sonra da tevkif ediliyor. İstanbul sıkıyönetim mahkemesinde yargılanıyor, beraat ediyor. Koğulma kararını

iptal ettirmek için müracaatta bulunuyor. Danıştay sıkıyönetim mahkemesinin beraat kararına dayanarak onun fakülteye yeniden alınması hakkında karar veriyor. 1947 başında Osman fakülteye yeniden giriyor. Onun avdeti fakültedeki yeni hadiselere tesadüf ediyor. Osman Yüksel bu hadiseler esnasında, bu sefer Serdengeçti adındaki mecmuası ile yeniden sahnede görünüyor: Bu dergide, talebesi olduğu fakülte aleyhinde -ve umumiyetle memlekete inkılabın getirdiği bütün ileri adımlar ve Türk inkılabının bütün müesseseleri aleyhine- ağza alınmayacak kadar ağır hakaretlerle yalanlarla, uydurmalarda dolu yazılar yazıyor, feyzaldığı, hocaları ile arkadaşları ile birlikte çalıştığı bir müesseseyi adeta "umumhane" şeklinde tasvir ediyor; ve bu neşriyatı neticesinde yeniden fakülteden ve üniversiteden koğuluyor. Hasan Âli-Kenan Öner davası sırasında yine bu dergideki bazı yazıları ile ona buna hakaret ettiği için açılan davalar neticesinde müteaddit mahkumiyetlere çarptırılıyor. Fakat bir yandan yine Serdengeçti dergisini çıkarmakta devam ediyor: Bu dergi 1947 başından bugüne kadar gayri muntazam fasılalarla 8 sayı çıkmıştır. İlk sayısından son sayısına kadar ağız dolusu küfürler sözde ahlaksızlığı tenkit bahanesi ile nakledilmiş en müstehcen, en açık saçık yazıların, en aşırı manasile inkılap düşmanı saldırışların, en koyu şeklile irtica fikirlerinin meşheridir [sergisidir]. Derginin hemen hemen bütün yazılarını Osman Yüksel çeşitli takma adlarla kendisi yazar; sahifelerinde ara sıra, turancılık hadiselerine adı karışmış Cemal Oğuz Öcal'ın yazıları görülür. Yüksel Türk matbuatından bazı iktibaslar da yapar, onun sık sık iktibas ettiği muharrir Peyami Safa'dır. Osman, bu muharririn irtica lehinde yazılmış hiçbir yazısını kaçırmaz.

Kanunlar bir dava görülürken o dava hakkında gazetelerin mütalea beyan etmesini, davanın seyrine tesir edecek şekilde neşriyat yapmasını yasak etmişlerdir. Bakın Osman Yüksel, Serdengeçti dergisinin 6. sayısında (Mayıs 1949) bizim müdafaa şahitlerimiz dinlenirken neler yazıyor:

> "Ankara'da bir davaya bakılıyor. Bu dava üç öğretim üyesinin muhakemesi diye meşhur oldu. Vaktile aynı mahkemede şahit olarak biz de dinlenmiştik. Şimdi sayın üyeler, sanıklar, bize karşı yamaklarını müdafaa şahidi olarak dinletiyorlar. Bu satırları muhakeme hakkında herhangi

bir fikir serdetmek için yazmıyoruz. Yalnız Ankara mahkemesinde resmi geçit yapan bu B. çömezleri ikide bir mevzudan ayrılarak, hiç de münasebeti olmadan bizim adımızı dile doluyorlar..."

Bu yazı "muhakeme hakkında fikir serdetmek", hatta şahitlere çömezler, B. çömezleri (?), yamaklar gibi çirkin vasıflar vermek suretile şahadete gelenleri ve gelecek olanları ürkütmek suretile mahkemenin seyrine tesir etmek değil de nedir? "Şimdi sayın üyeler, sanıklar, bize karşı yamaklarını müdafaa şahidi olarak dinletiyorlar" diyen Osman Yüksel kendisine, bildiğini, gördüğünü hakikatları tahrif etmeden söyleyeceğine yemin etmiş bir amme şahidi değil, taraf tutan bir mücahit payesi vermiyor mu? Benim hakkımda kamu tanığı olarak ifade vermiş olan Osman Yüksel'in sadece bu yazısı bütün şahadetini çürütmeye kâfidir. O aleyhimizde elinden geleni esirgememeye azmetmiş ve bu azın ile mahkemenizin huzuruna gelmiş bir şahittir.

Osman Yüksel'in hakiki hüviyetini böylece belirttikten sonra hakkımdaki ifadelerine geçebilirim:

Dava mevzuu olan fiillerimin dışındaki isnatlarından bahsetmiyeceğim; onlar, yukardaki izahlarımın ışığı altında kolayca manalandırılabilir.

Hakkımda lüzumu muhakeme kararı verilen fiillere dair söyledikleri şunlardan ibarettir:

Ben Namık Kemal, Ziya Gökalp gibi büyük adamlara mahsus ihtifallere ikinci derecede yer verirmişim. Bunları geç saatlere koydururmuşum. Bu günlerde milliyetçi talebeye söz söyletmezmişim, kendi fikrimde olan öğrencileri konuştururmuşum. -Namık Kemal ihtifalinde okumak istediği bir manzumesini proğramdan çıkarmışım; bunu çok aşırı bulmuşum; Namık Kemal'e bu kadar yer verilmesini doğru bulmamışım; bununla beraber o yine ihtifalde manzumesini okumuş.

Bu ithamları esas itibarile Selahattin Ertürk ve Zeynep Dengi'nin ifadelerini tahlil ederken cevaplandırmış bulunuyorum. Burada sadece Osman Yüksel'in ifadesinde bulunan teferruata ait birkaç nokta üzerinde duracağım.

a) Namık Kemal ihtifalinde, okumak istediği manzumeyi okutmamışım. Yukarda başka vesile ile bahsettiğim gibi, Os-

man Yüksel'le aramızda 1943 yılında böyle bir mesele geçmişti. Ben o tarihlerde Türk Edebiyatı Bölümünün müdürü sıfatile ihtifal proğramlarını ve okunacak yazıları tetkik etmekle görevli idim. Osman Yüksel'in manzumesini Namık Kemal'i anma törenine layık görmedim. Bu manzumenin (kitap dava dosyasında bulunduğuna göre okunduğu zaman görülecektir) dili, üslubu bozuktur, hece vezni kaidelerine uymayan acemilikleri vardır; vezin manzumenin sonunda değişmektedir... Hasılı kötü bir manzumedir. Benim Namık Kemal'e ne kadar saygı gösterdiğim onun ihtifalinde kötü şiirlerin okunmasını tasvip etmememle daha iyi isbat edilmiş olmaz mı? Ben aynı düşünce ile Zeynep Dengi'nin yazısının hatalı ve bozuk yerlerinin düzeltilmesini, Osman Yüksel'in acemi ve değersiz manzumesinin proğramdan çıkarılmasını tavsiye etmişim; bununla Namık Kemal'i kötülediğim mânası nasıl çıkarılabilir. Osman Yüksel hakkımda lüzumu muhakeme kararı verilen fiilin "Namık Kemal'i milliyetçi olduğu için tenkit etmek" şeklinde formüllendiğini ve Zeynep Dengi'nin ifadelerini öğrendikten sonra ilk ifadesinde bulunmayan bir noktayı duruşma ifadesine ilave ediyor: Güya ben, Namık Kemal o kadar mühim bir şahsiyet değildir diye şiiri beğenmemişim; yani şiir fevkalede kudretli şeyler ifade ediyormuş, Namık Kemal'i olduğundan daha fazla değerli gösteriyormuş ta ben Namık Kemal'i bu şiire layık görmemişim... Bu itham ve isnat mantığına cevap vermekten acizim; Osman Yüksel'in beylik laflarla dolu, bozuk düzen, üslup ve ahenk güzelliğinden, hatta doğru dürüst Türkçeden mahrum manzumesi dosyada "Türk ve Tanrı" adlı kitabındadır. Onu okuyanlar daha doğru hüküm verirler. Namık Kemal'e benim ne derece kıymet verdiğimi ise yazılarımı ve bilhassa Kemal'i gazeteci olarak tahlil eden[,] değerlendiren makalemi okuyanlar anlarlar. Bu hususta çok şükür Osman Yüksel gibi adamların şahadetine ihtiyacım yoktur. (Bu makalem Dil Tarih Fakültesinin çıkardığı "Namık Kemal Hakkında" adlı kitaptadır, bu eser de dava dosyasında bulunmaktadır.)

b) Büyük adamlar için yapılan ihtifallerin geç saatlere konması "suç"unu işlediğimi Osman Yüksel'in ifadelerini okuyuncaya kadar bilmiyordum. Esasen birçok şahitlerin bilhassa fakülte talebelerinin ifadeleriyle de beliren bir hakikattir ki

benim bu ihtifallerin ne tertibinde ne de saatlerinin tayininde hiçbir rolüm olmamıştır. İhtifalleri talebe tertip eder, bu işi dekanlık veya fakülte müdürlüğü ile birlikte kararlaştırır, yerini ve saatini tayin eder, proğramı yapardı; ben yalnız proğramı gözden geçirip fikirlerimi söyler uygun görmediğim yazılar varsa mütelaalarımı beyan ederdim; bu selahiyet te edebiyat hocası olduğum için bana fakülte dekanlığınca verilmişti. Ben bu selahiyetimi kullanmamış, sakat fikirlerinden veya proğrama uygunsuzluğundan, dilinin üslubunun kötülüğünden ötürü bazı yazıları proğramdan çıkarmamış olsaydım asıl o zaman vazifemi kötüye kullanmış olurdum. Kaldı ki Osman Yüksel -tıpkı Bahattin Öğel gibi- benim beğenmemiş olmama ve arkadaşları ile idare adamlarının muhalefetine rağmen yazısını ihtifalde okumuştur. Bu da gösteriyor ki, benim işim bir tavsiyeden ibaret kalıyormuş; proğramın benim kontrolümden geçmiş şeklinde tatbik edilip edilmemesi talebe toplantı kolu ile fakülte idaresine düşen bir iştir.

c) Benim istediğim talebeye ihtifallerde söz verdiğim[,] istemediklerime vermediğim vakıasını da tanık kendi ağzı ile tekzip ediyor: İstemediğim halde kendisi çıkıp manzumesini okumuş. -Birçok şahitlerin ifadeleri benim herhangi bir vaziyette talebemi şu veya bu fikirde imiş mülahazası ile tefrik etmediğimi de göstermektedir.

Hamdi Atademir

Felsefe doçenti. Fakülteye Necati Akder'den bir müddet sonra yanılmıyorsam 1939 veya 1940 ta girmiş. 1946-47 yılı talebe hareketleri ile yakından alakadar olmuştur: 1946 da Üniversite muhtariyetinden sonra fakülte idaresi ile hiçbir bağı kalmayan talebe cemiyetini beğenmeyen ve bu cemiyetin idaresini eline almak isteyen azınlık bir talebe gurubunu destekleyenlerden birinin de Hamdi Atademir olduğu eski Dekan Enver Ziya Karal'ın ifadesi ile sabittir.

Avukatımın duruşma esnasında bir sualine karşılık Hamdi Atademir: "Benim Türkçülüğe kendimi kaptırmış bir insan olmadığımı herkes bilir" diye cevap vermiştir. Onun bu cevabını buraya kaydetmekten kendimi alamıyorum. Demek ki, benim tenkit etmekle suçlandırıldığım ve mahkemeye sevkedildiğim "Türkçülük" bu felsefe doçentine göre de -o

kendini bundan tenzih etmek istediğine göre- tenkit edilebilecek hatta beğenilmeyecek bir fikir sistemi imiş.

Onun ifadelerini tahlil edip cevaplandırmadan önce hazırlık tahkikatında söyledikleri ile duruşma ifadesini karşılaştırmak bazı hususların belirmesi bakımından faydalı olacaktır.

Bu tanığın hazırlık tahkikatı ifadesinin, dava mevzuu dışında kalmakla beraber her üçümüzü de ilgilendiren veya doğrudan doğruya bana taalluk eden birkaç noktası şunlardır:

a) Talebe üzerinde sistematik telkinlerde bulunup bulunmadığımız hakkında malumatı yokmuş ama talebelerde bu telakki mevcut olduğuna göre, bu, yakın hocalarından gelmeli imiş.

b) Solcu talebeler varmış. Bunlar muayyen talebelermiş. Fikirlerinin menşei liselerden itibaren geliyormuş. Bilhassa Adana ve Atatürk liseleri böyle talebe yetiştiriyorlarmış. Bunlar materyalizmde ısrar ediyorlarmış.

c) Benim hakkımda bilgisi azmış; yalnız eskiden milliyetçi olan İlhan Başgöz'ü halen kendi fikirlerime uygun olarak yetiştirmiş ve asistan almışım.

Şimdi duruşma ifadesinde doğrudan doğruya veya dolayısile benimle ilgili ve uzaktan yakından dava mevzuu olan fiillerime temas eden isnatlarını gözden geçirelim:

I. Bana atfolunan ve dava mevzuu olan fiillere dair:

a) Ziya Gökalp, Namık Kemal, Mehmet Akif gibi milli meşahire [ünlülere, büyüklere] fazla hücumlar yapıldığını talebe arasında işitmiş ve bizzat dinlemiş.

b) Namık Kemal ve Mehmet Akif için yapılan ihtifallerde okunmak üzere talebe tarafından hazırlanan yazıların bilhassa Türklüğe ait kısımlarını saçmadır diye çizmişim. Bunları talebe kendisine göstermiş, o da çizilen yerleri görmüş, idareye şikayet edin demiş[,] talebe "faydası yoktur" diye cevap vermiş. -Duruşmada benim sualim üzerine: bu çizilen yerlerin mealini hatırlayamadığını yalnız "Türk milleti" kelimelerinin altını çizmiş olduğu[m]u gördüğünü, talebenin ifadesine göre onlara "hepimiz Türk milletiyiz bunları yazmaya ne lüzum var" dediğimi söylüyor.

II. Dava konusu dışında kalmakla beraber müdafaam bakımından ehemmiyetli gördüğüm bazı isnatları:

Bir defa bu tanık ifadesinin başından sonuna kadar, bizim, "üç öğretim üyesinin davası" şeklinde muhakememizin bir arada görülmesinden istifade ederek, umumi mahiyetteki demagojilerini -bunlardan herhangi birimizle ilgisi olmayanları da- her üçümüze birden teşmil etmek fırsatını kaçırmıyor. "Bu üç hoca" demek suretile, mesela, felsefe ve sosyoloji hakkında bir takım fikirler, felsefe kolundan bazı talebenin burs temin edilerek Amerika'ya gönderilmesi, vs. gibi benimle alakası düşünülemeyecek bir takım şeyleri dahi bana da izafe etmiş oluyor. Bunlardan başka doğrudan doğruya beni ilgilendiren şu meselelere de temas ediyor:

a) Sekiz sene evvel (duruşma ifadesini 1948 yazında verdiğine göre 1940 ta) Kars'a gitmiş; daha evvel ben oralarda tetkiklerde bulunmuşum. Bir yerde benden bahsediliyormuş, orda bulunanlardan bazı kimseler benim halk içinden Ruslar aleyhinde yazılmış destanları toplamadığımı söylemişler. Ankara'ya geldiği zaman eserlerimde de bu türlü şiirleri görmemiş. Edebiyatçı arkadaşları eserlerimde Moskof aleyhtarı yazı görmediklerini söylemişler.

b) Yine bu arkadaşları eserlerimde ve derslerimde Celali, Dadaloğlu ... gibi vaktile isyan etmiş kimselerin destanları üzerinde durduğumu belirtmişler. Bu suretle merkezi otoriteye karşı şiddetli mukavemetin doğru olduğu fikrini aşılamak maksadını takip ettiğimi duymuş. Kendisi de o kanaatte imiş. Köroğlu, Dadaloğlu, Celali destanlarına ait yazılarımı okumuş, fakat teferruatı ile hatırlıyamazmış.

c) Fakültede ikiliği yaratan ve idame ettirenler arasında ben de varmışım.

d) İfadesinde yine "bu hocalar" sözü ile üçümüze birden atfen birtakım fikirlerden bahsederken, mülkiyet, emperyalizm, komünizm.. mevzularının nasıl ele alındığını söylüyor; ben de kendisine duruşma esnasında benim yazılarım arasında mülkiyet, emperyalizm bahislerine temas eden neleri görmüştür diye sorduruyorum; buna cevabı: benim komünizm, mülkiyet, emperyalizm mevzuunda yazılarımı görmemiş, ama topladığım şiirler içinde mülkiyet aleyhtarlığı fikirleri taşıyanlara ve bazı sosyal müesseselere hücum tazammun edenlere [içerenlere] raslamış, fakat hangileri olduğunu bilmiyormuş.

e) Yaptığı isnatlardaki muayyen noktaları tasrih etmesi için sorduğum suallere tam olarak cevap veremeyeceğini, çünkü vazifeli olarak benim fiillerimi takip ve tahkik etmemiş olduğunu bildiriyor.

Her üçümüz hakkında umumi kanaati: Fakültede ikiliği yaratan ve bunu idame ettiren bizlermişiz; aile, namus, tarih ve milliyet düşmanlığını biz yaymışız. Hatta o derece ileri bir propoğanda yapmışız ki, Türküm ve bununla iftihar ederim demekten dahi bir kısım talebe, hatta hocalar korkuyor ve çekiniyorlarmış. Bizim fakülteye intisabımızdan [girişimizden] önce böyle bir ayrılık mevcut değilmiş.

Hamdi Atademir'in ilk tahkikattaki ifadesi ile duruşma ifadesinin karşılaştırılmasından bazı neticeler çıkarılması mümkündür:

1) İlk tahkikat ifadesinde benim doğrudan doğruya davaya mevzu olan fiillerim hakkında hiçbir bilgi vermemiştir; halbuki bu mevzulara ait iki madde duruşma ifadesinde yer almaktadır. Bu gösteriyor ki şahit duruşmaya muhakkak benim aleyhimde, hem de itham edildiğim fiillerden hakkımda lüzumu muhakeme kararı verilmiş olanlarına dair birşeyler söylemek azmile gelmiş ve bunları uydurmuştur. Eğer bu fiiller hakkında, hele duruşma ifadesinde gösterdiği gibi sarih bilgileri var idiyse, neden hazırlık tahkikatı esnasında bunları mevzubahs etmedi? Bu husus da onun bu davayı tahrik edip uyandıranlardan, dallanıp budaklanmasında amil ve alet olanlardan biri olduğunu isbat eder.

2) İlk tahkikat ifadesindeki iddiaları çok daha zayıf, daha müphem ve umumi mahiyettedir; hele doğrudan doğruya bana ait olarak hemen hemen hiç bir şey yoktur. Bu türlü ifadelerle bizi mahkum ettiremeyeceğini anlamış veya bu kendisine anlatılmış ki aleyhimizde sarih maddelere dayanan ithamlar ileri sürmek lüzumuna kani olmuş. Bütün demagogluk ve tasni kabiliyetlerini harekete geçirmiş, duruşmadaki ifadesine, dedikodular, yalanlar ve tezvirlerle dolu bir ithamname süsünü vermeye çalışmıştır.

Şimdi her iki ifadesini, ayrı ayrı maddeler üzerinde birer birer durarak tahlil edelim:

İlk tahkikat ifadesi

a) Fakültedeki ikiliğin menşelerini Emin Erişirgil'in, dekanlığı sırasındaki idaresizliğine çıkaran Hamdi Atademir aynı zamanda yine kendi ağzıyla bu ikiliğin felsefe bölümü hocaları arasındaki akademik anlaşmazlıklardan geldiğini anlatmış oluyor. Bunu fakültede felsefe düşmanlığı fikrinin uyandırılmış olması şeklinde ifade ediyor. Tanığın gerek ilk ifadesinde, gerek duruşma ifadesinde asıl derdi de budur: felsefe bölümünde uzun zaman kendisine istediği kadar ehemmiyet verilmemiştir. Sarih konuştuğu zaman benden ve benim bölümümden bahsedemeyen, yalnız felsefe bölümünde kalan tanık, umumi ithamları arasında benim de ikilik amili hocalardan olduğumu söylemekten çekinmiyor. Benim felsefe ile, felsefe bölümünün ihtilafları ile ne alakam var ki felsefe düşmanlığı şeklinde tezahür eden fikir ihtilafları arasına benim de adımı karıştırıyor. Bu bahisteki ifadesi şu bakımdan dikkati çeker: onun dedikodularda bizleri hatta bizim fakültemizi aşan bir şümul vardır; her iki ifadesi okunduğu zaman görülecektir ki o liseleri, Milli Eğitim Bakanlığını, gelmiş geçmiş bakanları, ve dekanları da itham etmektedir. Şu anda biz yargılanmakta olduğumuz için isnatlarını bizim üzerimizde teksif etmiş [yoğunlaştırmış] bulunmaktadır. O, bizim vasıtamızla başkalarından da hıncını aldığı kanaatındadır.

b) Talebe üzerinde sistematik telkinlerde bulunup bulunmadığımız hakkında malumatı yokmuş ama, talebemizin telakkilerinden, bu telkinlerin yakın hocalarından geldiği kanaatına varıyormuş. Talebede ne olduğu, hangi miyarlarla nasıl anlaşıldığı tasrih edilemeyen bir takım telakkilerin mevcudiyetine dair müphem kanaatlere dayanarak, bu talebenin birçok hocaları arasından ikisini, üçünü itham etmek gibi bir mantık garabetini göstermekte Hamdi Atademir de kendi benzerlerinden hiç farklı değildir. Yalnız bu bahiste Hamdi Atademir bizim doğrudan doğruya talebeye telkinde bulunduğumuza dair malumatı olmadığını da sarih olarak belirtmiştir, bu noktayı unutmayalım.

c) Fakültede materyalizmde ısrar eden solcu talebeler varmış, ama, bunların fikirlerinin menşei liselerden itibaren geliyormuş; bilhassa Atatürk ve Adana liseleri. Bu maddeyi yukardaki "b" maddesi ile karşılaştırmak faydalı olacaktır: Fakülteye gelmeden evvel solcu ve materyalist olan talebeler

varmış, öyle ise fakülte talebelerinden bir takımının bazı telakkilere sahip olmalarının günahı, kabahatı bize nasıl yükletilebilir? Bu madde ayrıca "a" maddesinde belirttiğim gibi tanığın bizlerden ve fakülteden daha umumi mesele ve müesseselere karşı ithamlarda bulunmak iddiası ile ortaya çıkmış bir insan olduğunu, dedikoduculuğunun hudutlarının pek geniş olduğunu göstermek bakımından dikkate değer.

d) Benim hakkında fazla bilgisi yokmuş. Eskiden milliyetçi olan İlhan Başgöz'ü kendi fikirlerime uygun olarak yetiştirmiş ve asistan almışım. Bir defa bu ifadede elle tutulur bir yalan vardır: Hamdi ifadesini verdiği tarihte dahi İlhan Başgöz asistan değildi, doktora talebesi idi. Başgöz'ün doktora namzetliğine ayrılması da ta 1944 te Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün beş hocasının tasvibi ile olmuştur.

Benim hakkımda bilgisi az olduğunu söyleyen ve bu az bilgi içinden bula bula İlhan Başgöz'ün asistanlığı hakkındaki yalan yanlış malumatı arzeden Atademir bakın, aradan bir müddet geçtikten sonra, bizim davamız mahkemeye intikal edip aleyhimizde bir vafir [birçok] dedikodu, tezvir, tahrik yazıları ve broşürleri çıktıktan ve kendisi gibi bazı kötü niyetli insanlar iftiralarını en verimli şekle sokmak için ne lazımsa yaptıktan sonra ne çok yeni malumatla mücehhez olarak karşımıza çıkıyor. Bunu duruşma ifadesinde görüyoruz:

Duruşma ifadesi

a) Ziya Gökalp, Namık Kemal, Mehmet Akif gibi milli meşahire fazla hücumlar yapıldığını talebe arasında işitmiş ve bizzat dinlemiş... Kimden ne işitmiş? Bizzat kimden bu hücumları dinlemiş? Ne mahiyette hücumlarmış? Bunlar belli değil... Hakikatta Hamdi elle tutulur, sarih, vazıh hiçbir şey işitmemiş dinlememiştir. Olsa olsa sadece Selahattin Ertürk ile Osman Yüksel gibi müfsitlerin [fesatçıların] dedikodularını dinlemiştir. Bir de farzedelim ki, bazı talebe bu Türk muharrirlerine hücum etmişler. Bundan bana ne? Beni bununla itham etmek nasıl mümkün olur? Yüzlerce talebenin her türlü konuşmalarının vebali bana mı düşer? Yukarda işaret ettiğim ifadesi doğru ise liselerden türlü fikirlerle gelen talebe içinde belki Namık Kemal'i, Mehmet Akif'i, Ziya Gökalp'ı sevmeyenler, beğenmeyenler de vardır. Onlar bu muharrirlere hücum etmişlerse günahı bana mı aittir? Üstelik ben fakültede, bahis-

leri arasında bu şairlere ve muharrirlere de yer veren modern edebiyat dersinin hocası da değilim ki bu türlü talebenin -eğer varsa- yanlış fikirlerini tashih etmek imkanını bulayım. Bu maddenin ifade ettiği bir hakikat vardır: Atademir benim Namık Kemal ve Ziya Gökalp vesilesile milliyetçiliği tenkit etmekten itham edildiğimi öğrenmiş ve duruşma ifadesine ilk ifadesinde bulunmayan bu yeni çeşniyi katmak fırsatını kaçırmamıştır.

b) Ben Namık Kemal ve Mehmet Akif ihtifalleri münasebetile yazılan yazılarda Türklüğe ait kısımları "saçmadır" diye çizmişim. Bunu talebe kendisine söylemiş, hatta çizilen yerleri göstermiş; Hamdi de kendilerine idareye şikayet etmeleri tavsiyesinde bulunmuş... Atademir -kendi ifadesine göre- bu hadise ile çok alakalanmış olacak ki talebeye "gidin idareye şikayet edin" tavsiyesinde bulunmuş, demek ki yazıyı dikkatle okumuş[.] Bu kadar ilgilendiği, üzerinde durduğu yazının muhtevasını hatırlamasa bile hiç olmazsa benim tenkitlerimin mealini hatırlaması icap etmez mi idi? Duruşmada bunu kendisinden sordurdum. Cevabında "Türk milleti" diye yazılı olan birkaç cümleyi müteaddit yerlerde çizmişti... hatta talebeden işittiğime göre hepimiz Türk milletiyiz bunları yazmaya lüzum yoktur demiş" dedi. Bu kaçamak cevaplardan ve asıl ifadesinin içindeki bu bahse ait izahatından yalnız şu hakikat meydana çıkar ki Atademir bu ihtifal yazılarını görmemiştir. İfadesinin bu kısmının nasıl meydana geldiğini ortaya koymak isterim, bu eğlenceli bir iş olacak:

Bir defa şimdiye kadar Mehmet Akif ihtifaline dair yazı tashih ettiğimi hiçbir tanık söylememiştir. Böyle bir şey olsaydı Hamdi'ye kadar bunca gayretli kimseler bu fırsatı kaçırırlar mı idi? Ben bu ihtifal yazılarını kontrol ettiğim tarihlerde Mehmet Akif günü yapılmadı. Yalanın biri bu.. ama ifadenin geri kalan kısmı sade yalan değil çok dikkate değer bir inşa nümunesi veriyor. Mantık ve ahlak doçenti (şimdi profesörü) Atademir, Zeynep Dengi'nin ifadelerinde geçen ve Namık Kemal ihtifaline ait bir yazının bazı yerlerini beğenmeyip çizdiğim hakkındaki iddialardan Namık Kemal lafını, Selahattin Ertürk'ün ifadesinde geçen ve Ziya Gökalp'a bir yazı münasebetile "Türkçülük saçmadır" dediğime dair isnattan "Türkçülük" (bunu Türklük şekline sokarak) ve "saçma" sözle-

rini almış, bu inşa malzemesine bir de fakültedeki ihtifallerle hiçbir ilgisi olmadığı halde Mehmet Akif'i katıştırmış ve bunlardan "benim Mehmet Akif ve Namık Kemal ihtifalleri için öğrencilerin hazırladıkları yazılarda Türklükle ilgili yerleri çizdiğim" şeklinde mevhum [hayali, uydurma] bir itham binası kurmuştur. Benim sualim üzerine verdiği cevap da üzerinde bir nebze durulmaya değer; bunu yalanlarına bir hakikat süsü vermek için duruşma esnasında ayak üstü gelen bir ilhamla uydurduğu besbelli.. Benim "Türk milleti diye yazılı birkaç cümleyi müteaddit yerlerinden çizmiş" olmam ve ayrıca yazının sahibi olan öğrenciye "hepimiz Türk milletiyiz, Türk milleti diye tekrarlamaya ne lüzum var" demiş olmam bu cümlelerin manası, üslubu, ve tarafımdan tenkit edilen cihetlerinin ne olduğu hakkında nasıl fikir verebilir? Daha fazlasını kendisi de hatırlamadığına göre bütün bu bulanık ve birbirini tutmaz ifadelerin ne kıymeti olabilir? Mantık hocasına burada bir mantık dersi vermek lazım geliyor: İnsanı - mantık hocası da olsa- bazen böyle kendi ifadesi de ilzam eder [susturur]. Atademir bu ifadelerine göre ya benim tenkit ettiğim yazılardaki çizdiğim yerleri beğenmemekte haklı olduğumu yahut ta bütün bu söylediklerinin yalan olduğunu kabul etmek zorundadır. Her iki şık ta bir mantık ve ahlak hocası için feci bir akıbet olsa gerek.

Gelelim doğrudan doğruya dava mevzuu olan fiillerin dışında kalan isnatlara:

c) 8 sene evvel Atademir Kars'a gitmiş, oradaki temaslarından benim o havalide araştırmalar yaparken Türk-Rus düşmanlığına dair halk edebiyatı malzemesini toplamamış olduğumu öğrenmiş.

Ben Kars'ta askerliğimi yaptığım bir yıl zarfında binlerce sahife tutan halkedebiyatı malzemesi topladım. Bunların büyük bir kısmı neşredilmemiş olarak durmaktadır. Bu malzeme içinde o havalinin halkedebiyatında akisler bulan her türlü kültür ve cemiyet hadiseleri gibi Türk-Rus savaşlarını da anlatanlar da tabii vardır. Hamdi Atademir benimle adım adım dolaşmış mı? Her gittiğim yere gidip kendilerinden malzeme topladığım kimseleri görmüş ve neler derlediğimi sormuş mu? Yoksa evimdeki dosyaların içine girip istatistiklerini mi çıkarmış? Benim ne derlediğimi ne derlemediğimi nereden bili-

yor? Ben burada onun beni yaptığım şeylerle itham edemeyince yapmadıklarımla suçlandırma gayretkeşliğinin kaynağını da açıklayacağım: Bu acaip isnat, Bay Reşat Şemsettin'in Danıştay'a verdiği itiraz layihası ile onun bir kopyası olan Osman Turan'ın broşüründeki itham maddelerinden birinin aynıdır. Bu vesile ile Bay Sirer'le Osman Turan'ın bu mevzudaki garip ithamlarına da cevap vermiş oluyorum.

d) Atademir'in edebiyatçı arkadaşları benim eserlerimde ve derslerimde Celali, Dadaloğlu, Köroğlu gibi isyan etmiş kimselerin destanları üzerinde durduğumu belirtmişler... Bir defa her şeye vakıf bu felsefeci tanık "Celali, Dadaloğlu, Köroğlu gibi isyan etmiş kimselerin destanları" derken ne kadar gülünç olduğunun farkında mıdır? Celali'yi Dadaloğlu gibi destanları olan bir şahıs, Dadaloğlu'nu isyan etmiş bir eşkiya sayacak kadar beni itham ettiği mevzuların cahilidir. Öğrenmesi lazımdır ki, Celali sözü "Celali isyanları" terkibinde Anadolu'daki üç asırlık bir kıyam ve iç savaş hareketlerine verilen addır. Bu isyanlara iştirak edenlere celali derler. Her ne kadar Celali diye bir şair varsa da o, Bayburt'lu zavallı bir köylüdür, isyanla kıyamla hiçbir alakası olmamıştır. Atademir bu yalan yanlış şeyleri sadece duyduğunu söylemekle de kalmıyor, benim bu isyan hareketleri ve bu şahsiyetlerin destanları üzerinde durduğuma göre, merkezi otoriteye karşı şiddetli mukavemetin doğru olduğu fikrini aşılamak maksadını güttüğüm kanaatına varıyor. Eğer bu gibi hareketlerden veya bu isyan vakalarını anlatan destanlardan bahsetmek suç olursa, hangi tarih ve edebiyat, hele halk edebiyatı hocası suçlu olmaktan yakasını kurtarabilir? Yok tanık bu ifadesi ile benim sadece bunları tetkik etmekle kalmayıp bunlardan çıkardığım neticeleri vesile bilerek talebemi bugünkü devlete isyana da teşvik ettiğim manasını kastediyorsa, hani delilleri? Hangi şahitlerle, hangi metinlerle bunu isbat edecektir? Hatırlamıyorum demek kâfi midir? Yaptığı ithamın ağırlığının farkında mıdır? Farkında ise delilsiz isbatsız böyle ağır ithamlarda bulunmanın en hafif tabiri ile alçakça bir iftira diye vasıflandırılacağını da idrakten aciz midir?

e) Duruşmada tanıktan, komünizm, mülkiyet, emperyalizm... mevzuları üzerinde durduğumuza dair olan umumi ifadeleri ile beni de kastedip etmediğini sordum ve kastetmiş-

se yazılarımda bu mevzulara ait neler gördüğünü bildirmesini istedim. Onun buna cevabı: Benim komünizm, mülkiyet, emperyalizm mevzularında yazılarımı görmemiş olduğu şeklindedir. Ama, topladığım şiirler içinde mülkiyet aleyhtarlığı fikirleri taşıyan ve bazı sosyal müesseselere hücum tazammun edenlere raslamışmış... Tabii ilave ediyor: bu yazıların hangileri olduğunu hatırlamıyormuş. Hatırlamıyacağı pek tabiidir, esasen benim hiçbir şeyimi okumuş değildir, sonra da topladığım veya neşrettiğim şiirler arasında mülkiyet aleyhtarı fikirleri taşıyanlar ve bazı sosyal müesseselere hücumu tazammun edenler de yoktur: Benim derlediğim ve neşrettiğim malzeme, halkın hayatının türlü saflarını ifade eden şiirler, hikayeler v.s.dir. Bunların içinde, tenkit, hiciv, hücum mahiyetinde olanlar da şüphesiz bulunur, ama, bunların iğneleri ve alayları mülkiyet ve içtimai müesseselere karşı değil, zulme, haksızlığa, insanların gülünç ve adi karakterlerine, mesela riyaya, kalpazanlığa, bayağılığa ve yalancılığa yöneltilmiştir. Hamdi Atademir bunlardan pirelenmişse kabahat benim mi?

Abdullah Savaşçı

Eski tabelem. 1941 de fakülteye Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne kaydolunmuş, 1943 te iki sene devamdan sonra girilen ara imtehanlarına girmiş ve Türk grameri dersinden dört defa muaffak olamadığı için talebelik hakkını kaybetmiştir; 1944 Mayısında henüz bu imtehanları bitirmeden, Ankara'daki ırkçıların nümayişine iştirak etmiş olduğu kendi ifadesinden anlaşılıyor. Nihal Atsız'ın fakülteye geldiği gün Abdullah Savaşçı da onu tezahürlerle karşılayanlar arasında bulunmuştur.

Davamızın huzurunuzda görülmeye başladığı günden itibaren Abdullah Savaşçı hiçbir duruşmayı kaçırmamış, hepsini başından sonuna kadar dikkatle takip etmiştir. Gerek bu uzun stajın kazandırdığı tecrübeler, gerek dinlendiği güne kadar dışarıda bu dava ile igili olarak yapılmış olan neşriyat (bilhassa Osman Turan'ın meşhur broşürü) ilk ifadesinde bir hayli değişiklikler yapma imkanlarını ona sağlamıştır: Hazırlık tahkikatı ifadesindeki kendini ilzam edecek veya gülünçlüğü ve çürüklüğü pek kolaylıkla anlaşılacak mahiyette olan şeyleri duruşmada meskut geçmiş, buna mukabil bilhassa hakkımda lü-

zumu muhakeme kararı verilen fiillerle bunları uzaktan veya yakından ilgilendiren yeni isnat ve ithamları duruşma ifadesine ilave etmeyi ihmal etmemiştir. Abdullah Savaşçı'nın ilk ifadesinde bulunmayan şu üç itham maddisinin, yani: 1) Rıfat Ilgaz'ın şiirlerini beğenmek, 2) Mehmet Tuğrul'u asistanlıktan çıkarmak, 3) And gazetesinde köy enstitülerini metheden yazı yazmak fiillerinin Reşat Şemsettin Sirer'in layihasından naklen Osman Turan'ın broşüründen ilham alınarak duruşmada zikredildiği aşikardır; filhakika o layiha ile broşürde de, büyük birer cürüm imiş gibi bu fiillerim üzerinde durulmuştur.

Davanın mevzuu dışında kalan fiil ve hadiselere dair tanığın söylediği şeyler üzerinde durmuyacağım; tanığın bütün gayretlerine rağmen, ve bilhassa yukardaki umumi mahiyette tahlilimin ışığı altında bunların ne kadar esassız, mesnetsiz ve bizatihi gülünç şeyler olduğu ve hangi saiklerle sayılıp döküldüğü kolayca anlaşılır. -Bunlardan bazıları başka vesilelerle veya başka şahitlerin tahlili sırasında münakaşa ve red edilmiştir. Yalnız bunlar meyanında iki hadiseye işaret etmek isterim; tanığın hazırlık tahkikatında zikrettiği halde duruşmada söylemek istemediği bu iki hadise müdafaam bakımından ehemmiyetlidir. Birincisi: Abdullah Savaşçı ara imtehanlarında gramer dersinden dört defa sınıfta kaldığı için talebelik hakkını kaybetmiştir. (Tanık duruşmada sorduğum bir sual üzerine bu vakıayı tasdik etmiştir.) Bunu benden bildiği ve bana bu yüzden kızdığı ilk ifadesinden sarih olarak anlaşılır; şahadetindeki garazkârlığın ve aleyhime gayretlerinin başlıca amili budur. İkincisi: Yine ilk ifadesinden, başka bir maksatla üzerinde durduğu 1944 Ankara nümayişlerine iştiraki ve benim aleyhime matbuatı ve talebeyi kışkırtmış olan Nihal Atsız'a ve onun fikirlerine olan senpatisi açıkça belirmektedir. Onun bu fikri ve psikolojik durumu da aleyhime şehadetini izah edecek mahiyettedir.

Abdullah Savaşçı duruşma ifadesinde dava mevzuu olan her iki fiilim hakkında şu bilgileri veriyor:

a) Konferansımda Namık Kemal'in romanları aleyhinde bulunmuşum; bu konferansımı dinlemiş.

b) Selahattin Ertürk'ün Ziya Gökalp için hazırladığı yazıda milliyetçiliğe, Türkçülüğe dair kısımları saçmadır diye çizmişim; Selahattin Anayasadan bahsetmiş, ben "onlar istiklal

harbi sırasında çizildi şimdi modası geçti" demişim. (Bu ifadeyi Selahattin'den naklen vermektedir.)

c) Zeynep Dengi'nin Namık Kemal yazısında Namık Kemal'in milliyetçiliği hakkındaki yerleri çizmişim; Zeynep buna rağmen yazısını ihtifalde okuduğu için onunla selamı kesmişim. (Bu malumat ta Zeynep Dengi'den naklen verilmiştir.)

Selahattin Ertürk'le Zeynep Dengi'nin bana isnat ettikleri fiillerim üzerinde, onların ifadelerini tahlil ederken uzun uzun durdum. Abdullah'ın onlardan naklen yaptığı ithamlar üzerinde tekrar tahlillere girişecek değilim. Yalnız şu noktaya işaret etmek isterim: Bir defa bu maddelerde yapılan isnatların hiçbiri Abdullah'ın hazırlık tahkikatı ifadesinde mevcut değildir. İkincisi, gerek Selahattin'in isnadındaki "Anayasa" unsuru, gerek Zeynep'in ifadesindeki "Namık Kemal'in Milliyetçiliği" sözleri bu tanıkların ifadelerine de, hazırlık tahkikatında bulunmadığı halde, duruşmada girmiştir. Abdullah Savaşçı da bütün duruşmaları devamlı bir şekilde takip etmiş olması dolayısile bu iki tanığın ifadelerine sonradan kattıkları bu unsurları duymuş ve ifadesinde kullanmayı ihmal etmemiştir.

"a" maddesi üzerinde ayrıca bir nebze durulmaya değer. Tanık konferansımda bulunduğunu söylüyor. Ayni konferanstan hazırlık tahkikatı ifadesinde de bahsetmiştir. Oradaki isnadı, bu konferansımda Ahmet Mithat'ın romanları vesilesile aile ve izdivaç aleyhinde bulunduğum yolundadır. Bu ilk ifadesinde Namık Kemal'den hiç bahis yoktur. Duruşmada ise bu konferansımda Ahmet Mithat'ın eserlerini ele alarak "bunun dahi aile aleyhinde bulunduğunu" söylediğimi ve "Namık Kemal'in romanlarına hücum ettiğimi" ifade ediyor. Namık Kemal'e hücumuma dair birinci ifadesinde bir şey söylemediği halde duruşmada bu noktayı ilave etmesinin sebebi kolayca anlaşılır: Tanık bilahare benim Namık Kemal'le ilgili bir maddeden muhakeme edildiğimi öğrenmiştir. -Namık Kemal'in de bahsi geçen bu konferansımın metni (ve bu müellife dair diğer yazıların) dava dosyasındaki eserlerimde mündericiştir [bulunmaktadır]. Bu konferansta bulunan birçok şahitler de orada ne aile aleyhinde ne de Namık Kemal'e hücum mahiyetinde bir şey işitmediklerini huzurunuzda ifade etmişlerdir.

Bahattin Öğel

Zannedersem 1941 de fakülteye girmiş, tarih şubesine kaydolmuş, 1946 da mezun olmuş. 1943 yılı sonlarında, fakültede, kendisine selahiyetli bir insan süsü vererek talebe arasında tahkikat yapmaya kalkışmış; bu yüzden fakülte öğrencileri ve öğretim üyelerinden birçoklarının da malumatına müracaat edilmek suretile Milli Eğitim Bakanlığı müfettişlerince geniş bir tahkikat açılmasına sebep olmuştur. Bu hususta eski Dekan Enver Ziya Karal, hadiseye şahit olan talebelerden Fatma Taşkıngöl ve Lütfü Öztabak'ın ifadelerinde, ve ayrıca Hasan Âli Yücel'in Kenan Öner'e karşı açılan dava dolayısile neşrettiği "Davam" adlı kitabında (s. 97-98) tafsil edilmiştir. Eski dekanın anlattığına göre, o tarihlerde bir tahkikat vesilesile Bahattin Öğel dekana: biz şikayetlerimizi size değil büyüklerimize söylüyoruz demiştir. Fatma Taşkıngöl de ifadesinde bu noktayı teyit etmiştir. Enver Ziya Karal'ın ayrıca belirttiği kanaatına göre fakültede ve dışarıda bizim hakkımızdaki şayialaın bu hale gelmesinde bu çocuk müessir olmuştur. Hasan Âli Yücel'in kitabında ise, müfettişlerin tahkikat sonunda verdikleri raporla sabit olduğu üzere, Bahattin'in kendisin[e] emniyet teşkilatına mensup bir memur süsü vermesi talebe arasında ikilik çıkmasına sebep olmasından dolayı müdürler encümenince cezalandırılması istendiği yazılmıştır. Hülasa Bahattin Öğel 1944 hadiselerinde mühim rol oynamış bir öğrencidir. Dışardan gelen politik müdahalelerin fakülte içinde anarşi çıkarmasında amil olanların başında gelir.

Bu tanığın ifadesinde, benim, davaya mevzu olan fiillerimden birine temas eder gibi görünen bir nokta vardır. 1943 te, Ziya Gökalp gününde ben, tanığın ve Selahattin Ertürk'ün hazırladıkları yazıları proğramdan çıkarmışım. Bununla beraber Bahattin yine çıkıp okumuş. Bu yazı elinde mevcut değilmiş, o zaman kendisine iade etmişim ve üzerinde herhangi bir tashihim yokmuş.

Bu ifadedeki Selahattin Ertürk'e ait kısım yerinde tahlil ve teşrih edildi [açıklandı]. Bahattin'in yazısını reddetmiş olmam ise duruşmada davanın daha evvelki safhalarında Hikmet Tanyu'nun ifadesinden başka bir yerde mevzu bahis olmamıştır. Hikmet Tanyu'nun ifadesine göre o, Bahattin Öğel'den hazırladığı bir tezin milliyetçiliğe taalluk eden kısımlarını

Pertev Boratav'ın müfrit ve mürteci fikirler şeklinde işaret ettiğini ve bu noktaların da Bahattin Öğel'de bulunduğunu haber almış. Bahattin Öğel'in ifadesi ile bu yazının bir tez değil ihtifal için hazırlanmış bir yazı olduğu anlaşılıyor. Hakikat ta o merkezdedir. Yazı sahibi olan şahidin yine kendi ifadesi ile sabit olan ikinci bir nokta daha var. O ifadesinde aynen "... benimle Selahattin Ertürk'ün yazıları kabul edilmemiştir. Kabul edilmemesi sebebi de kendi zannımca milliyetçi oluşum amil bulunuyor" diyor. ".. notun Pertev Boratav tarafından iade edilmesine rağmen herhangi bir tashih bulunmadığını .." söylüyor. Bahattin'in kendi ifadesine göre ben bu yazıların milliyetçiliğe taalluk eden kısımlarını müfrit mürteci fikirler şeklinde işaret etmiş değilim. Yazıyı, o tanığın zannına göre başka bir sebeple reddetmişim. Hikmet Tanyu'nun Bahattin'e atfen verdiği bu yanlış malumat Bahattin'in kendi ifadesi ile de yalanlanmış oluyor.

Tanığın, kendisi ve Selahattin Ertürk milliyetçi olduğu için yazılarını reddetmiş olmam ithamına gelince: Benim, talebelerim arasında bu yüzden bir tefrik yapmadığım birçok şahitlerin ifadeleri ile sabittir. Esasen bu isnadı da "zannıma göre" kaydıyla yapıyor. Her zan bir yakin [~ doğru bilgi] olamaz. Bahattin Öğel zannında aldanmıştır. O yazıda beğenilmeyecek yerler varmış ki beğenmemişim. Yazı ortada olmadığı için ve vaadine rağmen tanık onu hâla tevdi etmediği için bu hatalı yerler nelerdir söylememe imkan yok.

Bu tanığın diğer iddiaları, davanın mevzuu dışındadır; ve umumi, mücerret, müphem bir takım isnatlardır: Mesela, bizim yetiştirdiğimiz talebe sola mütemayil imiş: Delili[,] insanların birbirlerini öldürmelerinin doğru olmadığını söylerlermiş. Böylece gençliği harpten soğutmak isterlermiş. Bir defa, haddizatında sola mütemayil olmak suç mudur? Hele, sola mütemayil talebe vasıtasile bana nasıl bir suç izafe olunabilir? Bu sualler bir tarafa, insanların birbirlerini öldürmelerini doğru bulmamayı, hem de itham edici bir fiil için delil saymak çok garip bir iddia olur. Asıl, insanların birbirlerini öldürmelerini doğru bulanlar insanlık ve millet mefkureleri için düşmanca fikirleri beslerler. Harbi, vatan ve istiklal müdafaası olduğu müddetçe meşru, onun dışında menfur gören mütefekkirlerimiz ve siyaset adamlarımız vatan haini midirler?

Bunları benim burada tekrarlama ne hacet. Bahattin Öğel herkes gibi bütün bunların her gün, gazete sütunlarında her temayülden şahsiyetlerin fikirleri olarak ifade edilmiş olduklarını görebilir. Bahattin, bu söylediklerine rağmen ayrıca bizim görevlerimizi kötüye kullandığımıza dair bir bilgisi olmadığını ifadesinde söyleyor.

Diğer Kamu Tanıkları

Yukarda, benim muhakeme edildiğim iki fiil hakkında doğrudan doğruya bilgisi olan veya bunu iddia eden 7 tanığın ifadelerini tahlil ettim. Kamu tanıklarından kalan 61 i, bu fiiller hakkında doğrudan doğruya bilgiye sahip değillerdir; bir iki tanesi müstesna olmak üzere bu tanıklar bu fiillere hiç temas etmemişlerdir. Ancak, dolayısile muhakeme edildiğim filleri, veya Üniversiteler kanunun 3. maddesini ilgilendirir mahiyette bilgiler verdikleri veya isnatlarda bulundukları için onların ifadelerini de toplu bir şekilde tahlil edeceğim; ve bu arada davanın heyeti umumiyesini aydınlatacak mahiyette olan bazı noktaları da belirteceğim.

Bu ifadelerde dava ile (itham edildiğim fiillerle ve üniversiteler kanunun sözü geçen maddesi ile) hiçbir şekilde alakası olmayan, aleyhime hiçbir surette delil teşkil etmeyen, ve davaya tesir etmesi ihtimali de düşünülemiyecek bazı tipik isnat ve ithamlara da işaret edeceğim. Çünkü bunlar bu davayı doğuran ve geliştiren şartların daha iyi anlaşılmasına yardım edecektir ve bu bakımdan müdafaam için ehemmiyeti haizdir.

Müdafaamın bu kısmındaki tanıkları dört kısma ayırdım.

I. Gurup: Buradaki 18 şahidin ifadelerinde bana ait hiçbir bilgi verilmemiştir. Böylece bunlar tahlillerimin dışında kalacaklardır; adlarını saymakla iktifa ediyorum:

Galip Moğolkoç, Kutsi Tecer, Ayşe Asal, Fatma Arbay, Serap Yalçın, Mediha Leventoğlu, Münevver Şenoymak, Aydın Sayılı, Hamdi Akverdi, Leman Yetkin, Zeynep Erdem, İsmet Arat, Hakkı Löker, Ethem Akçalı, Reşat Ağaoğlu, Mübeccel Artun, Nedim Şenyuva, Nesli Korateş*

* Nesli Karataş, olmalı. Aslında mahkeme yazışmalarında "Karateş", "Korateş" şeklinde de yanlış isimle aranmıştır. (M.Ç.)

II. Gurup: Bunlar, aleyhimde bulunmak gayreti göstermiş, davada bana karşı menfi tavır almış kimselerdir; III. gurupta bulunan ve yine ayni menfi tavırla hareket edenlerden farkları, yetişkin kimseler (hoca, müfettiş, milletvekili gibi) olmaları, ve hadiselere daha yakından vukuflarının bulunması, veya bu yoldaki iddialarıdır. Adlarını sıralıyorum:

Mehmet Tuğrul, Necati Akder, Sami Akyol, Refik Günel, Şükrü Akkaya, Şinasi Altındağ, Melahat Özgü, Abdulkadir İnan, Cemal Alagöz, Suut Kemal Yetkin.

Bu şahitleri meslekleri itibarile ayıralım: 7 si fakülte mensubudur; asistan (Mehmet Tuğrul), okutman (Abdülkadir İnan), doçent (Şükrü Akkaya), profesör, (Necati Akder, Şinasi Altındağ, Melahat Özgü, Cemal Alagöz); biri eskiden fakültede profesördü halen milletvekilidir (Suut Kemal Yetkin); ikisi de (Sami Akyol, Refik Günel) Milli Eğitim Bakanlığı müfettişleridir.

Bu on şahit doğrudan doğruya, veya üç öğretim üyesinden umumi olarak bahseden mütelaaları sırasında dolayısile bana ait olmak üzere neler söylüyorlar görelim:

1) Fakültemizde talebe arasında ikilik varmış (Mehmet Tuğrul, Necati Akder, Abdülkadir İnan, Cemal Alagöz); iki talebe cemiyeti kurulmuş, bunlar birbiri ile ihtilafa düşmüşler; bu yüzden disiplin hadiseleri çıkmış; bu talebeden bir kısmı (eski talebe cemiyetinde bulunanlar) bizi tutuyorlarmış; bunlar 67 imzalı dilekçe ile bizim fakülteden atılmamızı isteyen talebeye 108 imzalı bir protesto ile cevap vermişler (Şinasi Altındağ, Melahat Özgü)..

Bir üniversitede talebeler arasında da, hocalar arasında da iki veya daha fazla guruplanmalara müncer olan fikir, görüş ihtilafları çıkabilir; bunu neden tabii görmemeli? İstanbul Üniversitesinde, benim bildiğim üç ayrı talebe derneği vardır ve aralarında zaman zaman ihtilaflar çıkar; bu, İstanbul Üniversiteleri, ve onların şu veya bu fakültesi için kusur olarak görülmüyor da neden Dil Tarih Fakültesi için anormal bir hal telakki ediliyor? "Ama, bu ikilik herhangi bir fikir ayrılığı değildir; talebenin sağcı solcu diye ayrılması ve ihtifallerin politik bir zemine intikal etmesile Üniversitenin sükuneti bozulmuştur" diyorlar. Evet, bu ikilik politik bir zemine intikal et-

miştir, bunda şüphe yok, fakat sağcılık solculuk ihtilafından dolayı değil, bambaşka sebeplerden... Bunun vebali ise vazifesini yapmaktan, vatandaşlık haklarını kullanmaktan başka hiçbir kabahati olmayan kimseleri türlü türlü müphem isnatlarla suçlandırıp halk efkarını onların aleyhine kışkırtan ve Üniversiteyi bir anarşi yuvası haline koyanların boynunadır. Bunu kimler, nasıl, ve ne maksatla yapmışlardır? Müdafaamın hadiseler kısmında uzun boylu anlattım.

Solculuk lafını dillerine pelesenk edenler bundan ne anlıyorlar? O da belli değildir. Bizim propağanda faaliyetimize delil gibi gösterilen talebeye ne sebeple solcu denildiğine dair dikkate değer bazı misalleri başka vesilelerle müdafaamın birçok yerlerinde arzettim. Biraz aşağıda doğrudan doğruya talebe arkadaşlarını itham eden üniversitelilerin ifadelerinden buna başka örnekler de göstereceğim; bütün bunlardan beliren tek vakıa şudur: son hadiseler içinde solcu sözü müphem ve her tarafa çekilebilir bir tabir olmuştur. Solcu sözünü dünyaca kabul edilmiş manasında alırsak, bu nasıl bir itham vesilesi olabilir? Cumhuriyet H[alk]. Partisi bile bu manada kendisini solcu saymıyor mu? Şu muhakkak ki biz sadece, istiklal harbi ile başlayan demokrasi inkılâbımızın umdelerini benimsediğimiz ve kendi ihtisas sahalarımızla ilgileri nisbetinde müdafaa ettiğimiz için hücumlara uğradık. Bu gibi içtimai meselelerde bazı kimselerin solunda bulunuyorsak kabahat bizim mi? Neden bize hücum edenler inkılâbımızın ülküleri karşısında sağcı diye itham olunmuyor? Hakikatta bizlerin değil asıl bizi itham edenlerin Üniversiteler Kanununun 3. maddesine aykırı hareketlerinden dolayı sorguya çekilmeleri icap ederdi.

Bize isnatlarda bulunanlar, sıkışınca solcu sözünden (bazen buna aşırı sıfatını da ilave ederek) komünist manasını anladıkları söylüyorlar. Fakat delil olarak gösterdikleri şeyler hep ayni gülünç şeylerdir. Bu ideoloji ve ikilik meseleleri ile ilgili olarak bu delillerden misalleri kamu tanıkları talebelerin ifadelerini tahlil ederken vereceğim; burada hoca tanıklarından bir tanesini zikretmekle yetineyim:

Cemal Alagöz 1944 Mayısından Nihal Atsız'ın fakülteye gelmesi üzerine dekanlığa vaki şikayetimi, ve Osman Yüksel'in -benim talebem olmadığına ve aramızda şahsi ihtilaf bu-

lunamayacağına göre- arkamdan taş atmış olmasını onlarla benim aramızda bir ideoloji ayrılığının neticesi olarak görüyor. Bu sayın profesör, bu ayrı ideolojilerden benimkini tasvip ediyorsa, veyahut ta herhangi bir kıymet hükmü vermeksizin sadece bir vakıayı tesbit etmek istiyorsa, bana ithamlarla dolu olan bu ifadesinde bu hadiselerin hikayesine neden yer vermiştir? Yok, o iki adamın ideolojilerini beğenmişse -yani beni itham etmek için onlardan ayrı bir ideolojiye sahip olduğumu göstermek istemişse- nasıl olmuş ta - ifadesinde söylediği gibi- o gün Nihal Atsız'ın fakülteden uzaklaştırılması işini üzerine almış, ve Osman Yüksel hakkında Ankara nümayişlerine iştirak ettiği için inzibat komisyonunca ittihaz olunan koğma kararına iştirak etmiştir. Cemal Alagöz nihayet bir hademe veya inzibat memuru değil fikri istiklali olması icap eden bir profesördür.

Bu tanıklardan Şinasi Altındağ['ın, ifadesinde, başka birtakım meseleler arasında talebe cemiyetlerinin ihtilaflarından ve ikilik hadisesinden bahsetmesi ise, kendi ayıbını örtmek gayretinden başka bir şey ifade etmez; eski Dekan Enver Ziya Karal'ın ifadesinden de anlaşıldığı üzere Dil Tarih Fakültesinde talebe cemiyetlerinin ikiye bölünmesinde Altındağ'ın ve Hamdi Atademir'in taraf tutmuş olmaları mühim bir amil olmuştur; Üniversitelerin muhtariyetinden sonra talebe işlerine fakülte ve üniversite idarelerinin karışmaması kararına rağmen bu hocalar fakültede sonradan kurulan cemiyeti tutmuşlar, hatta Şinasi Altındağ bu cemiyetin fahri başkanlığını kabul etmiş, böylece bu ihtilaf tarafları -akalliyette bulunmalarına rağmen- kendi meşruiyetini tanıtmak isteyen ikinci cemiyetin daha kuvvetli hak iddia etmesini, hatta bu hakkını fakülte idaresine de tanıtmasını intaç etmiştir; bizim ise, fakültenin eski müdürü Osman Baysal'ın ifadesi ile de teeyyüt ettiği üzere solcu denilen birinci cemiyetle hiçbir ilgimiz olmamıştır. Bu vakıa karşısında, ikilik yaratmakta amil olanların bizler değil, Atademir, Altındağ gibi profesörlerle, talebenin işlerine müdahale etmemek kararına rağmen, bu ihtilaflarda hakemlik rolünden daha ileriye giden, bir tarafı tutan, ve sonradan kurulan talebe cemiyetini tanıyan fakülte idaresi olduğunu teslim etmekten başka çare kalmaz.

Şinasi Altındağ ile Melahat Özgü yönetim kurulunun azaları olmak hasebile gayretlerini daha da ileri götürmüşler, 67 imzalı dilekçeye imza atan, hatta bir tanesi (İzzet Tuna) dilekçeyi bakanlara götürüp bakanlara taktim eden heyete dahil bulunan, fakültenin 7 öğrencisine, bizim 7 profesör ve doçent arkadaşımızla şikayetimize rağmen herhangi bir ceza tatbik etmedikleri halde, sadece hocalarını ithamlardan tenzih etmek, ve onlar lehinde şahadette bulunmak gibi masum bir harekete tevessül etmekten başka bir suçları olmayan 108 talebemizi sorguya çekmişler, ve böylece talebe ve hoca meselelerinde hiç de bitaraflıkla telif edilemeyecek bir muameleye tevessül etmişlerdir. Keza Hikmet Tanyu'nun aleyhimize broşür neşretmek suretile fakülte yönetmeliklerine aykırı hareketine karşı şikayetimize de bir cevap dahi vermek lüzumunu duymamış olan yine bu iki profesörün dahil bulundukları yönetim kuruludur. Bütün bu vâkıalar dururken bu sayın profesörlerin fakültede bizim ikilik yaratmış olduğumuzdan bahsetmeleri, hatta bizimle ilgili bir tahkikat sırasında zikredilmeye değer bir hadise gibi bu ikilik üzerinde durmaları onların taraf tutmuş ve binnetice ikiliği körüklemiş olduklarından başka nasıl manalandırılabilir?

2. Bu tanıklar bizi itham sadedinde okuttuğumuz mevzulardan, yazdığımız yazılardan ve çıkardığımız dergilerden bahsediyorlar:

Ben Hüseyin Rahmi, Ahmet Mithat gibi halk hayatını anlatan muharrirler üzerinde durmuşum (Mehmet Tuğrul); Hüseyin Rahmi'nin edebi tarafı dururken, sosyal meselelere dair fikirlerini tetkik eden bir makale neşretmişiz (Melahat Özgü; o, ilk ifadesinde bu şekilde beni itham ediyordu; bu makalenin bana ait olmadığını sonradan fark etmiş; duruşmada bu hatasını tashih ederken, yine de, Niyazi Berkes'e ait olan bu makalenin Dil-Tarih Fakültesi dergisinde, ben o derginin sekreteri bulunduğum sırada neşredildiğini kaydetmek suretiyle böyle mevzuda bir makale yazmanın kabahat olduğunda ısrar etmekten kendini alamamıştır); çıkardığım mecmuada Bethoven'in hayatına dair makalede onun fakir bir aileden olduğu anlatılıyormuş; ilmi popülarize etmek (yani herkesin anlayabileceği hale sokmak) istiyormuşuz; sanat ve edebiyat meselelerinde realizmi tutan ve pragmatist bir görüşüm varmış, sanat için sa-

nat prensipine muhalifmişim; yazılarımda aşağı tabakadan, gayrı memnun insanlardan bahsediyormuşum (Melâhat Özgü); tetkiklerimde kızılbaş şairlere (Mehmet Tuğrul), Pir Sultan ve Celâli hareketleri gibi mevzulara (Necati Akder) yer verirmişim. Türk tarihine, öz Türkçe kelimelere aleyhtar imişim (Şükrü Akkaya); Karacaoğlan'ın dilinden başka Türklükle ilgili bir tarafı olmadığını ileri sürmekle tedrisatımda ve yazılarımda milli cepheden çok insani cepheyi tuttuğumu göstermişim (Mehmet Tuğrul); yazılarımda milliyetçiliğe yer vermezmişim (Şinasi Altındağ); ve nihayet en büyük günahım: Yurt ve Dünya dergisini çıkarmışım (Şinasi Altındağ, Abdülkadir İnan, Suut Kemal Yetkin, Melâhat Özgü).

Bu isnatlara cevap vermek müşküldür, Sayın Yargıç! Bunların birer suç olmadığını nasıl anlatmalı bilmem ki?... Üniversite mensupları, asistanından profesörüne kadar bir sıra insan, bu fiillerle bir üniversite hocasını nasıl itham edebilir? ve böyle bir itham karşısında ne yapılabilir? Ne kadar hüsn-i niyetli düşünürsem düşüneyim, bu muhterem meslekdaşların ifadelerinden bir itham edası sezmemeye de imkân yok... Nihayet, nihayet, onların: "komünist diyemeyiz ama, şu hareketleri ve düşünceleri bu hocaların üniversitede zararlı ve menfi telkinlerde bulunduklarını gösteriyor" demek istedikleri muhakkak...

Muharrirleri sadece dilleri ve üslûpları ile değil, tetkik ettikleri sosyal problemlerle birlikte bir bütün olarak görmek kadar bir edebiyat hocası için tabii ne olabilir? Kızılbaş şairlerine değer vermek milliyetçi zihniyete nasıl aykırı bir hareket olur ki, halk edebiyatımızın en orijinal milli örneklerini bize bu zümre mensupları vermiştir; bu hususta benimle hemfikir olan Ziya Gökalp, Fuad Köprülü, ve Besim Atalay da mı acaba benim gibi milliyet düşmanıdırlar? Bakın Besim Atalay "Bektaşilik ve Edebiyatı" adlı kitabında ne diyor: "Bektaşi edebiyatı Türkün öz edebiyatıdır." "Türkün duyan şiiri, söyleyen dili ancak budur" (s. 57-58). Karacaoğlan'ı dünya çapında bir şair saydığımı anlatan sözlerim "Hatay Üniversitesi Haftası" adlı, Dil Tarih Fakültesi neşriyatında kitapla, "Folklor ve Edebiyat II" adlı eserimde, bu şairden bahseden konferans metninde görülür. Bir Türk şairini dünya ölçüsünde sanatkârdır diye takdir etmenin suç sayıldığını bilmiyordum, eski

asistanımdan öğrendim. Yalnız, Mehmet Tuğrul'dan bir de, benim bu "milli cepheden çok insani cepheyi tutma" şeklindeki davranışımı hangi hassas teraziyle ölçtüğünü öğrenmek isterdim. Yirmi yıllık çalışmalarımda bu millete ait olmıyan ne vardır aceba? Bir sual daha: Türk milleti insanlıktan ayrı bir varlık mıdır? Türk halkının insanlığı üzerinde durmakta nasıl bir günah düşünülebilir?

Doçent Şükrü Akkaya benim milliyetçilik düşmanı olduğuma delil olarak, Türk tarihi kürsüsü aleyhinde rey vermiş olmamı, ve yazısında kullandığı öz Türkçe kelimeleri beğenmeyişimi bulmuş; bu garip iddialarına duruşmada cevap verdim. Burada şu kadarını tekrar etmek isterim: Ben Türk folkloru hocasıyım, ve folklor demek sözlü tarih demektir; Türk tarihini nasıl lüzumsuz addedebilirim? Öz Türkçe kelimeler meselesine gelince: Dil kongresinin toplantılarında ve gazetelerde öz Türkçe kelimeleri beğenmiyenlerle beğenenler arasındaki münakaşaları dinlediğimiz ve okuduğumuz şu son günlerde, tanık doçentin böyle bir ithamı insana daha da bir garip geliyor. Yalnız onun bu "delili"ni ileri sürerken anlattığı hadise bana olan garazının -bana düşmanlık gösterenlerle fikrî yakınlığından başka- daha elle tutulur bir sebebini aşikâr kılıyor: Vaktiyle, klâsikler arasında neşredilmek üzere Tercüme Bürosuna tevdi ettiği ve tetkiki bana havale edilmiş olan bir tercümesini, dil ve üslûp yanlışlıklarından ötürü beğenmeyişimi, Şükrü Akkaya unutmamış ve hazmedememiştir. Bu zatın fikrî seviyesinin ne halde olduğuna dair başka parlak misallere ifadelerinde mebzul miktarda rastlamak mümkündür.

Yurt ve Dünya dergisini çıkarmış olmakla beni itham edenlere, evvelâ, Anayasa'nın bana neşriyat yapma hakkını verdiğini, ve üniversite hocası olmanın da yazı yazma vazifesi yüklediğini öğretmek isterim. Yurt ve Dünya dergisi üç yıl neşriyat yaptı. Milli Eğitim Bakanlığı bu dergiden 300 adet satın almış fakülte, yüksek okul, lise, orta okul kütüphanelerine ve umumi kitaplıklara dağıtmıştır. Bundan başka birçok bakanlıklar, umum müdürlükler, bankalar, ve Siyasal Bilgiler Okulu, devlet konservatuarı gibi tahsil müesseseleri ayrıca her biri bir kaç adet olmak üzere dergiye abone olmuşlardı Dil Tarih Fakültesi her sayısından 20 tane satın alıp bütün enstitülerin kütüphanelerine dağıtmışlardı. Yukarda isimlerini sıraladığım

sayın tanıklar o tarihte de fakültede doçent veya profesördüler; bu "zehirli" derginin şerrinden mensup oldukları müesseseyi korumak o zaman neden akıllarına gelmemişti acaba? Bu kelli felli üniversite hocaları mecmuaların ve neşriyatın iyisinden kötüsünü ayırt etmek için bir İçişleri Bakanının ikazını mı beklemişlerdir? Bu dergiler aleyhinde bu kadar dedi kodu yapılmıştır, elbet bir hikmeti vardır, diyecek olanlar arasında yukarda isimlerini saydığım tanıklardan ve Yurt ve Dünya'yı çıkarmış olmakla beni de -hafifçe de olsa- itham eden eski profesör ve şimdi milletvekili Bay Suut Kemal de varsa, ona şu kadarını söylemek isterim: Bu dedikoduların mahdut ve muayyen kaynaklarından biri Reha Oğuz Türkkan'ın "Kızıl Faaliyet" adlı kitabıdır. O kitapta, vaktile sahipleri ve yazarları arasında Suut Kemal'in de bulunduğu İnsan dergisi komünist dergiler listesine sokulmuştur. Buna ne buyrulur?

Bütün bu zevatın, yaptıkları ithamlardan, fikri olgunluklarının ne seviyede bulunduğu anlaşılır; fakat onların bir üniversite mensubuna yakışmayacak hareketlerinin saiki sadece anlayışsızlıkları ve bilgisizlikleri değildir. Mehmet Tuğrul, benim eski asistanımdır, ve milliyetçi olduğu için değil (Bay Reşat Şemsettin'in tecahülüne rağmen) işine devam etmediği için, yani vazifesini kötüye kullandığı için benim raporum üzerine asistanlıktan çıkarılmıştır; bu husus mahkemenizce dosyaya getirtilen resmi vesikalardan anlaşılacağı gibi, eski Dekan Enver Ziya Karal'ın ve Prof. Necmettin Halil'in ifadeleri ile de teeyyüt eder. Bana karşı cephe almasında bu iğbibarı [gücenmişliği] mühim bir amil olmuştur. [/]

Okutman Abdülkadir İnan'ın kadrosu, evvelki yaz kaldırılmak üzere iken Meclis'te Fahri Kurtuluş'un müzahereti ile ipka olunmuştur [desteği sayesinde korunmuştur][.] O, benim aleyhimde şahadette bulunmak suretile bizim hadiselerimizdeki meşum [uğursuz, menfi] rolü malum olan bu milletvekiline şükran borcunu eda etmek istemiştir. [/]

Melahat Özgü ve Şinasi Altındağ, bizimle ilgili hadiseler cereyan ederken, fakültede yönetim kurulu azası idiler, ve karakterlerindeki zaaf onları üniversite profesörlüğünün fikri istiklalini siyasi nüfuzlara feda etmeye sevketmiştir. [/]

Cemal Alagöz de aynı menfaat hisleri ile hareket edecek bir insandır; talebe hoca ikiliğinden bahseden bu zatın idare-

sizliği ve bilgisizliği yüzünden müdürü bulunduğu enstitüdeki anarşi -ben henüz fakülteden ayrılmadığım sıralarda- o dereceyi bulmuştu ki bu enstitüyü üç bölüme ayırmak ve bölümlerine tarih profesörlerinden müdür vekili tayin etmek zarureti hasıl olmuştu. Böyle bir insan elbette ancak nüfuzlu ve kudretli bildiği politika adamlarına yaranmak suretile mevkiinde tutunabilme imkanları arar, ve arkadaşları aleyhinde bulunmak onun için ucuz bir fedakarlıktır.

Bu gurupta iki tanık daha kalıyor: Müfettiş Sami Akyol ve Refik Günel. Bu zatların ifadelerine göre 1945 te hakkımızda bakanlıkça yapılan tahkikat fezlekesinde bizim solculuğumuz tesbit edilmiş... Metni dosyada mevcut bulunan bu raporda bizim solculuğumuzdan bahis yoktur. Bu müfettişlerle aynı tahkik heyetinde bulunmuş olan Mehmet Doğanay'ın duruşma ifadesi de bunu teyit eder: Raporda yalnız Görüşler dergisinin "kışkırtıcı" karakterinden bahsedilmektedir; böyle bir dergiye yazı vaadinde bulunmuş olmamızın hoş görülmediği bildirilmiştir. Her ne kadar bu mesele Danıştay'ın lehimizdeki kararı ile bir kaziyeyi muhkemeye [kesin hükme] bağlanmış ise de iki de bir de tekrar deşildiği için bu iki müfettişin ifadelerindeki hakikata aykırı noktaya işaret etmek istedim. Son zamanlarda hakkımızdaki dedikodularla kulakları epey dolmuş olması lazım gelen bu iki zatın ifadelerindeki hakikata aykırılık hafızalarının zaafından gelmiyorsa, ifade verdikleri sırada henüz vekalet makamını işgal etmekte bulunan Bay Sirer'e hoş görünmek arzusu ile izah edilebilir.

Bu bahsi Şinasi Altındağ'ın bir mülahazası ile sona erdireceğim: Bu sayın profesörün zihnini en çok kurcalayan nokta bizim yapılan ithamlara cevap vermeyişimiz imiş. Fakülte yönetim kurulunda aza olan ve hakkımızda cereyan eden bütün muamelelerden vazifesi icabı haberdar olması lazım gelen bu zatın böyle bir mütalea ileri sürmesi kadar garip bir şey tasavvur olunamaz. Bizim isnatlara karşı aksülamellerimizi matbuattan takip edemedi ise bile, disiplin tahkikatı vesilesi ile yaptığımız müdafaada bunlara dair verdiğimiz malumatı okumuş olması icap ederdi. Zira yönetim kurulu hakkımızda senatoya tekliflerini yaparken bu müdafaanın mezkur kurulca da tetkik edilmiş olduğu Senatonun karar metninde yazılıdır; bundan başka 1947 Mart nümayişleri üzerine Üniversiteye,

fakülteye yaptığım -biri umumi şekilde protesto mahiyetinde ve nümayişe iştirak eden öğrencilerin tecziyesi [cezalandırılması] zımnında, öteki de öğrenci Hikmet Tanyu hakkında- iki şikayetimiz vardır; bunları Bay Şinasi Altındağ aksülamel saymıyor mu? Yönetim kurulu azalarını harekete geçirmek için gırtlaklarına sarılmamızı mı bekliyordu?

III. Bu guruptaki tanıkların hepsi üniversite talebeleridir (duruşma sırasında mezun olmuş bulunanlar da bahsettikleri hadiselerin cereyan ettiği sırada -belki Zeki Sofuoğlu müstesna- talebe idiler). Adlarını aşağıya yazıyorum:

Zeki Sofuoğlu, Erhan Löker, Süleyman Türkoğlu, Necdet Etikan, Sabri Emekçioğlu, Mehmet Ali Arıkan, İzzet Tuna, Haluk Karamağralı, İhsan Akpolat, Mustafa Kaya, Fazıl Ulu, Mehmet Balkan, Tarık Turga, Doğan Uçucu, Yılmaz Akpınar, Ali Rıza Güven, Muammer Yula, Nasır Bolayırlı, Muammer Şahin, Ahmet Kapısız, Ömer Arpacıoğlu.

Bunların hemen hepsi mahut dilekçeye imza atanlar ve 5-6 Mart 1947 nümayişlerine iştirak edenlerdir. Mehmet Ali Arıkan'la Erhan Löker'in talebe birliği ve Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti Başkanı olarak 27 Aralık 1947 nümayişlerindeki faal rolleri, eski Rektör Şevket Aziz Kansu'nun mahkemenizce dosyaya getirtilmiş olan ve nümayiş günü emniyet müdürlüğünde alınmış ifadesi ile ertesi ve müteakip günlerdeki gazetelerden tafsilatı ile öğrenilebilir. [/]

Zeki Sofuoğlu 1939 dan beri Reha Oğuz Türkkan'ın Bozkurtçular gurubu Turancı ırkçılar arasında faaliyet göstermiş elemanlardandır; 1947 de Özleyiş adındaki dergiyi çıkarmıştır. [/]

Haluk Karamağralı Dil Tarih Fakültesi'nin arkeoloji bölümünden mezun olduktan sonra etnoğrafya müzesine asistan olmuş ve bu müzenin müdür Remzi Oğuz'la Bay Sirer'in himayelerine mazhar olmuş, son yılların talebe hadiselerinde kışkırtıcılık rolünü en ileriye götürenlerden biridir; 1947 de Kürşat dergisini çıkarmış, orada bilhassa Dil Tarih Fakültesi'ne, eski Rektör Şevket Aziz Kansu'ya ve eski Vekil Hasan Âli Yücel'e ağır hakaretlerde bulunmuştu. Bu yüzden takibata da uğramıştır; bütün bunlara rağmen vazifesinde kalmış ol-

ması gerek Remzi Oğuz'un gerek Bay Sirer'in bu gibi elemanlardan ne yolda istifade ettiklerini gösterir. [/]

İzzet Tuna fakültede sonradan kurulan talebe cemiyetinde faal vazifesi olan bir öğrencidir; meşhur dilekçeyi bakanlara götüren heyet arasında bulunduğu adının gazetelerde bu dilekçe metninin altında çıkmış olması ile anlaşılmaktadır; şikayetlerimize rağmen onun böyle açık şekilde fakülte disiplinine aykırı hareketi resmi makamlarca en ufak bir muahezeye dahi uğramamıştır. [/]

Süleyman Türkoğlu, Ömer Arpacıoğlu, İhsan Akpolat da bu talebe hareketlerinde faal rol almış öğrencilerdir.

Bu izahat gösteriyor ki ekseriyeti fakültemiz dışında bulunan ve İhsan Akpolat istisna edilirse hiçbirisi benim talebem olmayan bu öğrenciler Ankara'daki son talebe hareketlerinin amil ve müşevviki olarak bu davayı ihdas edenler arasında bulunmaktadırlar; bu bakımdan şahadetleri hiçbir hukuki değer taşımaz. Maamafih, onlar normal vasıfta tanıklar olarak kabul edilse dahi, aşağıdaki tahlillerden sonra daha iyi görüleceği üzere şahadetlerinin esasen davaya hiçbir tesiri olamaz. Fezlekenin tahlili sırasında da belirttiğim gibi bunlardan hiçbirinin benimle bir guna temasları olmamıştır. Yazılarımı dahi okumadıkları ifadelerinden anlaşılmaktadır; bu bakımdan hakkımda müsbet menfi bir fikirleri bulunmasına imkan yoktur. Talebem olan İhsan Akpolat hazırlık tahkikatı ifadesinde sarih olarak benim hiçbir menfi propoğandama, bölümde ikilik ve ihtilaflar şeklinde herhangi bir hadiseye şahit olmadığını söylediği halde duruşma sırasında (başka vesilelerle de söylediğim gibi o arada aleyhimize yapılan propoğanda kampanyasının neticesi olarak) Köroğlu, Dadaloğlu gibi padişaha isyan eden şairlerden bahsedişimi bir itham maddesi imiş gibi zikrediyor; ayrıca umumi bir tabirle "hocalar"ın fakültede ikilik çıkmasında amil olduğunu da -görgüye dayanan bir bilgisi olmadığı kaydı ile- bildiriyor.

Bu talebe tanıkların, yukarıda ikinci guruptaki şahitlerin ifadeleri arasında ileri sürdükleri neviden (mesela, isnatlara cevap vermemişiz, aleyhimizde birçok tahkikat yapılmış, talebe arasında sağcı solcu ikiliği olmuş, vs. gibi) ithamları üzerinde duracak değilim, onlara yukarda cevap verdim. Bu üçüncü gurubun bunlar dışındaki başlıca ithamları şunlardır:

I) **Neşriyatımız ve ders mevzularımız.**- Yurt ve Dünya mecmuasında yazılarımız varmış (Fazıl Uluğ, Mustafa Kaya, Muammer Şahin); neşriyatımızı talebemize okutuyormuşuz (Ali Rıza Güven, Haluk Karamağralı); yalnız sol tanınan mecmualarda yazı neşretmişiz (Zeki Sofuoğlu); talebelerim başka bölüm öğrencilerini dersime girmeye teşvik ederlermiş; sanat okulunda bir öğretmen öğrencilerine benim kitaplarımı tavsiye etmiş (Mehmet Balkan).

Bu ithamların neşriyata ait olanlarına bu dava bir neşriyat davası değildir diye kısaca cevap vermek te mümkün... Esasen bu ifadelerin tahlile tahammül eder tarafı yok ki. Bu neşriyatımızda acaba zararlı itham edici ne görmüşlerdir sualine cevap bulamazsınız.. Şahitlerden hiçbiri bana ait bir şey zikredememiştir. Benim yazılarım meydandadır, onlarda kimse bu memlekete zararlı birşey bulamaz; bu şahitlerden bazılarının (Muammer Şahin, Mustafa Kaya) umumi olarak "neşriyatımız"dan bahsederken zikrettikleri yazıların hiçbiri bana ait değildir; bunlar esasen bana ait olsa da bir şey ifade etmez. Neşriyatımızı talebemize okutmuş veya tavsiye etmiş olmamızdan daha tabii ne olabilir ki; bir hoca elbette talebesine yazılarını okutur; okutmuyacak olduktan sonra onları ne diye yazsın? [/]

Zeki Sofuoğlu'nun ifadesinin üzerinde ayrıca durmak zahmetine değecek taraf vardır: Bu adam bizim yalnız solcu gazete ve mecmualara yazı yazdığımızı söylüyor. Haydi ona göre Yurt ve Dünya ve İnsan dergileri gibi bazı dergiler solcudur diyelim; ama benim yazı neşrettiğim Ulus, Ülkü, Doğuş (Kars Halkevi dergisi), Konya (Konya Halkevi dergisi), Halk Bilgisi Haberleri (Eminönü Halkevi dergisi); Türk Sözü (Adana), Yücel, Ar, Oluş, Dil Tarih Fakültesi dergisi... gibi gazete ve mecmualar da mı solcudur? Bu suale onun hesabına evet diye cevap vereceğim. Çünkü onun görüşü ile Ergenekon, Bozkurt, Gökbörü ve emsali dergiler dışındaki neşriyatın hepsi solcudur, hepsi milliyet düşmanıdır; milliyetçilik onların ve dergilerinin inhisarında olan bir metadır. Bu adamın yalan söylediğine de parlak bir misal vereceğim: duruşmada benim Sokak, Adım, Aralık adındaki solcu mecmualara yazı yazdığımı ve bu yazılarımı gördüğünü söylemiştir; bu adları ilk defa mahkeme salonunda işittim; sonradan öğrendim ki Sokak ve

Adım diye iki dergi (birer ikişer nüsha) çıkıp kapanmış, adını dahi bilmediğime göre tabii bu dergilerde yazım bulunamaz; ama bütün gayretlerime rağmen Aralık adında bir dergi çıktığına dair bir malumat edinemedim. Çünkü, Türkiye'de böyle bir mecmua, zaten adındaki garabetten de anlaşılacağı üzere, çıkmamıştır. [/]

Bir öğretmenin benim kitaplarımı tavsiye etmesi yolunda Mehmet Balkan'ın ifadesine karşı, bunu öğrenmekle memnun oldum, iftihar duydum demekten başka ne söyleyebilirim?

2) Bu guruptaki şahitlerden iki tanesi talebemizin efali [fiilleri] ile bizi itham etmek yoluna giderek polisten talebemizi kontrol vazifesini aldıklarını anlatıyorlar: Dil Tarih Fakültesinin eski bir öğrencisi olan Necdet Etikan fakülteye talebeyi kontrol etmeye memur edilmiş; bütün müşahedatı [gözlemleri] bazı talebelerin bir odada mandolin konseri verdikleri ve bir arada gezdikleri vakıalarından ibarettir. Cumhuriyet savcısı bu tanığa dilinden düşürmediği solculuk namına bu talebede ne gördüğünü sordurdu; Necdet Etikan solculuğun ne olduğunu bilmediği ve öğrenmek te istemediği cevabını verdi. İşte sayın yargıç, bizim talebelerimiz solcudur diye bizi de itham eden bu üniversitelilerin bilgi ve idrak seviyeleri! Öteki tanık Süleyman Türkoğlu (Hukuk Fakültesi'nden mezun ve halen yargıç yardımcısı) Kemal Zeki Gençosman'la konuşup polis namına Gençler Derneği'nin faaliyetini kontrol etmek vazifesini gönüllü olarak almış olmakla övünüyor. İfadesinden öğrendiğimize göre bu adam, o derneğin anahtarını kendisine getirmeyi vaadetmiş olan bir arkadaşından anahtarı müteaddit defalar ısrarla istemiş, fakat arkadaşı bir türlü anahtarı bulup getirememiştir. Bu kontrol ve teftiş meraklısı delikanlı benim ahvalimi de nezaret altına aldığını da iftiharla söylüyor ve benim evime sık sık giren hukuk talebelerinden bir kızdan bahsediyor. Evimize girip çıkanları gözetlemekle öğünen bir insana bir diyeceğim olamaz; böyle işlerden zevk alıyorsa ona kim mani olabilir, yalnız bu kadar zahmeti neticesinde eriştiği müthiş hakikat acaba neyi isbat eder?

3) Bu tanıkların ifadelerinde dikkate değer bir noktaya daha işaret etmek isterim. Bunların bir kısmı hakkımızdaki intiba ve kanaatlerinin kaynağını göstermek suretile bana çok değerli bir bilgi sağlamış oluyorlar. Onların hakkımdaki bilgi-

lerinin kaynakları şunlardır: Hikmet Tanyu'nun "Gençliğin Kükreyişi" adlı broşürü (Süleyman Türkoğlu): [-]Bu broşürdeki bana dair malumat Nihal Atsız'ın mahut açık mektubundan alınmadır[-]; Çığır gazetesi (Tarık Turga, Süleyman Türkoğlu)[;] Orhun dergisindeki Nihal Atsız'ın açık mektubu (Yılmaz Akpınar), Kızıl Faaliyet [-broşürü] (Muammer Şahin); Sökmensüer'in beyanatı (Mehmet Balkan, Tarık Turga, Yılmaz Akpınar, Süleyman Türkoğlu). Bu neşriyatın ne mahiyette şeyler olduğunu ve benim davamda delil değerleri ne olabileceğini taktir buyurursunuz; ayrıca bu tanıkların buna müteallik ifadeleri kendilerinin ırkçı-turancı hareketlerine yakınlıklarını isbat eder, bu benim için mühim olan bir noktadır. Bay Sökmensüer'in beyanatı üzerinde müdafaamın hadiseler kısmında ayrıca durdum.

4) Bu şahitler bizi talebemiz dolayısile itham ederken, ve bunun için talebemizin solcu olduklarını ileri sürerken, Türk üniversitesinde (hem de çoğu Hukuk Fakültesinde) okuyan gençlerimizin ne hazin bir fikri durumda olduklarını gösteren misaller veriyorlar. Talebe ihtilafları ve ikilik meselesini yukarda tahlil ve teşrih ettim; burada yalnız tanıkların bizim talebemizi niçin solcu diye itham ettiklerine dair düşüncelerini hülâsa edeceğim.

Talebemizden 108 kişi, 67 imzalı dilekçeye karşı bizi müdafaa etmiş, protesto mektubu neşretmiş (Yılmaz Akpınar, Erhan Löker, Süleyman Türkoğlu); bazı öğrencilerimiz 1944 te Kominform'un neşriyatını okuyorlarmış (İzzet Tuna); talebe arasında hocaları da içine alan ve zaman zaman Hasan Âli Yücel'in de iştirak ettiği muazzam bir komünist teşkilatı varmış (Haluk Karamağralı); hakkımızdaki vekalet emri kararı Danıştay'ca iptal edilip te biz fakülteye döndüğümüz zaman solcu talebe daha çok sevinmiş (İhsan Akpolat).

Hocalarının bir sui zandan kurtulup vazifelerine dönmelerine sevinen bu öğrencilerin sevinçleri ve onları iftiralara karşı vekar ve temkinle müdafaa etmiş gençlerin kadirşinaslığı gibi en masum duyguları bir takım menfi temayyüllerin ifadesi telakki eden üniversite öğrencilerine acımaktan başka elimizden ne gelir.

Sayın Yargıç, bu tanıklardan bir tanesine ayrıca temas etmek isterim: İzzet Tuna: birkaç benzeri gibi bu davanın şuur-

lu yalancı şahitlerinden biridir, beni "hiçbir ithama cevap vermemiştir" diye itham eden bu tanığın hiçbir şeyden haberi olmasa bile kendisini mahut dilekçeyi hazırlayan ve bakanlara arzetmeye gidenler ve nümayişi tertip edenler arasında bulunduğu için fakülteye şikayet ettiğimden ve tecziyesini istediğimden haberi olması gerekirdi. Kendisinden bir de sual sormak isterim: 1944 yılından Kominform'un adı ile yokken bu teşkilatın acaba hangi neşriyatını talebemizin elinde görmüştür.

IV. Bu gurupta benim üç eski öğrencimle, Dil Tarih Fakültesinin idareci ve öğretim üyeleri ve Milli Eğitim Bakanlığı müfettişleri vardır. Bunların ifadeleri -her biri bir cephedenbirçok hakikatları meydana çıkarmış ve aleyhimizde olan isnatları çürütme imkanını bize sağlamıştır. Adlarını sıralıyorum:

Vecihe Kılıçoğlu, Necmettin Halil Onan, Enver Ziya Karal, Mustafa Akdağ, Besim Kadırgan, Mehmet Doğanay, İrfan Kılıç, Osman Baysal, Osman Pazarlı, Ali Gündüz, Bedii Ziya Egemen, Cavidan Özgütürk.

Bu tanıkların ifadelerinden, aleyhimdeki kamu tanıklarının ifadelerini tahlil ve reddederken faydalandım. Burada yalnız birkaç noktaya işaret edeceğim:

İrfan Kılıç, Ali Gündüz, Vecihe Kılıçoğlu eski talebelerim veya benim bölümümde asistan olarak, Necmettin Halil Onan, Bedii Ziya Egemen, Enver Ziya Karal, Mustafa Akdağ, mensup olduğum fakültenin öğretim üyeleri veya idarecileri olarak (bunlardan Necmettin Halil ayni zamanda benim bölümümde hocadır; Mustafa Akdağ da benim hakkımda öğrencilerimle konuştuğunu söyler) benim menfi bir telkin ve propoğanda yaptığıma dair hiçbir kanaat edinmemiş olduklarını belirtmeleri elbette lehime mühim bir delil değeri taşır. Enver Ziya Karal aleyhimdeki menfi dedikoduların benim "bir şikayet edebiyatı olan" halk edebiyatı mevzularını okutmamdan ileri gelmiş olacağı yolunda bir izahını yapıyor; Necmettin Halil Onan, vaktile vekalet emrine alınmamız hadisesinde yazdığı raporda, sadece Görüşler dergisine yazı vaadetmiş olmamızı politikaya karışmış olduğumuz düşüncesi ile tasvip etmediğini bildiriyor.

Osman Pazarlı ve Besim Kadırgan 1944 te yaptıkları tahkikat neticesinde "komünist" olduğumuza dair bir sonuca varılmadığı kanaatini tesbit ettiklerini dava dosyasında mevcut bulunan raporlarını teyiden beyan ediyorlar. Müfettiş Mehmet Doğanay vekalet emrine alınmamız hadisesi vesilesi ile yapılan tahkikattan bahsederken, Görüşler solcu bir mecmua olduğu için oraya yazı yazmamızı tasvip etmediklerini raporlarında bildirdiklerini söylüyor; bizim solcu olduğumuza dair bir şey işitmediği[ni] ilave ediyor. Onun bu ifadesi, bu hususta ki raporun da sarahatine rağmen duruşma esnasında mezkur raporda bizim solcu olduğumuzun tesbit edildiğini bildirmiş olan Sami Akyol'un bu ifadesini tekzip etmektedir. [/]

Müfettiş Osman Pazarlı 1943-44 yılına ait tahkikat vesilesile felsefe doçenti Necati Akder'in bakanlığa resmi yazılı müracaatlar yapmış olduğunu anlatmak suretile bu zatın daha o tarihlerde vukua gelen hadiselerde de nasıl mühim rol oynadığını belirtmiş oluyor. Osman Pazarlı ile Besim Kadırgan'ın ifadeleri ve dosyada mevcut raporları o tahkikat neticesinde herhangi bir kusurumun dahi tesbit edilmemiş olduğunu teyit etmiştir. Pazarlı'nın bu ifadesi ile de ayrıca, hiçbir mesnet olmadan arkadaşları aleyhine daha o tarihlerden itibaren idare mekanizmalarını harekete geçirmeye çalışmış olan Necati Akder'in menfi ve kışkırtıcı karakteri sabit olmuştur.

Savunma Tanıkları

Kamu tanıklarının dinlenmesi bittiği zaman biz üç sanık 77 savunma tanığı gösterdik. Bunlardan 30 unu ben gösterdim, 47 sini Behice Boran ile Niyazi Berkes gösterdiler. Behice Boran'la Niyazi Berkes'in gösterdikleri tanıkların 11 tanesi (Selma Ertekin, Nezihe Araz, Nabi Dinçer, Fatma Taşkıngöl, Necdet Taşhan, Prof. Hirsch, Prof. Arsebük, Azra Erhat, Güzin Dino, Yunus Koçak, Nurettin Şazi Kösemihal) ya ayrıca benden de bahsetmek veyahut ta davada beni ilgilendiren noktalar hakkında şahadet etmek suretile müdafaama malzeme ve mesnet temin edecek ifadelerde bulunmuşlardır. 77 savunma tanığının 36 tanesi ise ya beni tanımadıkları için yahut ta benimle ilgili hadiseler hakkında bir bildikleri olmadığı veyahut ta bu hususlarda kendilerine bir şey so-

rulmadığı ve benden bahsetmek için bir vesile düşmediği için benden ve benimle ilgili hadiselerden hiç bahsetmemişlerdir.

Doğrudan doğruya veya dolayısile benden bahseden 41 tanığın 18 i benim talebelerimdir; her biri benden en aşağı iki sene ders okumuşlardır; ve benim onlara hocalık ettiğim tarihler, mevzubahs olan hadiselerin cereyan ettiği tarihlere, yani 1941 ile 1947 yılları arasına raslar; bu 18 eski talebemden bir çoğu bugün devlet hizmetinde -öğretmen olarak veya başka sıfatlarla- vazife almış kimselerdir. 41 tanığın 9 u benim talebem olmamakla beraber, fakültede talebe olarak bulunmuşlar ve mevzubahs olan hadiselere veya yapılan iddialara ait bilgileri olan kimselerdir. Bunların da hemen hepsi halen devlet hizmetinde kimselerdir. 41 tanıktan 14 ü, Dil Tarih fakültesi öğretim üyeleri ile Fakülte ve üniversite dışında şahsiyetlerdir: Onlar benim üniversite ve fakülte çevreleri içindeki hali hareketlerimle, üniversite dışında görevimle ve mevzubahis olan hadiselerle ilgili fiillerime dair bilgilerini ifade etmişlerdir.

Aşağıda, 41 savunma tanığının ifadelerini, bahsettikleri hadiselere göre ayırıp tahlil edeceğim. Ve bunların hangi isnatlara ve iddialara cevap teşkil ettiklerini göstereceğim.

Kamu tanıklarından eski talebem olarak yalnız Abdullah Savaşçı benim derslerimde komünistlik propoğandası yaptığımı söylemiştir. Bu propoğandaya misal olarak verdiği şeylerin ne kadar gülünç olduğu ve onun komünizm propoğandası deyince neler anladığı ifadelerinde açıkça görülür. Onun bu hiçbir mesnedi olmayan ithamlarını hangi saikle yaptığını yerinde anlattım. Abdullah'tan başka beni doğrudan doğruya tanımayan, benim talebem olmayan, derslerime girmemiş, konferanslarımı dinlememiş bir takım kamu tanıkları da (ekseri 67 imzalı dilekçeyi imza etmiş, başka fakülte talebelerinden ve nümayişçi gençler), benim komünistlik propoğandası yaptığımı duyduklarını söylemişlerdir. Bunların, esassızlığını, çürüklüğünü, ve hangi sebeplerle ileri sürüldüğünü anlattığım ifadelerine karşı duruşmada dinlenmiş 18 talebemin (Neriman Göktürk, İlhan Başgöz, Muazzez Görkey, Mes'ut Cemil Tel, Nejat Yetkin, İbrahim Gökbakar, Neşet Özgüğüm, Özcan Ataç, Necile Sinanoğlu, Selahattin Olcay, Selahattin Tansel, Rukiye Yanık, Faik Eroğlu) ifadelerini çıkarıyorum. Bunlar

doğrudan doğruya benim talebelerimdir, derslerimde ve umumiyetle tedrisatımda propoğanda yapıp yapmadığımı en yakından bilecek olan bunlardır. Bu şahitlerin hepsi benim herhangi bir propoğanda yaptığımı duymadıklarını, görmediklerini ifade etmişlerdir. Bunlara, kamu tanığı olarak dinlenen, bu 18 müdafaa şahidinin ifadelerini teyit ve tasdik eden eski talebemden iki kişiyi, Vecihe Kılıçoğlu ile İrfan Kılıç'ı ilave edeceğim. Bu vesile ile şunu söylemek isterim. İlk tahkikat sırasında benim talebem olanlardan 22 kişi (Fevziye Karamemetgil, Neclâ Ülker, Gönül Günder, Lütfi Civelek, Semiramis Savucu, Mefharet Bilgin, Aziz Topçuoğlu, Zerrin Yalçıner, Tezan Tektaş, Hayrettin Batur, Müjgan Cumbur, Türkan Özkutlu, Sami Akalın, İnci Aksu, Aliye Başar, Mina Altuğ, Şükran Tanrıkul, İlhan Yüceer, Nermin Banaz, Nadide Ülker, Enver Gökçe, Rıza Polat Öztürk) dinlenmiştir ki bunların duruşmada dinlenmeleri mahkemece talep edilmemiştir. Ben de hem şahit listesini kabartmakta fayda görmediğim, hem de adreslerini bulmakta güçlükler olacağını düşünerek bunları savunma tanığı olarak göstermedim. Bu, en az iki senelik öğrenci olan 22 öğrencim de, tıpkı duruşmada dinlenenler gibi benim derslerimde herhangi bir propoğanda yaptığımı duymadıklarını, görmediklerini, derslerimde ders mevzuu dışına çıkmadığımı ifade etmişlerdir. İçlerinden bazıları da hakkımda çıkan dedikoduların sebep ve menşeini izah etmişlerdir: Onlara göre bu şayialara sebep Nihal Atsız'ın Orhun dergisinde çıkan Şükrü Saraçoğlu'[n]a Açık Mektup adlı yazısı ile bir aralık benim vekalet emrine alınmış olmam hadisesidir.

Bunlar da yeminli şahitlerdir. Ve Üniversite tahkik heyeti karşısında ifadede bulunmuşlardır. Böylece benim derslerimde ne yaptığımı bilmesi gereken 42 öğrencim, yekavaz [tek ses] olarak hangi saiklerle ve ne şekilde ifade verdiğini gösterdiğim Abdullah Savaşçı'yı ve onun benzeri olan birkaç kötü niyetli kimseyi tekzip etmektedirler. Ben, maddi imkanlar olsaydı ve mahkemeyi fuzuli yere işgal etmek endişesini duymasa idim fakülteye doçent olarak girdiğim 1938 den ayrıldığım 948 yılı arasındaki 10 yıl içinde karşıma gelip benden ders okumuş talebelerimden daha yüzlercesini gösterebilirdim. Onların hepsi milliyet ve milliyetçilik aleyhine propoğanda yaparak görevimi kötüye kullanıp kullanmadığım hususunda

kendilerine sorulacak suallere, ancak milli olan şeyler[in] en mühimlerini, milli anane ve milli kültüre ait pek çok şeyleri benden öğrendikleri yolunda cevap vereceklerdi.

Bu davada kamu tanıklarından bazıları sadet harici pek çok şeylerden bahsettiler ve bununla kendiliklerinden veya aldıkları emir ve direktiflerle beni itham ettirici bir hava yaratmak istediler. Ben de bunlara karşı, yukarda davayı ne bakımdan aydınlatacaklarını anlattığım 42 öğrencimden başka 12 tanık -benim hakkımda konuşmuş olan 41 savunma tanığına dahil- daha gösteriyorum. Bu 12 tanık doğrudan doğruya benim dava mevzuu olan fiillerim hakkında bilgiye sahip olmamakla beraber, beni fakülte içinde veya dışında tanımak fırsatını bulmuş, ve umumi olarak karakterim, seciyem ve ef'ali harekatım hakkında mahkemeyi tenvir edebilecek durumda kimselerdir.[/]

Bunlardan İrfan Şahinbaş, Güzin Dino, Azra Erhat, Kenan Akyüz fakültede doçent ve prof. arkadaşlarımdır. Fakültedeki uzun yıllar beraber geçen meslek hayatımızda benim herhangi bir menfi hareketime şahit olmamışlardır; bu tanıklar ayni zamanda fakültede cereyan eden bir hadisenin bilfiil içinde bulunmuşlardır: 10 prof. ve doçentin imzasını taşıyan protesto yazısına imza atmışlardır. Bu yazı benim serbest dersim vesilesi ile yapılan 5-6 Mart nümayişleri üzerine talebenin bu hareketini Rektörlük nezdinde protesto edip bu gibi hareketlere karşı üniversitenin tedbirler almasını ve bu talebenin nümayişlerine takaddüm eden 67 imzalı dilekçenin arzedildiği resmi makamlara teessüflerini bildirmesini isteyen bir yazıdır. Tanıklar, duruşmadaki ifadelerinde, bu yazıya imza atmalarının sebebini de izah etmişlerdir; onlar talebenin bu hareketlerini üniversite muhtariyetine ve talebe disiplinine aykırı olarak gördükleri için bizlerle birlikte bu hali protesto etmişlerdir. Onların imzalarını taşıyan yazıdan ve duruşmadaki ifadelerinden çıkan netice şudur ki: Bizlerden başka daha 7 üniversite prof. ve doçenti diğer arkadaşlarının üniversite rektörlüğü ve fakülte dekanlığının lakaydisinden cesaret alan ve bizim şahsımıza tevcih olunmuş tahrik ve iftira kampanyasını takbih etmekte [yermekte] ve üniversiteyi açıktan açığa, meslektaşlarından bu protestoya iştirak etmeyenleri de zımnen vazifeye davet etmektedirler. O halde bu 7 öğretim üyesine

göre de, vazifelerini kötüye kullananlar üniversite idaresi ve onu ikaz etmeyen meslektaşlardır. Bu noktayı müdafaam için ehemmiyetli telakki ederim. Ve yüksek mahkemenizin dikkatini bilhassa şu hususa celbetmek isterim: Ben vazifesini kötüye kullananların benden başka kimseler, beni itham eden makam ve şahsiyetler olduğunu isbat mevkiindeyim: Bu makam ve şahısların vazifelerini hakkile yapmamaları ve üniversitede ve fakültede anarşi çıkaran kendileri olduğu halde bunun kabahatını bizim üzerimize yüklemeleri, hatta kendilerini haklı göstermek için şuursuz ve bu meseleler hakkında bilgisiz talebeleri bizim aleyhimizde, bazıları isteyerek bazıları da acizlerinden dolayı tahrik etmiş olmalarından dolayı hadiseler bu kadar müessif safhalar almıştır. [/]

İşte bu dört öğretim üyesi tanığın dava dosyasına getirtilmiş olan bu protestoları ve duruşma ifadeleri bu bakımdan değerlidir: Onlar da hadiseleri bizim gibi görmüşler ve mesleki vazifelerini bizimle birlikte protestoda bulunmak suretile yapmışlardır. Bu dört tanığa halen Amerika'da bulunan Prof. Pratt ve Orhan Burian ile davayı başka yönlerinden bilhassa Hamdi Atademir'le Necati Akder gibi bizim aleyhimizde ulu orta konuşmuş olan iki şahsın karakterini ve hadiselerin seyrindeki menfi rollerini aydınlatmak bakımından çok dikkate değer ifade vermiş olan Nusret Hızır'ı da protestoyu imza etmiş şahıslar oldukları için ilave edeceğim. Bu 7 öğretim üyesinin bu hususdaki şahadetleri ehemmiyetle nazarı itibara alınmak gerektir. [/]

Bu 12 tanıktan Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Dairesi Reisi Kadri Yörükoğlu ile, ayni daire azalarından İsmail Hakkı Tonguç (eski İlk Öğretim Umum Müdürü), eski İçel milletvekili ve milletvekilliği sırasında 10 yıla yakın bir zaman Ankara Halkevi Başkanlığında bulunmuş, halen Adana'daki Türk Sözü gazetesinin sahibi Ferit Celal Güven ve eski Talim Terbiye azalarından Sabahattin Eyüboğlu, vazifeleri icabı benimle münasebetleri olmuş şahıslardır. [/]

Senelerden beri Türk maarifine ve kültürüne feragatla hizmet etmiş, millet ve memleket işlerinde canla başla çalışmış ve eserleri ile tanınmış bu temiz insanlar savunma tanığım olarak dinlendiler. Benimle 10 seneden beri olan münasebetleri esnasında şahsım hakkında edindikleri intibaları an-

lattılar. Bunları burada tekrar edecek değilim, yalnız şu kadarını söyleyim ki iyiyi kötüden ayıracak kabiliyette olduklarını, en kötü niyetlilerin bile, inkar edemeyeceği bu tanıklar, benim millet, milliyet düşmanlığım ve memlekete zararlı propoğanda faaliyetim hakkında hiçbir şey duymadıklarını ve itham edildiğim fiilleri işlediğimi teyit edecek mahiyette benden bir söz işitmediklerini beyan ettiler. Halbuki ben bazı müfsitlere göre her önüme gelene bu fikirleri telkin ediyor veya hiç olmazsa bu fikirleri beslediğim intibaını veriyor olmalı imişim. [/]

Bu şahitlerden ilk üçüne Milli Eğitim Bakanlığınca basılan veya satın alınan kitaplarım vesilesile bu kitaplarda zararlı fikirlere raslayıp raslamadıkları veya kendilerine bu yolda bir şikayet vaki olup olmadığı soruldu. Kadri Yörükoğlu, bakanlıkça bastırılan ve satın alınan kitapların memleket maarifine faydalı olup olmadığını tetkike memur dairenin reisidir. Sabahattin Eyüboğlu mahkemenizde bahsedilen hadisenin cereyan ettiği yıllarda aynı dairenin azası idi. İsmail Hakkı Tonguç benim kitaplarımın gönderildiği ve hatta bazılarının ders kitabı olarak okutulduğu köy enstitülerinin uzun zaman başında bulunmuş mesul bir şahsiyettir. Her üçü de benim eserlerimde böyle bir şey görmediklerini, eserlerim hakkında hiçbir şikayet duymadıklarını ifade etti. Halbuki bazı tezvirci şahitler bu eserlerden bir satır okumadıkları halde huzurunuzda hak ve adaletin tecellisi için doğru söyleyeceklerine dair ettikleri yeminin kudsiyetini hiçe sayarak ve bu yemine rağmen her türlü "şeref ve namus" duygularını susturarak bu kitaplarla benim memleket gençliğini zehirlediğimi iddia etmek cüretinde bulunmuşlar ve bu cüretlerini herhangi bir yazıda bulunmalarına imkan tasavvur edilmeyen bir takım gülünç fikirleri acayip hükümleri bana mal etmeye kadar götürmüşlerdir. Mahkemeniz huzurunda birkaç ay fasıla ile konuşmuş bu iki çeşitten şahitlerin ifadeleri de benim kitaplarım ve her mevzuda yazılarım da dava dosyasında mahfuzdur, ve bir atasözü "güneş balçıkla sıvanmaz" der.

Yine bu tanıklardan dördüncüsü Ferit Celal Güven, benim senelerce, Ankara Halkevinin edebiyat ve sanat konusundaki çalışmalarındaki payımdan bahsetti; ve benim bu kültür müessesinin milli kültür sahasındaki faaliyetini baltalamak değil bilakis desteklediğimi, memleketimizin milli bünyesini geliş-

tirmek görevini üzerine almış olan halkevlerinde benim milliyet aleyhtarı herhangi bir faaliyetim olsaydı esasen bana orada söz hakkı verilemeyeceğini ifade etti. Halbuki, benim içinde Karacaoğlan'ın Türklükle alakası yoktur gibi, çocukların bile güleceği bir söz sarfettiğim iddia olunan bir konferansım İçel milletvekili Ferit Celal Güven'in başkanı bulunduğu bu halkevinde verilmiştir. Kendim ne Halk Partisinin, ne halkevinin faal bir unsuru, hatta azası olmadığım halde, sırf Türk destanlarına, Türk masallarına, Türk folklorunun türlü meselelerine ve tarihçesine dair birçok konferanslar vermek ve zaman zaman konferans serilerinin veya edebi müsabakaların tertip ve tanzimi için toplanan halkevi komisyonlarına iştirak etmek suretile her çağrıldığım zaman bu kültür müessesesinin çalışmalarına katılmış bir insandım. Yıllarca devam eden bu faaliyetlerim sırasında C.H.P. ye bağlı koca bir kültür müessesesinde benim milli bünyemize zararlı herhangi bir hareketim hakkında en ufak bir şikayet vuku bulmadığını en selahiyetli ağızdan bildiren bu ifade ile hangi hissi amillerden geldiğini açıkça gösterdiğim eski asistanım Mehmet Tuğrul'un ve benim milliyet aleyhtarı, milli kültürü baltalayan bir insan olduğuma dair birkaç idraksiz ve şuursuz müfterinin ifadelerini tartmak için adaletin terazisi kadar hassas bir vasıtaya da pek ihtiyaç olmasa gerek...

Aynı guruptaki şahitlerden Mesut Cemil Tel, basın yayın umum müdürlüğü teşkilatında Ankara Radyosunda ve Ankara Devlet Konservatuarında vazifeleri olan, halk müziği dolayısile halk sanatı meselelerile ilgilendiği ve benim eski talebem bulunduğu için eserlerimi, faaliyetlerimi yakından tanıyan ve yıllardır benimle teması olan bir şahıstır. Nahit Fıratlı benim 20 yıllık arkadaşımdır ve kız lisesinin yıllardan beri edebiyat hocalığını yapar[.] Onun talebelerinin pek çoğu üniversiteye geçince benim talebem olmuştur ve hakkımda herhalde eski edebiyat hocalarına onların, benim hakkımdaki intibalarını bildirmelerine vesileler zuhur etmiştir; M[illi]. Eğitim Bakanlığı müfettişlerinden Halil Vedat Fıratlı keza 20 yıldan beri beni tanıyan, muhtelif vesilelerle benimle çalışmış, 1939 da çıkardığı "Oluş" dergisinin yazı heyetine beni de almış, "Halk Şiiri Antolojisi" adlı kitabını benimle birlikte hazırlamış ve çıkarmıştır. Benim yüzümü görmeden, ismimi bil-

meden, meşhur dilekçeye imza atmış olan Hukuk talebelerinden yahut ta ancak kitaplarımın yüzünü uzaktan hayal meyal görmüş olan Necati Akder ve Hamdi Atademir'den çok şahsım hakkında malumatı olan ve herhalde memleket ve millet davalarının mesuliyetlerini onlardan çok daha fazla müdrik bir kimse olsa gerektir. Bütün bu insanlar benim çalışmalarımın milli kültüre, milli edebiyat ve sanata, milli geleneklerimize zararlı mı yoksa faydalı mı olduğunu huzurunuza niçin ve ne maksatlarla geldikleri artık malum olan bir takım adamlardan daha iyi hüküm verecek durumdadırlar ve bu mevzularda benim hakkımdaki kanaatlerini ve intibalarını açıkça söylemişlerdir.

Müdafaa şahitlerinden 13 tanesi: Kenan Akyüz, İlhan Başgöz, Muazzez Görkey, Mesut Cemil, Nahit Fıratlı, Şükrü Eliçin, Meliha Gerçeker, Selahattin Olcay, İbrahim Gökbakar, Nejat Yetkin, Selma Ertekin, Selahattin Tansel, Faik Eroğlu, benim Namık Kemal'i veya onun velisesile milliyetçiliği tezyif etmiş olamayacağım hakkında şahadette bulunmuşlardır.

Mahkemenizce malum olduğu üzere davamın itham fiillerinden biri olan ve Namık Kemal'i milliyetçi olduğu için tenkit etmek fiilinin subutuna veya ademi subutuna [gerçekleştiğine veya gerçekleşmediğine] yegane mesnet, eğer mevcut olsaydı Zeynep'in yazısı üzerindeki tenkitlerim olabilirdi; yazı mevcut değildir, yazının sahibi olan şahit onu mahkemeye ibraz edememiştir. Yazı üzerindeki konuşmamız ise dört duvar arasında Zeynep Dengi ile aramızda geçmiştir; onun ifadeleri arasındaki tezat ve tenakuzlar bile -yerinde tahlil ettiğim üzere- benim bu mevzuda hocalık görevimi kötüye kullandığım hakkında en ufak zan dahi uyandırmayacak mahiyettedir; bundan başka benim Namık Kemal hakkında eserlerim de var; bununla beraber bu davayı tahrik ve tertip edenlere, mahkemeye gönderdikleri bazı kuklalarına, güya benim bir konferansımda Namık Kemal'i tezyif ettiğimi söyletmek suretile, benim tek şahidin ifadesine karşı ancak ervah-ı gaibeyi [görünmeyen ruhları] şahit göstermek suretile cevap verebileceğim iddiaları takviye edeceklerini umdular[.] Buna kalkışanların ne hale düştüklerini gördünüz, dinlediniz, bununla beraber ben bu konferansta bulunduklarını hatırlayabildiğim bazı kimseleri de şahit gösterdim; yukarda saydığım

13 şahitten 11 i bu konferansta bulunmuşlardır. Hepsi de Abdullah Savaşçı ve Hikmet Tanyu'nun iddialarının asılsızlığına [dair şahitlik] ettiler. Bu konferansta Namık Kemal'i tezyif etmek şöyle dursun aleyhinde bir şey söylediğimi dahi duymadıklarını ifade etmişlerdir. Bu şahitlerden Kenan Akyüz fakültemizde, proğramlarında Namık Kemal bulunan, modern edebiyatı okutan doçenttir. Nahit Fıratlı yıllardır Ankara Kız Lisesi edebiyat öğretmenidir. Konferans mevzuu ile yakından ilgilendikleri için gelmişlerdir ve herhalde Namık Kemal hakkında olsun, başka meselelerde olsun benim orada söylediklerimi Hikmet Tanyu ve Abdullah Savaşçı'dan daha iyi anlayacak durumdadırlar. Bu şahitlerden ikisi de: Muazzez Görkey ile İbrahim Gökbakar, benim galiba 1942 yılında yaptığım bir seminerde talebelerden biri (Muazzez Görkey) Namık Kemal'in iki eseri üzerinde yaptırdığım tetkik ve tahlil vazifesi vesilesile Namık Kemal üzerindeki konuşmalarımızı mevzubahis ettiler. Namık Kemal'i tezyif edecek adam bu niyetini başka vesilelerle de belli eder. Bu şahitlere göre ben, Namık Kemal'i, dürüst ve vazifesini bilen bir hoca gibi tetkik etmiş ve ettirmişim.

Ziya Gökalp ve Türkçülük ve milliyetçilik hakkındaki Selahattin Ertürk'ün iddiası da yine malum olduğu üzere bu tanıkla aramızda ve tanığın yazısı üzerindeki bir konuşmaya dayanır; o yazı da ortada yoktur. Bu iddialara karşı daha kuvvetli delillerimi yerinde arzettim. Burada üç şahidimi daha zikredeceğim: İlhan Başgöz, Nahit Fıratlı ve Sefer Aytekin... İlhan Başgöz, benim halk edebiyatı derslerim sırasında Ziya Gökalp'ın Türk folkloruna ve dolayısile Türk milli kültürüne yaptığı hizmetlerinden nasıl bahsettiğimi zikrediyor[.] Nahit Fıratlı Gökalp'tan konuştuğumuz zamanlar onu ve onun vesilesile Türkçülüğü ve milliyetçiliği tenkit ve tezyif ettiğimi duymadığını, Sefer Aytekin ise talebe cemiyeti işlerine baktığı zaman benim Selahattin Ertürk'ün yazısını reddedişim dolayısile veya başka bir surette talebe arasında herhangi bir şikayetin bahis mevzuu olmadığını söylüyorlar.

Davanın mevzuu dışında olan bazı fiil ve hareketlerime dair, müdafaa şahitlerimin ifadelerini de başka ifadelere karşı burada göstermek isterim: Çünkü davada, bu türlü fiil ve hareketler üzerinde bir sürü şahit bir sürü şeyler söylemişlerdir.

Böylece menfi bir hava yaratmak istemişlerdir. Onlara toptan olsun cevap vermem de bu yüzden bir zaruret haline almıştır.

Zeynep Dengi'nin (ve ondan duyma bazı gayretkeş şahitlerin) Hüseyin Rahmi seminerleri hakkındaki çok gülünç iddialarının aslı esası olmadığı İlhan Başgöz, Muazzez Görkey, Necile Sinanoğlu, Neşet Özgüğümcü, Rukiye Yanık'ın ifadeleri ile meydana çıkıyor: Onların sözlerinden de anlaşılıyor ki, ben geniş ölçüde -Hüseyin Rahmi[']yi her cephesile- tetkik ettirmişim; ne planımda ne talebeme çıkarttırdığım neticelerde komünistlik mevzubahs olmamıştır, ve bu yolda bir telkin görülmemiştir[.] Böylece Zeyneb'in esasen kendi sözlerindeki tezat ve tenakuzlarla da belirmiş olan yalancılığı ve idraksizliği o seminerlere iştirak etmiş 5 arkadaşının ifadelerile tebeyyün etmiş oluyor.

Tanık Neriman Göktürk, Güzin Dino, İlhan Başgöz, Nilüfer Gökmen, Meliha Gerçeker, Özcan Ataç, Necile Sinanoğlu, Selahattin Olcay, Nejat Yetkin, Necdet Taşhan, Neşet Özgüğümcü, Selahattin Tansel, Rukiye Tanık, Naci Akın, Faik Eroğlu, Sefer Aytekin, Nuri Tanuola, Resan Toygar ifadelerinde benim talebe arasında (kendi bölümümde veya umumiyetle fakülte içinde) ikilik yaratmak, talebeyi veya hocaları birbiri aleyhine tahrik etmek, ihtifallerde veya başka vesilelerle talebeyi milliyetçi veya solcu diye tefrik edip aralarında fark gözetmek, bir takım talebeyi tutmak başkalarına fena muamele etmek gibi hocalık görevi ile telifi kabil olmayan hareketlerde bulunmadığımı teyit etmişlerdir. Bunlardan büyük bir kısmı benim bölümümde talebelerdir. İçlerinde, esasen bizim bölümümüzde talebe arasında ikilik bulunmadığı gerçeğini belirtenler de olmuştur. Bu şahitlerden Selahattin Tansel, İlhan Başgöz, Sefer Aytekin, Nuri Tanuola, Naci Akın, Resan Toygar, Necdet Taşhan talebe cemiyetinde faal vazife görmüş kimselerdir; ihtifallerin hazırlanmasında onlar da bulunmuşlardır. Bunlar ifadelerile bazı şahitlerin -bilirbilmez uluortabenim talebe arasındaki ikiliğin amil ve saiki olduğuma ve Selahattin Ertürk, Osman Yüksel gibi kimselerin de ihtifallerde kendileri gibi -güya milliyetçi- gençlere söz vermediğim hakkındaki isnatlarını çürütmüş bulunuyorlar. Faik Eroğlu şahadetinde fakir talebeyi kendime celbetmek suretile onları solculuğa temayül ettirdiğim yolunda güya Mehmet Tuğrul'a

vaktile şikayette bulunmuş olduğuna dair isnadı da kat'iyetle reddediyor.

Bundan başka 12 şahidin muhtelif hadiseler hakkındaki yalan yanlış bazı iddiaların red ve tekzibine ve bazı şahadetlerin sıhhat derecesi hakkında mahkemenizi tenvire yarayacak ifadelerini de zikredeceğim.

Kenan Akyüz, Zeynep Dengi'nin doktora namzetliğine ve ilmi yardımcılığa inhası sırasında bölümümüz hocaları arasında benim muhalif rey beyan etmiş olduğumu beyan ediyor. Hocası Saadet Çağatay'ın Zeynep'e bunu haber verip vermediği hakkında bilgisi olmadığını ilave ediyor. Bundan, Zeynep Dengi'nin haberdar olduğunu Abdullah Savaşçı'nın ifadesinden anlıyoruz. Hocalar arasında konuşulan bir meseleyi ilgili öğrenci Zeynep Dengi'ye kimin söylediği o kadar mühim değildir; fakat Zeynep'in haberdar bulunması, bir mana ve müdafaam için bir ehemmiyet taşır. Demek ki onu ve başka öğrencileri benim aleyhime tahrik eden hocalar vardır. Bunun Saadet Çağatay olduğunu iddia edemem. Fakat Abdülkadir İnan olması pek muhtemeldir. Onun karakterinden bu türlü hareketler umulur. Daha mühimi bu hadisenin Zeynep Dengi'de benim aleyhime bir tavır almasına sebep olmuş olmasıdır; onun bana garazının, düşmanlığının menşei bu hadise olmuştur. Zeynep Dengi'nin fikri temayülleri bakımından Nihal Atsız gurubundaki ırkçı turancılara ne kadar yakın olduğu, İlhan Başgöz'ün şahadeti sırasında anlattığı ve Zeynep'in kendi ifadesi ile de teyit ettiği Nihal üzerindeki münakaşa hadisesinden de anlaşılıyor. Yine İlhan Başgöz'le Muazzez Görkey ve İbrahim Gökbakar Abdullah Savaşçı'nın ifadesinde aleyhimde bir delil gibi kullanmak istediği Yakup Kadri'nin Yaban romanı hakkındaki mütalaalarıma dair hakikatı ortaya çıkarıyorlar: Onların sözleri ile şu sabit oluyor ki ben Türk köylüsü hakkında Yakup Kadri'nin menfi kanaatına değil bunu tenkit eden talebemin müsbet kanaatına iştirak etmişim.

Hukuk Fakültesi profesörleri Hirsch ile Arsebük duruşmadaki ifadelerinde bizim aleyhimizdeki dış tazyikin üniversite üzerindeki şiddetini belirtmişler ve kendilerinin Senato'dan istifalarının bu yüzden vuku bulunduğunu açıktan açığa olmasa da anlatmışlardır. Lütfi Öztabak ile Fatma Taşkıngöl, Bahattin Öğel'in -ki güya milliyetçi olduğu için yazısını ihtifal

programına kabul etmediğim iddiasında bulunmuştur- fakültede huzursuzluk çıkaran ve dış entrikaları fakülteye intikal ettiren fesat unsurlarından biri olduğunu, kendisine emniyetin adamı süsünü vererek arkadaşlarını sorguya çekmeye kalkışması hadisesini anlatmak suretile isbat ve böylece eski Dekan Enver Ziya Karal'ın ilk tahkikat ifadesini teyit etmiş oluyorlar. Nabi Dinçer, Haluk Karamağralı'nın kendisine kıskançlıktan gelme garazkarlığını ifade ediyor ve böylece bu adamın fakültede mevhum ve muhayyel -aynı zamanda gülünç- komünist teşkilatı iddialarını ileri sürmesinin saiklerinden birini anlatmış oluyor.

Yunus Koçak'ın ifadesinde beni doğrudan ilgilendiren bir nokta bulunmamakla beraber bu davanın nasıl mürettep [düzmece] olduğunu, kasıtlı şahsiyetlerin teşviki ile Türk adaletini kandırmak ve davanın selametini ihlal etmek için ne gibi vasıtalara başvurulduğunu göstermesi bakımından müdafaamı şiddetle ilgilendirir. Bu şahit Erhan Löker'in -ki uluorta benim hakkımda da isnatlarda bulunmuştur- ne tiynette bir insan olduğunu belirtiyor. Onun ifadesi ile bir daha sabit oluyor ki nümayişçilerin, dilekçecilerin başı eski Hukuk Fakültesi talebesi ve bu fakülte talebe cemiyetinin eski başkanı olan tanık Erhan Löker sadece yalancı şahitlik yapmakla iktifa etmemiş, yalancı şahitleri hazırlayıp sahneye sürmek vazifesini de üzerine almıştır.

Nurettin Şazi de ifadesinde Hamdi Atademir'in doğrudan doğruya beni değil Behice Boran'ı ilgilendiren bir hadise hakkındaki ifadesindeki adi ve gülünç isnadı yalanlamıştır. Hamdi Atademir'in vaktile müzik dinlemek bahanesile Nurettin Şazi'nin evinde yapılan gizli toplantılar diye bahsettiği toplantılarda -ev sahibi olan bu tanığın ifadesinden anlıyoruz kibizi itham hususunda Hamdi Atademir kadar değilse bile, iyice gayret göstermiş ve böylece bazı zevata yaranacağını ummuş olan Prof. Melahat Özgü de bulunmuştur. Yine orada bulunanlar arasında Tahsin Bekir Balta varmış. Bu zat bir müddet Reşat Şemsettin'in de üyesi bulunduğu kabinede birbiri ardından iki bakanlık vazifesi ifa etmiştir. Bu vakıa karşısında, ya Tahsin Bekir Balta ve Melahat Özgü gibi zevatın da gizli toplantılar yapan komitacılar olduğuna yahut ta Hamdi Atademir'in yalan söylediğine inanmaktan başka üçüncü bir

yol varsa bize göstermesini bu mantık hocasından bekliyeceğiz. Onun, hakkımda da birçok iftiralarla dolu olan ifadelerinin ne değerde olabileceğini göstermek için Nurettin Şazi'nin bu mevzuda anlattıklarını işaret etmeyi faydalı buldum.

Tanık İfadelerinin Tahlilinden Çıkan Neticeler

1947 Mart içinde, Üniversitede tahkik heyeti teşkil edilip hakkımızda adli soruşturmalara başlandı; bu soruşturmalar Haziran başlarına kadar üç ay müddetle devam etti. Bu zaman içinde 165 tanık dinlendi; tahkikatın diğer safhaları tahkikçi heyetin fezlekesinde anlatılmıştır.

Bu 165 tanığın büyük bir kısmı, mahkemece kamu tanığı olarak veya bizim gösterdiğimiz savunma tanığı olarak duruşmada da dinlenmiştir. İlk tahkikatta dinlenmeyip son tahkikatın seyri esnasında mahkemece lüzum görülmesi üzerine dinlenmesine karar verilen şahitler de olmuştur. İlk tahkikatta dinlen[miş] olan şahitlerden bir kısmı da duruşmada dinlenmemiştir.

Duruşmada dinlenen şahitlerin sayısı 145 tir. Bunların 68 i kamu tanığı sıfatile dinlenmiştir. 77 tanesi müdafaa şahitleridir. Müdafaa şahitlerinden benimle ilgili malumat verenlerin, diğerlerine olan nisbetleri ve benden bahsedenlerin bana olan yakınlık dereceleri üzerinde yukarda bilgi verdim. Bu tanıkların ifadelerinin ve hüviyetlerinin tahliline ait olan bu bahsi kaparken bir de evvela kamu tanıklarının sonra da bütün bu tanıkların birden benim hakkımdaki şahadetleri bakımından ufak bir istatistik tablosu vermek faydalı olacaktır. 68 kamu tanığından 49 u benden bahsetmiştir; 19 u benim hakkımda birşey söylememiştir. Benden bahseden 49 tanığın 12 si lehimde şahadet etmişler[,] benim müdafaama mesnet olacak birçok deliller verdikleri gibi, benim isnat olunan fiilleri işlemediğime olan kanaatlerini belirtmişlerdir. 37 si aleyhimde birşey söylemek istemiş olanlardır. Bunların söyledikleri şeylerin esassızlığı, çürüklüğü ilk bakışta bile gözükmekle, hiçbiri en ufak bir tahlil ve münakaşaya tahammül edememekle beraber, 37 şahidin aleyhimde birşeyler söylemek azmile ifade verdikleri muhakkaktır.

Bu 37 aleyhte şahidin 18 tanesi benim derslerime girmemiş, konferanslarımı dinlememiş, beni hiçbir şekilde tanımıyan talebelerdir. Hatta çoğu Dil Tarih Fakültesi talebesi değildir. Hepsi mahut dilekçeye imza atmış ve nümayişe iştirak etmiş kimselerdir. Nümayişleri ve dilekçeyi hazırlamakta ele başılık etmiş olan kimseler bu 18 tanık gurubuna dahildir: içlerinde bir tane olsun benim talebem yoktur; hepsi başkalarından naklen benim hakkımda duydukları şeyleri nakletmişlerdir. 12 tanesi doğrudan doğruya benim hakkımda bilgileri olduğu iddiası ile şahadette bulunmuşlardır. Bunların ikisi Zeki Sofuoğlu ve Haluk Karamağralı kendi ifadelerinden dahi, beni hiçbir gün yakından tanımadıkları dahi sabit olmuş iki eski öğrencidir. Zeki, Mülkiye mezunudur, benimle değil fakültemizle dahi ilgisi yoktur. Haluk, fakültemizin arkeoloji bölümünden bana Mülkiye öğrencisi kadar yabancı bir şahıstır. [/]

Bu 12 şahidin ikisi müfettiştir. Bizim vekalet emrine alınmamız hadisesinden sonra bizim tahkikata memur edilmişlerdir ve duruşmada bu tahkikattan bahsetmişlerdir. [/]

Bu 12 tanıktan yalnız iki tanesi benim eski talebemdir; Mehmet Tuğrul ve İhsan Akpolat. Aynı zamanda eski asistanım da olan Mehmet Tuğrul'un iddia ve isnatları davaya tesir edecek bir değer taşımaz. İhsan Akpolat ta ilk ifadesini değiştirerek verdiği duruşma ifadesinde beni doğrudan doğruya itham edecek bir şey söyliyememiştir. Nihayet bu 12 tanıktan geri kalan 6 tanesi fakültede öğretim üyelerindendir. Onların garazkarane ve gülünç ifadeleri yerinde tahlil edildi. Bu, üniversite mensubu olmanın mesuliyetini idrakten aciz şahıslarla birlikte bütün bu 12 şahidin ifadelerinde benim dava mevzuu olan fiillerime temas eden hiçbir nokta yoktur. Hepsi bir takım dedikodularla mesnetsiz ve esassız kanaat ve müteaalardan ileri geçmez. [/]

Bu 37 tanıktan yalnız 7 si dava mevzuu olan fiiller üzerinde konuşmuştur: Selahattin Ertürk, Zeynep Dengi, Hikmet Tanyu, Osman Yüksel, Hamdi Atademir, Abdullah Savaşçı, Bahattin Öğel.

Bunlardan Hikmet Tanyu'yu ben ilk defa mahkemeniz huzurunda gördüm. Onun da beni hiçbir şekilde -hatta yazılarımdan dahi- tanımadığını ifadesini tahlil ederken belirttim[.]

Onun konferanslarıma gelmiş olduğunun da yalan olduğunu orada gösterdim. Hamdi Atademir[']in de nasıl bilmediği görmediği bir takım şeyleri biliyormuş ve görmüş gibi uydurduğu yine ifadelerin tahlili sırasında gösterilmiştir. Diğer 5 şahitten ikisinin, yani Osman Yüksel ile Bahattin Öğel'in kendi ifadelerile de anlaşıldığı üzere benimle hiç temasları olmamıştır. Yazılarını ihtifal proğramından çıkardığım hakkında şahadetleri (bu red muamelesinin bütün sebep ve amillerini yerinde belirttim) aleyhimde hiçbir delil değeri taşıyamaz. Bütün bu 37 şahitten görülüyor ki, kala kala dava mevzuuna giren fiillerim hakkında bir şeyler söylemiş üç şahit kalıyor: Selahattin Ertürk, Zeynep Dengi, Abdullah Savaşçı. Bunlardan Abdullah Savaşçı da bildiklerinden bilhassa dava mevzuu olan fiillerime ait olan şeyleri diğer ikisinden, yani Zeynep'le Selahattin'den duyduğunu söylediğine göre, bütün bu dava, yerinde ifadelerini gereği gibi tahlil ettiğim şu son iki tanığın ifadelerine dayanıyor.

FİİLLERİN MAHİYETİ
(Millet, Milliyet, Milliyetçilik Kavramları Namık Kemal ve Ziya Gökalp)

İtham edildiğim ve dâvanın mevzuu olan fiillerim şunlardır:

1) Türkçülüğü tenkit etmek,

2) Namık Kemal'i milliyetçi olduğu için tenkit etmek.

Danıştay Umumi Heyeti "bu fiilleri işlemek suretile yabancı ideolojileri yayarak Türk gençliğine zehir saçmak"dan hakkımda son tahkikatın açılmasına karar vermiştir.

Hakkımda bu adli tahkikat açıldıktan sonra başlamış olan disiplin tahkikatının muahhar [sonraki] bir safhasında Üniversiteler Kanununun 3. maddesine aykırı hareket etmiş olmakla itham edilmiş bulunuyorduk. Bu itham bir müddet sonra o zamanın Milli Eğitim Bakanı olan Reşat Şemsettin Sirer'in itiraz layihasında da zikredilmiş, ve mahkemenizce de şahitlere sual sorulurken bu hususiaki bilgi ve kanaatlerine müracaat olunmuştur.

Üniversiteler Kanununun 3. maddesinin, üniversitelerin görevlerini tadat eden [sayan] bendinde davamızla ilgili hüküm

şudur: "... Öğrencileri ... Türk devriminin ülkülerine bağlı ve milli karakter sahibi vatandaşlar olarak yetiştirmek."

Şahitlerinin ifadelerinin tahlilinde müşahhas fiilleri (bilhassa yukardaki iki maddedeki fiilleri) işlemiş olup olamıyacağım münakaşa edildi. Şimdi gerek bizatihi bu fiillerin, gerekse Üniversiteler Kanununun 3. maddesinin mevzubahs olan bendine aykırı olarak hareket etmek, yani "Öğrencileri Türk inkılabının ülkelerine bağlı ve milli karakter sahibi vatandaşlar olarak" yetiştirmemiş olmak suretile görevini kötüye kullanmak fiilinin anlam ve kavramları üzerinde durmam lazım geliyor. Burada:

a) Bütün bu kavramların, benim aleyhimde iddiaları olan şahıslarca hatta maalesef başka birçok aydınlarımızca da aydınlık ve kesin bir anlamı bulunmadığını,

b) Beni itham eden şahıslardan pek çoğunun bu kavramlar etrafında sade bulanık ve çapraşık değil, ayni zamanda milletimizin bugün erişmiş bulunduğu merhaleyi karşılayan görüşlere zıt, binanaleyh memleketimizin menfaatlerine aykırı görüşleri olduğunu,

c) Bu meselelerde kendi fikir ve kanaatlerimin her Türk üniversitesi hocasından beklenecek görüşler olduğunu,

Ve böylece benim bu mevzular üzerinde yanlış fikirler telkin etmiş, ve bu suretle vazifemi kötüye kullanmış olmamın mümkün olamıyacağını sırasiyle göstereceğim.

Millet, Milliyet ve Milliyetçilik

Millet, milliyet, milliyetçilik kavramları acaba her devirde, ve herkes tarafından aynı şekilde mi anlaşılmıştır? Yani bu kavramları tarif eden ve onlara göre vatandaşlara hareket düsturu çizen ve vazifeler tayin eden düşünce sistemleri, devirlere veya şahıslara göre değişmeden aynı mı kalmıştır? Hayır...

Ziya Gökalp'tan sonra Türk sosyoloji ve felsefesinin değerli bir siması olan Mehmet İzzet, "Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat" adlı eserinde millet ve milliyet kavramını birçok cephelerile tetkik ederken onun zamanlara ve sistemlere göre değişen anlamlarını da tarihi seyri içinde göstermiştir. Bu eserde millet kelimesinin manasının her zaman aynı kalmadığı açıkça belirtiliyor. Mehmet İzzet şöyle diyor: "Bir kelimenin

eski olması o kelimeye verilen mananın ve bilhassa ehemmiyetin de eski olmasını istilzam etmez [gerektirmez]... Millet kelimesi Türkçede eskidir, ama şimdiki manası ve kıymeti pek yenidir." Kurunu vusta [orta çağ] Avrupası için millet mefhumu ancak kırallık (yani kıralın tebaları ve bendeleri) manasın[a] gelebilir. Mehmet İzzet millet, vatan ve bu sosyal gerçeklere duyulan sevgi hissinin çok yeni bir hadise olduğuna Ziya Gökalp'ın bir cümlesini de şahit gösteriyor. Gökalp: "Şimdiye kadar tesanüt, hamiyyet ve fedakarlık hisleri aile, köy ve kasaba muhitlerini aşamadı." demektedir. Avrupa'da ve sonra bizde, demokrasi hareketi ve ona muvazi olarak hürriyet fikirleri geliştikçe millet ve milliyet kelimeleri de yeni mânâ kazanıyor. Milleti, hükümdarın sadık bendelerinin teşkil ettikleri topluluktan bambaşka yeni bir manaya, istibdat rejimlerinden ve imparatorluklar camiasından kurtulmak isteyen halk kalabalıkları manasına alanlar, yani yeni anlamı ile milliyetçiler, eski anlayışa bağlı kalanlarca mevcut nizam (rejim) düşmanı telakki ediliyor. Mehmet İzzet'in eski ve yeni vatan ve millet anlayışlarını hülasa eden hükmü şudur: "Bugünkü vatan milli vatandır, dünkü vatan herşeyden evvel bir hanedanın malı addolunurdu. Müellif milliyet fikrinin demokrasi ve hürriyet fikirlerine muvazi olarak gelişmesini de şöyle izah ediyor: "19. asırda milliyet fikri siyasi hürriyet ve demokrasi fikrile müttefiktir. Demokrasi fikrine istinat etmeksizin muaffak olmuş milliyet cereyanı yok gibidir."... "Bu müşabehet [benzerlik] sırf menfi cihetten yani her iki cereyanın da istibdadı reddeylemesi itibariyledir" diyor, sonra bu yeni anlayış içinde, yani Fransız Büyük ihtilalinden başlayarak 19. asırda ve zamanımızda milliyet nazariyelerini birer birer gözden geçiriyor.

Bazıları milletin esasını ırkta görürler: Bir millet aynı ırktan gelmiş fertlerin topluluğudur derler, ve her millette bir ırkın hasletlerini veya kusurlarını ararlar. Bazıları toprak birliğini esaslı unsur olarak görürler[.] Bu noktai nazardan eski vatan anlayışı ile yeni vatan anlayışı arasında büyük fark vardır. Eskiden bir padişahın mülkü olan topraklarda oturan insanlar bir millet teşkil ediyordu. Mesela; Osmanlı padişahlarının toprağı, Namık Kemal'in vatanı sonradan müteaddit milletlerin vatanları halinde bölünmüştür. [/]

Diğer bir takım mütefekkirler iktisadi menfaat birliğinin bir milleti meydana getiren cevher olduğunu kabul ederler: modern manasile milletin doğuşu, şehirlerdeki iktisadi hayatın fertleri birbirine menfaat bakımından bağlaması ile, başka milletlere karşı bir tesanüt hissinin doğması neticesidir. [/]

Dil birliğinin bir milleti meydana getirdiğini ileri sürenler de vardır. Bu telakkiyi tenkit edenler İsviçre'yi klasik bir misal olarak alırlar ve orada aynı dili konuşmayan toplulukların bir millet halinde birleştiğini gösterirler; buna mukabil aynı dili konuşan ayrı milletler de vardır: İngilizlerle Kuzey Amerikalılar gibi. [/]

Bazılarına göre de milleti tayin eden şey onun fertlerinde müşterek olan seciyedir. Mehmet İzzet bu telakkinin müdafilerinden misaller verdikten sonra bunları tenkit ediyor: Bir millete mahsus sanılan seciyenin başka bir milletçe de kendine has telakki edildiğini gösteriyor. Mesela, Ağaoğlu Ahmet'e göre Türklerin milli vasıflarından biri muhite kapılmadır; aynı hassayı Wundt Almanlar için milli vasıf telakki etmiştir. Eski İsviçre'de misafirperverlik milli bir seciye telakki edilirmiş; başka milletler de kendilerini bu vasıflarla başkalarından ayırmak isterler. Şimdi İsviçre başka türlü bir misafirperverlik kazanmıştır, otelcilik... Demek ki zamanla ve değişen şartlarla milli seciye dediğimiz vasıflar da değişebiliyor. Şunu da kabul etmek lazımdır ki, milli hayatın en çok inkişaf ettiği medeni memleketlerde en çok seciye farklarına rastlanır. [/]

Tarih ve ananenin bir milleti meydana getiren tek ve hakim unsur olduğunu ileri sürenler de vardır. Mehmet İzzet bu görüşü de tenkit eder: "Bunu iddia eden mütefekkirler, her milletin kendine has yalnız bir varlığı olduğunu kabul ediyorlar, maşerî hadisât-ı içtimaiyyenin [ortaklaşa toplumsal olayların] mevcudiyetini tanımakla iktifa etmiyorlar, onun gerisinde ve fevkinde bir cevher olduğunu, ve bütün millî tarihin - anane veya seciye- bu cevhere tâbi bulunduğunu iddia ediyorlar. Fakat bu varlığı, bu esrarı engiz madeni kavramağa, tahlil etmeye çalıştığımız anda uçup gittiğini görüyoruz..." "... Tetkikat pek âlâ gösteriyor ki, hiçbir anane, hiçbir içtimaî minsek [~ ibadet yeri] veya usture [~ söylenti, inanç] bir tek millete ve içtimaî heyete has addolunamaz... Eskiden nişanlının cebren kaçırılması ananesi yalnız Türklere ve Tatarlara has addo-

lunurken, bugün diğer birçok akvamda da aynı örfün cari olduğunu biliyoruz..."

Millet sevgisi meselesine temas eden Mehmet İzzet: Millet sevilmek için, mantıksız ve akla muhalif ananelerle tecelli eylemek zaruretinde değildir... der, muayyen bir anı tarihide, ve derecei medeniyette, insanların kendilerini o zamana kadar idare edegelmiş olan tabii sevkleri ve ananeleri muhakeme ve tenkit eylemeye, onların kıymetini anlamaya çalışması bir zarurettir. Lisanın millileşmesi, ananesine rücu olmaktan ziyade, akla rücu demektir...

Başka bir eserinde (Yeni İçtimaiyat Dersleri, s. 197) millet sevgisinin maziperestlik olmadığını şöyle anlatır: "Herkes milletini niçin sever? Dünyada hiçbir millet yoktur ki mazisinde şanlı vakalarla iftihara haklı olmasın. Fakat yine hiçbir millet yoktur ki tarih onun zaaflarını kaydetmemiş olsun. Eğer milleti sevmek sade olduğu gibi, mazisini ve halini, kusurlarına göz yumarak sevmek olsaydı, muhabbetimizin saf ve sağlam olması, tenkit darbelerine mukavemet edebilmesi şüpheli olurdu. Fakat hakiki millet muhabbeti maziden ziyade istikbale müteveccihtir... Hülasa bugünkü milletlerin hayat cidalinde muaffak olmak için muhtaç oldukları vatanperver, kendi yapısı olan milleti sever. Ne kadar naçiz olsa da çalışması sayesinde, vazifeseverliği sayesinde, istikbalde milletin elde edeceği gelişmeyi düşünerek onu sever. Ve zannetmemelidir ki bu tarzda bir muhabbet besleyebilmek için, milli hayatta müstesna bir mevkii işgal eylemek, millet üzerine büyük bir tesirde bulunabilecek bir vaziyette olmak şarttır."

Mehmet İzzet bir milletin yegane desteği, yegane hayat ve kuvvet kaynağı sayılan yanlış bir anane ve tarih anlayışının milletleri ancak kötülüklere götürebileceği kanaatındadır. O, "sureti umumiyede tarih ilminin imkansızlığına hükmettiğimiz anlaşılmamalıdır; yalnız evvela, tarihi safsatalara istinat ettirmek isteyen milli iddiaları, saniyen, tarihteki vakıatın bugün bizi tamamen bağlamış olduğunu reddediyoruz. Eğer ilim hürriyet demek ise, tarihin hakiki ilmi de bizi tarihe bağlamaz, belki ondan müstakil olmak çarelerini hazırlar." diye fikirlerini her türlü kötü tefsirden koruyacak şekilde açıklayan bir not ilave ettiği bu münakaşasını yanlış anlaşılan ve günlük politikaya alet edilen bir tarih anlayışının hüviyetini meydana

vuran şu satırlarla bitirmiştir: "Milli hayatta tarihin kadiri kül [her şeye kudreti olan] olduğunu zannedenler tarihi bilgimizin de milli izafiyete tabi bulunduğunu düşünmüyorlar, bu o derece hakikattır ki herhangi bir milli inkişaf hodgamlığı [kendini beğenmişliği] kendine hiç yoktan bir tarih ihtira [icat] eder ve Fransız Adana'ya yerleşmek için ehli salipten bahseder... Yunanlı Bizans tarihi aşkına İstanbul'a girmek iddiasındadır. Bütün bu tarihi safsatalara karşı ise Geothe'nin şu sözleri ne kadar doğrudur: "Dostum! mazi bizim için 7 mühürle kapanmış bir kitaptır. Sizin geçmiş zamanların ruhu dediğiniz şey bu geçmiş zamanlara dair düşünmüş müverrihlerin ruhudur, onların hikayeleri acınacak bir şeydir; ilk bakışta kitap elinizden düşer. Böyle bir tarih bir hırdavatçı, bir eskici dükkanıdır. Olsa olsa, bir takım kuklalar görürsünüz ki, mübalağalı bir tavırla ve kemali ehemmiyetle tantanalı düsturlar, ve nutuklar savururlar."

Bu satırların yazıldığı tarihlere çok yakın bir zamanda, 1926 da çıkmaya başlayan Hayat mecmuasının I. cildinde (s. 6) o zamanın birçok muharrirleri gibi Zeki Mesut imzalı bir yazı da "Anane ve İnkılap", Mehmet İzzet'in bu millet ve milliyet anlayışını tamamile benimsiyor, orada bu muharrir diyor ki: ".. İnkılap, bir yaşama ve bundan daha fazla olarak, bir yükselme hamlesidir. Bu hamleyi yapan milletin bütün fertleri onun icabatını kabul edeceklerdir. İstikbale bakacak yerde maziye dönerek onun zevale mahkum itiyatlarına mütehassirane [özlemle] ah çekmek hem beyhudedir, hem de milliyet ve vatanperverliğe münafidir [uymaz, ters düşer]. Milliyetperverliği ananeperestlikten ziyade inkılabın icabatına intibak etmekte aramalıyız." Bu satırların altına imza atan zat aradan 22 sene geçtikten sonra aynı fikirde midir bilmem? Yalnız bildiğim bir şey varsa bazılarınca da milli ananelerimizi baltalamakla itham edildiğim bu davanın başka bir safhasında yine Üniversiteler Kanununun 3. maddesine aykırı hareket etmiş olmak ithamile hakkımda açılmış olan disiplin tahkikatının bir merhalesinde, Ankara Üniversitesi senatosunda benim üniversite mesleğinden çıkarılmama dair olan karara bu sayın muharrir de bu sefer hukuk fakültesinin dekanı* olarak iştirak etmişti.

* Zeki Mesut Alsan (M.Ç.)

Bütün bunlardan sonra, bizim talebemizden bazılarını, bir ihtifalde "biz binbirgece efsanelerile süslü bir tarih istemiyoruz." demiş olmakla itham eden ve bu sözlerde komünistlik temayülü sezerek bize de bir suç payı çıkaran bazı talebelerin ifadelerini ibretle hatırlamak yerinde olur.

Mehmet İzzet kitabının tenkidi bölümün "Milli Hars ve Medeniyet" başlığı altında ve Ziya Gökalp'ın hars ve medeniyet ikiliğini bir cephesinden tenkit eden fasılla bitirir. Biliyoruz ki Gökalp harsı milli, medeniyeti beynelmilel telakki eder; Mehmet İzzet ise, milleti medeniyet safhasının (yani cemiyetlerde zaruri olarak kozmopolit ve beynelmilel bir karaktere sahip şehir hayatı safhasının) bir mahsulü sayarak, milli olan şeyi beynelmilel olandan ayıramıyacağımız neticesine varıyor. Diyor ki: "Bu asır milliyet asrı ise bugünkü medeniyet te şehir medeniyetidir... Büyük şehir hayatı manasına medeniyet, milli olduğu kadar kozmopolit, beynelmilel gözükür. Mesela Türklerde milliyet fikri, bilhassa İstanbul'da gıdalanır. Fakat aynı zamanda İstanbul birçok cihetlerden Türk milliyetine yabancı, beynelmilel bir şehirdir. Şüphe yok ki, bu iki vasıf arasındaki münasebeti keşfetmek güç bir şey değildir. Milliyet için beynelmileliyet şarttır. Milletin en çok diğer milletlere karıştığı yerdedir ki milli hissin kuvvetlenmesi şeraiti ihzar edilmiş olur."

"Beşeriyet, yekdiğerine zıt milletlerin çarpışmasından çıkan tenafürü esvattan [uyumsuz seslerden] ibaret değildir. Beşeriyet bir ahenktir; vakide [gerçekte] değilse bile bir ahenk olması vaciptir. Böyle bir mefkurenin mevcudiyeti ise milliyet için zaaf değil ekseriye bir kuvvettir. Ruhiyat bize öğretiyor ki, ferdi bir his daha umumi bir hisse irtibat peyda ederek kuvvetlenir. Misal; aşk kendinden daha geniş hislere bağlanarak, tabiat hissi ile veya dini hislerle birleşerek yükselir. Bir insan da, kendi milletini müdafaa ederek bir beşeri mefkureyi himaye eylediğine inanmakla milletine olan muhabbeti kuvvetlenir. Milli olan mefkuremizle ve harsımızla iftihar edebilmek için ona beşeri bir kıymet vermeye mecburuz."

Layihasının bir yerinde insanlık ve milli değerler münasebeti meselesi üzerinde bana ders vermeye kalkışmış olan Bay Reşat Şemsettin Sirer'in kulakları çınlasın. O Reşat Şemsettin ki, felsefe şubesinde Mehmet İzzet'ten ders okumadı ise bile,

eski bir felsefe hocası ve hele hele durmadan milliyetten dem vuran bir "münevver" sıfatile bu Türk mütefekkirinin "Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat" adlı kitabını okumuş olsa idi millilik ile beşeriliğin birbirinden ayrılmayan şeyler olduğunu, benden başka hem de yıllarca evvel söyleyen Türk aydınlarının mevcut bulunduğunu görürdü.

Mehmet İzzet, tetkikinin sonunda bir neticeye varıyor. Onun kanaatınca milliyet geçmiş çağların dinlerine benzetilebilir; fakat bu demek değildir ki, milliyetin en mühim unsuru dindir; bilakis o tıpkı dinler gibi birçok terkip edici unsurları kendi içinde, bir sentez halinde toplamış, fakat kendi muhit ve şartlarına, ve zamanına göre bunlara şekil vermiş ve eski dinlerin yerini almış bir "mefkure"dir. Filhakika, "dini hissiyat zayıflamadıkça, milli his kuvvetlenmemiştir." Mehmet İzzet böylece: "asabiyeti kavmiye ve cinsiye... vücudu islamın daüsseli denecek kadar muhlit bir bidatı ecnebiyedir [~ ırk ve soy davası gütmek islamiyet için öldürücü hastalık anlamına gelen bir yabancı buluşudur]... Asabiyeti Türkiye ile asabiyeti islamiyye itilafı muhayyelini [~ sözde uyumunu] bizim havsalayı idrakimiz almıyor" diyen Ahmet Naim'e Ziya Gökalp'tan çok hak veriyor. Mehmet İzzet'e göre bu iki mefkurenin uzlaştırılması tecrübeleri politika oyunlarıdır. "Müsbet ve müesses edyan [dinler] milliyeti müdafaa eder gözüktüğü zaman dini kendisine bir vesile, faydalı bir silah olarak kullanır, bilmukabele milliyet te dine istinat etmek istediği vakit onu bir alet gibi istimal eder."

Mehmet İzzet'in son sözü milliyet telakkilerinin başka başka oluşundan doğan fikir çarpışmalarına karşı duyduğu geniş müsamahanın ifadesidir. O, kitabını 1924 te milli mücadele içinde doğan, fakat adını sulha kavuştuktan sonra alan, her türlü kavmi düşmanlık ve kinleri unutmayı ilk prensip olarak koymuş genç Türkiye Cumhuriyetinin beşeri idealle meşbu [dolu], sıhhatli ve gelecekten emin havası içinde yazmıştı. O zaman bu genç ve idealist üniversite hocası, acaba günün birinde meslektaşlarının kendi anlayışında bir millet ve milliyet anlayışına sahip oldukları, milliyet anlayışının kendisinin de gösterdiği gibi, zamanlara ve şartlara göre değişen bir anlayış olduğunu kabul ettikleri için, "milliyet ve millet" sözlerini dillerine dolamış olmaktan başka hiçbir görüşleri olmayan kimselerin ithamlarına maruz kalacaklarını hatırına getirir mi idi?

Millet ve milliyet mefhumlarını sadece kendi anlayışları ile kabul ettirmek isteyenlerin, milli hayatın ayrılmaz bir unsuru olan hürriyet ve insaniyet mefhumlarını boğacak kadar bir taassuba gideceğini acaba tahmin ediyor mu idi? Halbuki milliyet mefkuresi ne yazık ki bu cihetten bazı büyük dinlere benzemektedir ve bu dinlerin asıllarındaki beşeri örgüye rağmen dünyevi zümrelerin elinde zaman zaman, bir tahakküm ve itisaf [yolsuzluk] vasıtası olmuştur.

Namık Kemal ve Ziya Gökalp Meselesi

Bazı iddialara göre ben Namık Kemal ile Ziya Gökalp'ı tenkit etmişim ve bu vesile ile milliyetçilik aleyhinde bulunmuşum. Bu iddialarda bulunan şahitlerin ifadelerine de yerinde cevap verdim ve bu ifadeleri birer birer çürüttüm.

Kaldı ki, Namık Kemal ile Ziya Gökalp'ın millet ve milliyet fikirlerini tenkit etmek, modern Türk Cumhuriyetinin millet ve milliyet anlayışını tenkit etmek değildir; çünkü bu rejim bu kavramlar etrafındaki görüşüne Namık Kemal ve Ziya Gökalp'ın Türk fikir tarihinde çok mühim yerleri olan bu iki fikir adamının tenkidinden sonra varmıştır. İşte, bana karşı yapılan ithamların yersizliğini ve manasızlığını bu yönden de göstermek için burada bir de Namık Kemal ve Ziya Gökalp'ın umumiyetle sosyal problemler karşısındaki davranışlarını, düşüncelerini, siyasi görüşlerini tahlil etmem ve onlara yapılan tenkitleri gözden geçirmem icap edecektir.

Namık Kemal

Namık Kemal'in umumiyetle toplum ve siyaset görüşleri ne idi? Bu suale Namık Kemal'in bizzat kendi yazıları ile ve Namık Kemal üzerinde tetkikler yapmış veya başka mevzudaki tetkiklerinde Namık Kemal'e ve davamızın konusu olan meselelere temas etmiş kalem sahiplerinin yazıları ile cevap vereceğim.

Mehmet İzzet'e göre Namık Kemal Osmanlı devri için, kendi zamanının anlayışı ile bir millet duygusu düşünmüyor. "Devri İstila" adlı eserinde bir özür dileme kabilinden milletten değil de hep padişahlardan bahsetmiş olmasını şöyle izah ediyor: "yalnız selatini osmaniyenin [Osmanlı sultanlarının] meydanı beyana getirilmesi mahalli tariz [~ laf dokundurma]

addolunmasın. O zaman milletin ahval-ı umumiyesi padişahlarında teşahhus etmiş [kişileşmiş] gibi idi." Mehmet İzzet, Namık Kemal'in hükümdar, sadakat ve muhabbet hissinin milli his olamayacağı kanaatındadır. Mehmet İzzet eserinin birçok yerlerinde milliyet fikrinin demokrasi inkılaplarile birlikte geliştiğini belirten bol misaller vermiştir. Halbuki, Namık Kemal için, hala, millet, padişahına bağlı bir kütledir; hatta o, Osmanlı tarihinin birçok hadiselerini kendi anlayışına göre zorlamış olmalıdır: Yavuz Selim'i meşruti hükümdarlar gibi görme gayreti bunu gösterir. [/]

Onun demokrasi ideali daha ilerisine gitmeyen, ancak bir meşrutiyettir: Osmanlı meşrutiyeti... Bugün biz de Namık Kemal'i zorla Türk milliyetçisi yapamayız. Pek az istisna ile Namık Kemal hakkında ve umumiyetle milliyetçilik hakkında fikir yürütmüş Türk muharrirlerinin de fikri budur: Namık Kemal bir Türk milliyetçisi değil, Osmanlı milliyetçisidir. Yani o, sadece müslüman olmakla ve islam dinini devlet dini kabul etmekle kalmayıp aynı zamanda dünya islamlığının da mümessili bir hükümdarın tebası olan bir Osmanlı milleti ve bu hükümdarın idaresinde bir Osmanlı vatanı düşünüyordu. Şüphesiz, Namık Kemal'in "vatan"ı kendinden daha eskilerin [T]anzimat öncesi devir münevverlerinin düşündüğü gibi padişahın ve bendelerinin mülkü değil, bir bütün olarak üzerinde oturanların o topraklarda, hangi noktasında yaşarlarsa yaşasınlar, müşterek yurdu idi. Bu vatan, ve bu vatanın sakinlerinden meydana gelmiş millet elbette, Tanzimattan öncesine göre yeni mefhumlardı; bunlar Fransız büyük ihtilali ile Avrupa'da yerleşmiş ve mânâ kazanmıştılar. Bize Namık Kemal ile birlikte şuur haline gelmeye başlıyorlar. Ama, Namık Kemal'in bu mefhumlara verdiği mana, o günün şartlarından değişik şartlar meydana geldikçe, yeni realitelere uymak zoru ile değişmiştir.

Namık Kemal üzerinde bir doktora tezi yapmış olan Mehmet Kaplan onun vatan anlayışını iki cepheden mütalea etmek lazım geldiğini söyler: 1) Osmanlılığın esası olarak, 2) Sırf mefhum olarak. Kemal Osmanlılığın gerçekleşmesi imkânını vatanın müşterek olmasında bulur. O, vatan ve menfaat birliği delilini sık sık tekrar eder. Kaplan'a göre fikrin bu tarafı imparatorlukla birlikte yıkılmıştır. Yine aynı tezin sahibi,

Kemal'i[n] Osmanlı milliyetçisi olmasını gayet tabii görür. Kemal imparatorluk bünyesinin Osmanlılık fikrini icap ettirdiği kanaatındadır. Bu kanaatı şöyle ifade etmiştir: "Devlet-i aliyenin sureti terekkübü [bileşimi] nazargahı mütalaaya alınınca [düşünüldüğünde] bedaheten [açıkça] görünür ki hukukta birbiri ile müsavi menfaatta yekdiğeri ile müşterek fakat lisanda, cinsiyette, ve hele efkarda mecmuu [toplamı] birbirine ve her biri mecmuuna mugayir birçok eczanın [kısımların] içtimaından hasıl olmuş bir heyetiz." "Cinsiyyet gibi, lisan gibi, mezhep gibi rabıtalar, bir cemiyette noktaı içtima olabilir, fakat hiçbir vakit içtimaa katiyyen karşı durur bir setti mümanaat [engel] olamaz. İngiltere'nin, Fransa'nın, İspanya'nın, Portekiz'in, Felemenk'in, Almanya'nın, Avusturya'nın, İtalya'nın, Danimarka'nın, İsveç'in, Norveç'in her birinde üç din ile bir dinsizlik, her birinde birkaç cins, herbirinde birden ziyade lisan olduğu halde, herkes vatanını eczayı hayatından, ve belki hayatını o yerlerin eczasından bilerek pekâlâ bir millet teşkil ediyorlar." Kemal'e göre, ekalliyetlerden hiçbiri esasen müstakil olarak yaşamak kabiliyetinde değildir. O istiklali alma kudretinden de mahrumdurlar. Namık Kemal yalnız Araplar için bir ihtiyat kaydı koyuyor ve diyor ki: "ayrı bir lisan söyler ve kendini ayrı bir cinsten addeder, milyonlarca nüfus mevcut bir Arabistan var. Fakat Arapları uhuvveti islamiye ve tabiiyeti hilafet bize bir surette raptetmiştir ki onun fekkine [koparılmasına] olsa olsa Allah muktedir olur, olsa olsa şeytan arzu gösterir." "İslam olmayan vatandaşlarımıza dahi hafi olmadığı üzere, kendilerinde ne kadar hukuku muktesebe [kazanılmış hak] varsa bu devletin yadigari inayetidir [~ lütfudur]. Cümlesi bu devletin bu vatanın vücudu ile kaimdir. Her türlü akaidi [inançları], vicdan dairesinde kalıp ta gayre tecavüzden beri [~ uzak] oldukça, himaye etmek hususu -ki hürriyeti efkarın en samim manasıdır- kurunu ahirede [yeni çağda] Osmanlıların icadı mürüvveti olduğunu bir sahibi vukuf inkar edemez."

Burada, onun millet tasavvurundaki din unsurunun neden bu kadar ehemmiyet kazandığı ve imparatorluğun gayri müslim halkına vatandaşlık hakkı vermekle beraber islam olanlarla bir millet saymadığı görülür. Namık Kemal, bu yazısında da görüldüğü üzere, millet anlayışında islam dinine bü-

yük bir yer veriyor; bu bakımdan onun millet tarifi, Ziya Gökalp'te de devam etmiş olsa bile, daha sonraki merhalede, Cumhuriyet inkılabında tamamile değişmiştir. N. Kemal bu anlayışını bütün islam dünyasını birlik olarak görme idealine bağlamıştır; kavmiyyet (ırk) esasına dayanan her türlü milliyyet ve dil düşüncesini reddeden bir islam birliği fikri İbret'teki "İstikbal" adlı makalesinde gayet sarihtir: "... İslamiyet vahdete gelmeyi emrediyor. Cinsiyet ve lisan gibi avarızı dünyeviyeyi [~ dünyevi engelleri, özellikleri] vesilei ihtilaf etmeye katiyyen manidir. Binanaleyh her türlü mevhumatına [kuruntulara] vücut vererek mevcudatı vehm içinde bırakmayı bürhanı dirayet addeden [akli delil sayan] bazı mütesallıfların [işbirlikçilerinin] zannı gibi buralarda, Lazlık, Arnavutluk, Kürtlük, Araplık deavisinin zuhuru muhal hükmündedir [davalarının doğması imkansızdır]..."

"... Müslümanlar bu alemi terakkide elbet birgün kelimei vahide üzerine içtima edecektir. Bu halde madem ki hilafet buradadır ve madem ki kuvvette, nisbette, mevkiin kabiliyetinde ve halkın istidadında, zamanımızın vatanı medeniyeti olan Avrupaya kurbiyette [yakınlıkta] ve hatta servette, marifette burası memaliki islamiyenin kaffesine mukaddemdir [hepsinden üstündür], bahsettiğimiz, içtimaın elbette merkezi burası olacaktır."

Kemal, islam birliği fikrine ayrı bir makale de tahsis etmiştir. "İttihad-ı İslam" adında ve İbret gazetesinde çıkan bu makalesinde islam birliğini dünya muvazenesi bakımından da zaruri gördüğünü ve bunun tahakkuku için kılıçtan çok kalemin rolü olacağını, yani bu fikrin makul ve mantıki olduğunu, islam alemine propoğanda ile öğretmek icap ettiğini ileri sürer

Bütün bu parçalar gösteriyor ki, N. Kemal'in milliyetçiliğinde en mühim unsur dindir. Onun iki milleti vardır: Birincisi Osmanlı milleti: Akalliyet müslümanları gibi müslüman Arapları da çokluk hallerile bu tek milletin içinde sayan ve günün realitesini karşılayan bir millet. İkincisi islam milleti: İstikbalin ideali olan bir millet.

Onun bu anlayışı birçok muharrirleri, N. Kemal milliyetçi değildir, ümmetçidir kanaatına götürmüştür. Mehmet İzzet, N. Kemal'in milliyet anlayışı üzerinde durmamış olmakla be-

raber din ideallerile milliyet idealinin tezat teşkil ettiklerini belirtmek ve milli istiklallerin dinden başka manevi kuvvetlere dayanan milletlerin, imparatorlukların suni birliklerinden kurtuluş hareketlerine, yani demokrasi ve hürriyet savaşlarına muvazi [paralel] olarak geliştiğini kabul eden bir muharrir, şüphesiz N. Kemal['inki] gibi bir millet ve milliyet anlayışını kabul edemez. Başka muharrirler de bu hususta fikirlerini açıkça söylemişlerdir: Namık Kemal hakkında 1936 da yapılmış bir ankete bazı yazarların ve düşünürlerimizin cevapları bu itibarla manalı olacaktır:

Hüseyin Cahit, N. Kemal'in dil ve milliyet telakkisi hakkında şunları söylüyor: "Kemal müslüman gözüküyor, tabii panislamizm yaparak; müslüman olmak panislamizm yapmaktır. Milliyete gelince: Türk olmak o vakit memleketi batırmak olurdu. Birçok milletlerden müteşekkil bir imparatorluk hududu içinde Türkler ekalliyette kalıyordu. Liberal bir idarede bunun ne kadar feci bir netice vereceğini tahmin etmek güç değildir.. Namık Kemal laik değildi, çünkü memlekette Türkler azlıktı. Halbuki liberalizmde muayyen bir ekseriyete istinat şarttır. Binanaleyh islam anasırı bir arada tutmak mecburiyeti vardır." Sadettin Nüzhet'in fikirleri daha çok tenkitçidir: Ona göre, Namık Kemal'in sosyal kanaatları şöyle hülasa edilebilir: "eskiyi getirmek, eskiye dönmek, ümmet telakkisine avdet. Bir çeşit Yavuz siyaseti. İslam ittihatçılığı. Bunu bütün manzum ve mensur eserlerinde görebiliriz. Aynı muharrir Namık Kemal'in dini ve milliyeti hakkında da şunları söylüyor: "Namık Kemal tamamile islamcıdır ve tabii milliyet davası güdenlere muarızdır [karşıdır]. Mesela, Vefik ve Süleyman Paşaların milliyetçiliğine muarız oluşu onun din çerçevesinden asla kurtulmadığını, eskiye sımsıkı bağlı kaldığını gösterir. Laik değildir, çünkü dine merbuttu."

Ercüment Ekrem'e göre Kemal, Osmanlı idi, hiçbir vakit Türk olmamıştır. Türk olmamasının sebebi de tarih bilgisinin çok dar ve çok mahdut bir çerçeveye münhasır olmasındandır.

Peyami Safa'nın Namık Kemal hakkındaki kanaatlerinde de sade tenkit değil bu Türk muharririni oldukça küçümseyen bir eda var: "Namık Kemal'in muayyen bir sosyal kanaatı yoktur. O ancak Abdülhamidin şahsında istibdada düşmandı.

(ki burada Peyami Safa daha birçoklarının bu arada Namık Kemal meselesinde bana pek ağır ithamlar yapan Osman Yüksel'in düştüğü hataya düşmüştür: Namık Kemal'in savaştığı müstebit Abdülaziz'dir, Abdülhamit değildir[.] O, hayatının 10-12 yıllık devresinde istibdatla çetin bir savaşa girmiştir. Abdülhamit zamanında Kemal sinmiş mücadeleyi bırakmış, vazifeşinas ve islahatla iktifa eden bir memur olmuştur; bu tarihi bir hakikattır. Hayatının bu ikinci devresinde N. Kemal mücadeleden çekinmiştir; mukabil taarruzu onun saçtığı fikirleri kazıma yolunda Aldülhamit'in gayretleri teşkil eder; Kemal susmuş, çekilmiş, Abdülhamit bu tehlikeli adamı sindirmekle kalmayıp onun eserlerini tesirsiz bırakmak için tedbirler almıştır.) Bu istitrattan [~ değinmeden] Peyami Safa'nın Kemal hakkında bir çoğu hatalı ve indi, umumi hükümlerine geçelim; ona göre Kemal zaten mütefekkir değildi. Hatta az okumuştu, muayyen bir sınıfın ideolojisini müdafaa etmiyordu. Hatta muasır devletin kurulmasını istediği halde, bunu dahi izah edemeyecek vaziyette idi. N. Kemal milliyetperver değildi, vatancı ve ümmetçi idi. Eseri ümmet devrinde millet anlayışına geçişimizin henüz tam bir surette şuurunu bulmamış vaadlerini taşır. Bunun için şiirinde millet ve ümmet kelimeleri ayni kıymeti almıştır. Yine bunun için N. Kemal vatancı ve dinci idi. Şuurlu bir surette milliyetçi sayılamaz. Fakat asri nasyonalist edebiyatın mübeşşiridir [müjdecisidir]." Yine Peyami Safa, başka bir vesile ile, İş mecmuasında çıkmış bir yazısında Ziya Gökalp ile N. Kemal'i mukayese ederken, Kemal'i, millet mefhumunu gerçek manası ile anlıyamamış olmakla tenkit ediyor, ona göre, bu mefhumun tarifi, Ziya Gökalp'e müyesser olmuştur. Peyami Safa'nın her zamanki gibi çok indi olan hükümlerine göre: "Namık Kemal'in milleti Fransız ihtilalinin milletidir: Müşterek bir idare ve menfaat sistemi içinde toplanmış, tarihsiz ve ruhsuz bir kalabalık. Fransız kütüğüne adını yazdırabilen yabancı bu kalabalığa dolabildiği gibi, Türk kütüğüne adını yazdırabilen her Türk düşmanı da bu kalabalığın içinde Türkün mezarını kazabilmiştir. Ne Danton ne Namık Kemal bunun farkında değillerdi, kalabalığı bir millet yapan şartları bilmiyorlardı.." "... Gökalp bütün bir millete nasıl, niçin, ne zaman bir millet olduğunu anlattı ve duyurdu."

Falih Rıfkı o tarihlerde Cumhuriyet gazetesinde Halit Ziya hakkında yazdığı bir makalede bilvesile şöyle söylemiştir: "Namık Kemal'in milleti şarklı ve müslümandır, Türk değildi."

Yukarda sözü geçen ankete verilen bazı cevaplarda N. Kemal'i değerden düşürme gayreti güden, Milli Türk Talebe Birliği, o sıralarda "Namık Kemal" başlıklı bir broşür neşretmiş ve N. Kemal'i gençliğin niçin sevdiğini orada izah etmiştir. Broşür bir yerinde Sadettin Nüzhet'in cevabını ele alıyor. S. Nüzhet ankete cevabında: "Gençliğin Namık Kemal'e lüzumundan fazla ehemmiyet vermesinin sebebini bir türlü anlıyamıyorum. O müslümandı, biz bugün laikiz. O kıralcı idi, biz bugün cumhuriyetçiyiz. O ümmetçi idi biz Türküz. Namık Kemal'i fikir bakımından tutmak geriye irticaa gitmek demektir" demiş. Gençliğin kanaatlarına tercüman olan broşür buna karşı şöyle diyor: "Herkes gibi Bay Sadettin Nüzhet te aldanıyor. Bugün gençlik Namık Kemal'i fikir bakımından tutmuyor ve tutamaz. Namık Kemal'i biz bugüne hissedardır diye değil, dün kudurmuş iğrenç bir istibdadın, dişleri gıcırdayan haksızlık ve vatansızlığın karşısında dimdik ve tek başına isyan eden bir kahramandır diye tanıyor ve anıyoruz..." Görülüyor ki Kemal, o tarihlerin (1936) "milliyetçilik" tartışmalarında ön safta yer almış ve Namık Kemal aleyhinde gibi görünen mütalaalara büyük bir hassasiyetle mukabele etmiş olan Milli Türk Talebe Birliği'nin kanaatına uygun bir milliyet ve millet anlayışına sahip değildir. Bu gençlere göre onun fikirleri değil, istibdada, haksızlığa, vatansızlığa (?) karşı mücadelesi bir değer taşır. Bütün bunlar gösteriyor ki N. Kemal'in milliyetçiliği pek çok tenkit edilmiştir ve edilebilir de. Çünkü onun milliyet anlayışı pek tabii olarak bugünün milliyet anlayışına uymaz. Kemal hakkında bütün bu mütalaaları okurken görüyorum ki ben vesile bulup temas ettiğim zamanlarda bu büyük Türk yazarının hakkını, bu ankete cevap verenlerin -hatta içlerinde milliyet bahsinde kimseye söz bırakmayanlar da dahil olduğu halde- hepsinden daha çok vermişim, onu, sosyal meselelerde zamanının en ileri merhalesini temsil eden bir muharrir olarak görmüşüm.

Bunu belirtmek için, Namık Kemal hakkındaki yazılarımdan bahsetmek isterim. Benim Namık Kemal'in gazeteciliğine

tahsis edilmiş bir makalem vardır; bu, yazarın doğumunun 100. yıl dönümü vesilesile 1940'ta Dil Tarih Fakültesi'nce yayınlanan Namık Kemal Hakkında adlı kitapta çıkmıştır. Bu makalenin başında, Namık Kemal'in hayatının 10 yıllık devrinde, zamanının bütün ileri zihniyetli gazetelerine yazı yazmak, ve türlü müşküllere göğüs gererek gazete çıkarmak suretile, memleketin ileri hamlelerindeki müsbet rolü belirtilir; makalenin sonunda da Mağosa zindanına atılmasından sonra Kemal'in artık gazeteciliğe dönmediğine bununla beraber her yazısında gazeteciliğinden bir iz bulmak mümkün olduğuna, böylece Namık Kemal'in en mühim cephesinin gazetecilik cephesi olduğuna işaret edildikten sonra yazı şu satırlarla bitiyor: (Gazeteciliği bıraktıktan sonraki yıllar kastedilerek) "fakat hepsinde okuyucuların kulaklarında eski coşkun gazete muharririnin gazete sütunlarında bir meydanda kurulmuş kürsüden hitap eder gibi haykıran sesinin akislerini uyandırıyordu. 1863 ile 1873 tarihleri arasında geçmiş 10 senelik gazeteci hayatı, en bitaraf, en suya sabuna dokunmayan yazılarına dahi büyük bir kudreti sindirme kabiliyetini Kemal'e vermiştir. Onun içindir ki Kemal imzasını taşıyan her yazıdan o devrin geri zihniyetleri bu kadar ürküyorlardı." [/]

Bütün bu makale, sadece, Namık Kemal'in ileri ve inkılapçı müsbet taraflarını belirtmiştir; çünkü gazetecilik onun en müsbet tarafıdır. Benim davam bakımından bu makalenin isbat ettiği hakikat şudur ki, ben, lehinde olsun aleyhinde olsun Namık Kemal hakkında mücerret bir takım laflar söyleyenler gibi hareket etmemişim, onu elle tutulur, gözle görülür bir mevzu olarak ele almışım ve müsbet taraflarını belirtmişim; mesela Sadettin Nüzhet, ceffelkalem [çalakalem], Namık Kemal geridir, biz ileriyiz derken, ben, Namık Kemal'in, zamanı içinde en ileride bir mücadeleci olduğu gibi bugün için de ileri pek çok tarafları olduğunu belirtiyorum. Bu makale N. Kemal'in, vatanı ve milleti için yaptığı en mühim hizmetlerden birini değerlendirmektedir. Namık Kemal'in milliyetçiliğe veya umumiyetle milliyetçiliğe dokunmamış olmakla beraber, acaba bir büyük adamın vatanına ve milletine yaptığı mühim işleri belirtmeye uzun bir makale hasretmiş olan bir üniversite hocasının aynı büyük adamı milliyetçi olduğu için tenkit edebileceği düşünülebilir mi?

İlk Romanlarımız adlı konferansımda Ahmet Mithat'la N. Kemal'i mukayese ederken, Namık Kemal'i tezyif ve tahkir ettiğimden bahseden bazı şahitler çıktı. Bu konferansımda bulunan, ve konferansçının ne demek istediğini bu saçma iddialarda bulunanlardan daha iyi anlayabilecek durumda olduklarını taktir buyuracağınız birçok şahitler, böyle bir şey duymadıklarını ifade ettiler. Namık Kemal'i tahkir ve tezyif etmek, belki varisleri harekete geçmediği taktirde, Ceza Kanununun tehdidi altında bulunan bir fiil de sayılmaz. Ancak bir edebiyat hocasının, bir derste bir konferansta değil Namık Kemal'i herhangi bir muharriri durup dururken tahkir ve tezyif etmesi belki görevini kötüye kullanma suçunun sınırları içine sokulabilir. [/]

Her hali kârda böyle bir fiilin suç sayılıp sayılamayacağı ayrı bir mesele, ben suç sayılsın sayılmasın böyle hafiflikler yapacak bir insan olmadığıma herkesi inandırmak isterim. Ve yalanların, benim davam bakımından tesiri ne olursa olsun yalan olarak tesbiti bu davanın umumi seyri itibarile mühimdir. Onun için konferansımın esasen yayınlanmış olan ve dava dosyasında mevcut bulunan metninden Namık Kemal'e temas eden kısımlarını okumak isterim: "... Romanın siyasi tenkide, muayyen bir tarih ve dünya görüşünün tenkidine de vasıta olarak kullanıldığı bir vakıadır. 1870-1890 yılları arasında bu edebiyat nevine bu vazifeyi yüklemiş eserlere örnekleri Namık Kemal'in "Cezmi"si ile Mizancı Murat Bey'in "Turfanda mı yoksa Turfa mı" adlı romanında buluruz. Cezmi esas karakterile tarihi bir romandır. Ahmet Mithat da bu neviden eserler yazdı, ama onun en az fikir unsuru ihtiva eden eserleri bu çeşitten olanlarıdır. Cezmi'de ise yalnız tarihi vakaların heyecanlı şekilde hikayesini değil, aynı zamanda Namık Kemal'in tarih görüşünü, tarihi, içinde yaşanan zamana göre tefsir, veya tarih hadiselerini kendi zamanına tatbik ve bunlardan neticeler çıkarmak gayretlerini buluruz. Kemal bu romanındaki şahısları ve vakası ile zamanının insanlarına da hadiseler karşısında nasıl düşünmek lazım geldiğini öğretmek ister. Şu veyahut bu kumandanın veya devlet adamının tenkidi, sadece tarih vakaları karşısında fikirlerini söylemek değildir. Keza biz bu romanda, Kemal'in islam dünyası hakkında fikirlerinin ifadesini de buluruz; dikkat etmeliyiz ki Cez-

mi'deki Adil Giray ve Perihan, onların yardımcısı Cezmi islam milletleri arasındaki ihtilafları, bilhassa iştirak ettikleri muharebelerin mevzuu olan sünnilik, şiilik kavgalarını yeryüzünden kaldırmayı gaye edinmiş idealistlerdir. Bu tipler Namık Kemal'in romantik eserinde ideal karakterler ve şahsiyetler olarak beliriyor. Böylece roman Namık Kemal'in islamcılık idealini müdafaa eder gibi görünüyor. Bundan başka Cezmi'nin, bazı edebiyat tetkikçilerimizin (mesela İbrahim Necmi) işaret ettikleri gibi halk içinden çıkmış idealist bir ihtilalci olduğu için seçilmiş olması da dikkate değer."

Burada Namık Kemal hakkında kötü bir şey var mı? Tenkit her muharririn, her hocanın en tabii hakkıdır, hatta vazifesidir. Tenkidi, sadece bir muharririn veya bir eserin kötü taraflarını belirtmek manasına da alamayız. Tenkit, bir eserin ve onun yazarının, iyi veya kötü bütün değerlerinin ve değersizliklerini belirtmektir. Bu konferansımda da benim, tenkidi bu manasile anlamış olduğum belirmiyor mu? Bu anlayışıma rağmen, Kemal'in romancılıktaki zaaflarını bile işaret etmemiş olduğum görülüyor, halbuki onun bu konuda belirtilecek pek çok zaafları, aksaklıkları vardır, bunu yapmayışım, sadece konferansın mevzuu bu olmadığı içindi.

Namık Kemal'i kusurlarını belirtmek şeklinde tenkit ettiğim bir iki hal de olmuştur: tanıklar bu günahımdan bahsetmediler, ben bir örnek vereyim: İnsan mecmuasında çıktıktan sonra, 1939 da basılan Folklor ve Edebiyat kitabımda dercedilmiş olan "Bizim Edebiyatımızda Halk Edebiyatının Tesirleri" adlı makalemde; "Ziya Paşa ve Namık Kemal gibi meşrutiyet için mücadele devrinin sanat ve fikir sahasında bilhassa siyasi kanaatlarındaki ilerilik dolayısile en fazla akisler uyandırmış muharrirlere gelince: onlar lisanın sadeleşmesi hususunda polemikler vasıtasile zaman zaman mücadele etmiş olmalarına rağmen, folklorik edebiyata herhangi bir kıymet -nazari dahi olsa- vermekten uzak kalıyorlar. Namık Kemal masallar ve halk hikayeleri hakkında pek müsbet bir kanaata sahip değildir. Celalettin Harzemşah mukaddemesinde romanın mahiyet ve meziyetlerinden bahsederden Türk halk hikaye ve masallarını ayni istihfafkar [küçümseyici] tarifin altında birleştiriyor: 'bizim hikayeler', diyor, 'tılsımla define bulmak bir yerde denize dalıp sonra müellifin hokkasında çıkmak, ah ile

yanmak, külünk [kazma] ile dağ yarmak gibi bütün bütün tabiat ve hakikatın haricinde birer mevzua müstenit, ve sureti tasviri ahlak ve tafsil-i âdat ve teşrihi hissiyat [~ ahlak tarifi ve adetler ve duyguların açıklanması] gibi şeraiti adabın [terbiye kurallarının] keffesinden mahrum olduğu için roman değil kocakarı masalı nevindendir' Görülüyor ki bu iki müceddit [yenilikçi] bir milletin edebiyatını ihya hususunda folklor mektebinin lüzumuna katiyyen kail değildirler."

Evet, benim Namık Kemal'i -kusurlarını göstermek suretile- bu şekilde tenkit ettiğim olmuştur; ama bu tenkitlerimde görevimi şu veya bu şekilde kötüye kullanmış olacağıma delalet edecek ne gösterilebilir? Hele milli değerleri yıkmak suretile görevimi kötüye kullandığıma delilleri, bu tenkitlerimde aramak pek garip olur; görülüyor ki, ben, Kemal'i onun halk muhayyilesinin mahsulu olan menkibe ve efsaneleri halk edebiyatının eserleri olarak hikaye ve masalları küçümsediği için tenkit etmişim; yani onun milli değerlere ehemmiyet vermediği noktasında durmuşum[.] Halbuki milli sanat ve edebiyatımızın geliştirilmesi yolunda bunlardan faydalanmak mümkündür, Kemal bu hakikatı görmemiştir, demek istemişim: Bu hakikati Ziya Gökalp görmüştür.

Ziya Gökalp ve Türkçülük Bahsına Gelince

Bu mevzuu tahlil ederken birer birer göreceğiz ki, 1) Ziya Gökalp'ın Türkçülüğü belli bir devrin Türk milliyetçiliği görüşüdür. 2) Bu Türkçülük, bizzat Ziya Gökalp'ın sisteminde hep aynı kalmamış, gelişmiş ve değişmiş... 3) En son gelişme safhasındaki şeklile de Ziya Gökalp'in Türkçülüğü Cumhuriyetin milliyet anlayışını karşılamaz: Gökalp'ın millet ve milliyet anlayışı (umumiyetle cemiyet problemlerindeki görüşleri gibi) daha o hayatta iken tenkitlere uğramıştır[.] Cumhuriyet rejimin ana prensipleri de Gökalp milliyetçiliğinin tenkidinden, tadilinden, tashihinden ve ikmalinden sonra meydana gelmiş bir sistem teşkil eder. Bu vakıaları aşağıda gerek Gökalp'ın metinlerinden parçalarla ve gerekse ondan ve fikirlerinden bahseden muharrirlerle onun sistemine yöneltilen tenkitlerle göstereceğim.

Ziya Gökalp'ın Türkçülüğü şüphesiz ırkçı değildir; kendilerini ona nisbet eden yeni Türkçüler; bütün o Nihal Atsız, Reha

Oğuz gurubu, ırkçı turancılar kendilerini Gökalp'a bağlamak istemelerine rağmen ondan çok ayrılmışlardır. O, milliyette kan ve kan ölçüsüne dayanan bir ırk unsurunun hakim rolünü kabule etmiyor. Malta dönüşünden sonra, yani artık siyasi bir "Turan" (Türk Birliği) fikirlerinden de vazgeçtikten sonra bunu bütün sarahatile ifade ediyor[.] Diyarbekir'de çıkardığı Küçük Mecmua'da (1338-1922) "..Millet, ırk ve kavmiyyet demek değildir, cemiyetler kablettarih [tarih öncesi] zamanlarda bile ırken saf ve kavmiyetçe halis değildiler. Kablettarih zamanlarda bile saf bir ırk mevcut bulunmazsa, tarihi devirlerdeki kavmi hercümerçlerden sonra, artık saf bir kavmiyet arama abes olmaz mı? Esasen içtimai hasletler uzvi verasetle intikal etmediği, yalnız terbiye ile intikal ettiği için, ırkların milli seciye noktai nazarından hiç bir rolü yoktur" diyor. Keza, Türkçülüğün Esasları'nda da bu hususstaki fikri sarihtir: "... Memleketimizde vaktile dedeleri Arnavutluk'tan veya Arabistan'dan gelmiş milletdaşlarımız vardır, bunların Türk terbiyesi ile büyümüş ve Türk mefkuresine çalışmayı itiyat etmiş görürsek sair milletdaşlarımızdan hiç tefrik etmemeliyiz. Yalnız saadet zamanında değil, felaket zamanında da bizden ayrılmayanları nasıl milletimizden hariç telakki edebiliriz. Filhakika atlarda şecere aramak lâzımdır, çünkü bütün meziyetleri sevki tabiiye müstenit ve irsi olan hayvanlarda ırkın büyük bir ehemmiyeti vardır. İnsanlarda ise ırkın içtimai hasletlere hiçbir tesiri olmadığı için şecere aramak doğru değildir. Bunun aksini meslek ittihaz edersek memleketimizde münevverlerin ve mücahitlerin birçoğunu feda etmek iktiza edecektir. Bu hal caiz olmadığından, 'Türküm' diyen her ferdi Türk tanımaktan yalnız Türklüğe hiyaneti görülenler varsa cezalandırmaktan başka çare yoktur."

Ziya Gökalp'ın Türkçülüğünün ırk farklarını tanımayan bu tarafı bizi bugünkü milliyet anlayışımıza getiren merhalelerden biri sayılmak icap eder. Fakat onun Türkçü milliyetçiliğinin tenkitlere ve tashihlere uğradıktan sonra artık yaşamayan tarafları da vardır.

Onun milliyetçiliğinin mühim unsurlarından birini "din" teşkil eder. Ona göre millet "din, dil ve kültür ve dilek" iştirakile birbirine bağlanan fertlerin meydana getirdiği topluluktur. Onun millet tarifinin daha tam, mükemmel şeklini

1339 (1923) Ankara'da neşredilen "Hilafet ve Milli Hakimiyet" adlı broşürdeki bir makalesinde buluruz: Orada der ki: Ve bir cemiyetteki dini, ahlaki, hukuki, siyasi, bedii, iktisadi, terbiyevi hayatların mecmuuna hars namı verilir. Hars bütün içtimai hayatları ihtiva eden cami [~ toplayıcı] bir hükümdür. O halde milleti tarif için "ayni harsa mensup fertlerin mecmuu" demek kafidir. Görülüyor ki, bu şeklile de onun millet tarifine "din" birliği, din iştiraki şartı girmektedir. Ziya Gökalp ise bu unsuru sonuna kadar kendi milliyet görüşünde muhafaza etmiştir: 1918 de basılmış olan "Yeni Hayat" adlı şiir kitabında hala, "Turan" mefkuresi ifade edilmektedir; bütün Türk kavimlerini istikbalde bir araya toplayacak olan içtimai müesseselerden biri de onlarda müşterek olan "dil ve din"dir:

Ne kadar Türk varsa bugün cihanda
Buradaki harsa var meyli vicdanda
Dili dilimdendir dini dinimden
Olacağız biz hep aynı vatanda

"Dil ve din" unsurlarının bir arada bulunması harsen de bu kavimleri birbirine yaklaştırır. Bunlar bir "millet" halinde birleşeceklerdir. İslam dininin birleştirici bir kuvvet olacağı fikri, Gökalp'ı Birinci Cihan harbinde Osmanlı devlet ricalinin siyasi bir silah olarak kullandığı "ittihadı islam" politikasını desteklemeğe de götürmüştür. Gökalp bu itibarla N. Kemal'in islamcı görüşünden pek uzaklaşmamıştır. Ayni kitabında bunu ifade eden şiirlerine de raslarız:

Bütün islam bir devlet halife de hakanı
Her müstakil hükümdar ona tabi bir handır
Hem hükümde hem islam sultanların sultanı
Hem fiilde Türkiye ülkesinde sultandır
İslamların birliği bunun için iptida
Kazanmalı istiklal her müslüman memleket
Sonra bunlar umumen halifeye iktida
Eyleyerek kurmalı sırf siyasi bir vahdet
Bu mümkün mü? Bugünlük değil ise durmalı
Bırakmalı halife öz mülkünü düzeltsin
Önce asri bir devlet esasını kurmalı

Bir devlet ki hakkını kuvvetlere dinletsin!
Beynelmilel cihanda yoktur acze merhamet
Her il görür kemali nisbetinde bir hürmet

Ziya Gökalp hakkında bir tetkik neşretmiş olan Hilmi Ziya'nın Gökalp'ın "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" adlı kitabını tahlil ederken söylediği gibi, o, ümmet mefkuresini Türkçüler için şart koymuştur. Bu eserinde düşünüşünün ameli bazı kaidelerini de koymuştur: 1) Arap hurufatını [harflerini] muhafaza, 2) İlim ıstılahlarının [terimlerinin] Arapça'dan teşkili, 3) İslam kavimlerile müşterek bir terbiye esasının kabülü, 4) Müftü teşkilatları arasında daimi bir irtibat, 5) Hilalin kudsiyetini muhafaza etmek. Bu prensiplerinden bazılarını (mesela, ıstılahlar, hurufat ... gibi) sona kadar muhafaza etmiş, hatta "Türkçülüğün Esasları"nda sistemleştirmiştir. Ancak, islam birliği ile mümkün olacak olan diğerlerinden vazgeçmiş olmakla beraber, dinin dilden sonra "milliyet" için birleştirici en mühim unsurlardan biri olduğu fikrine sonuna kadar sadık kalmıştır. Hars, terbiye ve anane dil kadar dine de bağlı olan içtimai vakıalardır.

Ziya Gökalp Türkçülüğün ve netice itibarile milliyetçiliğinin ikinci bir mühim vasfı da Türk birliği "turan" mefkuresi ile kaynaşmış olmasıdır. Ziya Gökalp bu cephesi ile 1. Cihan Harbinden sonra ve bilhassa cumhuriyet rejiminin gelişmesine muvazi olarak çok şiddetli tenkitlere uğramıştır. Gökalp'ın bu mefkureyi muhtelif devirlerde nasıl anladığını kendi metinlerinden gösterirken bunlara karşı yöneltilmiş tenkitlerden belli başlılarını hülasa edeceğim. Hilmi Ziya Ülken, "Ziya Gökalp" adlı kitabında Gökalp'ın fikir adamı olarak ve fikri tarihimizdeki mevkiini belirttikten sonra onun tenkidine ayırdığı 8 sayfalık bölümde bilhassa fikri gelişmesinin günlük siyasete ne kadar sıkı bağlı olduğunu şöyle gösteriyor: "... Ziya Gökalp'ın sisteminde siyaset hakimdir. Bu, mensup olduğu partinin, İttihat ve Terakki Fırkasının fikirlerile birlikte mütemevviç [dalgalanma gösteren] bir siyasi fikirler manzumesidir. [/]

Gökalp turancı idi fakat bu fikir onda eski Türkçülerin bir hayal "ütopi" gibi aldıkları edebi turancılık değildir. İlk yazılarında (yani Selanik'te iken):

Vatan ne Türkiyedir Türklere ne Türkistan

Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir Turan

diyen mütefekkir Umumi Harpten itibaren bu hayali bir hakikat gibi görmeye başlıyor, artık Turancılık onda Osmanlı emperyalizminin yeni bir şekli oluyordu, hatta "Kızılelma" sembolünü eski Osmanlı emperyalizminden alıvermekte hiç tereddüt etmiyordu. Ona bu fikirleri aşılayan Alman emperyalizmi idi. "Galiçya Yolunda" adlı manzumesinde Galiçya'ya oradan Sivastopol'a gidileceği ve milyonlarca soydaşın Nogay, Tatar birleşeceği ... söylenir. "Türke göre millet" manzumesinde

Uluslar yok uruklar yok yalnız büyük Turan var

Türk ruhunda yalnız bir il yalnız bir tek ilhan var

der. Bununla beraber Umumi Harbin tarihi aleyhimize dönmeye başladığı zaman İttihadı Terakki'nin siyaseti değişti. Gökalp yeni mecmuada Moğol Türk ayrılığından ve Tatarın yabancılığından bahsediyor... Sonra, Osmanlı İmparatorluğu parçalanınca Osmanlı emperyalizmini müdafaa etmiş olduğunu unutmuş gibi:

Sevin çoban sevin ilin saf kaldı

Öğün çoban öğün dilin saf kaldı

demekten çekinmiyordu... İmparatorluk devrinde hakanlık bir emri vaki idi; fakat onun en ileri müdafii rolünü üzerine alan mütefekkirin iki sene içinde bütün sistemini yeni siyasi şekillere göre değiştirivermesi şaşılacak şeydir."

Ziya Gökalp'ın, Türk birliği-Türk mefkuresi, tıpkı islam ittihadı hayali gibi hem bir millete uğrunda savaşılacak bir hedef olarak gösterilmesi bakımından, yani bir partinin politikasının gayelerinden biri olarak hem de muayyen bir milliyet anlayışını ifade eden bir sosyoloji görüşü olarak şiddetle tenkit edilmiştir. Bu tenkitlerin Gökalp hayatta iken yapılanlarla hem zaman olarak Gökalp te kendi kendini tashih etmiştir; Malta sürgünü onun bu mevzular üzerinde uzun boylu durup düşündüğü bir devre olmalı: Malta'dan yazılmış mektuplarında geçirdiği buhranın izleri görülür. "Yeni Hayat"daki birçok şiirlerile açıkça ifade ettiği İttihadı Terakki'nin harp politikasını destekleme şeklindeki tavrı, kızlarına yazdığı mektuplarda kendi kalemile ne kadar acı tenkitlere uğramıştır. Mesela, kızı Seniha'ya yazdığı bir mektupta: "Millet olarak irademizi iyi

kullanmamış olduğumuz için harbı umumiye sürüklendiğimizi", yani netice itibarile, hiç olmazsa harb i umumiye bizi sürükleyenlere uyanların kabahatli, mesul olduğunu kabul etmiş oluyor: "bütün dünya harbe girerken Avrupalılar milletimizi de harbe sürüklediler" diyor. "Bütün millet bunun acısını çekerken biz de çekiyoruz, fert olsun millet olsun insanın bütün saadeti iradesine sahip olmaktan ileri gelir. Bütün felaketi de iradesini iyi istimal etmemekten ve iyi düşünmemekten yani sürüklenmekten doğar. İnsan heyecanına, ihtirasına tabi olursa sürüklenir. Telkine tabi olur, yahut taklit ederse, yahut düşünmeden bir itiyada bir sevki tabiiye, içtimai bir heyecana kapılırsa yine sürüklenir..." diyor. Malta dönüşü Diyarbekir'deki Küçük Mecmuasında ve sonra Ankara'da Maarif Vekâleti'nde ve nihayet mebus olarak Millet Meclisinde vazife aldıktan sonra, kendi tenkidinden geçmiş fikirlerini yeniden sistemleştiriyor, Türk birliğini bir aksion düsturu olmaktan çıkarıp bir milliyet mefkûresinin çerçevesi içinde bırakıyor: "Türkçülüğün Esasları"nda ameli Türkçülük; halkçılık, dil sadeleştirilmesi, halk sanat edebiyat ve gelenekleri üzerine bir Türk kültürü kurma gayretleri etrafında proğramlaştırılmıştır. Bununla beraber, bir mefkure olarak "Türk birliği" bu üç merhale halinde bu kitapta da yer almaktadır: Birinci merhale Anadolu Türklüğü, ikinci merhale Oğuz birliği (Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan'ı içine alacak bir birlik), üçüncüsü Turan birliği... Ziya Gökalp bunları Türklerin yakından uzağa doğru müstakbel mefkûreleri diye vasıflandırır.

Gerek İttihat ve Terakkinin harp politikasına alet olmuş eski müfrit şekli ile, gerekse son yumuşamış şeklile Gökalp Türkçülüğü epey hırpalanmıştır. İnkılâbımızdan sonraki milliyet anlayışımıza onun halkçılık prensiplerine, Türk sosyolojisine ve sosyoloji ile ilgili ilim şubelerine, folklora, tarihe... ilah, yeni kazançlar getirmiş ve hamleler yaptırmış olmasına rağmen epey tazyike uğramıştır. Biz milliyet anlayışı ve bununla yakından ilgisi olan fikirleri üzerinde duralım: Cumhuriyet devri millet ve milliyet anlayışı artık hakanlık, hanlık ve halifelik unsurlarından da (yani hükümdar hanedanını ve dini otoriteye bağlılık ve sadakat ananesinden) tamamen kurtulmuştur[.] Uzak veya yakın mefkure olarak Turan -Türk birliği- ütopilerinden vazgeçmiştir ve binnetice böyle bir ütopinin

şartlandırdığı millet tarifi[nin] yerini başka bir millet tarifi almıştır. Gökalp'ı tenkit ettikten sonra bu anlayış merhalesine nasıl gelindiğini gözden geçirmek faydalı olacaktır; böylece son zamanlarda bazı çevrelerde uyanan Gökalp'ın dokunulmazlığı hakkındaki mistik kanaatın ne kadar yersiz olduğunu da görmüş olacağız. Daha 1918 de Gökalp'ın felsefe ve içtimaiyat görüşlerinin tenkitlerile karşılaşıyoruz: Bu, onun ilmi ve siyasi otoritesinin en yüksek mertebesine eriştiği tarihtir, bu tarihte "Fağfur" mecmuasında Nüzhet Sabit Gökalp'ın "Türkleşmek ..." adlı eserinin sağlam ilmi mütalealara dayanmadığını belirtiyor. O, bu tenkit makalesinde ezcümle Gökalp'ın eserinde dini ve milli sıfatlarile gösterilen unsurları birbirile kaynaştırma tecrübesinin akamete [sonuçsuz kalmaya] mahkum olduğuna işaret ediyor:

Nüzhet Sabit, Ziya Gökalp'ın eserinden: "... asrın fünun ve felsefesinin fenniyat ve usuliyatını milli ve dini ananelerimize izah etiğimiz surette aşılar ve meczedersek, muasır bir islam-Türk medeniyeti hasıl olacaktır" cümlesini alıyor ve şu sualleri soruyor: "Felsefeden ne kastediyor, bugün felsefe diye dinli dinsiz 20-30 kadar ana meslek varmış, bunların hangisini aşılayacağız? Benim aşılayacağım felsefeyi başkası beğenmezse ne olacak? İçtimai vicdan yabancı zeytin ağacı gibi rakabesi [kökü] aşıcısına mev'ut [vaadedilmiş] bir nebat mıdır? Aşıcı kim olacak? Mezcetmek [karıştırmak] ne demektir? Milli anane, dini ananeye uyar mı? Türklerin milli ananesi putperestlik değil mi? İslamiyet putperestliği yıkmak için gelmemiş midir? Türkün ruhundan onu kaldırmamış mıdır?"

Nüzhet Sabit'in Gökalp'te burada tenkit ettiği mühim nokta netice itibarile aşağıda temas edeceğim ve cumhuriyet inkılabı ile söküp atılan medeniyet kültür düalizmi ve milliyetin vücudu için din unsurunun zorunluluğu hakkındaki kanaatıdır. Ziya Gökalp'ın, en modern manasile 19 ve 20. asırların demokrasi hareketleri ile ahenkli ve laik bir milliyet anlayışına ulaşmaktan alakoyan bu düalizm, Birinci Cihan harbinin akabinde tenkitlere uğramıştır: 1918-20 de yazılmış olan (basılışı 1928) Ahmet Ağaoğlu'nun Üç Medeniyet adlı kitabında zımnen ona müteveccih bir tenkit vardır. "... Avrupa sanayiini alıp endüstriyalizmden sosyalizmden ihtiraz etmek [sakınmak] ne kadar kabilse yekdiğerinin lazım ve melzumu olan diğer müktesebat ta

öyledir. Bir taraftan serbestii kelam istemek diğer taraftan da falan ve filan şeyden bahsolunmaması iddiasında bulunmak istenilen şeyin mahiyetini anlamamak veya samimiyetten ari olmaktır. Esasen bu kitap baştanbaşa (önsözde de belirtildiği üzere) Avrupa medeniyetini olduğu gibi kabul etmek zaruretinin tevil ve telifçiliğinin zararlarının isbatına tahsis edilmiş gibidir. Daha sonraları da Gökalp'ın medeniyet ve hars ayrılığı daha açık ve sarih tenkitlere uğramıştır. Sadri Etem, "Türk İnkılabının Karakteri" adlı eserinde bu ikilik fikrini tenkit ederken şu misali verir: "1921 de Kastamonu kız lisesini basan yerli mürteciler, mektep istiyorlar fakat kızlarının okumasını arzu etmiyorlardı." Hasan Âli de "Pazartesi Konuşmaları"ndaki bir yazısında Gökalp'ın hars ikiliği için şu misali veriyor: "Ziya Gökalp izciliği kabul ediyor fakat kısa pantalonlu olmalarını doğru bulmuyor."

Ziya Gökalp'ın millet ve milliyet ayrılığındaki düalizmine, nazariyeler halinde uzun uzun münakaşa etmeden kestirme yoldan en müthiş darbeyi indiren Cumhuriyet inkılabının Mustafa Kemal'in mühim teşebbüsleri ile başlayan maddi kültür ve yaşayış görenekleri ile dini mistik müesseselerine tatbik ettiği cezri [köklü] tedbirler olmuştur: şapka ve kıyafet inkılabı, tekkelerin kapatılması, latin harflerinin kabulü, takvim, pazar tatili, Arapça ve Acemce yerine Latince ve Yunancanın okullara girmesi, bunlar da hemen hemen hepsi Gökalp'ın kabul edemeyeceği hars değişiklikleridir.

Bu inkılaplarla hars ve medeniyet ayrılığının esassızlığı fiilen isbat edilmiş oldu, bu, bizim milliyet anlayışımızda yeni bir gelişme safhasıdır; Gökalp'in milletinde değişmediğine inanılan hars unsurunun medeniyet gibi zamana ve şartlara bağlı, değişebilir birer unsur olduğunu kabul eden bir anlayış... Bu inkılapların üzerinden 10-15 sene geçtikten sonra İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun yeni bir buluş vehmederek bir milletin değişmez vasıfları [-diye] umumi kültür kelimesi yerine anane kelimesi getirerek bir takım vasıfları olduğunu ileri süren, 1940-42 aralarında tedvin ettiği "Türk'e Doğru" görüşü Gökalp'ın medeniyet ve kültür düalizmine yeniden hayat vermek istiyorsa da cemiyetin gelişmesini geri çevirmek mümkün olmadığı gibi o gelişmeye bağlı nazariyeleri de geri çevirmek mümkün olmadığını isbattan başka bir iş görememiştir. Bu son nazariyesinde

böylece tamamile Gökalp'tan mülhem olan Baltacıoğlu 1934 de Gökalp'ın anlayışı ile yeni Türkiye'nin anlaşılamayacağı kanaatını besliyordu ve zannedersem o zaman haklı idi.

Ayni mecmuada birkaç nüsha sonra Reşit Galip'in bir tenkidine rastlıyoruz. Aradan 10-12 yıl geçtikten sonra Cumhuriyet hükümetinin Maarif Vekilliğine geçecek ve Mustafa Kemal'in tarih tezine bağlı yeni milliyet ve millet anlayışının proğramını yapanlar arasında görünecek olan bu genç doktor Gökalp'ın o tarihte yayınlanmış olan "Yeni Hayat"ını ele alıyor; bu çok dikkate şayan yazıda Gökalp'ın "Vazife" manzumesine dair olan kısmından parçalar alıyorum: "İtiraf edeyim ki", diyor R. Galip, "Ziya Beyin bizleri körükörüne hareket eden, dimağı atalet içinde dumura uğratarak kuklalar gibi başkalarının ağziyle konuşan, başkalarının düşündüğünü söyleyen ağaç parçaları menzilesine [derecesine] indirmek istediğine kani olmak üzere bulunuyorum... Gözlerimi kaparım vazifemi yaparım sözlerinden ibaret daha kuvvetli bir ısrarla bizden mutlak, esirane bir itaat istemesi nedendir? Bana, ne olduğu bilinmediği için birçok manalar verilebilen bu vazifeyi veren kimdir? Cemiyet mi? Cemiyet böyle bir şey yapamaz, çünkü bu hareketi ile kendi hukukunun anahtarlarını teslim etmiş olacaktır? Hükümet mi? Eğer hükümetse o vakit iş değişir. Zira bu kadar haklarını nezettiği [yok ettiği] milletten, bir kör gibi gözleri kapalı, bir dilsiz gibi samit [sessiz] bir halde kendisi tarafından tayin edilen vazifenin yapılmasını isteyen bir hükümetin adına müstebit hükümet derler. Hürriyet için canla başla çalış[an] bir fırkanın en mütefekkir bir uzvundan böyle bir mütalaa suduru ihtimal haricindedir. Bunun "gözlerimi açarım, vazifemden kaçarım" şeklinde iradı ne kadar çirkinse "gözlerimi kaparım vazifemi yaparım" suretinde teklifi de o nisbette düşüktür. Ben bu teklife uğrayan bir milletin ferdi sıfatile "gözlerimi açarım vazifemi yaparım" şeklini tercih ediyorum. Evet şüphe yok ki benim vazifem, vatanıma, milletime, mesleğim ve kudretim dahilinde bütün mevcudiyetimle müfit olmak ve lazım gelirse o uğurda bilatereddüt kendimi fedaya amade bulunmaktır. Fakat, hürriyetperver bir memlekette şurada işaret ettiğim "lazım gelirse" kaydı hiçbir zaman unutulmamak icap eder... Şu vazifenin mahiyeti ve hudutları ve neden ibaret olduğu gösterilmek, anlatılmak bildirilmek lazımdır. Yoksa gözlerini kapaya kapaya

hiç açmamaya alışmış bir millet karşısına geçilip de işte şimdi kuşa benzedin denilecek bir millet olur..." [/]

Ayni mevzuda, ayni mahiyette bir tenkide Gökalp'ın ismi zikredilmeksizin Ahmet Ağaoğlu'nun "Üç Medeniyet" adlı kitabında rastlarız. Burada Ağaoğlu: "Fert yok cemiyet var, hak yok vazife var, şiarına, ki, hakikatta kimse yok padişah var, hak yok keyif var, şiarının aynıdır, artık nihayet verilmelidir. Fertsiz cemaat tasavvur etmek, elsiz, ayaksız, başsız, gövdesiz insan tasavvur etmektir. Haksızda vazife tasavvur eylemek, bütün insanları merkep yerine koymaktır" diyor. Bu tenkitler Gökalp'ınki gibi bir milliyet anlayışının zaruri olarak bir yandan mistisizme, öte yandan da istibdada müncer olacağını [varacağını] belirtmek itibarile dikkate değer. Bu fikirlere, beş altı sene sonra Mehmet İzzet'in kitabında gelişmiş olarak raslıyacağız. Orada da milliyet hareketlerinin demokrasi ve hürriyet hareketlerine ne kadar sıkı sıkıya bağlı olduğuna işaret edilmiştir. Ziya Gökalp'ın kafası ise sistemin Birinci Cihan Harbine raslayan devresinde nazari ve ideal bir Türk milliyeti ile meşgul olmuş, bu nazari olarak düşünülen topluluğun bir millet vasfını kazanabilmesi için lazım gelen şartlar üzerinde durmamıştır. Hilmi Ziya Ülken, Gökalp'e tahsis ettiği kitabında onu bu yönden de yani millet realitesi üzerinde duramamış bir mütefekkir olarak ta tenkit ediyor: "Gökalp", diyor, "hayali turancılarla realist Türkçülerin arasında kaldı. Hayali turancılar ırkçı idi, Cengiz imparatorluğu kadar geniş bir hayalleri vardı, fakat emellerindeki Turan'ı vazıh olarak tarif etmiş değillerdi. Realist Türkçüler ise garp tesiri ile doğan müslüman ve memleketçi Türkçülerdi. Gökalp'ın Türkçülüğü esasta siyasi aksiondan kuvvet aldığı ve burjuvalaşmak isteyen Osmanlı İmparatorluğuna dayandığı için, bu realiteyi ne Emin Bey, ne Fikret hatta ne de Akif kadar görebildi.

[ANADOLUCULUK TENKİDİ]

Cumhuriyetin ilan edildiği sıralarda beliren yeni bir cereyanın, Gökalp'ın millet ve milliyet görüşlerini, mukabil bir sistem teklifi ile birlikte, şiddetli şekilde tenkit ettiğini görüyoruz; bu tenkitler, Gökalp'ın ölümüne yakın -ve ölümünden sonra- yapıldığı için milliyet nazariyelerinde siyasete temel olmak isteyen, fakat ilmi bir görüş (tarih ve coğrafya, sosyoloji çerçeveleri içinde) olmak iddiası ile son görüş teklifi olarak Anadolucu'ların sistemleridir. Türk Ocakları, Türk Yurdu gibi teşkilat ve neşriyat organlarına rağmen, ta Türk Ocaklarının kapanmasına kadar Türkçülük gerek bu yeni cereyana karşı gerekse, bu cereyanı da çok geçmeden silecek olan yeni inkılabın fiili müdahalelerine -ve bunlara muvazi neşriyatına- karşı herhangi bir tepki ve hususi davranış göstermemiştir, pasif kalmıştır. Bir müddet sonra Türk Ocakları kapanıp halkevlerine çevrilmek suretile bu cereyanın tamamile tarihe karıştığını görüyoruz. Ondan sonra Anadolucu ideolojiyi de itmam, tashih ve tadil eden sırf siyaset ve aksion sahasında kalmış, Halk Partisi'nin millet ve milliyet anlayışı artık üzerinde münakaşa edilmeden, bir ideoloji ve hatta eğitim sistemi olarak bütün cumhuriyet devrini ta, 1946 ya kadar doldurur. 1946 dan sonra tek parti sisteminden çok partili bir sisteme geçen bir memlekette elbette yeni yeni millet ve milliyet görüşleri çıkacaktı, hatta partilerin açılmasından evvel bu yolda kımıldanmalar görürüz. Türkçülük-Turancılık (Gökalp'a sadık kalan) ve ırkçılık-turancılık (Gökalp'tan farklı bir Türkçülük), Anadoluculuk, İslamcılık cereyanları.. Bu son birkaç yıllık fikir hayatımızda neşriyatları ile ve aksionları ile kendilerini gösteren ve bazen açıktan açığa bazen de kapalı şekilde milliyet millet anlayışlarını ve bunlara bağlı türlü içtimai görüşlerini izhar eden hareketlerdir.

Bütün bunları anlamak, Gökalp milliyetçiliğinin daha ne istikametlerde tenkit edildiğini (dolayısile milliyet ve millet anlayışının ne kadar çeşitli olabileceğini) göstermek için Gökalp'tan sonra gelmiş Anadoluculuk cereyanını gözden geçirelim:

Anadolucu'ların millet ve milliyet anlayışını en açık şekli ile Mehmet Halit'in (M.Halit Bayrı) Anadolu mecmuasının 1341 (1925 yılı), 8. sayısındaki "Asıl Hakikat", 9-11. sayısında "Milliyetperverliğin Manası" adlı makalelerinde okumak mümkündür. Burada milliyetperverliğin tarifi: "Bir kimsenin mensup olduğu milleti sevmesi onun için çalışması faydalı olmasıdır." Fakat millet nedir? Mehmet Halit'e göre Gökalp'in tarifini: "lisanca, dince, ahlakça, bediiyatça müşterek olan aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan zümre" demiştir. Bunda bir eksik vardı. Rabıtayı tamamlayacak bir de vatan iştiraki zaruri idi. "Harsça müşterek olup da vatanları ayrı olan insanlar bir millet değildir. Bunun aksi de varittir. Vatanları müşterek olup ta harsları ayrı olan topluluklar da bir millet olamaz. Hangi millettensiniz sualine bazıları "Türk" cevabını veriyorlar, bu da yanlıştır; Türk tabiri, kavmi-ırki bir tabirdir: Anadolu'lular, Azerbaycan'lılar, Türkistan'lılar hep Türktürler, fakat harsları ve vatanları bir olmadığı için hepsi birlikte bir millet teşkil etmezler. Biz Türk soyundanız ve vatanımız Anadolu olduğu için milletimiz de Anadolu milletidir. Demek ki milliyetperverliğe iki mana verilebiliyor:

1. Türk soyundan olanları bir araya toplama mefkuresi: Turancılık,

2. Kendi vatanımızda milli bir devlet olarak kalmak, o milleti ilerletmek ve yükseltmek mefkuresi. Mehmet Halit diyor ki: "birincisi hayaldir, dün de hayaldi, bugün de, yarın da hayal kalacaktır. Anadolu milleti için turancılık bir gaye, bir mefkure olamaz. Onun mefkuresi ancak yurdunda milli bir devlet kurmak bu devleti kemaline eriştirmektir..."

Aynı kalem sahibi, "Asıl Hakikat" adlı makalesinde bugüne kadar gelen ideologların Gökalp ta dahil olmak üzere asıl vatan ile müstemlekeyi ayırmamış olmalarında hata buluyor. Asıl vatan Anadolu'dur. Bugünkü hudutları onun, asırlardan beri taayyün etmiştir. Bunun dışında kalan yerler Osmanlı fütuhatı ile elde edilmiş müstemlekelerdi, ve bu müstemlekeler-

de oturanlar Anadolu halkının soyundan da olsalar müstemleke halkıdır. Nitekim Kanada'da oturanlar İngiliz olsalar da Kanada, İngiliz müstemlekesidir...

Ziyaettin Fahri'ye göre Gökalp son zamanlarda belki hakikatı görmeye başlamış: "Mütarekeden sonra Ziya Beyin neşrettiği "Türkçülüğün Esasları" adlı eserini unutmayalım, fakat her şeyden evvel şunu da ilave edelim ki bu kitap ancak son günlerde yazılmıştır. Bu da kendilerinin milli hayatı değil, milli hayatın kendilerini tayin ve irşat ettiğini gösteriyor..."

Ziyaettin Fahri, aynı mecmuanın 8. sayısında Gökalp'ın ölümü vesilesile Ahmet Halil imzasile yazdığı "Ziya Gökalp" adlı makalede bu mütefekkirin hangi tesirlerle, uzun yıllar bu hakikattan uzak yaşadığını izah ediyor: "Diyarbekir'deki Ziya, Selanik'teki Gökalp olurken ismi ile beraber ruhu da değişiyor. Maddeten olduğu gibi manen de Diyarbekir'le alakasını kesiyordu. Memleketine duygu ve düşüncesine yabancı unsurlar arasında bu değişme gayet tabii idi. Filhakika Diyarbakır'da hissettiği samimi duyguları, henüz münkeşif dimağına olan samimi düşünceleri, Selanik'in siyasi ihtiras dolaplarının döndüğü müteaffin [kokuşmuş] muhitinde tamamen muakisleri [karşıtları] ile mübadele ediyordu.

Anadolucu'lar, Türkçülük Ziya Gökalp karşısındaki tavırları tahlil edilirken de görüldüğü üzere sadece bu fikir ve aksion sistemini tenkitle bunun, hele Birinci Cihan Harbinin neticesi olarak bütün açıklığı ile beliren hayalciliği ve gerçeklere aykırılığını ve bundan dolayı da zararlılığını belirtmekle kalmamışlardır. Yukarda da işaret ettiğim gibi yeni bir millet, vatan ve milliyet anlayışı teklifini yapmışlardır. Bu teklifin vatanı ve milleti nasıl tarif ettiğinden yukarda bir nebze bahsettim: Onlara göre Anadolu'nun dışındaki memleketler, Türklerle meskun olsun olmasın, bir zaman elimizde bulunan müstemlekelerdi. Bu görüş müstemlekeciliğin devirlerini yaşamış Avrupa memleketlerinden bambaşka şartlar altında gelişmiş ve yayılmış olan Osmanlı saltanatı için ne dereceye kadar doğrudur, bu ayrı bir mesele... Fakat aynı zamanda Türk vatanının, eski Osmanlı topraklarını asıl vatan ve müstemleke diye tefrik edişin zamanımıza tesirleri olacaktır. Nitekim Anadolu mecmuasında bu görüş zaviyesinden birçok meselelerin münakaşa edildiğini de görüyoruz: Bir defa bugünkü Türkiye sınırlarını

dahi "devlet sınırları" diye kabul edip milletin sınırlarını Anadolu'nun tabii ve tarihi şartlarla taayyün etmiş hudutlarından öteye aşırmamak neticesine varıyor, mesela, bu görüşe göre Trakya da bir müstemlekedir; Gökalp'ın İngiliz milletinin asıl anavatan olan İngiltere ile İskoçya, Gal ve İrlanda'yı kendilerinden ayrı saymaları misalini pek benimseyen Anadolucu'ların bu analojiye dayanarak bu neticeye varmaları pek tabii görülmelidir. [/]

Ziyaettin Fahri'nin Selanik'in mütefessih [bozulmuş] politika havasından bahsederken gösterdiği heyecan manidardır. Hele Anadolu mecmuasının çıktığı yıl içinde tatbik edilmeye başlayan Yunanistan'la nüfus mübadelesi dolayısile bu mecmuada çıkan [(Celalettin Kemal) imzalı] bir makale, bu mantıki neticeyi daha iyi belirtiyor; mübadele üzerine Rumeli muhacirlerinin perişan halinden şikayet eden gazetelere karşı bu makalede şöyle denmektedir: "... Bu tarafta Anadolu çocuğu heder olup giderken başkalarını düşünmek vazifemiz değildir. Tufan olsa, yerden cehennem fışkırsa, gökten yağmur yerine taş yağsa da umurumuza değil, kim ne olursa olsun Anadolu'dan maada kimse aklımızı işgal edemez. Herhangi bir tehlikenin önünde duyduğumuz endişe yalnız Anadolu içindir. Çünkü o biziz ve biz oyuz. Telaşınız, heyecanınız beyhude, Rumeli müslümanları için koparacağı feryat sinek vızıltısından daha kıymetsizdir. Kaleminizin şikayet ihtiyacı varsa Anadolu'nun dertlerinden felaketlerinden şikayet ediniz. Yoksa bütün söylediklerinize kulaklarımız kapalı kalacaktır." [/]

Ölüm yıl dönümü münasebetile Tevfik Fikret hakkında Haydar Necip imzalı bir yazıda (aynı derginin 6. sayısında) şöyle denmektedir: "... Şair Fikret sanatkar Fikret unutulabilir, anılmıyabilir, fakat insan Fikret'i ebediyen taziz edeceğiz [şerefli kılacağız, yücelteceğiz]. Ahlakın, seciyenin ve her türlü kutsi hislerin iflası ilan olunduğu bir devirde Fikret insanlığını nasıl kazandı? Bunun cevabı bir cümlede hülasa olunabilir, Fikret damarlarında cereyan eden kanla olduğu kadar fikri ile, hissi ile, terbiyesi ile bir Anadolu çocuğu idi.."

Aynı mecmuanın 7. sayısında İsmail Nami imzalı bir yazıda, Yusuf Mazhar adlı bir muharririn Akşam gazetesinde neşrettiği Şarki Anadolu Mektupları vesilesile d[en]iyor ki: "Şarki Anadolu, Anadolu'nun garbı gibi karışık ve melez değildir.

Orada Türklüğün kalbi sıhhatle çarpar, orada Türklüğün nabzı şaşırmaksızın atar, Yusuf Mazhar Bey Şarki Anadolu'da gezerken bu hakikatın kim bilir kaç defa şahidi olmuştur."

Bütün bunlar gösteriyor ki, Anadolucuların millet, milliyet ve vatan anlayışları da Gökalp'ın Türkçülüğünü ne kadar haklı tenkitlerle hırpalamış olursa olsun cumhuriyet rejimimizin kabul ettiği görüşten epey farklıdır. Bu sistem bir "müstemleke" tarifi yapıyor, ama, Osmanlı imparatorluğunun şartları içinde müstemleke ve anayurttan bahsedilebilir mi? Osmanlı siyaseti bugünkü vatanımız ve onun sakinleri için çok zararlı olmuştur, bunda şüphe yok ama, acaba bu saltanat rejiminden onu tutan hanedan ve bendeleri müstesna kim memnundu? Kanlı isyanlarla bu birlikten kendilerini koparan türlü din ve kavimlerden mürekkep milletler mi? Rumeli reaya ve köylüsü mü? [/]

İkincisi, imparatorluktan kopan memleketleri nasıl birer müstemleke gibi görürüz ki asırlarca bu diyarlar imparatorluktan koptukça, akın akın muhacirler Anayurda sığınmışlardır. Hangi müstemleke metropolden ayrılır kopar da, halkı - hatta dini ile ve kavmiyeti ile metropola bağlı olanı da dahil olmak üzere- malını, mülkünü ve asırlar dolduran hatıralarını bırakıp göçeder? Mübadele Osmanlı İmparatorluğunun ilk göç hailesi midir? Doğru veya yanlış Anadolu'ya imparatorluğun dört bucağından muhacirler gelmiştir. Bunları bu milletin fertleri saymayacak mıyız? Anadolu çocuğu ve yabancı diye bir tefrik yapınca, bunun Türkçülüğün bir müfrit şekli olan ırkçılıktan ne farkı kalır? [/]

Anadolucuların bu, kavmiyet ve kan unsurlarını değil de soy ve mülk eskiliği manasında coğrafi esasa dayanan milliyet "hemşerilik ve mahallilik temayülleri" millet ve milliyet anlayışını nerelere götüreceği mecmualarının bazı yazılarından bile açıkça belli oluyor: Fikret'in büyüklüğünü aslı Çerkeş'li olmasile izah etmek, Anadolu'nun şarki ile garbı arasında daha az veya daha çok melez, karışık diye tefrik yapmak (ne bakımdan melez o da malum değil, Gökalp'ın kültür bahsında müphemliğinden bahseden Anadolucular, hatta zaman zaman ondan daha az müphem değildirler) her halü karda Gökalp'ın da, Mehmet İzzet'in de, Ziyaettin Fahri'nin de birleş-

tikleri bir noktaya göre vaki bir realiteden çok müstakbel bir mefkure olan "milli birlik" için zararlı değil midir?

Bütün bu mülahazaların Mehmet İzzet'in kitabında nasıl enine boyuna münakaşa edildiğini gördük. Ziyaettin Fahri, Mehmet İzzet'in kitabını da bu bahiste tatmin edici bulmamaktadır: Bu kitabın değerini taktir etmekle beraber olanı değil, olması lazım geleni, yani milliyet vakıasını değil, beşeri iradenin bir tecellisi gibi bulduğu "milliyet idealini" tetkik etmiş ilmi olmaktan çok felsefi bir eser diye tavsif ediyor. Anadolucuların millet ve milliyet anlayışları üzerinde fazla durulmuş değildir; bu cereyan çabucak popüler neşriyat sahasından ayrıldı, mümessilleri İkinci Cihan Harbinin ilk yıllarına kadar ilmi faaliyetlere ve idari-siyasi meşgalelere kendilerini verdiler. Uzun zaman ortalıktan silindiler. Şüphesiz ki bunun böyle olmasında Namık Kemal'in islamcılık ve Osmanlıcılık, Ziya Gökalp'ın Türkçülük sistemleri kadar Ziyaettin Fahri gurubunun Anadoluculuk nazariyelerini de bir hamlede silip süpüren süratli inkılaplar amil olmuştur. Cumhuriyet inkılaplarının tedvin ettiği millet ve milliyet anlayışını, o inkılabın siyasi nazımlığını gören Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü gibi devlet ve parti adamlarının nutuk ve hasbihalleri ile onların düşüncelerini günlük şartlara göre ifade vazifesini üzerlerine almış ilmi şahsiyet sahibi olmaktan ziyade politik ve popüler muharrirlik vasıflarile belirmiş kimselerin yazılarile ve nihayet bu fikirlerin birer formül haline getirildiği parti proğramları ve kanunlar gibi vesikalardan çıkarıp göstermek mümkündür.

Anadolucuların, Türkiye'nin asıl halkından, Birinci Cihan Harbinden sonraki hudutlar (yani Anadolu hududu) dışında kalanları, öz vatan halkı ve müstemleke halkı diye ayırmaları ve dışardan gelenleri, Anadolu'nun yerli halkı olmayanları Türk harsına dahil, binanaleyh Türk milletine mensup saymamaları fikri, Anadolu mecmuasında bu tarih ve sosyoloji görüşlerine dayanan bir sistem haline gelmeden önce 1922 de bazı politika adamlarınca ileri sürülüyor. Asıl vatanı, Anadolu hudutları dışında kalan ve İstiklal Harbindeki faaliyetleri ile devletin idaresini ele almış kimseleri o arada Mustafa Kemal'i devlet işlerinden uzaklaştırmak maksadile o yıl bazı mebuslar seçim kanununda tadilat isteyen bir takrir veriyorlar. Mustafa

Kemal'in "Nutuk"unda bu hadise hikaye edilir. Ve bu teklife nasıl cevap verdiği anlatılır. Takrirde seçim kanununa şöyle bir madde konulması öne sürülüyormuş: "B.M.M.'e aza intihap olunabilmek için Türkiye'nin bugünkü hudutları dahilindeki mahaller ahalisinden olmak meşruttur veya daireyi intihabiyesi dahilinde mütemekkin olmak meşruttur. Ondan sonra muhacereten gelenlerden Türk ve Kürtler tarihi iskanlarından itibaren 5 sene mürür etmiş ise intihap olunabilirler." Mustafa Kemal bu takriri verenlerin asıl maksatlarının kendisinin mebus seçilmemesinden ibaret olduğunu belirtiyor, çünkü kendisi, Anadolu'da doğmuş değildir ve vazife icabı, "herhangi bir daireyi intihabiye"de, hiçbir yerde 5 sene oturmamıştır. Meclisteki beyanatında mebusların bu fikrine, onları seçenlerin de iştirak edip etmediklerini soruyor. Memleketin her tarafından gelen telgraflar, mektuplar takrir sahiplerinin bu düşünce ve duygularına milletin iştirak etmediğini ifade ediyor. Ve bu fikir de böylece siyasi entrikalara alet edilmek imkânını bulamıyor.

Yeni Milliyet Anlayışları

Türkiye Cumhuriyetinin Millet ve Milliyet Anlayışı:

Atatürk'le millet ve milliyet mefhumları hem ütopik ve nazari olmaktan kurtuluyor, hem de ayırıcı ve parçalayıcı, binaneleyh menfi unsurlarından temizleniyor. İslamcılık ve Turancılık karşısında onun tavrı gayet sarihtir:

Onun 1923 yılında söylenmiş bir nutkunda ittihadı islam ve turancılık ideali memleketimiz için zararlı sahte bir politika diye teşhir edilmiştir. O nutukta Mustafa Kemal şöyle söyler: "Büyük hayaller peşinde koşan, yapamıyacağı şeyleri yapar gibi görünen sahtekar insanlardan değiliz. Şimdiye kadar büyük ve hayali şeyleri yapmadık, yapmış görünmek yüzünden dünyanın husumetini celbettik. Biz pan islamizm yapmadık, belki yapıyoruz yapacağız dedik, düşmanlarımız yaptırmamak için bir an evvel öldürelim dediler. Panturanizm yapmadık, yapıyoruz yapacağız dedik. Ve onlar da yine öldürelim dediler. Bütün dava bundan ibarettir. Biz böyle yapmadığımız, yapamadığımız mefhumlar üzerinde koşarak düşmanlarımızın tazyikatını tezyit etmekten ise haddi tabiiye

haddi meşrua rücu edelim, haddimizi bilelim!" Atatürk'ün milliyet anlayışında millet muşahhas, reel bir vakıadır. O, birçok nutuklarında millet yerine halk sözünü kullanmıştır. Hele, mesela 1923 te Lozan sulhunun akdedilmesine takaddüm eden günlerde İzmir'de iktisat kongresinin açılış nutkunda milletin bu manasının yeniliğini belirtir. Bu anlamile milletin yeni bir devreyi karşıladığını söyler: İstiklal Harbi ile "milli devre"ye halk devresine girdiğimizi, halk devrinin milli devrin vasfı mümeyyizinin harp ve nazariyat yerine (kılıç ve kalem yerine) iktisadi faaliyet (saban) olması lâzım geldiğini, bu merhalenin "iktisat devri" mefhumu ile ifade olunabileceğini çok açık olarak söyler: 1923, İzmir İktisat Kongresi münasebetile Mustafa Kemal'in söylediği bu nutukta hem böyle yepyeni bir tarif vardır. Hem de bu tarifte yeni bir unsur olarak beliren iktisadi faktörün mahiyet ve şümulu uzun uzun anlatılmıştır. Ona göre, iktisadi faaliyetin eksikliği, bizi hakiki bir millet olmaktan alakoymuştur. İşte bu fikir etrafındaki sözleri: "İktisadiyatımıza lüzumu kadar ehemmiyet vermemiş bulunuyoruz. Bir milletin doğrudan doğruya esbabı hayatiyesile iştigal edememesi o milletin yaşadığı edvar ile ve o edvarı tesbit eden tarihi ile çok alakadardır. Binanaleyh, biz de eğer iştigal edememiş isek bunun esbabı hakikiyesini geçirdiğimiz edvarda ve bilhassa tarihimizde arayabiliriz. Fakat böyle bir tetkik yaptığımız zaman maalesef itirafa mecburuz ki, biz henüz şimdiye kadar hakiki, ilmi, müsbet manası ile milli bir devir yaşamadık. Binanaleyh milli bir tarihe malik olamadık."

... Osmanlı devleti bu yüzden münkariz olmuştu; Atatürk devam ediyor: "... fakat düşmanlarımız aynı zamanda Osmanlı devletini kuran Türk milletinin de unsuru aslinin de, bu memleketin hakiki halkının da mahvu müzmahil olduğunu [yok olduğunu] zannettiler. İşte bunda çok aldandılar.. O, hayatını şerefini, namusunu kurtarmak için kemali azimle başını kaldırdı, müttehiden ve mütesaniden ortaya atıldı. İşte milletimiz o dakikadan itibaren milli devreye girdi. Halk devresinin mebdeine girdi. Efendiler dahil olduğumuz halk devrinin, milli devrin, milli tarihini dahi yazabilmek için kalemlerimiz sabanlar olacaktır. Netice halk devri iktisat devri ile ifade olunur...", "... Türkiye İktisat Kongresi çok mühimdir, çok tarihidir, nasıl ki Erzurum Kongresi felaket noktasına gelmiş

olan bu milleti kurtarmak hususunda misakı millinin ve teşkilatı esasiye kanununun ilk temel taşlarını tedarik hususunda amil olmuş, müessir olmuş, müteşebbis olmuş ve bundan dolayı tarihimizde, tarihi millimizde en kıymetli ve yüksek hatırayı ihraz etmiş ise, kongreniz dahi milletin ve memleketin hayat ve halası hakikisini temine medar olacak düsturun temel taşlarını ve esaslarını ihzar edip [hazırlayıp] ortaya koymak suretile tarihte en büyük namı ve çok kıymetli bir hatırayı ihraz [elde] edecektir."

İsmet Paşa'nın bu tarihten iki sene sonra söylediği bir nutukta, milliyetperverliğin yolu, milleti hayat seviyesi itibarile, iktisaden yükseltme gayesi çok açık şekilde (hem de acı bir tenkit dilile) gösterilmiştir. Orada deniyor ki: "içtimai hayatımız bir sürü noksanlarla birçok eksikliklerle maluldur. Açık söylüyorum, bir defa bu hayatın içi temiz değil pistir. Bunu akılla temizliyeceksiniz. Gübre kokusu ile yaşanmaz. Çuvallara bürünerek kulübeler içinde yaşamak hayat değildir. Yaşamayı yükseltmek hepimizin en büyük vazifesidir. Millet hurafeler elinde inliyor. Bunları yıkacaksınız!"

Bu devrin millet ve milliyet anlayışında gayeler ne kadar elle tutulup ne kadar bize yakın görülüyor. Milliyetçilik, milletini müsbet şekilde sevmek yani, maddi ve manevi sefaletten kurtarmaya, insanlık seviyesine eriştirmeye çalışmaktır. Millet te benimle yan yana bir toprak üstünde oturan ve oturmak isteyen bir insandır. Bu milliyet anlayışında tatlı hayallerin yerini acı da olsa düpedüz hakikat, nazariyenin yerini iş, sade hurafelerin ve yanlış itikatların değil aynı zamanda hadsi ve maşeri [sezgisel ve ortak] vicdan gibi müphem mefhumların yerini akla ve tecrübeye dayanan bilgi yani ilim almak icap eder. Mustafa Kemal, yine Cumhuriyetin kuruluşunun ilk yıllarında 1925 te "ilmin ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cahalettir, dalalettir" diyor.

Bu millet ve milliyet anlayışı istilacı, muhteris, tecavüzkar, hodgam değildir. Bunun için de insanlık idealinden ayrılamaz. İnönü, Türkiye'nin ilk cumhurreisinin ölümü münasebetile, onun meziyetlerini anan nutkunda en büyük meziyet olarak bu ülküye bağlılığını belirtiyor: "Milletler arasında kardeşçe bir insanlık hayatı, Atatürk'ün en kıymetli ideali idi" diyor.

Atatürk kendisi de her vesile ile bu barışçı ve insancı idealin hadimi olmakla öğünmüştür. Onun 1937 de Romanya'lı gazetecilerle yaptığı konuşma bu bakımdan manalıdır. Orada Atatürk ezcümle şöyle demiştir: ".. Bugün bütün dünya milletleri aşağı yukarı akraba olmuşlardır. Olmakla meşguldürler. Bu itibarla insan mensup olduğu milletin varlığını ve saadetini düşündüğü kadar bütün cihan milletlerinin huzur ve rahatını da düşünmeli ve kendi milletinin saadetine ne kadar kıymet veriyorsa bütün dünya milletlerinin saadetine hadim olmağa elinden geldiği kadar çalışmalıdır. Beşeriyetin hepsini bir vücut ve bir milleti bunun bir uzvu addetmek icap eder. 'Dünyanın filan yerinde bir rahatsızlık varsa bana ne' demeyiniz. Böyle bir rahatsızlık varsa tıpkı kendi aramızda olmuş gibi onunla alakadar olmalıyız. İşte bu düşünüş insanları, milletleri ve hükümetleri hodbinlikten kurtarır. Hodbinlik, şahsi olsun, milli olsun daima fena telakki edilmelidir.."

İnönü'nün 1934 te Türk inkılabının karakterini belirten bir nutku da aynı ruhu taşır, orada şöyle deniyor: "Türk inkılabı, insaniyet ülküsünü takip eder. İnsan cemiyeti kainatın en kıymetli en kudretli varlığıdır. Kainat içinde insan cemiyetleri, beraber çalışacak ve beraber çalışma sayesinde kolaylıklarını ve saadetlerini artıracak imkanlara maliktir. İnsanların çarpışmalarının ve yaşamak için birbirini öldürmeye mecbur olmalarının sebepleri, dar, hastalıklı zihniyetlerin hüküm sürmesi, muhtelif insan cemiyetleri arasındaki fikri, manevi ve fenni anlayış seviyelerinin farkıdır..."

C.H.P.'nin kurulmasından evvel onun müstakbel liderlerinin millet ve Türk milliyetçiliği mefhumları hakkındaki bu düşüncelerinin, daha sonra Cumhuriyet Anayasasında ve gerek C.H.P.'nin gerek diğer partilerin proğramlarında nasıl yerleştiğini, ve böylece bütün memleket gençliğine öğretilmesi gereken umdeler olarak kabul edildiğini yukarda gördük.

Bu umdeler en sathi bir mukayese ile de görülecektir ki daha evvelki merhalede bulunan Gökalp Türkçülüğünden (yani millet ve milliyet anlayışından) farklıdır. O milliyetçilik laik değildi; milletin din bağlarile de birbirine bağlı olması şartını ileri sürüyordu; yeni milliyetçilik laiktir. Ziya Gökalp milliyetçiliği, kültür-medeniyet düalizmini kabul eder ve milliyeti kültür unsuruna dayanan birlik olarak kabul eder. Türk

milletini, daha çok şark medeniyetine bağlı, ona bağlı kalmak zorunda ve ancak medeniyetin teknik hususlarında Avrupa'ya uyması lazım gelir telakki eder. Yeni milliyetçilik, milletin hususiyetlerini muhafaza etmeyi prensip olarak kabul etmekle beraber, bu hususiyetleri, ancak, bir bütün olarak anladığı garp medeniyetinin müşterek müesseseleri dışında kalan unsurlar olarak ve bu medeniyete katılmağa engel olmamak şartiyle kabul eder. Bunun neticesinde, kıyafet, harf, vs. inkılâplarına bizi götürür... Ziya Gökalp milliyetçiliği Anadolu hudutları dışındaki Türk aslından milletlerle -son şekliyle, siyasî gayeleri bertaraf etmiş olsa dahi- istikbalin bir mefkûresi olarak, Türk-Turan birliğini düşünür; yeni Türk milliyetçiliği için yakın ve uzak bir tek millet mefkûresi vardır: Türkiye'nin kendi millî hudutları içindeki halkı bir millet halinde kaynaştırmak ve onu medenî milletlerin seviyesine yükseltmek, maddî, manevî refaha, saadete kavuşturmak. Bu son hususiyetiyle, Gökalp milliyetçiliği son şekliyle de kavmî (etnik) veya lisanî ve dinî bir bağla (kültür bağıyla) biribirine yakın milletlerin büyük birlikler haline getirilebileceğini kabul eden genişleme siyasetinden mülhem bir idealin yumuşamış şeklini verir; yeni Türk milliyetçiliği ise her türlü genişleme hayallerinden uzak, böylece başka milletlere ve devletlere de kendi bütünlüğüne ve istiklâline hürmet telkin eden bir karakterdedir; onun için aslolan bir toprak üzerinde ve müşterek bir tarih boyunca beraber yaşamış olan insanların bir arada yaşama isteğidir; bu, şüphesiz daha realist bir görüştür.

Türk vatandaşı sıfatıyla her birimizin kabul ettiğimiz ve yaşatmayı vazife bildiğimiz Cumhuriyet rejimimizin mahiyetiyle bu rejimin dayanakları arasında bulunan millet, milliyet, vatandaşlık ve inkılâp kavramlarını zikir ve tarif eden vesikaların başında Türk anayasası gelir. Bu kavramların anayasada tarif edilmemiş unsurları varsa, biz bunları nereden tamamlıyabiliriz? Teferruata dair politik görüş farkları ne olursa olsun, Cumhuriyet rejiminin, bahsimizin mevzuu olan kavramların[ı], anayasanın ruhuna uygun şekilleriyle kabul etmiş olan partilerin programlarında, o partiler bu kavramları anlayışlarından dolayı kanunların takibatlarına uğramadıklarına göre, onların bu meselelere ait görüşlerini benimsemiş olan vatandaş, kendinin kanunlar karşısında suçlu olmadığına kaani olabilir.

Hattâ, bu partilerden bir tanesi, C.H.P. uzun zaman tek parti halinde memlekette iktidarı muhafaza etmiş, ve programındaki bir kısım umdeler, Cumhuriyet rejimimizin temel taşı olan anayasanın maddelerinde aynen bulunması hasebiyle, inkılâp prensipleri olarak bütün öğretim müesseselerimizin programlarına girmiş tarih ve yurtbilgisi gibi ders mevzularında hocalardan bunların öğretilmesi, telkini beklenmiştir; öğretim kurullarımız bugün henüz çok partili bir rejim içinde ve demokratik gelişme yoluna girmiş bir memleketin şartlarına tamamiyle intibak etmiş değildir. Bunun neticesi bazı ihtilaflar, anlaşmazlıklar olabilir ve olmaktadır. Fakat benim dâvamda bu mevzuubahis değildir, onun için meselenin bu cephesini münakaşa edecek değilim. Evet, benim fiillerim yukardan beri zikrettiğim kanun ve prensiplerin ışığı altında mütalea edilip muhakeme edilmek icap eder. Bunlardan, davamı ilgilendirenleri birer birer zikredeceğim.

İkinci maddesinde Türkiye devletinin vasıfları arasında milliyetçiliği de sayan Anayasa, 88. maddesinde eski "millet" mefhumundan ırk ve din gibi iki unsuru bertaraf etmiştir. Bu maddeye göre: "Türkiye'de din ve ırk ayırd edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese Türk denir."

C.H.P. gibi D.P. nin ve Millet Partisi'nin milliyet anlayışı da Anayasa'nın bu maddesiyle Atatürk'ün prensiplerinden ilham almıştır.

C.H.P. nin vatan ve millet tarifi ve inkılâpçılık prensibi: (Program, 1935, kısım 1, madde 1, 2.)

1. Vatan, Türk milletinin eski ve yüksek tarihi ve topraklarının derinliklerinde mevcudiyetlerini muhafaza eden eserleriyle yaşadığı bugünkü siyasi sınırlarımız içindeki kudsi yurttur. Vatan hiçbir kayıt ve şart altında ayrılık kabul etmiyecektir.

2. Millet, din, kültür ve mefkûre birliğiyle birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği siyasi ve içtimai bir bütündür.

Aynı programın ikinci kısım 5. madde, B fıkrasında: "Parti, terakki ve inkişaf yolunda ve beynelmilel temas ve münasebetlerde bütün muasır milletlere muvazi ve onlarla bir ahenkte yürümekle beraber, Türk içtimai heyetinin ikinci maddede (millet, dil, kültür ve mefkûre birliğiyle birbirine bağlı vatandaş-

ların... ilh.) izah olunan mânada hususi seciyelerini ve başlı başına müstakil hüviyetini mahfuz tutmayı esas sayar" denir.

Aynı maddenin E fıkrasında inkılâpçılık şöyle izah olunmuştur: "Parti, devlet idaresinde tedbir bulmak için tedrici ve tekâmüli prensiple kendini bağlı tutmaz. Parti, milletimizin birçok fedakârlıklarla yaptığı inkılâplardan doğan ve inkişaf eden prensiplere sadık kalmayı ve onları müdafaa etmeyi esas tutar."

Bu bahiste C.H.P. liderlerinin sözleri ve yazıları, gerek Parti programında, gerek Anayasadaki millet anlayışını bütün aydınlığıyla açıklamaktadır. İnönü: "Türk olmayı sevmek ve Türk olmayı kabul etmek Türk milletine mensup olmanın verdiği bütün haçları vermek için kâfidir" diyor.

Recep Peker ise, bu Partinin umumi kâtibi bulunduğu 1931 tarihinde, Partisinin programını izah ederken milliyetçilik hakkındaki görüşünü şöyle ifade ediyor:

> "program metnine göre 'Türk içtimai heyetinin seciyelerini ve başlı başına müstakil hüviyetini mahfuz tutmak esastır.' Ve fakat bu fikirde bazan kaba bir gurur halini alan, ve dünyanın ileri gidişi muvacehesinde küskün bir infirada yol açan sıkı hodbinliğe fırkamız telâkkilerinde yer yoktur. Programımız 'terakki ve inkişaf yolunda ve beynelmilel temas ve münasebetlerde bütün muasır milletlere muvazi ve onlarla bir ahenkte yürümeyi' hassaten kaydediyor. Fırka esaslarına göre, millet: dil, kültür ve mefkûre birliğiyle birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasi ve içtimai heyettir. Millet mefhumu, milliyet fikrinin anası olduğuna göre fırkamızın kabul ettiği milliyetçiliği izah için bu tariften geniş surette istifade edeceğiz.
>
> Fırka esaslarında millet, ancak vatandaşların teşkil ettiği siyasi ve içtimai heyet olmasına ve programımızda vatan bugünkü siyasi sınırlarımız içindeki yurt olarak tarif edilmesine göre fırkamızın anladığı milliyetçiliğin, siyasi mukadderatları bizden ayrı olan kitlelerle münasebeti yoktur. Ayrı ayrı dillere sahip olan, ve vatanımızın hudutları haricinde yer yer ya müstakil devletler kurmuş veya başka devletlerin şubesi vaziyetinde bulunmuş olan Türkler hakkında sıcak bir sevgiyle meşbu alâkamızı muhafaza ederiz. Ancak, gittikçe inkişaf eden tarihi hakikatlara göre mikdarları büyük yekûnlar dolduran bu kitlelerle aramız-

daki kan karabetini ve tarih karabetini bugünkü siyasi iştigalimizin dışında bir ilim mevzuu telâkki ederiz.

Tekrar tarifimize dönelim: Program maddesinde millet "dil, kültür ve mefkûre birliğiyle birbirine bağlı" diye yazılıdır. Dil birliğinin milliyet fikrindeki ehemmiyeti meydandadır. Kültür birliğini, maziye beraber bağlı olmak, zengin ve müşterek bir hatırat mirasına sahip olmak, geçmiş zamanların acı ve tatlı hayatını beraber yaşamış, ümitleri beraber beslemiş, büyük eserleri beraber yapmış, büyük müşkülleri beraber yenmiş olmak diye tavzih edebiliriz. Bundan başka doğru mânada millet fikrini tamamlamak için, beraber yaşamak yolunda müşterek arzu ve muvafakatta samimi olmayı ve sahip olunan mirasın muhafazasını müşterek fedakârlıkla birlikte devam etmek hususunda arzu ve irade iştirakini ilâve etmek icapeder. Bu izahatın faydasını artırmak için sözlerimizi nazarilikten çıkarmak ve tariflerimizi bugünkü Türk milletini teşkil eden vatandaşlar kitlesine tatbik etmek lâzımdır.

Bugünkü Türk milleti siyasi ve içtimai camiası içinde kendilerine Kürtlük, Çerkeslik ve hattâ Lazlık ve Pomaklık fikirler telkin edilmiş olan vatandaşlarımızı kendimizden sayarız. Mazinin karanlık devirlerinden kalma bir miras olan ve uzun tarihi tagallübatın [~ üstünlük mücadelelerinin] mahsulü bulunan bu yanlış telakkileri hulusla ve samimiyetle düzeltmek vazifedir. Bugünkü ilmi hakikatlar beş on bin, yüz bin, ve hattâ meselâ bir milyonluk kitlelerde müstakil bir milliyet tasavvur etmeye imkân bırakmaz. Bizim bu milletdaşlarımızın hakkında duyduğumuz bağlılığın munkariz Osmanlı hükümetinin güttüğü ümmet siyaseti ile hiçbir alakası yoktur. Biz bu mevzuu saf bir milliyet fikriyle alıyoruz.

Hıristiyan ve musevi vatandaşlar için de aynı açıklıkla fikirlerimizi söylemek lâzımdır. Fırkamız bu vatandaşları da biraz evvel izah ettiğimiz dil ve emel birliğinde iştirâk kaydı altında tamamen Türk kabul eder. Bu telakkilerimizde de istibdat devirlerindeki reaya zihniyetinden eser olmadığını söylemek bile zaittir [gereksizdir]. Bundan başka, bu samimi sözlerimizde İmparatorluğun son senelerinde Meşrutiyet gürültüleri arasındaki sun'i ve ca'li [sahte] vatandaşlık tezahüratına benzemiyen ve prensiplerimize uyan hakiki bir mâna görmek lazımdır."

Demokrat Parti Programının Milliyetçilik Anlayışını İhtiva Eden Maddesi:

"Madde 13 -Yurttaşlar arasında müşterek bir tarihin yarattığı kültür ve ülkü birliğine dayanan ve her türlü ayırıcı temayülleri reddeden bir milliyetçilik telakkisine bağlıyız.

Partimiz bütün yurttaşları, din ve ırk farkı gözetmeksizin Türk sayar ve Türk olmanın bütün haklarına sahip tanır. Kanuni vazifelerini yerine getiren her ferde iyi bir yurttaş göziyle bakarız. Bu ana görüşlerin tatbikatda yer bulmasına dikkatle çalışacağız. Eğitim ve öğretim müesseselerimizin böyle bir milliyetçilik idealinin tahakkukuna vazifeli saymaktayız."

Aynı programın inkılâpçılığa hasredilen maddesi şöyledir:

"Madde 15- Partimiz inkılâpçılığa, daima değişen dünya ve memleket şartları karşısında hayatın dinamizmine süratle uymak, Türk milletini her bakımdan ileri bir seviyeye eriştirmek, ve geçmişten kalan geri ve zararlı gelenekleri her sahada kökünden tasfiye etmek için gereken bütün hamlelerin hemen tatbikata konulması mânasında anlar."

Millet Partisinin Programında ise milliyet ve inkılâpçılık kavramlarını anlatan maddeler şunlardır:

"Madde 9- Türkiye Cumhuriyetinin ana vasıflarından olan milliyetçilik partimizin ana prensiplerinden biridir. Bize göre millet mefhumunun en ehemmiyetli unsuru, bir nevi düşünce ve his birliğidir ki, milli vicdanı ve müşterek bir hayat ve istikbale inanışı tazammun eder. Milli şuurun teşekkülünde dil birliğinin büyük hissesini kabul ederiz. Parti, 'ben Türküm' diyen ve kendisini Türk sayan her insanı Türk kabul eder. Türklüğün çok eski ve şerefli medeni mazisine ve büyük ümitle dolu istikbaline inanır, eğitim ve öğretim müesseselerinde milli şuurun kuvvetlenmesine elverişli bir programın tatbikini milli bir vazife bilir; ve okul dışında dahi gençliğin bu imanla yetişmesine çalışmayı lüzumlu sayar."

"Madde 13- Bizim kabul ettiğimiz devrimcilik, insan tabiatını ve içtimai âmil ve şartları zorlamadan, daima ilerlemek mânasında tekâmülcülüğün başka bir kelime ile ifadesinden ibarettir. Millet, memleketi her sahada başka müterakki memleketlerle müvazi yürütecek ve medeniyet icaplarına uyacak her faaliyette istikbali göz önünde tutarak, sarsıntı vücuda ge-

tirmeden milli ve içtimai faaliyeti idare etmeğe taraftarız. Her devrin icabatını tesbit etmek o devirde yaşayan neslin mukaddes hakkı olduğunu kabul ediyor, ancak her hamlenin geriliğe imkân bırakmadan ananelerimize ve milletin iradesine uygun ve hakiki ihtiyaca tekabül eder şekilde tanzimini istiyoruz."

Görülüyor ki üç partinin de millet ve milliyetçilik anlayışları farksızdır. İnkılâpçılık konusunda Millet Partisi'nin öteki partilerden ayrıldığını görüyoruz: Millet Partisi de kendini muhafazakâr bir parti ilân etmemekle beraber, C.H.P. nin ve D.P. nin (bilhassa C.H.P. nin) milletin ilerleme seyrini sadece tekâmüle bırakmayan, icabında zorlamayı da kabul eden prensibi yerine tedrici tekâmülü ve (geriliğe imkân bırakmamakla beraber) ananelere uygun bir değişmeyi kabul ediyor; yani, Millet Partisi ananelerle çatışacak bir devrimcilikten ictinap ediyor. Bu itibarla 9. maddede de açıkça söylenmemiş olmakla beraber, Parti, bu 13. maddenin delâletiyle milliyet anlayışında da anane unsuruna yer vermiş görünmektedir.

Fakat M.P. de dahil olmak üzere, memleketteki şu son demokratik gelişmelerin bugünkü merhalesinde tesir sahası siyasi ceryan olarak ön plânda tutulabilecek bu üç partinin programlarında, milliyet bahsinde din ve ırk unsurlarına yer verilmemiştir; ve Anayasadan mülhem olan bu prensipleriyle bu partiler hiçbir zaman kanunlarımızın takibatına uğramamışlar, bilâkis himayesine nail olmuşlardır.

Halbuki beni milliyet düşmanlığı veya milli meselelerde ve inkılapçılık mevzularında vazifemi yapmamış olmakla itham edenlerin kanaatları, eninde sonunda millet, milliyet ve inkılâp anlayışları Türk milliyeti ve Türk milleti mefhumlarının bu en son anlamına tamamiyle aykırı ve böylece Anayasa ve kanunlarla da uzlaşamıyacak bir mahiyet gösteren kasıtlı ve fesatçı ve politik emellerle değilse, hiç olmazsa cehaletten veya gafletten bir yanılma neticesi, eskimiş, ve memlekete zararlı olduğu görülerek ağır tenkitlerle hırpalanmış ve yıkılmış bir sözde milliyetçilik anlayışına, devrimcilik yerine ise, sadece, hattâ muhafazakârlık veya itidalli bir tekâmülcülük değil de düpedüz bir irtica zihniyetine dayanır. Bana ulu orta isnatlarda bulunanların hepsi böyle bir zihniyetin mümessilidir.

Turancıların ve Irkçıların Milliyet Anlayışları

Müdafaamın muhtelif yerlerinde işaret ettiğim gibi, beni itham edenlerin bir kısmı ırkçı-turancı gurubuna doğrudan doğruya dahil olmuş, bu gurubun faaliyetlerine iştirak etmişlerdir, bir kısmı da aleyhime kanaatlarının kaynağı olarak ırkçı-turancı neşriyatını göstermişlerdir. Bu adamların milliyet anlayışının asla bugünkü Türk kanunlarının ve Türk vicdanının kabul etmediği ve edemiyeceği bir mahiyet taşıdığını vesile düştükçe işaret ettim; onların bu konudaki düşünüşlerini daha etraflıca belirtmek isterim.

Türkçü-turancı grubundan Reha Oğuz Türkkan ile Nihal Atsız etrafında toplananlar, dergilerinde, broşürlerinde açıktan açığa ırkçı olduklarını söylerler; ırk unsurunu Türk milliyeti için şart olarak görürler. Mesela Reha Oğuz'un "Kuyruk Acısı"nda, broşürün muharriri, İsmet Rasin adındaki arkadaşıyla aralarının nasıl açıldığını uzun uzun anlatır: Bu hikâyede anlatılanlara bakılırsa İsmet Rasin'in Arnavutluğu meydana çıkmış, ve Bozkurtçular bu sebepten onu aralarından atmışlardır. İsmet Rasin'in Reha Oğuz'a ve Remzi Oğuz Arık'a düşman oluşunun sebebi de budur: Filhakika, bu broşürden öğrendiğimize göre Reha Oğuz, İsmet Rasin'in ırkı meselesinde Remzi Oğuz'un hükmünden kuvvet almıştır: Remzi Oğuz, **maalesef**, İsmet Rasin'in babasının ve amcasının Arnavut olduklarını kabul ediyormuş. Reha Oğuz'la Nihal Atsız'ın kavgalarının başlıca sebeplerinden biri de, Nihal'in, Reha Oğuz hakkında, onun Ermeni olduğu iddiasını ileri sürmüş olmasıdır. Reha Oğuz broşüründe uzun uzun şecereler vs. göstererek soyunun Ermeni olmadığını ispat etmeye çalışır: Reha Oğuz nasıl Ermeni olabilirmiş ki, Ermeni onda hem tiksinme, hem de nefret uyandırırmış. Onun bu deliline karşı Nihal bu ırkçı-turancı "ideologu"nun resmini neşrediyor ve herkese, bakın, diyor, bu adamda Türk tipi var mı? Tamamiyle Ermeniye benzemiyor mu? Reha Oğuz da Nihal Atsız'ın kafa ölçüsü hakkındaki hakikatı ifşa ediyor: Meğer bu ırkçı liderin de kafa ölçüsü Türk ölçüsüne uymuyormuş... Bu yeni Türkçülerin milliyet meselelerinde nasıl bir görüşe ve anlayışa sahip olduklarına onların bu dedikoduları dahi kâfi gelir... Maalesef bu ırkçılık gayretleri o tarihlerde -o broşürlerden öğrendiğimize göre- böyle birkaç aklı havada delikanlının fantazileri halinde kalmamıştır; bütün Türki-

ye'nin derece derece tahsil çevrelerinde bu ırkçı milliyetçilik salgın bir hastalık halinde yayılmış, hattâ Remzi Oğuz misalinde gördüğümüz gibi, aklı başında kimseler olması icap eden yaşlı başlı zevata kadar, saf ırk, karışıksız soy arama merakı sirayet etmiştir. Meselâ, Rıza Nur'la bir doktor profesörün, biri ötekinin Çerkesliğini mevzubahis ettiği için bu yüzden araları açılmış...

Bu Bozkurt-Gökbörü Türkçülerinin ırkçılığı aynı zamanda Alman-Nazi ırkçılığının hattâ birçok teferruatına kadar taklidi-dir. Kuyruk Acısı adlı broşürde klişeleri neşredilmiş mektuplarının sonunda, bizde adet olmıyan garip bir selama rastlıyoruz: "Hoşça kal. Yaşasın Türk!" Bu, "Heil Hitler"in tercümesidir.

Reha Oğuz, kendi ırkçılıklarının Alman ırkçılığından farklı bir şey olmadığını kendi ağziyle de ikrar etmektedir. O, kendisi aleyhine ırkının Türk olmadığı şeklinde Nihal tarafından yapılan ithamlara cevap verirken, bu usulün, yani ırkçıları vurmak için onların ırklarının karışık olduğunu ileri sürme usulünün, ırkçılık düşmanları tarafından sık sık kullanıldığını söylüyor: "Bu isnatlar, Rosenberg'e (İslav aleyhtarı, Yahudi düşmanı Nazi liderlerinden) baba tarafından Baltık Islavı, ana tarafından Yahudidir şeklinde yapılmıştır, diyor, ve ilâve ediyor: "Bize de bu kancık silâh kullanıldı." Böylece kendisini de sözüm ona bir Rosenberg görüyor; filhakika Reha Oğuz da bir Rosenberg karikatürü sayılabilir; o da, Nazi ülküdaşı gibi, bu yeni cereyanın "ideologluğu" vazifesini üzerine almıştır.

Çınaraltı'nda (sayı 24, 1942) Hüseyin Emir Erkilet'e göre millet ve milliyetçilik tarifi şudur: "Milliyetçiliğin gayesi ise, soy, kan, dil, tarih, anane, âdet, kültür bağlarının mânen ve maddeten birleştirdiği bir milletin muhtelif kısımlarını esir iseler kurtarmak, bir araya getirmek ve kendi işlerini görür hale koymaktan ibarettir." Bu tarifin altında, Birinci Cihan Harbinin Turan mefkûresi gizli olduğu gibi, görünür yerinde, kan ve soy kelimelerinde ırk unsuru yer almaktadır.

Çınaraltı'cılar adına Türkçülüğü anlatan ve yeni Türkçülerin memleket için zararlı bir ideoloji yapmadıklarını "Maskeler Aşağı" adlı bir broşüründe (1943) isbata çalışan Orhan Seyfi de "biz ırkçı değiliz" demekle beraber, dolambaçlı yollardan millet ve milliyet hakkında yaptıkları tariflerle, ve ırkçıların ideolojilerinin pek de zararlı ve menfi şeyler olmadığını isbat yollu izah-

lar yaparken, ırkçılıktan çok uzakta olmadığını pek âlâ gösteriyor. Onlar (yani Çınaraltı'cılar) Ziya Gökalp'ı mürşit tanımışlar, Gökalp ise ırkçı değilmiş. Evet, Gökalp ırkçı değildi, fakat Gökalp'ın milliyetçilik anlayışı da çok tasfiyeye uğramıştır; ona karşı yapılan tenkitleri ve onun yine bugünkü milliyet ve millet anlayışından ne kadar uzakta kaldığını yukarda gösterdim. Gökalp ırkçı değildir, Çınaraltı'cı B. Orhan Seyfi ile B. Yusuf Ziya da belki ırkçı değildirler, öyle söylüyorlar, ama Çınaraltı gölgesinde, yukarda milliyetçilik ve millet tarifini aldığımız, H. Erkilet gibi, Nihal Atsız gibi nice ırkçılar barınmışlardır. Meselâ bunlardan biri, Dr. Mustafa Hakkı Kansel'dir. Nihal Atsız grubunun Samsun'da çıkardıkları Kopuz dergisinde (1943-1944) makale yazan bu doktor, Çınaraltı'nın da yazı kadrosundadır. Kopuz'un birinci sayısında çıkan "Bir Başka Vatan" adlı yazısından bir parça: "Türkçülüğü ırk ve kan üzerine kurmayıp anane, gelenek, veya daha başka şeylerin üzerine oturtan yazarların kulakları çınlasın. İnsanları birbirine sımsıkı bağlıyan duygu ve heyecan birliğidir, zekâ değil. Zekâ ayırır, birleştirmez. Duygu ve heyecan birliğini ise ancak kan bağları, ırk birliği temin eder."

Orhan Seyfi Orhon, kendi sözleriyle de ırkçılığın haddi zatında tasvip edilecek bir görüş olduğunu söylemiştir; işte onun aynı zamanda milliyetçiliği tarif eden bir ibaresi: "Her ırkın üstünde Türk ırkı formülü bizim değildir" dedikten sonra, "maamafi", diyor, "her ırkın üstünde Türk ırkı demek bizatihi kötü birşey midir: Milliyetçiliğin mânası, bir insanın kendi milletini her şeyden üstün görmesi değil midir? Atatürk'ün 'ne mutlu Türküm diyene' sözü nedir öyleyse? Milletlerin arasında alçak gönüllülük meziyet sayılmaz. Bir millet için en korkulu, en tehlikeli duygu işte kendisini düşkün görmek duygusudur... İnsanlar bir şeyi ideal yaptılar mı, o bir tahta parçası bile olsa, dünyalardan üstün görürler ve uğrunda seve seve canlarını verirler... İnsan ruhunun büyüklüğü işte budur..."

Bu[nun], Atatürk'ün "ne mutlu Türküm diyene" sözünün yanlış bir tefsiri olduğu muhakkak, çünkü Atatürk, Türk milletinin başka milletlerden aşağı olmadığını söylemek istemiş, fakat milletler arasında kardeşlik, işbirliği telkin etmiş bir büyük insandır. Atatürk "hakiki mürşit ilimdir", onun dışında her şey dalâlettir diyen bir zekâ idi. O aklın, ve ilmi hakikatın kutsallı-

ğına inanmıştı. Neden milletine tahta parçasını ideal diye kabul etmesini tavsiye etsin? Hiç bir milliyetperver de böyle bir ihtiyaç duymaz. Bir millet için, hurafelerin yardımına lüzum görmeden de büyük idealler yok mudur? Milliyetçilik neden putperestlik gibi birtakım esrarla ve tabiat dışı duygu ve heyecanlarla beslensin? Bizim milliyetçiliğimizin mânası, insanın kendi milletini her milletten üstün görmesi değil, kendi milletini her milletten çok sevmesidir. Onun esası nahvet [böbürlenmek], hodkâmlık değil, sevgi ve sadakattir. Bir şeyi her şeyden üstün görmekle sevmek ve uğrunda çalışmak, en kıymetli şeylerini feda etmek ayrı ayrı şeylerdir.

Orhun dergisinin milliyetçilik-Türkçülük bahislerinde yaptığı bir anket de, bu yeni Türkçülerimizin hüviyetlerini bütün belâgatiyle gösterecek mahiyettedir. Bu anketin suallerinden birkaç tanesini buraya alıyorum:

1. Türk milliyetçiliği deyince Türkçülük, Anadoluculuk ve Türkiyecilikten hangisini düşünüyorsunuz?

2. Türkçülüğün baş unsuru sizce ırkçılık mıdır? Kültür müdür? Vatan mıdır?

3. Türkiye'de Türklüğün düşmanı kimlerdir?

4. Irkları üstün ve aşağı olarak ayırmaya taraftar mısınız?

Nihat Atsız'ın bu anketine ilk sayılarda pek hoşlanmayacağı cevaplar veren de oluyor. Son sayılara doğru, dergi başyazarı Atsız'ı memnun edecek cevaplar vardır. Liselerden, yüksek okullardan, askeri okullardan gelen bu cevaplar, altı yıldır yapılan propagandalarının meyvelerini toplamak sevinciyle mestedecek mahiyettedir. Birçok delikanlılar Türk milliyetçiliği denince Türkçülüğü anlamaktadırlar, Türkçülükte baş unsur olarak da ırkçılığı görürler; ırkları üstün ve aşağı diye ayırmağa taraftardırlar... ilh..

Bu cevaplardan bir tanesi de, bizim dâvamızın kamu tanıklarından Zeki Sofuoğlu'na aittir. O, birinci suale verdiği uzun, esbab-ı mucibeli bir cevabın hüküm kısmında aynen şöyle söylemektedir: "Milliyetçiliğin evvelâ ırkçı, sonra turancı ve kültürcü olması gayet ilmî, tabiî ve mantıkîdir." Sofuoğlu'nun üçüncü suale cevabı da şudur: "Türkiye'de Türklüğün düşmanları, komünistlik, insancılık, hümanistliktir."

Aynı Zeki Sofuoğlu benim milliyetçilik aleyhinde bulunup bulunmadığım üzerinde yapılan muhakemede şahitlik etmiştir. Ama, hangi milliyetçilik? Sofuoğlu - Atsız milliyetçiliği mi? Kemal Atatürk'ün ve İsmet İnönü'nün, Türkiye Cumhuriyetinin birinci ve ikinci Cumhurreisleri sıfatiyle, ve memleketin inkılap tarihi meydana gelirken, zaman zaman formülleştirdikleri, tarifi Anayasaya ve Türk okullarının programlarına girmiş olan milliyetçilik mi?

Benim Milliyet Bahsinde Söylediklerim

Ben ne siyasi bir muharririm, ne de içtimai doktrinler üzerinde ders yapmış bir hocayım; milliyet nazariyeleri üzerinde fikir ve münakaşa yürütmemiş olmam pek tabiidir. Fakat ben senelerce, liselerde Türk edebiyatı, ve bir Türk üniversitesinde Türk folkloru ve halk edebiyatı okuttum. Bu mevzularda kitaplar yayınladım, çeşitli dergi ve gazetelerde yazılar yazdım. Bir politika mevzuu olarak milliyetçilikten bahsetmemiş olsam, ve bir politika işi olarak kendimi milliyetçi diye ilân etmemiş olsam bile, "millet"in ne olduğunu anlamamış, ve anlattığı sosyal varlığın değerleri üzerinde, yani "millî" olan şeylerin üzerinde durmamış olabilir miyim? Benim bu değerleri inkâr ettiğim ve yıktığım iddia olunuyor. Burada bunun böyle olmadığını sadece söylemekten ne çıkar? Bu iftirayı fırlatanlar, tahrife, uydurmaya ve düpedüz sahtekârlığa düşmeden söylediklerinin doğruluğunu isbat edecek bir tek satırımı gösterememişlerdir. Ben yazılarımdan bazı parçalarla onların yalanlarını yüzlerine vuracağım.

Dadaloğlu adı bu dâva esnasında birçok defalar geçti; ben güya Celali, Dadaloğlu hareketleri (?) gibi hareketlerden bahsetmek vesilesiyle isyan fikrini telkin etmişim, vs. Benim bu mevzua temas eden satırlarım hatta Dadaloğlu'nun "göçebe hürriyeti" anlayışını tenkit ederek onda "milli birlik" ve "yurt sevgisi duygularına" kaynak olacak müsbet taraflarını belirtme gayretini güder. İşte ona ait bir yazımın sonu: (Orada Dadaloğlu'nun güneyin dağlarını yaylalarını anlatan şiirlerile göç türkülerinden parçalar verildikten sonra şöyle söyleniyor:)

> "Hiç şüphesiz bugün fırkai islahiye devrinden çok daha ileri bir nizamı kurmaktayız. Memleketin dört bucağını birbirine bağlayan çeşitli yollarla, yurdun her tarafındaki

halk kalabalıklarının birbirile daha kolayca bir millet halinde kaynaşmasını sağlıyoruz. Türkmen şairi Dadaloğlu, Fırkai islahiyenin göçebeleri yerleştirme siyasetine isyan ediyor ve böylece geri bir siyaseti müdafaa ediyordu. Fakat onun, Türkmen beylerinin adamı olarak sahip olduğu bu -tabir caizse- dar ve geri siyasi görüşüne karşılık, şair olarak müşahhas manada geniş bir memleket görüşü var; bu dağların ve yaylaların üzerinden yurdu seyretmesi onu bugün de bize yakın sanatkar yapıyor. Dadaloğlu bize memleketi bir bütün olarak görebilmenin ne kadar engin bir duygu kaynağı olacağını anlatmış büyük bir şairdir ve bu hüviyeti ile Türk şiirinde adı Karacaoğlan'ınki gibi her zaman yaşıyacaktır." *(Folklor ve Edebiyat II, s. 127-129)*

Zaman zaman yabancıların bizden koparıp Suriye'ye bağlamak istedikleri bu yurt köşesinde, Antakya'da, Dadaloğlu'nun da Gavur Dağları gibi bir ucu bizde bir ucu sizdedir, bizim olduğu kadar sizindir ve bu dağlarla birlikte Dadaloğlu gibi şairlerin duygu ve düşünce bağlarile siz ve biz birbirimize bağlıyız dediğim için mi acaba ben milli bağları gevşetmekle itham ediliyorum....

Şu ikide birde itham edilen Yurt ve Dünya mecmuasında neşredilmiş iki makalem vardır[,] sonradan bunlar Folklor ve Edebiyat II adlı kitabıma da girmiştir. Bu makalelerden birinin adı "Milli Sanatın Kaynağı Olarak Folklor"dur. Öteki, "Halk Kahramanları, Sanat Eseri ve Halk Terbiyesi"dir. Bunlarda, Türk folklorunun ve Türk folkloruna mal olmuş bazı halk kahramanı tiplerinin milli edebiyatımıza nasıl kaynak olacakları anlatılmıştır; milli olan her şeyi inkar ettiğime, ihmal ettiğime, "milli" kelimesinden (millet ve milliyet kelimelerine sadece halkın gözünü boyamak için meczup dervişlerin 500 lük tesbihleri gibi mana veren Bay Reşat Şemsettin'in virdi zeban ettiği [diline doladığı] üzere) hususi bir itina ile kaçındığım delil bu makalem midir acaba? Ben milli kelimesinden kaçınmış değilim, belki bu milliyet bezirganlarının "milli" kelimesi etrafında ördükleri ve her türlü düşünce kabiliyetini boğan demagoji ağından kaçmalarını ve onun aldatıcı yemlerine kapılmamalarını dilimin döndüğü kadar ve kendi mevzularımla ilgili meselelerde söz sırası geldikçe memleket aydınlarına anlatmaya çalıştım. İşte Bay Sirer'in ve onun aksi

sadası olan Osman Turan'ın, bir cümlesini tahrif ederek aleyhime bir hüccet [delil] gibi ellerinde sallayıp ve dillerinde ballandırdıkları yazının aslı:

> "... Fizik, kozmoğrafya, botanik konuları üzerinde konuşurken konuların veya bunları araştırma metotlarının milli veya gayri milli olup olmadığını düşünmek kimsenin aklından geçmediği halde, felsefe, sosyoloji, edebiyat konuları üzerinde konuşan ve yazanlar sık sık bu terimleri dillerine dolarlar; çok defa manası iyi anlaşılmayan bu "milli" kelimesi üzerine uzun uzun dil ve kalem savaşları alıp yürür. Milli kelimesinin "millet" isminden arapça kaideye göre yapılmış ve milletle ilgili şeyler hakkında bir sıfat olması pek tabiidir; fakat, çokluk, ondaki bu elle tutulur anlamın yerini pek kaypak, sınırları belirsiz bir anlam alıyor. Edebiyat eserlerini sadece böyle asıl anlamını kaybetmiş yahut bunu bulamamış bir "milli" vasfı ile kıymetlendirmek her hangi bir güzel sanat kolunda bu türlü milliliği değer kazandırıcı ve yaşatıcı vasıflardan ayrı, onlarla kaynaşamayan bir vasıf gibi görmek, bir eserin değersizliğine hükmetmek istenildi mi onda bu millilik vasfının bulunmadığını söylemekle işi kestirip atmak ... gibi yanlış ilim ve tenkit sonuçlarına götüren anlayışın sakat ve çarpık taraflarını görmemiz, gerçek ilim ve tenkidin faydalarına inanıyorsak kelimeleri ve terimleri onların doğru anlamlarını bilerek kullanmamız gerektir." *(Folklor ve Edebiyat II, s. 3)*

Okuduğunu anlayan ve kafası yerinde olan insan bu sözlerden ancak sahte bir milliyetçiliğin tenkit edildiğini anlar. Bunu yazanın gerçek manası ile "milli" (yani bir millete has olan) her şeyi inkar ettiği manası nasıl çıkarılabilir. Bu tahrifden başka benim millet ve milliyet kelimesinden hususi bir itina ile kaçındığımı söylemek cüretini gösteren zat bana bir de milliyet ve insanlık münasebetleri üzerinde ders vermeye kalkışıyor; benim, ilmi muhakemeden tegafül ettiğimi ileri sürüyor; ortada bir tegafül ve tecahül [anlamaz ve bilmezden gelme] var[.] Buna okuduğunu anlamak da diyemeyeceğim, anlamazlıktan gelmek ve böylece Türk adalet mercilerinden, matbuata ve halk efkarına kadar vatandaşlar hakkında vicdani kanaatlarını izhar etmek mevkiinde olan ve vatandaşların haklarını korumak için en çaresiz zamanlarında sığınacakları

bütün melceleri aldatmak demek daha yerinde olur. Bay Sirer'in benim yazılarımı didik didik ettiği muhakkak; "Sanatta İlimde Millet ve İnsanlık" başlıklı şu yazım acaba bu hamiyetli zatın gözüne ilişmemiş midir? Bu yazıdan ufak bir parça daha alıyorum:

"... Folklor eserlerinin, sanat yaratmalarında örnek değil de bir türlü yapı malzemesi vazifesini görmesi gibi bambaşka ve aynı derecede önemli bir yeri vardır ki milli sanatımızın gelişmesinde folklordan ancak onun bu vasfını göz önünde tutarak faydalanabiliriz. Sanat eseri, bütün insanları ilgilendirdiği ölçüde millidir; bütün insanlara kendini duyuramayan ses, bütün bir millete de duyuramaz; tek insanın küçücük bir sesi karşısında millet dediğimiz kitlede, bütün bir insanlıktan ayırt edilemiyecek kadar büyük ve geniş kalsa gerektir. Büyük milli destanlarda bir insanlık karakteri buluruz; buna karşılık, mesela bir gazetede tefrika edilen bir romanın başlığının hemen altında her gün milli olduğunu ilan eden bir marka bulunabilir. Bu onu bütün millete mal etmek için kafi değildir. Dünya edebiyatının adı ya hiç işitilmemiş yahut ta çok dar zümreler içinde çok kısa bir ömür yaşamış o kadar çok eserleri vardır ki bütün insanların dili ile konuşmadıkları için bütün bir milletin malı da olamamışlardır. Burada şöyle bir sual sorulabilir: madem ki asıl mühim olan insanlık unsurudur ve esere milli değeri getiren de odur, o halde memleket folkloru ile ne işimiz var? Yabancı edebiyatçılar nemize yetmez? Sanat eserinin, fikirler ve duygular dediğimiz özünü üslup ve dil dediğimiz kalıbından, kabından ayrı düşünemeyiz: Vücuttan ayrı ruh düşünemediğimiz gibi... Folklorun sanatımıza sindireceği üslubun önemi burada belirmiş olur. İnsanlık değerlerini bize öğretecek olan eserlerde bu değerleri milli değerlerden ayıramayız. Birincileri dile getirecek olan ikincilerdir. Çocuk anasından öğrendiği dille beraber bilmecelerin ve masalların ilk sanat terbiyesini almaya başlar. Onun en iyi anlayabileceği dil, onu kendine en çok çeken ve bağlayan sanat üslubu, ondaki ilk sanat zevkinin temelini, yani milli sanat temelini atmış demektir. Zaman ve cemiyetin ana terbiyesinden daha geniş, daha sistemli terbiyesi, çocuğun folklordan aldığı sanat zevkini geliştirecek daha mükemmel eserlerle ona milli sanatı dünya sanatına bağlama me-

lekesini kazandıracaktır... Halkın çocukları içinden seçilip gelecek ve sivrilecek olan geleceğin sanatkarlarına bu gerçeği yani edebiyatta, sanatta milliğin insanlık unsurlarından ayrılamayacağı, ancak böyle bir anlayışa sahip kafalardan büyük eserler çıkabileceği gerçeğini anlatmalıyız. Milletinin dilini en güzel konuşan ve onu bütün insanların anlayabileceği kadar güzelleştiren bir insan "milli" sanatkar mertebesine erişmeye hak kazanır." (*Folklor ve Edebiyat II, s. 6)*

Benim yazılarımı tahrif edenleri, fikir kalpazanlarını adaletin ve halk efkarının huzuruna çağırıyorum ve soruyorum, aldığım ufak bir parçasının tam 15 yerinde millet ve milli kelimeleri geçen ve milli edebiyat, milli sanatın manasını anlatmak ve meselelerini münakaşa etmek için çırpınan şu makale kimindir acaba?

Edebiyat ve sanatta Türk milletinin varlığını göstermesi, bu benim çalışmalarımın biricik büyük gayesidir, ben, bütün hocalık ve muharrirlik hayatını bu gayeye vakfetmiş insanım. Bundan altı yıl önce yazdığım "Halk Hikâyeleri" adlı kitabımın önsözünde şunları söylüyordum: "Bugün isimlerini tesbit ettiğimiz hikayelerin sayısı 100 ü geçiyor, bunun kısa bir araştırma neticesinde 150 hatta 200 ü bulacağı muhakkak sanırım. En aşağı 15 büyük ciltlik bir halk hikâyeleri külliyatı... İşte halk edebiyatının bu nevi üzerinde çalıştığım şu son senelerde bana şevk ve heyecan veren şey, memleketine yakın bir zamanda böyle bir halk edebiyatı abidesi hediye etmek ümidi oldu." 1946 da Maarif Vekâletinin bastırdığı kitabın önsözünde belirttiğim bu gaye mi acaba benim milli olan her şeyi inkar ettiğime delildir? Her şeye rağmen bu gaye uğrundaki çalışmalarımın aşkı ve heyecanı bugün de zail olmuş değildir. 1943 yılından beri geçen hadiseler benim, yakın bir zamanda gerçekleşeceğini ümit ettiğim bu ilk gayeyi en az 6 yıl geciktirdi ise, bundan bu "milli" işi millet namına baltalayanlar utansın.

Yine Yurt ve Dünya'da çıkmış ve bazı şahitlerin dilinde ithamlara güya delil diye gösterdikleri bir yazımda bu yolda bir sanatın inkişafını müjdeleyen memleketimde ufacık bir parıltı gördüğüm zaman ne kadar sevindiğimi anlatan şu satırlar da bu endişemi ifade etmiyor mu?

"... Halk türkülerini güzel seslerile ve pürüzlerini yontup düzelterek dünya karşısına çıkaran opera artistlerile, şairlerile ve hikayecilerile en genç nesil yüzümüzü ağartacak sanat başarıları göstereceklerini şimdiden haber veriyorlar. Onlar kendilerini hem dünya sanatı ile hem de milli kültürle beslemesini yani hakiki sanat yolunu biliyorlar." *(Yurt ve Dünya, Sayı 26-27, s. 89)*

Bu satırların yazıldığı günden beri de 6 yıl geçti. Bu zaman zarfında benim çalışmalarım akla hayale gelmeyen baltalamalarla karşılaştı. Genç Türk sanatkarları da belki daha fazla güçlüklerle göğüs göğüsedirler, onlar da benim gibi ümitlerini ve heyecanlarını kaybetmediler. O satırlarda parıltılarını görüp müjdelediğim başarıların ağır adımlarla da olsa ilerlediğini gördüm. Milletimin güzel sesini, neşesini de ızdırabını da duyuran şiirler, hikayeler ve tiyatro eserleri bugün o günkünden daha çoktur. Ve bunlar o günlerdekinden çok daha olgun eserlerdir. Bugün henüz layık oldukları teşvik ve yardımı görmüyorlarsa bu, onların yaptıkları işin değersizliğini değil başka şeyleri isbat eder.

Çalışmalarımda kendime çizdiğim plan ve hedef, tuttuğum gaye bu; aksini kimse iddia edemez ve yalana sahtekârlığa düşmeden kimse iddia etmemiştir. Benim, milli edebiyatı, milli değer taşıyan muharrirlerimizi kötülediğimden de bahsedenler oldu. Bunun düpedüz uydurma olduğunu bilirkişi heyetinin raporu da isbat etmektedir. Namık Kemal ve Ziya Gökalp üzerinde ayrıca durdum. Tanzimattan bu yana edebiyatımızın bunlar dışındaki mühim şahsiyetleri ve doğrudan doğruya milli edebiyat cereyanı hakkında neler düşündüğümü ayrıca kendi yazılarımla burada tekzip etmek isterim. Yurt ve Dünya mecmuasında çıkmış olan ve yukarda sözü geçen makalemde şöyle söylüyorum:

"Son asır Türk edebiyatında her hareket, kendinden sonra gelene nazaran muhafazakar bir karakter göstermiştir: Kendini sanat gelişmesinde son basamak saymış daha ilerisi olabileceğini kabul edememiştir. Edebiyatımız hakkında keskin mücadelelerin sebebi sanıyorum ki her devrede eskinin kendi hakkında böyle yanlış bir görüşe sahip olmasıdır. Fakat bu teşhis şüphesiz Türk sanat hayatının uzakları göremeyecek kadar günü gününe yaşayan adamı

için doğrudur. Her devirde büyük çapta insan, büyük sanatkar, büyük düşünücü ve münekkit yeni hamlelerin koruyucusu, teşvikçisi olmuştur. Hamit kendi neslinden sonra gelenlere, kendi işini tamamlayacak kimselere ümit ve sevgi dolu gözlerle bakıyor. Onun Hüseyin Rahmi hakkındaki hükümleri uzağı gören bir münekkit görüşünün ifadesidir. Recaizade'nin genç Servetifünunculara karşı tavrı da öyle olmuştur. Hüseyin Rahmi, Ömer Seyfettin'i kıskanmamıştır; kendi eserini devam ettirecek olan hikayecinin eserlerini büyük romancı taktir etmiştir. Edebiyatımız Cumhuriyetin ilanından sonra sadece Türk Yurdu ve Yeni Mecmua muharrirlerinin Türk diline ve edebiyatına gerçekten ileri adımlar attıran bu milli edebiyat mektebinin eserine yeni bir şey ilave etmedi mi?" *(Yurt ve Dünya, sayı 26-27, s. 85)*

Bu satırlardan Hamit'in Recaizade'nin, Ömer Seyfettin'in, Hüseyin Rahmi'nin ve bütün milli edebiyat muharrirlerinin kötülendiği manası mı çıkar, yoksa onların edebiyatımızın gelişmesi yolundaki hayırlı işleri mi öğülür? Düşünün ki bu makale, benim en çok itham altında bırakılan yazımdır.

Son olarak "Türk Masalları" adlı konferansımdan bazı parçalar arzedeceğim: Bu konferans 18 Aralık 1944 te Dil Tarih Fakültesi'nde verilmiştir; orada mevzuları itibarile masalların bir millete mal edilemeyeceğini, beynelmilel olduğunu söyledikten sonra onların milli taraflarının ne olduğu meselesine geçiyorum:

"... Bir masalın milli karakterini veren unsurlar bir dil üslup, bir de sosyal unsur olarak başlıca iki grupta gösterilebilir. Bir masal dilile Türk, Fransız, Alman veya Arap masalıdır. Bana anadilimin bir sanat yaratmasının vasıtası olabileceğini ilk söyleyen çocukluğumda dinlediğim masal oluyor; bana, dilimin güzelliğini ilk defa masal anlatıyor; şu halde beni başka insanlardan ayıran kendime benzeyenlere bağlıyan bir tarafı var. Bu kadar da değil, küçücük çocukken bu dili güzel kullanmasını bilen kimselerin masallarını daha büyük bir zevkle dinliyorum. Ve büyüdükten sonra da onları zevkle hatırlıyorum. Demek ki Türk masallarının usta anlatıcıların dilinde bir de bir anlatılış, vakaların birbirine bir bağlanış tarzı var. Bununla masalcıyı masalcıdan ayırt etmek mümkün oluyor. Buna

her yiğitin bir yoğurt yiyişi vardır sözü ile de anlattığımız üslup diyoruz. Demek ki Türk masallarının üslubundan bahsetmek mümkündür."

Yine ayni konferansta masalların milli olan taraflarını tetkik ederken tekerleme metinlerinden misaller verdikten sonra diyorum ki:

"... Bunlar mizahi olsun, ciddi olsun şiirin ta kendisidir, hem de ölmez şiir. Hangi büyük şairin sözlerine bu tekerlemeler kadar uzun zaman ve geniş ülkelerde yaşamak müyesser olmuştur? İşte bir masalı Türk masalı yapan şeyler... Bu tekerlemelerin dili, üslubu bize has bir şeydir diyoruz. Bundan biz herkesten çok zevk duyuyoruz. Bir yabancı Türkçeye nüfuz ettiği nisbette bundan zevk duyabiliyor. Milli dediğimiz şey için başlıca miyar da bu değil mi?"

Sayın Yargıç,

Bütün bu uzun müdafaamın neticesini şöylece hulâsa edebilirim:

1) Bana isnat olunan ve dâvanın mevzuu olan iki fiilden birincisini işlediğimi iddia eden Selahattin Ertürk'ün ifadeleri hiçbir delile dayanmaz. Başka hiçbir şahit bunu teyid etmemiştir; kendi ifadesi de bu iddiayı çürütecek delillerle doludur. Hüviyetini ve milliyetçilik anlayışını etrafiyle anlattığım bu tanığı kavl-i mücerette [delilsiz sözde] kalan garazkârane ifadelerinin, benim Üniversiteler Kanununun 3. maddesine aykırı hareket ettiğim hakkında hiçbir delil kıymeti olamaz.

2) Tanık Zeynep Dengi'nin ifadesinde dahi, ikinci itham maddesinde söylendiği gibi, benim "Namık Kemal'i milliyetçi olduğu için tenkit ettiğim" iddia edilmemiştir. Bu tanığın başkaca isnat ve ithamları da benim "Üniversiteler Kanununun 3. maddesine aykırı hareket ettiğime dair" bir delil kıymeti taşımaz. Bütün bunlar, başka ifadelerle teeyyüt etmediği gibi, tanığın kendi ifadesi de iddialarını çürütecek mahiyettedir.

3) Gerek bu iki tanığın, gerekse onların dışında, aleyhimde bulunmak azmiyle huzurunuza gelmiş olan bazı tanıkların, diğer hususlardaki iddiaları bu dâvanın mevzuu dışında kalır, ve bu itibarla dâvaya tesiri olamaz; haddizatında bu iddialar da benim, Üniversiteler Kanununun 3. maddesine aykırı ha-

reket ettiğim hakkında herhangi bir delil kıymetini haiz değildir.

4. Aleyhime bir kanaat uyandırmak azmiyle hareket etmiş olan tanıkların hepsinin bu hareketlerinde, yerlerinde anlattığım gibi, ifadelerinin delil kıymetini hiçe indirecek sebep ve âmiller vardır.

5. Bana isnat olunan fiiller, müdafaamın hususi bölümünde anlattığım vechile, bizatihi suç teşkil edecek mahiyette değildir.

Bu sebeplerle, Sayın Cumhuriyet Savcısının talebine uyularak, hakkımda beraat kararı verilmesini saygılarımla dilerim.

Profesör Pertev Naili Boratav

Erzurum sok. No. 18

Hamamönü – Ankara

EK 1.
ŞEVKET AZİZ KANSU'NUN EMNİYET AMİRLİĞİNDE VERDİĞİ İFADE
İFADE ZABIT VARAKASI

Aziz Emin Paşa oğlu Şevket Aziz Kansu'nun 27/12/1947 Üniversite gençleri tarafından kanuna aykırı olarak yapılan nümayişte alınan ifadesi:

26/12/1947 günü saat onda Üniversite Yönetim Kurulunu, saat 16'da Üniversite Senatosunu toplantıya çağırmıştım. Yönetim Kurulu toplantısında Üniversite Tıp Fakültesi Dekanı General Abdülkadir Noyan, Hukuk Fakültesi Dekanı Zeki Mesut Alsan, Dil Tarih-Coğrafya Dekanı Enver Ziya Karal, Fen Fakültesi Dekanı Cemil Dikmen ve Üniversite Genel Sekreteri Fevzi Balı bulunuyordu.

Müzakerelerimizin bir anında Enver Karal dışarı çağrıldı. Bir müddet sonra geldiğinde kendisine ne oldu dedim. Kendisi Emniyet Birinci Şube Müdürü Ekrem Beyin geldiğini ve bugün bir öğrenci mitinginin haber alındığını söyledi. Ben de Ekrem Bey Yönetim Kuruluna teşrif etsin ve bildiklerini bildirsin dedim. Ekrem Bey odamıza geldi, kendisinden malûmat istedim. Ekrem Bey üniversite talebelerinin bugün için [27/12/1947] günü sabahleyin bir miting tertibini haber aldığını ve hangi yazı ve tabelalar ellerinde dolaşacaklarının tesbit edildiğini, miting için izin alınmadığını malûmat kabilinden bildirdi. 26/12/1947 günü Talebe Birliğinin talebi üzerine [A]kif ihtifali için Dil Tarih Coğrafya salonunu bu ihtifal için teminini benden Ankara Yüksek Tahsil Talebe Birliği Reisi Mehmet Arıkan rica etti. Fakültesinin salonu olduğundan Enver Ziya Beyle konuşmak istedim. Kendisi bu salon verilmezse talebelerin zorla içeriye gireceklerini haber aldığını söyledi. Mahiyeti itibariyle milli bir şairin hatırasına yapılacak böyle bir toplantının vesilesile her hangi bir hadisenin çıkmayacağını Mehmet Arıkan, Enver Ziya Karal'ın ve Üniversite Genel Sekreteri huzurunda temin ettiği için ve böyle toplantı yeri hazırlanmış olarak Üniversite sa-

lonunun serbest edileceğini Enver Ziya Beye söyliyeceğimi söyledim. Ve Mehmet Arıkan'a izin verdim. Ekrem Bey Yönetim Kuruluna bugünkü mitingi haber verdiğinde ihtifal devamda idi. Yönetim Kurulu ile müdavelei efkârda [görüş alışverişinde] bulundum. Genel Sekreter Fevzi Beye Üniversite Fakülte derneklerinin başkanları ile Ankara Yüksek Tahsil Talebe Birliği Reisi Mehmet Ali Arıkan'ın ihtifalden sonra Yönetim Kurulu üyeleri ve benimle temasa geçi[ri]lmesi için talimat verdim. Senato toplantısına gittim. Senato müzakerelerini yaparken Genel Sekreter Fevzi Balı gelerek demek başkanları ile Mehmet Ali Arıkan'ın bizimle konuşmak için yukarı geldiklerini söyledi. Bu münasebetle Senato toplantısına fasıla vererek Yönetim Kurulunu teşkil eden dört fakülte dekanı ve Genel Sekreterle Rektörlük odasında bu gençlerle konuşmıya başladık. Bunların içinde yalnız Fen Fakültesi Derneğinin başkanı yoktu. İlk önce bu gençlere[,] bir takım havadisler dolaşıyor, yarın bir şeyler olacakmış dedim. Talebe Birliği Başkanı Mehmet Arıkan hiç bir şeyden haberi olmadığını söyledi. Bunun üzerine Hukuk Fakültesi Talebe Birliği Başkanı Erhan Löker biraz tereddütten sonra evet dedi yarın için bir miting kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine Tıp Fakültesi Dekanı Abdülkadir bu mitinge hükümetin müsadesi var mıdır diye sordu. Bunlardan bilhassa Erhan Löker[,] yoktur ama zımnen müsade edilmiş gibidir. Zaten geçen seneki mitingte de o zamanki İç İşleri Bakanı Şükrü Sökmensüer bize müsade vermiştir dedi. Biz gençlere hükümetin müsadesi olmıyan bir mitingde kendilerinin ne gibi neticelerle karşılaşıp karşılaşmayacaklarını sorduk. Kendilerine itidal tavsiye ettik. Millî hissiyata karşı gösterilen duygularını takdir ettiğimizi bildirdik. Ancak Üniversite gençlerine düşen vazifenin de kanuna itaat olduğunu anlatmıya çalıştık. Bize yarın olacak mitingin kesin olarak kararlaştırılmış bulunduğunu, bundan dönülmiyeceğini, Rus sefaretine gidilmiyeceğini, Ulus meydanında, Cebeci'de toplanılacağını, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesine uğrıyacaklarını bize temin ettiler. Söz veriyoruz dediler. Biz yine kendilerine nasihat ettik ve ben odamdan Senato içtimaına devam etmek için ayrıldım. Ancak Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanı Enver Ziya Karal Üniversite Sekreteri ile odamda kalarak bu gençlerle bir müddet daha konuştular. Senato toplantısında Senato'ya Dil Tarih Coğrafya Fakültesindeki Prof. Pertev Boratav, Doçent Behice Boran ve Niyazi Berkes'ten mürekkep üç öğretim üyesinin durumlarından doğan vaziyetin bir karara bağlanması meselesini ortaya atmış bulunuyordum. Senatomuz 26/[12]/1947 tarihli toplantısında bu üç öğretim üyesini

Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesindeki derslerinden kısa zamanda kesin karar alınıncaya kadar uzaklaştırılmalarına çoğunlukla karar vermiş bulunuyordu. Saat 21'e doğru evime geldim ve İçişleri Bakanını telefonla aradım. İçişleri Bakanın[dan,] meclisi idare üyeleri telefonunda Abdülmatlap Bey vasıtasıyle benimle temas etmelerini rica ettim. Biraz sonra İçişleri Bakanı Bay Münir Hüsrev Göle telefonla beni buldu. Kendilerine bir talebe mitinginden haberdar olduğumuzu, talebe dernekleri ve Yüksek Talebe Birliği başkanlarıyle temas ettiğimizi[,] kendilerine nasihatta bulunduğumuzu ve fakat kararlarının katî olduğunu öğrendiğimizi bildirdim. Bundan sonra Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin'i aradım. Meclis'ten geç geleceğini söylediler. Geç te olsa beni aramak zahmetinde bulunmalarını rica ettim. Fakat gece telefonla konuşamadım.

27/[12]/947 olaylarına geliyorum. Saat 8:30'da evimde Millî Eğitim Bakanı telefonla beni aradı. Dün gece çok geç kaldığından benimle konuşamadığını söyledi. Kendisine bu sabah mitingin yapılacağını ve dün akşam talebe dernekleri başkanlarıyle yaptığımız temasları söyledim. Ve Üniversite Senatosunun üç öğretim üyesinin hakkında vermiş olduğu karan bildirdim. Bu noktayı unutmamak için derhal ilâve edeyim ki İçişleri [Bakanıy]le telefonla konuştuğumda bana hazırlanmış olduğundan malûmatı bulunan bu mitingin yapılmaması için katî emir verdiğini söylemiştir. Saat 9'da bir taksi otomobili ile evimden ayrılarak doğruca Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesindeki Rektörlük odasına gittim. Biraz sonra Genel Sekreter Fevzi geldi. Genel Sekreter Fevzi'ye 26/12/947 günlü Senato toplantısı kararlarının müsveddelerini yapmak ve Senatoca Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesince talep edilen işlerin Fakülteye bildirilmesi için ve müsveddeleri hazırlamak için Üniversite Zat İşleri Müdürü Salih Erses'i odama çağırttım. Dil-Tarih Fakültesi Dekanı Enver Ziya Karal'ı da davet ettim. Bu esnada Ankara Valisi beni telefonla aradı. Mitingin başladığını, bütün emniyet tedbirlerinin alındığını söyledi. Gerçekten ben Üniversiteye girerken jandarma ve polis kuvvetlerinin üniversite önlerinde mevki almış olduklarını görüyordum. Sonra bu kuvvetler daha çoğaldı. Bir arazöz geldi, bir süvari müfrezesi de gördüm. Hatta bindirilmiş hazır kuvveti de müşahede ettim. İzzet Çağpa telefonla taşkınlıklara ve sözlere müsade edilmiyeceğini bildiriyordu. Ben Genel Sekreter Fevzi Beyle Vali Beyin bana telefon ettiğini fakat telaşla belki anlıyamadığım bazı noktalar olmuş mülâhazasıyle kendisinin de Vali ile konuşmasını rica ettim. Bu konuşmaları Fevzi Balı ifadesinde verecektir.

Ancak bana Fevzi Beyin de söylediğine göre Vali Bey İçişleri Bakanı ile temastan ve Meclis'te bulunan bakanların arzularına göre mitingi yapan kafile Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesine geldikleri zaman kapıların kapanmamasına ve konferans salonunda konuşulmasına müsade edilmesinin uygun görüldüğü bildirilmesi üzerine kapılar kilitlenmemiştir. Fevzi Balı Vali Beyden hatırladığıma göre aynen şu suali sormuştur. Gençler şayet geçen seneki mitingte olduğu gibi Rektör[l]e konuşmak isterlerse ne yapacağız demiştir. Vali Bey de politika meselesi konuşulmamak üzere konuşulmanın idare edilmesinin çareleri aranılmasına ve gençler melhuz [düşünüldüğü gibi] Çankayaya doğru gitmek istemeleri belirirse bunun mümkün mertebe önlenmesine çalışılmasını rica etmiştir. Bu mühaverenin Genel Sekreter Fevzi Balı'dan tahkik edilmesi icap eder.

Bu esnada hatırladığıma göre saat 11 sularında gençlerin Kızılaydan dönerek Üniversiteye doğru gelmekte olduklarını o sıralarda Üniversiteye gelen Hukuk Fakültesi doçentlerinden Dr. Coşkun ve Doçent Dr. Hikmet Biliner söylediler. Ve Cebeci'deki mitingi de seyrettiklerini bildirdiler. Onların da ifadelerine müracaat edilmelerini rica ederim. Bu esnada bir cemi gafir [büyük kalabalık] halinde ellerinde bayraklar, Atatürk'ün fotoğrafı ve kahrolsun komünistler yazılı kâğıtlarla Dil ve Tarih Fakültesi önüne geldiler. Ben gençlerin mümessillerinin bize verdikleri söze rağmen Üniversiteye hareket ettiklerini haber alınca Fakülte Dekanlarını Rektörlükte bana mülâki olmaları için derhal davet ettim. Enver Ziya Karal esasen yanımda bulunuyordu. Biraz sonra Tıp Fakültesi Dekanı Abdülkadir ve onu takiben de Hukuk Fakültesi Dekanı Zeki Mesut geldi. Bu arkadaşların ve bunlardan başka Tarih Fakültesinde Profesör Şinasi Altındağ ve Melâhat Özgü ve Pedagoji Doçenti Bedi Ziya Egemen, Genel Sekreter Fevzi kütlenin Fakülte önüne nasıl geldiklerini benimle beraber gördüler. Kütle ilk önce Fakülte önünde durdu. Kahrolsun komünistler diye bağırmıya başladılar. Ondan sonra çayırdan yürüyerek Üniversite Rektörlük odasına gelerek kahrolsun komünistler diye bağırdılar. Bu kütlenin Fakültenin önüne gelmesinden biraz önce Fakülteyi sıkı bir kordon altına almış olan jandarma ve polis kuvvetleri Fakültenin önünü tahliye etmiş bulunuyorlardı. Bu suretle Fakültenin önü tamamen serbest bir halde kaldı. Kapılar esasen bakanlardan aldığım direktif üzerine, Fakültenin içerisine girmesine [müsade] edilmesini sağlamak maksadıyla, kapıların açık bırakılmasında bir mahzur olmadığını bildiren Valinin arzusuna uyularak kapılar kilitlenmemişti. Bu esnada gençler kapıların kilitli

olmadığını anlayınca Fakültenin önünden geçerek gideceklerine belki de, Fakültenin içine doldular. Bu esnada Ankara Yüksek Tahsil Talebe Başkanı Mehmet Ali Ankan telaşla gelerek bana şunu söyledi. Efendim sizi istiyorlar. Bu esnada Rektörlük odasında Fen Fakültesi Dekanından mada zannederim bütün dekanlar vardı. Tıp Fakültesi Dekanı Abdülkadir Noyan Mehmet Ali Ankan'a Rektörden ne istiyorlar, git onlara söyle ki dün akşamki yaptığımız Senato toplantısında [aldığımız karara göre] üç öğretim üyesi artık ders vermiyeceklerdir. Bizimle konuşmak istiyorlarsa bir heyet intihap etsinler de konuşalım dedi. Esasen D.T.C. Fakültesi Dekanı Enver Ziya Karal da daha önce bana bunlar sizden bir söz söylemeni isterlerse Senatomuzun dün akşam vermiş olduğu kararı söylemekle iktifa edersin demişti. Mehmet Ali Ankan gitti, bir müddet sonra yine geldi. Rektör Bey çok müteessirim, bütün gayretime rağmen bunlara laf anlatmak imkânı kalmamıştır. Sizi istiyorlar dedi. Ben de Rektörlük odasında bulunan Dekan arkadaşlarımla beraber bu gençlerin konuşmak üzere aşağıya inmek için odamdan dışarı çıktığım zaman bütün koridorun kahrolsun komünistler, Rektörü istiyoruz avazeleriyle çınladığını ve bayrakların ve yazılı kâğıtların dalgalandığını ve büyük bir kütlenin üzerimize doğru gelmiş bulunduğunu gördüm. Abdülkadir Noyan ve ben dışarı çıkamıyorduk. İçeriye atılıyorduk. Odamın kapıları önünde gençleri içeri sokmamak için bazı gençlerin büyük bir gayret sarfettiklerini gördüm. Yakışmaz, ayıptır, yapmayınız diye bağırıyorlardı. Fakat mukavemet kırıldı ve Rektörlük odasına bu cemmi gafir doldu. Ben Abdülkadir Noyan'la birlikte yuvarlak bir masaya çıktık, kütle durmadan hücum [e]diyor, odaya doluyordu. Bu sırada Abdülkadir Noyan ve ben büyük bir gayret gösteriyorduk. Abdülkadir Noyan[,] çocuklarım ne istiyorsunuz, ben ihtiyar bir generalım, hocanızım, konuşalım diyordu. Fakat dinleyen yoktu. Şahsıma karşı tecavüz ve hücumlar, galiz küfürler, komünist, vatan haini, millet düşmanı, alçak adam, halâ mı istifa etmiyorsun diye bağırıyorlardı. Bana Abdülkadir'in sırtına bir kâğıt koyarak, be herif istifanı yaz, şuraya imzanı at diyen bir mütearizi o kadar galeyana gelmişti [ki], heyecandan düşüp bayıldı. Bu esnada Noyan'la biz sendeledik, üzerinde bulunduğumuz masanın camları kırıldı. Hukuk Fakültesi talebelerinden elinde bir bayrak direği olan Hukuk talebelerinden Sami Yavrucak adlı bir genç odanın elektrik abajurunu kırdı. D.T.C. Fakültesinden mezun ve halen Ankara Etnoğrafya Müzesi asistanlarından bulunan Haluk Karamağaralı, ne duruyorsun, istifa et diye bağırıyordu. Bazıları da pis herif, Kürşat'taki

yazılara niye cevap vermedin diye bağırıyorlardı. Bu esnada galeyan son haddini bulmakta idi. Rektörlük odasının kitli bulunan ikinci kapısı da açıldı ve içeriye buradan da girdiler. Bu esnada Emniyet Birinci Şube Müdürü Bay Ekrem girdi, bir de zannederim Jandarma Yüzbaşısı Bay Emin[,] hocam korkma bize sanl, dışarı çıkmaya çalışalım diye bağırdılar. Bu esnada Emniyet Müdür Muavinliği odasına getirilen iki gençten tıbbiyeli olduğu anlaşılan sarışın uzun boylu [olanı,] sakın ha dışarı çıkma linç edileceksin diye bağırdı. Fakat Ekrem Beyle beraber onların himayesi altında, jandarma subayı ve bazı gençlerin himayesi altında yavaş yavaş odadan dışarı çıktım. Ve gayet zorlukla merdivenlerden aşağıya indim. Kütle beni konferans salonuna götürmek istiyordu. Fakat yanımda yine bağırılıyordu, sakın ha gitme linç edileceksin. Bu suretle Fakültenin cümle kapısının yanındaki açık olan camekânlı kapıdan Jandarma Yüzbaşısı Emin Beyin, Ekrem Beyin, İkinci Şube memurlarından 386 yaka sayılı Besim Korkmaz himayesinde güçlükle yürüyorduk, beni[,] himaye eden arkadaşlarının elinden kütle almak istiyordu. Bu sırada küfürlerin çeşidi üzerime yağıyordu. Komünist, alçak, vatan haini, halâ mı yaşıyacaksın diyorlardı. Yüzüme tükürüyorlar ve yumrukluyorlardı. Güç belâ ve bin bir mücadele ile yürüyebiliyorduk. Bu esnada Ekrem Beyle irtibatımızı kaybettik. Bu sırada Emniyetten sivil polis Sabri [ile] beraber beni bir otomobilin içine soktular. Bu otomobilde iki bayan bulunuyordu. Bu bayanlardan biri sen kimsin diye sordu. Ben Üniversite Rektörüyüm, beni içeri soktular dedim. Bu sırada Emniyetten Sabri yanımda idi. Otomobile tecavüz başladı. Camların kırılmalarına teşebbüs edildi. Bayanların yanındaki sağ taraf kapı camları kırıldı. Arkadaki çatladı. Şöförün önündeki camlar da parçalandı zannederim. Benim yanımdaki cam da çatladı. Bu sırada bayanlar bağırıyorlar, ağlıyorlar ve benim yanımdaki bayan[,] ben bir hamile kadınım, Allahtan korkun, benden ne istiyorlar diyordu. Bu sırada mütecavizler bu bayanı benim refikam sanarak galiz küfürler savuruyorlardı. Otomobilin üzerinde tepinmeler oluyordu. Tavan çökmiye başlamıştı. Bayanların da korkuları ve heyecanı son haddini bulmuştu. Taksinin içinde Emniyetten Sabri'den başka Rektörlük odasından beri beni himaye ettiğini gördüğüm kasketli esmer ve uzun boylu, ince yüzlü, pardesülü bir genç sonra da taksinin içine girdi. Ve bayanların heyecanlarını Sabri ile teskine ve dışarı çıkmamalarını temine çalıştı. Bindirildiğim taksinin şöförüne kalabalığa, yani öne doğru değil, geriye gitmesini bu arka-

daşlar mütemadiyen söylüyorlardı. Şöfor ağlıyor, taksim harap oldu, ben ne yapacağım diye bağırıyordu.

Nihayet içerideki arkadaşların ısrarları karşısında taksi geriye doğru biraz yürüyebildi. Ve taksi asfaltın kenarında durdu. Taarruz [ve] tecavüz o haddi bulmuştu ki artık tevekkülle neticeyi bekliyordum. Bu sırada düdükler ötmiye ve polislerin taksinin etrafında koşmıya başladıklarını gördüm. Bir mücadele başladı. Burada bir parantez açarak Emniyet Amiri Rıfat Aydın'ın bana söylediği şu sözleri ifade edeceğim (Rektör Bey linç ediliyordunuz, linç edilmemeniz için harekete geçilmiştir. Ben Emniyet Müdürü olduğumu söyledim. Mütecavizlere böyle bir harekete teşebbüs ettikleri zaman cezalarının idam olacağını bağırdım ve hatta tabancamı çıkararak kendilerini tehdit ettim)[.] Gerçekten Emniyet Müdürü Rıfat taksiden kapısı açılarak dışarıya çıkarılmasına teşebbüs edilmesinden sonra içeriye giren bir adama büyük bir hamle ile sen kimsin diye alakoymak istemiştir. Fakat bu zatın da sonradan Emniyete mensup olduğunu anladım. O sırada otomobilin kapısı açıldı. Valiyi gördüm. Kardeşim aman çabuk çık diye bağırdı. Ve tabancaları tetikte polisler vardı. Aynca otomobilde takside beraber bulunduğumuz bayanlar vardı. Vali şöförü aradı ve mümkün olan süratle vaka mahallinden uzaklaşmasını emretti. Bindirildiğim askerî resmî otomobil Cebeci yolu ile Samanpazan'nı takip ederek Emniyet'ten Sabri ve polisle birlikte Valiliğe Emniyet Müdür Muavinliği odasına getirildim. Unuttuğum bazı noktalan ilâve edeyim. Mütecavizler istifam üzerine ısrarla duruyorlardı. İstifa ettim diye bağırtıyorlardı. Bağınyordum. İmza et be herif diyorlardı. Ben de odada istifa ettim diye imzamı attım. Bunu kâfi görmiyerek çayırda aşağıda pullu bir kâğıda imza atmamı zorladılar, imza edemedim. Çünkü zabıta gençlere müdahale ediyorlardı. Bu hususta Emniyet Birinci Şube Müdürü Ekrem Beyin ve polis memuru Besim Korkmaz'ın da malûmatına müracaat edilebilir. Odaya bu kütle girdiği sırada Kudret gazetesi muhabirlerinden şahsen tanıdığım ve adını bilmediğim bir beyin girdiğini gördüm. Fen Fakültesi Dekanı Cemil Dikmen de hadise esnasında Rektörlük odasında bulunmuştur. Aynı şekilde Prof. Melâhat Özgü de odada bulunmuştur. Hukuk Fakültesi ikinci sınıf talebelerinden Ata Oğan, Hukuk Fakültesi ikinci sınıf talebelerinden kesme gözlüklü bu genç mebuslardan ve Cumhuriyet Halk Partisi idare kurulu üyelerinden işittiğime göre Kemal Satır'a da karşı gelmiştir.

İşittiğime göre miting üst üste Çankaya Demirtepe Cumhuriyet Halk Partisi ocağında uzun boylu münakaşa ve konuşmalardan sonra

bir şekil almıştır. Ankara Üniversitesi Rektörü olan ben ve 1946 tarihinde Üniversiteler Kanununun neşrinden sonra dört fakültenin Profesörler Genel Kurulunun gizli oyu ile kendilerinin ilk Rektörü olarak seçilen Şevket Aziz Kansu Ankara Üniversitelerinin bu hazin tarihini açıklamak zorundayım. Geçen yıl Mart ayının öğrenci nümayişlerinden sonra bu nümayişlerin hedefini teşkil eden D.T.C. Fakültesinde ve kendilerine kürsülerinden Türk gençliğine yabancı ideolojiler telkin eden isnadı altında bulunurken Pertev Boratav, Niyazi Berkes ve Behice Boran adındaki üç öğretim üyesinin durumlarını tesbit etmek için Üniversiteler Kanununun hükümleri dairesinde Rektör olarak ben ve Senato üyeleri tam bir ciddiyet, vazife şuuru, vatan ve millet duygularıyla meşbu [dolu] olarak harekete geçmiş bulunuyorduk. Geçen yıl Mart ayından başlıyarak 1947 Ekiminin 11 inci gününe kadar bu vazife ve duygumuzdan hiç bir fedakârlık etmiyerek bu meseleyi bütün ciddiyeti ile takip ettik, şahsen takip ettim. Meselenin ciddiyetini idrâk eden bir Rektör sıfatıyla ve Üniversite Senatosu üyesi arkadaşlarımın tam muvafakatı ile Üniversiteler Kanununun bahşettiği yetkiye dayanarak bu bir kaç öğretim üyesi hakkında yapılan isnat ve ithamları bütün vuzuhu ile anlamak ve kalbine girmek için öyle disiplin kovuşturmalarına değil, doğrudan doğruya adlî takibatı icap edecek muameleye tevessül ettim [giriştim]. Ciddiyetinden, vatanseverliğinden, ilim ve faziletinden şüphe edilmesine imkân olmıyan Hukuk üstadlarımızdan Ceza Profesörü sayın Baha Kantar'ı ve Doçent Faruk Er[em']i Üniversiteler Kanununun 49 uncu maddesine göre tahkikçi tayin ettim. Bu iki tahkikçi 11 Mart 1947 tarihinden 21 Haziran 1947 tarihine kadar yüzlerce tanık dinlediler. İsnat altında bulunan öğretim üyelerinin ders takrirlerini, intişar etmiş [yayınlanmış] olan kitaplarını ve makalelerini incelediler, okudular. Ve nihayet büyük bir yekûn teşkil eden tahkikat dokümanlarını ihtiva eden bir fezleke hazırlıyarak Üniversiteler Kanununun amir hükümlerine göre Danıştay'a gönderilmek üzere bana verdiler. Aynı günde ben bu dosyaları ve fezlekeyi Millî Eğitim Bakanına sunmuş bulunuyordum. Ve Rektör olarak adaletin bu hususta vereceği karan bekliyerek vazifemi yapmış olduğuma kani bulunuyordum. Çünkü iman etmiştim ki ve iman ederim ki Cumhuriyetin en büyük temeli ve dayandığı kanunlarımızdır. Ancak Millî Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer 27/6/1947 tarihinde birer suretleri Üniversite Senatosu üyelerine verilmek üzere 13 sahifelik bir tezkere göndererek bu üç öğretim üyesinin hakkında kanaatini ifade ederek[,] Senato'nun bunlar hakkında bir disiplin karan alıp

almıyacağını soruyordu. Bu tezkereyi Senato'da okudum, arkadaşlarıma da esasen birer suretini vermiştim. Ben Rektör olarak adlî kovuşturmıya doğru yapmış olduğum işlemin neticesi alınmadan bir disiplin tahkikatının açılmasına taraftar olmıyabilirdim. Ancak böyle millî bir davada ve böyle bir millî emniyet meselesinin bu şekilde ortaya konduğu bir anda şahsen ne ben ve ne de Senato arkadaşlarım hükümet erkânından bir zat olan Millî Eğitim Bakanının bu istimzacına [~ sorusuna] red cevabı veremedik. Kaldı ki Senato üyelerinden bazı arkadaşlarım bana bu tezkerenin düpe düz Senatoya bir baskı olduğunu bile söylemişlerdi. Reşat Şemsettin Sirer hususî bazı muhaverelerimizde [konuşmalarımızda] Danıştay'ın bu zevatı [kişileri] beraat ettirmesi ihtimalinden bahsetmiş ve fakat bunların hiç bir suretle hoca olarak Tük gençliğinin başında kalmalarına cevaz vermiyeceğini ifade etmiştir. Ne ise biz disiplin bakımından da kovuşturma icaplarına tevessül ettik. Bu zevatın disiplin bakımından ithamı mucip olan maddeleri Senatoca tesbit ederek kendilerinden müdafaları istendi. Bunların müdafaası Senatoda 10 ve 11 Ekim [1947] tarihli toplantılarında okunmuştur. Bunlar hakkında adlî kovuşturmanın varacağı neticeler beklene dursun. Haklarında bir disiplin cezası verilip verilemiyeceği ve Üniversiteden çıkarılıp çıkarılamıyacağı meselesi müzakere konusu olduğu zaman Senato üyelerinden bazıları bir Üniversite öğretim üyesinin ancak Türk Ceza Kanununda tarif edilen bir suçu işlediği takdirde üniversitelerden ihraç edilebileceği kanaatini israrla ileriye atmışlardır. Müzakerelerin bu anında suç terimi üzerinde ihtilâflar baş gösterdiğinden kanun vazıı [kanun koyucu] olan B.M.M. nin tereddütlerimizi izale edebileceği ileriye sürülmüş ve Üniversiteler Kanununun 46 ıncı maddesinin D fıkrasının tefsirinin talebi çoğunlukla kabul edilmiştir. Ve bu talep Rektörlükçe Millî Eğitim Bakanlığına kanunî işlem yapılmak üzere derhal bildirilmiştir. Millî Eğitim Bakanı Şemsettin Sirer kendine adlî kovuşturma evrakının Danıştay'a gönderilip gönderilmediğini sorduğum zaman bu hususta bir karara sahip olmadığını söylemiştir. İngiliz Kültür Heyeti tarafından Büyük Britanya Üniversitelerini ziyarete davet edilerek İngiltere'ye hareketimden bir kaç gün önce Başbakan Hasan Saka tarafından Millî Eğitim Bakanı tarafından Başbakanlıkta bir toplantıya çağırıldım. Bu toplantı[d]a Ankara Üniversitesi fakülte[leri]nin dekanları ve Millî Eğitim Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Faik Ahmet Barutçu bulunuyorlardı. Başbakanla bu konu üzerinde konuştuk. Başbakan bu üniversitenin üç öğretim üyesi hakkında disiplin bakımından bir kararın niçin verilmediğini

sordu. Kendilerine tefsir teklifini baştan kabul eden ve fakat bir iki gün sonra bana verdikleri bir takrirle bu tefsir talebi hakkında mütalaalarda bulunan Senatonun Ankara Hukuk Fakültesi temsilcileri Prof. Esat Arsebük ve Hirsch'in takrirleri[ni] okudum. O zaman Başbakan Yardımcısı Faik Ahmet Üniversitenin elde mevcut ahkâmı içinde suçun ancak ve ancak Türk Ceza kanununun tarif ettiği manâda anlamak mecburiyetinde olduğunu ve başka türlü anlamak kabil olmıyacağını Başbakana arzetmiştir. Bunun üzerine ben Başbakan huzurunda Millî Eğitim Bakanına bir sual sormama müsaadelerini rica ettim. Sualim şu idi. Müsadenizle Millî Eğitim Bakanından soruyorum. Tahkikçilerimin üç ay çalışarak tanzim ettikleri soruşturma fezlekesini ve merbutatını [eklerini] Millî Eğitim Bakanı bugüne kadar yani Kasımın ilk haftasına kadar niçin Danıştay'a göndermemişlerdir. Millî Eğitim Bakanı Danıştay'dan muhtemelen beraat kararı çıkacağı endişesini izhar etmişlerdir[~ açığa vurmuşlardır]. Bunun üzerine Başbakan Hasan Saka bunu bugüne kadar nasıl tuttunuz diye Millî Eğitim Bakanından talep etmiştir. Ve şu sözleri ilâve etmiştir. Niçin çekiniyorsunuz. Eğer üç vatandaş beraat ederlerse bundan ancak iftihar duyarız. Göğsümüz kabarır. Üniversite vazifesini hakkıyla ifa etmiştir. Bu arkadaşlan takbih etmiye [kabahatli bulmaya] hakkımız yoktur. Devlet ve hükümet emniyet tedbirlerinde gafillere göz açdırmıyacak kadar kuvvetlidir. Biz emniyet babında vazifemizi bilir insanlarız demiştir. Bu uzun ve hazin hikâyeyi daha uzatmak istemiyorum. Bundan sonra Avrupa'dan seyahatımdan avdette Başbakanla bazı temaslarım daha olmuştur. Ve derhal ilâve edeyim ki memleketin emniyetine müteallik meselelerden duyduğum ne olmuşsa Üniversitelerin başı sıfatıyla Millî Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer'e bu duyduklarımı söylemekten hiç bir zaman tereddüt etmedim. Ancak bugün Ankara Üniversitesi Rektörü Şevket Aziz Kansu ki bu memleketin bir evladıyım, bu vatanın bir çocuğuyum, hayatını bu memleketin, yurdun selâmetine vakfetmiş bir insanım. Senelerden beri bana tevdi edilen Türk evladlarını bu yüksek ideallerle yetiştirdim. İrfan hayatımızın en yüksek idare mevkilerinden daima ve daima ve daima kalbim bu heyecanlarla ve vatan sevmek aşkı ile çarpmıştır. İşte bu adam bugün, yani be[n], vatan haini, komünist, millet düşmanı, alçak olarak tavsif edildim. Yüzüme tükürüldü, linç ediliyordum. İşte ifadelerim burada bitiyor.

İşbu ifade zabıt varakası okunarak tarafımızdan imza edildi.

27/12/1947

İfade veren	Polis memuru	Komiser muavini
Şevket Aziz Kansu	Besim Korkmaz	Ahmet Erol

EK 2.
PERTEV NAİLİ BORATAV, MİLLİYETÇİLİK VE TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMACILARI

Mete Çetik

Pertev Naili Boratav'ın 1948 yılında üniversiteden atılmasına ve yargılanmasına götüren soruşturma zinciri "Ziya Gökalp'in ve Namık Kemal'in milliyetçilik anlayışlarını eleştirmesi" ile ilgiliydi; fakat "milliyetçi olmaması" ile ilgili değil. Önemli tarihsel dönemeçlerde milliyetçi projeler birbiriyle yarışmaya başlar ve aralarındaki çatışma çok ağır sonuçlar doğurabilir. Uzun dönemde çatışmanın şiddeti hafiflediğinde bu rakip milliyetçilik projeleri birbirini onaylayabilir de. "Zaten hepimiz aynı millet için çalışmıyor muyuz?" Aynı şey Cumhuriyetin ilk döneminde de olmuştu. Bu çatışan taraflardan bir tanesini, sonunda zarara uğradığı için "milliyetçilik dışı" görmek bu konuda bir kavrayış eksikliğini ortaya koyar.

Burada milliyetçilik türleri hakkında tartışma açmak niyetinde değilim; zaten çok tüketilmiş bir konu. Ancak belirtmek gerekir ki, folklor çalışmaları devlet güdümünde ve o anda mevcut yönetimin kabul ettiği şeklin çok dışında olsa da yine milliyetçi hedefler doğrultusunda sürdürülebilir. Örneğin, Hutchinson'un tanımladığı şekliyle "kültürel milliyetçilik" türü bunun örnekleriyle doludur. Sonuçta milletin kendisini gerçekleştireceği ideal siyasi form olarak devleti kabul etmiş olsa da öncelik her zaman halk kültürü boyutundadır[176]. Devlet kurmayı hiç hedeflemeyen kültürel milliyetçi akımlar da vardır.

Pertev Naili Boratav folklora Hilmi Ziya Ülken tarafından yönlendirilmişti ve bu mesleği Ziya Gökalp'in doğrudan bir yetiştirmesi olan Fuad Köprülü'nün yanında öğrendi. Hayatı boyunca yaptığı işin hep "nasıl bir Türk milliyetçiliği" sorusuna aranan cevapla ilgili

---

[176] Hutchinson, John (1992) "Moral Innovators and the Politics of Regeneration: the Distinctive Role of Cultural Nationalists in Nation-Building" *Ethnicity and Nationalism*, Leiden: E.J.Brill, s. 101-17

olduğunun bilincindeydi. 1930 yılındaki ilk hocalık deneme dersi için hazırladığı ders notlarından[177], 1960'ların Paris'inde solcu aydınlarla birlikte yürüttüğü kültür, milli kimlik tartışmalarında aldığı tavra kadar bir süreklilik vardır[178].

Boratav'ın, Soğuk Savaş'ın Türkiye ayağında, büyük gösteriler eşliğinde üniversiteden atılmak üzere Behice Boran ve Niyazi Berkes'in yanına eklenmesi için gerekçeyi, iddia sahiplerine, mesleğe başladıktan sonra bir ölçüde değiştirmiş olduğu milliyetçilik anlayışı vermişti. Milliyetçiliğinin bazı yönlerini muhtemel siyasi sonuçlarını değerlendirerek değiştirmişti, ama halen mesleğe başlarken sahip olduğu aynı heves ve nedeni taşıyordu: "Nasıl bir Türk milliyetçiliği?" Bunun için önce kim olduğumuzu ortaya koymalıydık; tüm kültürel mirasımızı, tüm folklorik malzememizin dökümünü çıkarmalıydık. Boratav'ı her gün zihninde yankılanan aynı cümle işe sevk ediyordu: "Yapılacak çok iş var!"

Boratav'a göre Türk milleti, Batılılaşma yolunda oluşturulacak kimliği için sağlayacağı bir tür ham malzemeden daha fazlasına, bir milli ruh ve karaktere sahiptir. Örneğin, 1931 yılında yazdığına göre, sadece Anadolu Türklerini değil, bütün Türk şubelerini birleştiren bu olumlu ve olumsuz milli karakter özelliklerinin tümünü "büyük Köroğlu" bünyesinde barındırmakta ve milletinin zaman ve mekanda birliğini temsil etmektedir[179]. Milli kimliğin tespiti için tüm milli özellikler derlenmelidir. Kültür mirasının böyle bir envanterini çıkarmayı Boratav bir milli kültür davası addeder[180].

Sonunda beraat ettiği davada Boratav, Gökalp'i eleştirdiği iddiası karşısında, Gökalp'in Osmanlıcılığı ve Turancılığı ile hars-

---

[177] "Liselerin Dokuzuncu Sınıfında İlk Edebiyat Dersi / Pertev Naili 20 Teşrinievvel 1930"; (eski Türkçe, el yazısı ders hazırlık notu); Tarih Vakfı Bilgi Belge Merkezi 0048PNB/110.1 –37/1.26-35.

[178] Boratav, P.N. - Dino, A. - Dino, G. - Edgü, Ferit - Abdul-Malek, Anouar (1967) *Kültür Emperyalizmi Üstüne Konuşmalar*, Ataç ktb: İstanbul.

[179] Boratav, Pertev Naili (1984) *Köroğlu Destanı*, 2.B., İstanbul: Adam Yayınları.

[180] Boratav, Pertev Naili (1991) "Milli Kültür", *Folklor ve Edebiyat 1982*, C. I, 2.B., s. 151 (*Yön*, 1965). Yine bir başka yerde: "Türk halk kültürünün başka kültürler içindeki gerçek değerini belirtmek [...] Türk halkbilimi emekçilerine düşen şerefli bir vazife olacaktır." Boratav, Pertev Naili (1992) *Az Gittik Uz Gittik*, 2.B., İstanbul: Gerçek Yayınevi, s.11.

medeniyet görüşlerindeki tutarsızlığı vurgulamakta ısrar eder. Müdafaasında Türkçü, ırkçı ve Anadolucu akımları eleştirir. Bunların Cumhuriyet ve Atatürk'ün milliyetçilik anlayışından uzaklığını vurgular. Namık Kemal'in bir Osmanlı milliyetçisi olduğunu söyler, ama Türk düşünce tarihi açısından öneminin de altını çizer. Tasfiye sırasında aleyhinde ifade veren bazı yazarların, Gökalp hakkında Cumhuriyetin hemen ertesinde yazdıkları ve kendisininkilerden daha sert eleştirilerini aktarır.

Boratav'ın bu kitapta yayınlanan müdafaası -ve genelde bu yıllara ait tüm Gökalp eleştirileri-, ifade düzeyinde Gökalpçiliğin yüzeydeki siyasi sonuçlarını hedef almıştır ve yine Boratav'ın Gökalp'le ilişkisini anlamak için mesleki ve kültürel program seviyesinde iyi bir kaynak değildir. Gökalp yaşamın iktisadi, edebi, siyasi, hukuki vs her alanında Türk milletinin ortaya çıkışını tespit edilmelidir, diyerek bir program çizmeye çalışmıştı. Boratav müdafaasında, onun "Yeni Hayat" programının hala takipçisi olduğunu gösteren ve konunun çerçevesi bakımından çok daha anlamlı olan şu ifadeyi kullanır: "Edebiyat ve sanatta Türk milletinin varlığını göstermesi, bu benim çalışmalarımın biricik büyük gayesidir, ben, bütün hocalık ve muharrirlik hayatını bu gayeye vakfetmiş insanım."[181]

Gökalp ve Köprülü'nün bu etkisini tüm hayatı boyunca korumuştur. Farkı, folklor disiplinin icrasında mesleki açıdan daha donanımlı olmasıdır. Derleme, araştırma, tür tespiti teknik ve yorumlarında mesleki gerekleri yerine getirme konusunda Köprülü'den daha profesyonel davranmaktadır. Boratav'ın milliyetçiliğinin aldığı değişik özellikler, öne çıkan ya da geride kalan unsurlar meslek hayatı boyunca dönemlendirilebilir, fakat bırakın tümüyle milliyetçilikten uzak bir folklorcu olmasını, meslek hayatında birinde milliyetçi olduğu ötekinde olmadığı dönemler ayrımı dahi yapılamaz.

Boratav folklorun milletin genel hissiyatına ve kimliğine dair vereceğini düşündüğü şeyleri oldukça açık şekilde gösterir: "Folklor bize, bir defa, içinde yaşadığımız cemiyeti, onun sanat yaratmalarındaki hususiyetlerini, topluluğu çeken ve ürküten şeyleri öğretecek-

[181] Bu kitapta bkz. s. 229

tir."[182] Topluluğun geçirdiği olaylar ruhlarda belirgin ve kalıcı iz bırakır, bunları da folklor araştırmaları gösterebilir[183].

Boratav hayatı boyunca aynı zamanda halk malzemesinden ilhamla Türk dilinde yüksek nitelikte eser verecek dahi sanatçının da takibindeydi. Ona göre milli sanat evrensel eserler yaratabildiği, dayandığı halk güçlerini aşabildiği zaman gerçekten "ulusal" bir nitelik kazanır[184].

"Gerçek ulusçuluk", Boratav'a göre, "kendi ulusunu her ulus gibi insanlığa yararlı olmuş duymaktan gelen bir sevinme ile duygulan"mayı ifade etmektedir. Milletin gerçek doğasını bulmak onun da üzerinde durduğu konulardan biridir. Vardığı sonucu da aynı yerde açıklar: "Türk ulusunun başlıca niteliği, geçmişten kendisine miras kalan kültürlerin, tarih süresince, yeni 'synthèse'lerini yapmak, onlara kendi ulusal damgasını vurmaktır."[185]

Boratav geçmişe bakarak tasfiyesini değerlendirdiği bir yerde, folklorun resmi siyasetçe "kullanıldığını", kendisinin "Türk Halk Edebiyatının Türk halkının gerçeğini gösteren kaynak olduğunu iddia" edişinin bu tutumla çatıştığını söyler[186]. Kendi folklor çalışmaları sırasında ortaya çıkartıp ileri sürdüğü Türk halkına ait "gerçek" ile resmi siyasetin "gerçek"inin çatıştığını işaret etmektedir. Aynı düzleme ait, ama aynı güç ve mücadele araçlarına sahip olmayan iki farklı milliyetçilik.

Boratav'ın özel bir tür milliyetçiliğin revaç bulduğu bir dönemde, hem de yine milliyetçilikle ilgili bir iddiayla suçlanmış olması bazılarını Boratav'ın milliyetçiliğe karşı olduğu sonucunu çıkarmaya sevk edebilir. Nitekim bu yorumu tam da Türk folklorcuları yapmıştır.

---

[182] Boratav, Pertev Naili (1991) "Sanatla İlimde Millet ve İnsanlık", *Folklor ve Edebiyat 1982*, C. I, 2.B., İstanbul: Adam Yayınları, s. 19.

[183] Boratav, Pertev Naili (1991) "Halk Edebiyatı-Edebiyat Münasebeti Tarihinden Birkaç Misal", *Folklor ve Edebiyat 1982, C. I, 2.B.*, İstanbul: Adam Yayınları, s. 43.

[184] Boratav, Pertev Naili (1991) "Türk Kültürü ve Halk Edebiyatı Üzerine", *Folklor ve Edebiyat 1982*, C. I, 2.B., İstanbul: Adam Yayınları, s. 162.

[185] Boratav, Pertev Naili (1991) "Millî Kültür", *Folklor ve Edebiyat 1982*, C. I, 2.B., İstanbul: Adam Yayınları, s. 144-52.

[186] Boratav, Pertev Naili (1991) "Türk Edebiyatının Bütünlüğü / 'Rauf Mutluay ile Konuşma'", *Folklor ve Edebiyat 1982, C. I, 2.B.*, İstanbul: Adam Yayınları, s. 458.

Sağ eğilimliler onu, milliyetçi olarak kabul etmek istemediklerinden, diğer yandan sola eğilimli -ya da en azından liberal diyelim- folklorcular ise belki, milliyetçi değildi, diyerek "onurlandırmak" için. Orhan Şaik, Caferoğlu ya da Mehmet Tuğrul'un Boratav'ı tutmayacaklan bellidir. Bu EK'te Boratav'dan sonra gelen ve işaret ettiğim ikinci grupta yer alan üç Türk folklorcusunun yaklaşımını ele alacağım.

Pertev Naili Boratav'ın mesleğini sürdürüş şeklinin milliyetçilikle ilgisi üzerinde bu üç Türk folklorcusu durmuş ve Boratav'ın yaklaşımını "folklor disiplinini milliyetçilikten ayırma çabası" olarak değerlendirmiştir.

Boratav'ı milliyetçilikten uzak göstermeye çalışan Türk folklorculannda farkedilebilecek asıl eğilim, belirgin şekilde folklor alanında Boratav'ın mesleğe başlamasından çok sonra çıkmış kendi yaklaşımlarını Boratav'a atfetme çabasıdır. 1960'tan, daha çok da 1970'lerden sonra özellikle ABD'de folklorun milliyetçilikle ilişkisini yeniden yorumlamaya çalışan akımlar doğmuştur ve belli ki bahsettiğimiz Türk folklorculan da bunlardan etkilenmişlerdir.

İlhan Başgöz'ün meslek hayatında Boratav gerçekten çok önemli bir yere sahiptir. Aralarında çok ilginç şekilde gelişen ve yıllarca devam eden, yardım, minnet ve gerginlik yüklü bir hoca-asistan ilişkisi sürmüştür[187].

---

[187] İlhan Başgöz Boratav'ın öğrencisi, sonra 1945'te aynı kürsüde "ilmi yardımcı" olmuştur. 1949'da verdiği doktora tezini Boratav'la yürütmüştür. Öğrenciyken ilk dönemde sağcı gruptadır, sola daha sonra yönelir. Boratav kürsüden atılınca danışmanlığı resmen Necmettin Halil Onan alsa da bu durum çalışmayı ve jüriyi değiştirmemiştir. 1951 TKP Tevkifatı'nda hüküm giymiş, sürgün cezası kalsa da hapis cezası Demokrat Parti affına girmiştir. Tokat'ta edebiyat öğretmeniyken "yetersiz" bulunup meslekten çıkarılır. "Komünist" etiketi nedeniyle yıllarca düzenli bir iş bulamaz. Boratav Fransa'dayken yazışırlar. Boratav onun çektiği geçim sıkıntılarına çok üzülmektedir, onu aslında çok gelecek vaad eden bir genç olarak görmektedir. Bu uzun ve haksız mahrumiyet döneminden sonra Başgöz'ün karşısına meslekte yükselmek için fırsatlar çıkmıştır. Başgöz Howard Wilson'ın ortak yazarı olarak Amerika ile bağlantı kurar ve orada kalma fırsatı bulur. Indiana Üniversitesi'nde profesörlüğe yükseltilirken de bir jüri raporunu yine Boratav yazar. Aralarındaki ilişki hep saygı çerçevesinde kalır. Başgöz ABD'de kendi tarzının başka bir biçim kazandığını vurgular. Kendisi mesleği Boratav'dan öğrendiyse de sonradan aldığı formasyonla "analiz" yapmaya daha eğilimli olduğunu sürekli belirtir.

Başgöz bir yazısında[188] Boratav'ın halk edebiyatı temalarını verirken bunların birden çok millette görünmesini öne çıkardığını belirtir[189]. Bu yolu takip ederek Boratav folkloru milliyetçilikten uzaklaş-

---

Boratav bu konuda ona bir "cevap" vermiştir. İlgili kaynaklar için bkz: Başgöz, İlhan (1945) "Menakıb-ı Âşık Garip ve Şah Senem Hanım" (Lisans tezi, DTCF Edebiyat Bölümü); Necmettin Halil Onan'dan Pertev Naili Boratav'a; 18 Mart 1949; Tarih Vakfı Bilgi Belge Merkezi 0048PNB/210.1-18.03.1949-7/16.; *Esbabı Mucibeli Hüküm / 1951 TKP (Türkiye Komünist Partisi) Tevkifatı*, (2000), BDS Yayınları, s. 236; Mete Çetik, "İlhan Başgöz'le Görüşme" (ses bandı), 16 Şubat 1999, Ankara; Pertev Naili Boratav'dan Hayrünnisa Boratav'a; (el yazısı mektup; eski Türkçe) 25.XI.1955; Tarih Vakfı Bilgi Belge Merkezi 0048PNB/170.3-25.11.1955-15/[62] 52; Başgöz, İlhan (1949) "Biyografik Türk Halk Hikayeleri" (Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi); Tarih Vakfı Bilgi Belge Merkezi 0048PNB/190.1-18.02.1949-20/1; Pertev Naili Boratav'dan Hayrünnisa Boratav'a; (el yazısı mektup; eski Türkçe) 3/4/1954; Paris; Cumartesi; Tarih Vakfı Bilgi Belge Merkezi 0048PNB/170.2-03.04.1954-14/12; Pertev Naili Boratav'dan Hayrünnisa Boratav'a; (el yazısı mektup; eski Türkçe) 15.5.1954; Paris; Tarih Vakfı Bilgi Belge Merkezi 0048PNB/170.3-15.05.1954-14/20; Pertev Naili Boratav'dan Hayrünnisa Boratav'a; (el yazısı mektup; eski Türkçe) 11/XII/1954; Montgeron; Tarih Vakfı Bilgi Belge Merkezi 0048PNB/170.3-11.12.1954-14/43; Pertev Naili Boratav'dan Hayrünnisa Boratav'a; (el yazısı mektup; eski Türkçe) 14/3/1955; Montgeron; Tarih Vakfı Bilgi Belge Merkezi 0048PNB/170.3-14.03.1955-15/12; Pertev Naili Boratav'dan Hayrünnisa Boratav'a; (el yazısı mektup; eski Türkçe) 4.6.1955; Montgeron; Tarih Vakfı Bilgi Belge Merkezi 0048PNB/170.3-04.06.1955-15/25; Pertev Naili Boratav'dan Hayrünnisa Boratav'a; (el yazısı mektup; eski Türkçe) 25.XI.1955; Tarih Vakfı Bilgi Belge Merkezi 0048PNB/170.3-25.11.1955-15/[62] 52; Indiana'da College of Arts and Sciences'ın Dekanı George W. Wilson'dan Pertev Naili Boratav'a; (Mektup; İngilizce); Tarih Vakfı Bilgi Belge Merkezi 0048PNB/120.5- 29.10.1971- 19/209-1; Pertev Naili Boratav'dan Wilson'a; (Mektup; Fransızca); Tarih Vakfı Bilgi Belge Merkezi 0048PNB/120.5- 10.12.1971- 19/209-2; Başgöz, İlhan (1998) "Pertev Naili Boratav'ın Türk ve Dünya Folklor Araştırmalarındaki Yeri", *Folklor/Edebiyat*, sayı 14, Haziran-Temmuz, s. 22.

[188] Başgöz, İlhan (1998) "Türkiye'de Halkbilimi Çalışmaları ve Milliyetçilik", *Folklor/Edebiyat*, sayı 14 Haziran-Temmuz, s. 73-84.

[189] Başgöz kendisiyle yaptığını görüşmede bu yön üzerine daha fazla ağırlık verdi. Mete Çetik, "İlhan Başgöz'le Görüşme", (Ses Bandı) 16 Şubat 1999, Ankara.

tırmaya çalışmıştır[190]. Oysa anlaşılabileceği gibi, birden çok millette görülen ortak temaları incelemek, aslında bu temalann işlenişindeki somut biçimleri verme yolunun tamamlayıcısı ve ortaya çıkan farklılıklarda ulusal özgünlüklerin de sergileneceği bir yoldur. Ortak temayı öne çıkarmak, aynı anda bunun işlenişindeki milli farklılıkları doğrudan akla getirir ve sanıldığının tersine bu özgünlükleri pekiştirir. Kaldı ki Boratav bu usullerden ikincisini daha fazla kullanmıştır. Üstelik ortak tema olarak ele aldığı örnekleri daha çok Türk dünyası ve Balkanlardan seçmiştir. Mesleğe İstanbul Darülfünunu Türkiyat Enstitüsü'nde başlayan Boratav çalışma hayatının sonuna kadar bu "Türkiyatçı" özelliğini korumuştur.

Boratav bu "ortak tema" hususunu düşündüren konulan bazı yazılarında ele almıştır. Bunlardan bir tanesinde[191] bir folklor ürününün ait olduğu gösterilebilecek kültürel birimleri ve bunun şartlannı sayar:

> "Bir anlatıyı, bu arada bir fıkrayı, bir latifeyi belli bir kültür topluluğunun malı eden, başta bu topluluğun dili, o dile özgü deyimler, hazır-kalıplar olmak üzere ona verdiği şeyler: ulusal, ya da bölgesel nitelikler taşıyan üslup biçimleri, yalnız belli bir insan topluluğunun öz-malı gösterilebilecek gelenekler, inanışlar, görenekler, belli bir kültüre özgü kişi adları, yer

---

[190] Başgöz Dorson'dan etkilenmişe benzer ama Dorson meselenin farklı boyutlarını çok daha geniş bakışla açıklar. Dorson, Richard (1963) "Current Folklore Theories", *Current Anthropology*, C.IV, sayı 1 Şubat, s. 93-112

[191] Bu yazıyı Tarih Vakfı Boratav Arşivi'nde gördüm fakat nerede yayınlandığını bulamadım. 1987 yılında yayınlanan bir kitaba referans olduğundan bu tarihten sonrasına ait olduğu anlaşılıyor. Bu yazı her ne kadar Latin karakterle yazıldığından dolayı basılmak için hazırlandığını düşündürse de –evrakı içinde asıl kural tüm notların eski yazıyla tutulmasıdır-, metnin sonunda bir tebliğ olduğunu belli eden ifadeler bulunuyor. Boratav, P.N. [1987 sonrası] "Nasreddin Hoca Fıkralarında 'Türk', 'Müslüman' ve düpedüz 'İnsan'"; Tarih Vakfı Bilgi Belge Merkezi 0048PNB/120.2 - 16/12. Boratav yukarda alıntılanan metne yakın bir yazıyı *Nasreddin Hoca* kitabına da almıştır. Boratav, Pertev Naili (1996) "Nasreddin Hoca Fıkralarının Çeşitlenmelerinde Türlü Etkenler Üzerine", *Nasreddin Hoca*, Ankara: Edebiyatçılar Derneği, s. 53-60. Bu metin 1975 yılında Centre National de la Recherche Scientifique'in bir kollokyumuna sunduğu bir tebliğin genişletilmiş şeklidir. Boratav bu yazıda da aşağı yukarı aynı değerlendirmeleri tekrarlamaktadır.

adları, v.s.dir. Bir anlatı ürünü bu ayırt edici öğelerinden sıyrılıp soyut bir şema biçimini alınca, nazari olarak, herhangi bir tarih çağının, herhangi bir toplumun malı olarak kabul edilebilir. Bu soyut şemalar bir dilden bir dile, bir kültürden bir kültüre geçince yeni alanlarına özgü öğelerle işlenip, bezenip gelişirler. Ama kimi hallerde, tek bir kültür –çoğu kez dil- öğesi üzerine oturtulmuş sade yapılı anlatılar, yalnız içinde belirdikleri topluluğun öz-malı olmak niteliğini taşırlar."

Yukardaki alıntı da Boratav'ın, Başgöz'ün işaret ettiği yaklaşımların her ikisini de birbirini tamamlar şekilde kullandığını gösterir. Bu yöntemleri kullanmak araştırmacıyı milliyetçilikten uzaklaştırmaz.

Başgöz, Ziya Gökalp'in ve Boratav'ın tarzlarının yakınlığını kavramış gözükmez. Gökalp'in anlayışının Herder'in görüşleriyle yakınlığının farkındadır. Ancak bu yaklaşımı "devlet milliyetçiliği" olarak görmek eğilimindedir. Yine Boratav'ın anlayışının, Türkiye'de o tarihte geçerli olan ulusal kültürün kaynağının folklor olduğu ve folklorun "yüzyıllardır hor görülen ulusal ruhun aynası" olduğu görüşüyle çatıştığı için Dil-Tarih'ten atıldığını söyler. Boratav'ın bizzat kendisinin bu görüşlere yakınlığını Başgöz fark edememektedir.

Benzer yaklaşımdaki bir diğer folklorcu da Arzu Öztürkmen'dir. Öztürkmen Türkiye'de folklor ve milliyetçilik konusu üzerine yazdığı kitabında Boratav'ın folkloru milliyetçilikten uzaklaştırmaya çalıştığını iddia etmiştir[192]. Genelde Türkiye'de folklor çalışmalarının kurumsal gelişmesi üzerinde duran bu kitapta, Boratav, 1940'lı yılların öncesinden, aldığı eğitim ve formasyondan hiç bahsedilmeden, bambaşka ve milliyetçilikten uzak bir yaklaşımın temsilcisi olarak birdenbire ortaya çıkıverip faaliyete geçmiş biri gibi anlatılmaktadır.

Öztürkmen kendi tespit edebildiğinin dışında milliyetçi amaçlar takip eden yaklaşımlar olacağını fark etmemektedir[193]. Kitaptaki

---

[192] Öztürkmen, Arzu (1998) *Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 139-93.

[193] Bu konuya daha önce bir tanıtım yazısında ve bir makalede değinildi. Makale için bkz. Kayalı, Kurtuluş (1998) "Sosyal Bilim Alanındaki Düşünce Zaafları Pertev Naili Boratav'ın Yazdıklarını Folklorik Malzeme Haline Getirirken", *Pertev Naili Boratav'a Armağan*, (Hazırlayan: Metin Turan) Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, s. 49-58. Aynı yazı tekrar basılmıştır: Kayalı, Kurtuluş (2000) "Sosyal Bilim Alanındaki Düşünce Zaafları Pertev Naili Boratav'ın Yazdıklarını Folklorik Malzeme Haline Getirir-

açıklamalarda sadece Boratav'ın üniversiteden atılması ve ilgili davadaki savunması üzerinde durulmakta, Boratav'ın milliyetçilik anlayışı incelenmemekte, sadece savunmada kullandığı argümanları aktarılmaktadır.

Ayrıca Öztürkmen kitabının ne başında ne de Boratav'la ilgili kısımda milliyetçilik üzerine görüşlerini açıklamaz. Öztürkmen, Boratav'ın milliyetçilik ve folklor ilişkisi hakkındaki görüşünü değerlendirirken genelde sadece, yargılandığı bir davada sunduğu müdafaadan yararlanmıştır. Bunun dışında kullandığı eserler sınırlıdır. "Müdafaa" dışında sadece *Halk Edebiyatı Dersleri* kitabı ile *Folklor ve Edebiyat* derlemesindeki bir makaleden yararlanıldığı görülüyor.

Öztürkmen'in Boratav'a atfettiği özelliklere bakıldığında, bunların aslında kitabının sonunda, revaç bulacağını umduğu folklordaki yeni yaklaşım özelliklerinin aynısı olduğu görülebilir[194]. Yazar, 1970'lerden itibaren başlayan ve folkloru "gruplar arası kültürel etkileşim" olarak ele alma yaklaşımından bahsetmekte, diğer eğilimleri sıralamaktadır.

Öztürkmen kitabının yayınlanmasından sonra Boratav'ın çok sayıdaki eserini değerlendirdiği bir yazı yazmış ve kitabındaki yorumlarını tekrarlamıştır.[195] Burada Öztürkmen kitabında eksik olarak görünen yönleri geliştirmeye girişmiştir. Boratav'ın çoğu kitabı ele alınmış ve iddiaları daha fazla temellendirilmeye çalışılmıştır.

Öztürkmen'in, eski yaygın milliyetçi folklor yaklaşımının özellikleri olarak sıraladıklarına bakıldığında, aslında bunların Boratav'ın tarzına hiç de uzak olmadığı anlaşılabilir. Neredeyse sunulan her bir farklılık noktası ya bizzat Boratav'da da bulunmaktadır, ya da milliyetçilerde olmadığı söylenen bazı meziyetler hiç de onlara uzak değildir. Şu ifade Boratav'ın hayatını adadığı Türk folklor malzemesinin envanterini çıkarma işine çok yakın bir güdüyü açıklar gibidir: "Folklor, bağımsız bir araştırma alanı olarak, milli devletlerin kuruluş

---

ken", *Türk Düşünce* Dünyasının Bunalımı, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 53-64. Öztürkmen'in kitabı hakkında aynı noktaya işaret eden tanıtım yazısı için bkz: Bora, Tanıl (1998) "Türk Milliyetçiliği Nasıl Folklor Oynadı?", *Virgül*, sayı 8 Mayıs, s. 6-7.

[194] Öztürkmen, Arzu (1998) *Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 272.

[195] Öztürkmen, Arzu (1998) "Az Gittik Uz Gittik... Bir Boratav Yol Gittik" *Virgül* 10 , Temmuz-Ağustos , s. 2-5.

sürecinde milli kültüre temel bir malzeme olarak icad edildi. Önceleri milli devletler, kendi içlerinde kendilerini temsil edecek bir folklor malzemesini derlediler, arşivlediler ve yeniden kurgulayarak milli bir folklor repertuvarı oluşturdular." (s. 2.)

Bu alıntıyı şimdi Boratav'ın 1969 gibi olgun bir döneminde kaleme aldığı şu ifadeleriyle karşılaştıralım: "Politik bağımsızlıklarını yeni kazanmış toplumlar, millî bilinçlerini bütün gücüyle edinebilmek için, bu çeşitten kültür ürünlerini tam ve doğru anlamlarıyla değerlendirme çabasına girişiyorlar. Halkbilimi, bir milletin geçmişini öğrenmek için, en azından arkeoloji ve tarih bilimleri kadar önem taşır. [...] Halkbilimin önemi yalnız toplumu tanımak ve öğrenmekte değil, onun türlü kültür yaratmalarını beslemek ve geliştirmekte de büyüktür."[196]

Üstelik Öztürkmen'in milliyetçi folklorculuk olarak belirttiği ifadeleri yazının ileriki kısmında Boratav'ın özelliği olarak belirtilen şu parçayla da uyumludur: "Boratav'ın o dönemde önemle üzerinde durduğu bir diğer nokta ise halk edebiyatı üzerine inceleme yapılabilmesi için sözlü kültüre dayalı bütün türlerin bir an önce yazıya geçirilmesi gerekliliğidir. Bu nedenle Boratav 'arşivciliği' folklorculuk zanaatinin bir parçası olarak görür ve derleme ve tasnif işini Türkiye'den ayrılmasını takip eden yıllarda da sürdürür." (s. 4.) Boratav'ın bunu devletin emirleri doğrultusunda yap(a)mamış olması onun bu faaliyetten doğacağını düşündüğü "milli" yarar umudunu azaltmaz.

Öztürkmen, Boratav'ın çalışmalarını yürütme şeklinden hiç bahsetmez. Milliyetçi folklorun başlıca iki özelliği olarak gördüğü konulardan ilkinde Boratav'ın durumunu da doğru değerlendirmemiştir. Boratav Dil-Tarih'te çalıştığı dönemde devlet imkanlarından uzak değildir. Boratav'ın folklor derlemelerini örgütlediği ve yürüttüğü sırada da devletten, özellikle Maarif Vekaleti'nden ve CHP'den yardım aldığı da unutulmamalı. Bu durum Boratav'ın devletin resmi kültür politikası doğrultusunda araştırma yaptığı anlamına gelmemektedir. Öncelikle, özellikle Hasan Âli Yücel'in maarif vekilliği döneminde devletin çok belirgin ve daraltıcı bir kültür politikasını izlemediği belirtilmeli. Boratav tasarladığı faaliyeti sürdürmek için bu tür

---

[196] Boratav, Pertev Naili (1991) "Halkbilimi Çalışmalarında Öğretmenin Yeri", *Folklor ve Edebiyat 1982*, C. I, 2.B., İstanbul: Adam Yayınları, s. 110-11.

imkanlardan yararlanmak zorundaydı ve diğer hiç kimse de bu imkanlara ulaşmasını kolaylaştıracak kişi olarak eski öğretmeni ve dostu Hasan Âli'den daha uygun olmazdı. Aynı zamanda Maarif Vekaleti'nin diğer pek çok yüksek bürokratı da dostuydu. Devlet imkanlarından yararlanabildiği dönemde devletin katı şekilde uyguladığı ve onu kısıtlayan bir politikası olmaması, Boratav'ın devletin resmi politikası ya da bir grubun hedefleri doğrultusunda çalıştığı gibi bir ihtimali ortadan kaldırmaya yeterlidir. Ama sonuçta tek başına çalıştığında ulaşamayacağı imkanları bu ilişkileri sayesinde kullanmıştır. Çalışmaları ise diğer milletlere üstünlük iddialarını içermiyordu. İzlediği mesleki programı da milli kültürün bir envanterini çıkarmak, milli kimliği tanıyarak güçlendirmek gibi milliyetçi bir amaç taşıyordu.

Öztürkmen, bunların yanı sıra, milliyetçi yazarlarda bulunmadığını düşündüğü fakat Boratav'a ait bir "meziyeti" belirtir: "Bu bölümlerde, Boratav, folkloru milliyetçilikten ayrıştıran bir yaklaşımla, tam da milliyetçi söylemin önemli sembollerinden biri olan Oğuz destanlarını tarihsel bir bağlamda inceler, neyi bilip neyi bilemediğimizi sorgular ve bunlar arasında Anadolu'da söylenegelen Dede Korkut hikâyelerini ön plana çıkarır." Oysa, örneğin Boratav'ın Darülfünun'dan hocası olan Zeki Velidi Togan'ın da, hatta çok daha geniş bir tarih bilgisi ve aynı derecede namus ve soğukkanlılıkla - hem de aynı konuda- sergileyebildiği bir meziyettir bu.

Yine Öztürkmen, -bir "saz şairi" üzerine yazıldığını sandığı- *Köroğlu Destanı* çalışmasında milli epik arayışının izleri bulunabileceğini söylerken bunun milliyetçilikle ilgisini kurmamaktadır.

Virgül'de yayınlanan yazısında Öztürkmen, Boratav'ın kitaplarının "folklor disiplininin kendi özeleştirisinin testinden büyük ölçüde yüzakıyla çık"tıklarını belirtir. Söylediğine göre "Boratav ekolünün içeriği ve tarzı zamana direnir." Ancak, folklor gibi bir disiplinde Fuat Köprülü ve Zeki Velidi gibi hocalar tarafından yetiştirilmiş olan ve 1940'larda çalışan bir araştırmacının, bilimsel faaliyetlerinden milli bir fayda ummasında ve bunu da milliyetçi niyetlerle yapmasında "yüz kızartıcı" bir şey yoktur. Yeni çıkan kuramları, bunların çıkışından çok önce mesleğe başlamış olan Boratav'a da yansıtmak ise onun çalışmalarının zamana direnmesini vurgulamaktan farklı bir anlam taşır.

Sonuçta Öztürkmen'in Boratav hakkındaki, -zaten açıklanmamış olan ve başka konularda yapılan açıklamalarla desteklenmeye çalışılmış gözüken-, "milliyetçilikten uzaklık" iddiası, literatürde kendisini yakın hissettiği bir yaklaşımı Boratav'a atfetme isteğini yansıtır. Bu görüş, 1970'lerde, en iyi ihtimalle 1960'ların sonunda başlamış bir akımı Boratav'ın daha 1940'ların başında benimsediği gibi bir iddia olarak kalmıştır.

Boratav'ın folkloru milliyetçilikten ayırmaya çalıştığı görüşünde olan bir diğer araştırıcı da Hande Birkalan'dır. Birkalan Indiana Üniversitesi'ne sunduğu mastır tezinde bu görüşlerini açıklamıştır[197]. Bu yayınlanmamış çalışma özellikle, Türk tarihinin seyri ve Boratav'dan önceki düşünce ortamı konusunda bir mastır tezinin sınırlılıklarını taşımakla birlikte, özellikle Boratav'ı folklor disiplinin içinden değerlendirmek bakımından en iyi kaynaktır. Bu tez daha önce anılan iki folklorcunun çalışmalarından bu açıdan da ayrılmaktadır.

Hande Birkalan, Boratav'ın folklor çalışmalarının Türk halkının milli karakterini göstermeyi amaçlayan romantik milli ideolojiye karşıt olduğu ve amatör seviyesini sorguladığını iddia eder[198].

Birkalan da, tıpkı Başgöz ve Öztürkmen gibi, kendi benimsediği folklor yaklaşımını Boratav'da da aramaktadır: "Boratav folkloru salt milliyetçi alandan ayırarak onu insan davranışını anlamanın etkin bir aracı olarak görür" (s.30).

Birkalan bu cümle bittikten hemen sonra da Bausinger'e referans verir. İlerleyen sayfalarda bir kez daha benzer bir cümle geçer: "Hümanist bir yaklaşım ile, folkloru milli gururun dar perspektifinden görmektense insan davranışını anlamada etkili bir araç olarak kavrar" (s.40). Aynı içerikteki cümleleri yine Bausinger'i zikrederek üç kez daha tekrarlar (s. 57, 73 ve 114).

Birkalan'ın tezinde Boratav'ın eserlerini ele aldığı kısımlar, folklorculuğunun disiplin içinden değerlendirilmesi bakımından önemlidir. Ancak ilginç olan, bu bölümdeki değerlendirmelerinin

---

[197] Indiana Üniversitesi'nde yazdığı yayınlanmamış mastır tezini okumama izin verdiği için Hande Birkalan'a teşekkür borçluyum.

[198] Birkalan, Hande Ayşen (1995) "Pertev Naili Boratav and his Contributions to Turkish Folklore", yayınlanmamış mastır tezi, Department of Folklore Institute, Indiana University, s. 29.

Boratav'ın milliyetçiliği hakkında yazdığı önceki değerlendirmeleriyle çelişmekte oluşudur. *Türk Masal Tipleri* kitabı hakkındaki önceki değerlendirmesi, kitaptaki tasnifin evrensel olduğu yönünde iken[199] burada, Boratav'ın tasnifinin evrensel olmadığını, ilk bakışta kültürel tasnif gibi durduğunu belirtir. Aynı yerde Eberhard ve Boratav'ın, folklorcuların ancak özel bir kültürün malzemesini anladıktan sonra kültürler arası araştırmalara girişebileceklerini iddia ettiklerini aktarır.

Bu araştırmacıların yazılarında Boratav zamanından önce çıkmış bir anakronizma örneği gibi durur. Böyle bir yaklaşımın da daha fazla isabet şansı vermesi beklenemezdi. Her üç folklorcu da folklor disiplini içinde yandaş oldukları yaklaşımları Boratav'a, üstelik geçmişe dönük olarak da atfetmeye çalışmaktalar. Bu araştırıcılar Boratav'ın farklı türdeki milliyetçiliğinin özelliğini tespit edemeyerek onu milliyetçilikten uzak bir düşünce adamı olarak değerlendiriyorlar.

Pertev Naili Boratav cevap aradığı düşünsel sorunlar ve tartışma yürüttüğü ve etkilendiği diğer düşünce adamları ile birlikte değerlendirilmediği sürece Türk düşünce tarihi içindeki gerçek yeri tespit edilemeyecektir. Bu şekilde ele alınmaya devam edildikçe Boratav, ilerde belki de bugün henüz ortaya atılmamış folklor yaklaşımlarının da "ilk habercisi" olarak gösterilebilecektir.

---

[199] Birkalan, Hande Ayşen (1995) "Pertev Naili Boratav and his Contributions to Turkish Folklore", yayınlanmamış mastır tezi, Department of Folklore Institute, Indiana University, s. 72.

Üniversitede Cadı Avı bir döneme ışık tutuyor. 1940'larda Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes ve Behice Boran'ı tasfiye etmek amacıyla çok yönlü yürütülen bir kampanyanın öyküsünü anlatıyor. Bir yandan 1940'ların genel siyasi yönelimlerine değinirken diğer yandan bu dönemin yayınları, kişileri olaylarıyla ilgili ayrıntılara yer veriyor. Eklerde dönemin Ankara Üniversite Rektörü Şevket Aziz Kansu'nun Dil-Tarih'te uğradığı saldırı sonrası verdiği polis ifadesi ve P.N. Boratav'ın Türk folklor araştırmacıları tarafından ele alınışındaki problemlerle ilgili bir yazı yer alıyor.

"1947-48 üniversite tasfiyesi, benim, Niyazi'nin ve Behice'nin hayatlarını etkileyen, değiştiren bir olaylar zincirinden ibaret olsa idi, belki de bu kitabın yayımlanmasına gerek olmazdı. Bizim yaşadıklarımız, bence, Türkiye'nin siyaset, hukuk ve üniversiteler tarihine bir yüz karası olarak geçecek acı ve öğretici özellikler de taşıyor. Türkiye bizimkine benzer cadı kazanlarının kaynatıldığı başka dönemlerden de geçti ve bizden sonra da, benzer acı tecrübeleri yaşayan başka bilim insanları da oldu. Bu nedenlerle, bizler istisnai bir dönemde kazaya uğramış insanlar değildik. Bu kitap, bu nedenle, geçmişe, bugüne ve geleceğe ışık tutacak unsurlar taşıyor." Pertev Naili Boratav

dipnot yayınları
Selanik Caddesi 82/32 Kızılay - Ankara
Tel: (0 312) 419 29 32 Faks: (0 312) 419 25 32
dipnotkitabevi@yahoo.com